

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

De kallar oss unga

Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003

UNGDOMSSTYRELSENS
2003:1
SKRIFTER

De kallar oss unga

Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003

UNGDOMSSTYRELSENS
2003:1
SKRIFTER

Ungdomsstyrelsen

är en statlig myndighet som arbetar inom fyra verksamhetsområden:

Vi fördelar bidrag och arbetar med metodutveckling inom ungas *Fritid och föreningsliv* samt inom *Internationellt ungdomsutbyte*.

Vi stödjer utvecklingen av *Kommunal ungdomspolitik* och följer upp den *Nationella ungdomspolitik*en.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1

ISSN 1651-2855

ISBN 91-89050-48-7

projektledare **Susanne Zander**

redaktör **Ingrid Bohlin**

grafisk form **Christián Serrano**

omslagsbild **Christián Serrano**

tryck **Kristianstads Boktryckeri AB**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm**

tfn **08-462 53 50**, *fax* **08-644 88 13**

e-post: **info@ungdomsstyrelsen.se**

webbplats: **www.ungdomsstyrelsen.se**

Förord

Studier som speglar ungas värderingar och attityder väcker stort intresse och blir föremål för ingående analyser. Inte så konstigt egentligen för många frågor kan ställas.

Ger resultatet en föraning om hur unga kommer att vilja utforma samhället i framtiden? Stämmer resultatet med den allmänna bilden av vad unga tycker och tänker? Ställs sanningar i nytt ljus? Bekräftas eller motsägs egna uppfattningar? Vad händer när värderingar om hur unga vill ha det konfronteras med hur vardagen ter sig? Är skillnaden i vissa värderingsfrågor större mellan unga än mellan unga och äldre? Hur mycket påverkar uppväxtvillkoren ungas attityder och värderingar?

För att värderingsstudien ska ge ett rättvisande resultat är det viktigt att studierna omfattar många, både unga och vuxna. På så sätt kan olika livssituationer och bakgrunder urskiljas och det blir möjligt att jämföra med andra åldersgrupper.

Det är också viktigt att vara observant när värderingsstudier granskas. Värderingsstudier kan hur väl de än utformas inte användas som det enda underlaget för att förstå och belysa i ungas värderingar. I en studie kan vi fånga strukturer och mönster som hjälper oss att avgöra om vissa attityder hör ungdomen till eller inte. Men i en studie kan vi aldrig ersätta samtalet med individen – de ungas egna röster och uttryck för sina attityder och synpunkter.

Denna värderingsstudie har genomförts av Ungdomsstyrelsen på uppdrag av regeringen och är den tredje studien med en bas av återkommande frågor. SCB har genomfört fältstudien och utredare Susanne Zander på Ungdomsstyrelsen har utarbetat rapporten *De kallar oss unga*. Sju forskare har deltagit i en referensgrupp samt bidragit med egna artiklar som infogats i rapporten. Dessa är Erik Amnå, Lisbeth Bekkengen, Jan Carle, Stefan Jerkeby, Ingrid Munck, Per Nilsson och Bengt Starrin. En närmare presentation finns vid varje artikel.

Leif Linde
generaldirektör
Ungdomsstyrelsen

De kallar oss unga >> Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003

>>

>>

>>

>>

>>

>>

>>

>>

Forskarreflektion

>>

>>

Forskarreflektion

>>

>>

Forskarreflektion

>>

>>

Forskarreflektion

>>

>>

>>

Forskarreflektion

>>

>>

>>

>>

Forskarreflektion

>>

>>

>>

>>

Frekvenstabeller • Signifikanstabeller • Enkät • Teknisk rapport • Jämförelsetabeller •

Innehåll

Sammanfattning

Sid 6

Inledning Kapitel 1

Sid 16

Teori Kapitel 2

Sid 18

Metod och bortfall Kapitel 3

Sid 26

Mål och mening med livet Kapitel 4

Sid 32

Skola och utbildning Kapitel 5

Sid 46

Arbete Kapitel 6

Sid 54

Jan Carle

Sid 76

Kultur och fritid Kapitel 7

Sid 100

Per Nilsson

Sid 114

Familj Kapitel 8

Sid 126

Lisbeth Bekkengen

Sid 144

Demokrati Kapitel 9

Sid 162

Erik Amnå/Ingrid Munck

Sid 188

Mångfald Kapitel 10

Sid 216

Hälsa Kapitel 11

Sid 230

Bengt Starrin

Sid 242

Lag & moral Kapitel 12

Sid 258

Mobilitet Kapitel 13

Sid 264

Framtid Kapitel 14

Sid 274

Stefan Jerkeby

Sid 286

Regeringsuppdraget Kapitel 15

Sid 302

Referenslista

Sid 306

Enkät

Sid 310

Cd-skiva

Omslaget sid 2

Sammanfattning

Fakta om unga i Sverige

Grupper	Antal	Procent
Andel män		48
Andel kvinnor		52
16–29 år	1 402 947	
16–29 år född i Sverige		89
16–29 år född utomlands		11
35–74 år	4 324 680	
35–74 år född i Sverige		86
35–74 år född utomlands		14

De kallar oss unga

är den tredje attityd- och värderingsundersökningen bland unga som genomförs på uppdrag av regeringen. En postenkät med frågor om meningen med livet, utbildning, arbete, familj, fritid, politik, hälsa och framtid har skickats till 5 000 unga i åldern 16–29 år och till 1 500 vuxna i åldern 35–74 år. Det stora urvalet möjliggör analyser och jämförelser mellan olika bakgrundsvariabler inom ungdomsgruppen; ålder, kön, storstad/glesbygd, social bakgrund etcetera. Insamlingen av data har utförts av SCB och svarsfrekvensen är 57 procent.

Då metod och urval men även en hel del frågor överensstämmer med de tidigare undersökningarna från 1993 och 1997, *Ungdomars välfärd och värderingar* (1994) och *Ny tid– nya tankar* (1998), så har vi gjort jämförelser mellan undersökningen 2002 och dessa.

Ungdomsstyrelsen har samarbetat med forskare som bidrar med egna reflektioner i rapporten. Dessa är Erik Amnå, Lisbeth Bekkengen, Jan Carle, Stefan Jerkeby, Ingrid Munck, Per Nilsson och Bengt Starrin.

Rapporten inkluderar en cd-bilaga som innehåller enkäten, tillsammans med frekvens- och signifikanstabeller för samtliga frågor, den fullständiga tekniska rapporten och tabeller med de jämförelser som gjorts med tidigare undersökningar.

Meningen och målet med livet

I undersökningen har vi frågat om vad som ger livet mest mening, vad som är viktigast just nu, och vad man tror kommer att bli viktigt i framtiden.

Ungas syn på vad som är viktiga mål i livet sammanfaller i stor utsträckning med vad som är viktigt i deras liv just nu och har under senare delen av 1900-talet och framåt varit ungefär desamma; fritid, familj och ekonomisk trygghet. Sedan mitten av 1950-talet har fritiden blivit allt viktigare för de unga (men även för de äldre), samtidigt som familj, fast arbete och karriär har minskat i vikt. Detta är en utveckling som delvis sammanfaller med den ökade utbildningsnivån i samhället – unga med högskoleutbildning tar i större utsträckning arbete och hög lön för givet. Fritiden är viktigare för studenter än för unga som arbetar, och familj är viktigare för unga i åldern 25–29 år och har alltså minskat i vikt i de yngre åldersgrupperna.

Ungdomstiden har förlängts ytterligare sedan undersökningen 1997, unga studerar längre, det tar lång tid att etablera sig på arbetsmarknaden och de bildar familj sent. I takt med att etableringen till vuxen senarelagts inom olika arenor har också synen på när man betraktas som vuxen förändrats till viss del. Fortfarande är dock att kunna försörja sig en viktig del av att bli vuxen, men existentiella faktorer som att ta ansvar för sina egna beslut, veta vad man vill med sitt liv och hitta sin identitet är också viktigt. Att få barn har blivit en viktigare vuxenfaktor sedan förra undersökningen. Däremot ses inte en färdig utbildning som en viktig faktor för att bli vuxen, kanske för att det idag är svårt att säga när man är färdig med sin utbildning.

Utbildning

I undersökningen frågar vi vilken högsta avslutad utbildning man planerar och om man är nöjd med sin utbildning.

Under det senaste decenniet har andelen som satsar på och planerar en högre utbildning ökat. Redan i undersökningen 1997 hade unga vuxna en högre utbildningsnivå än sin föräldrageneration, och nu har skillnaden ökat ytterligare.

Andelen som studerar har dock minskat sedan 1997 vilket till stor del är en effekt av den förbättrade arbetsmarknaden. Andelen som vill ha en högre utbildning är nära 60 procent bland gymnasisterna och ännu högre bland unga födda utomlands. Fyra av tio med arbetarbakgrund vill också ha en högre utbildning. Det finns alltså skäl att tro att snedrekryteringen till högskolorna kommer att minska ytterligare om skolorna klarar att rekrytera de som i lägre grad finns representerade i högre utbildning.

Huvuddelen är nöjd med sin utbildning, framförallt de med högskoleexamen. Minst nöjda är unga i åldern 20–24 år som är arbetslösa och har en kortare utbildning. Av unga som går i gymnasiet tänker en majoritet studera vidare direkt efter gymnasiet. Merparten vill ha en längre utbildning med examen.

Arbete

I undersökningen frågar vi var man arbetar och var man kan tänka sig att arbeta. Vi frågar om vilka egenskaper som är viktiga i ett arbete och om utbildning och kvalifikationer motsvarar de krav som finns i arbetet. Vi frågar också om man är nöjd med sitt arbete.

Två viktiga förändringar, som kan ha bidragit till att ungas syn på ett gott arbete har förändrats, har skett under det senaste decenniet. Andelen som har ett arbete som motsvarar deras utbildning och kvalifikationer har minskat. I stället har andelen som är utbildade till något annat än vad de arbetar med ökat. Parallellt har andelen unga minskat som har ett arbete som bidrar till en känsla av personlig tillfredsställelse. Fler unga tycker idag att deras arbete är som alla andra jobb och det enda som betyder något är förtjänsten. Detta kan bidra till att en ökad andel anger att karriär och materiella förmåner är viktigt. Synen på det egna arbetet samvarierar i viss grad med den egna utbildningen och typen av arbete. Fler arbetare och fler av dem med kortare utbildning tycker att arbetet bara ger en förtjänst medan fler tjänstemän och de med längre utbildning anser att arbetet ger en personlig tillfredsställelse.

Samtidigt som utbildningsnivån har ökat har en minskad andel ett arbete som motsvarar deras utbildning och färre anser att arbetet ger en personlig tillfredsställelse. Kanske är det den senarelagda etableringen på arbetsmarknaden som är orsak till detta. Unga arbetar idag ofta parallellt med studierna för att förstärka ekonomin.

De viktigaste egenskaperna i ett arbete är arbetskamraterna, arbetsmiljön och chefen – här är det ingen skillnad sedan 1993. För unga

är också jämn könsfördelning, internationella kontakter och att det finns en möjlighet till karriär viktigt. För unga födda utomlands är det viktigt att arbetet motsvarar utbildningen, att anställningen är fast, lönen hög och att det finns möjligheter till en personlig och yrkesmässig utveckling. Merparten av de listade egenskaperna är viktiga för en större andel kvinnor än för män, endast på egenskaperna att det finns möjlighet till en karriär/att bli chef och att anställningen är fast svarar en större andel män att det är viktigt. En hög lön och en god löneutveckling är lika viktigt för kvinnor och män.

Fritid

I undersökningen frågar vi hur viktigt det är med fritid, vad man gör på sin fritid och vad det tillför. Vi frågar också om man är aktiv i olika föreningar, om man är nöjd med sin fritid och om man tycker sig ha för mycket eller för litet fritid.

En långsiktig trend bland unga är att fritiden ökat i betydelse samtidigt som arbete och familj blivit mindre viktigt. Det gäller alla utom unga i åldern 25–29 år. För dem är arbete och familj fortsatt viktigt.

Andelen unga som tycker att de har för litet fritid är större än andelen vuxna. Men 58 procent av de unga och 60 procent av de vuxna tycker att de har mycket fritid. De som har mycket fritid är nöjdare med sin fritid än de som har litet. Fritiden är viktigast för de allra yngsta, män och unga som är arbetslösa.

Vi har frågat om viktiga egenskaper i det man gör på fritiden. Det viktigaste visade sig vara att det är roligt och att man lär sig nya saker.

Sex av tio unga är aktiva i organisationer. Det är vanligare att unga är med i student-, idrotts- och kulturorganisationer medan vuxna deltar mer i lokala aktionsgrupper och i fackliga organisationer. Lika många unga och vuxna är aktiva i politiska organisationer, men andelen har sjunkit, dock mest i vuxengruppen.

Unga utför mer individuell idrott idag än 1993, och de går på bio oftare. Vuxna är mer ute i naturen. Unga sysslar betydligt mer med datorer än vuxna.

Familj

I undersökningen frågar vi om synen på familjen och hur viktigt det är att skaffa barn och familj. Vi frågar om föräldradedighet och delad försörjning och om karriären påverkas av att man får barn.

I Sverige är medelåldern för att flytta hemifrån 19 år, och så har det varit länge. Vi kan inte se någon förändring i andelen eller några tecken på en ökning av andelen som bor kvar hos föräldrarna. I åldersgruppen 16–19 år bor nära 90 procent med sina föräldrar. I åldersgruppen 20–24 år bor en av tre kvar hemma hos föräldrarna, en tredjedel bor med en partner och en tredjedel lever singelliv. I åldern 25–29 år lever fortfarande en tredjedel singelliv, merparten lever med en partner och bara knappa 5 procent bor med föräldrarna.

Bland de unga i åldern 25–29 år lever var fjärde kvinna och var femte man med egna barn. Det är en minskning med 10 procentenheter sedan 1997. Andelen unga som instämmer i påståendet att skaffa barn är en av meningarna med livet har också minskat från åtta av tio till sju av tio under perioden 1993–2002. Det är framförallt de yngre som står för minskningen. Detta bör ses mot bakgrund av att unga skaffar barn allt senare i livet, 2002 var medelåldern för förstföderskor 28 år och för fäder 31 år. En orsak till det senarelagda familjebildandet kan vara ungas oro för sitt arbete och sin karriär. Betydligt fler oroar sig för negativa konsekvenser i och med att de får barn än andelen som uppger att utvecklingen har varit negativ.

Ungas inställning till familj och barn är ambivalent. Det finns en större tolerans för andra typer av familjer bland unga än bland vuxna. Detta framgår av sambandet mellan att inte instämma i att ett barn behöver ett hem med en

pappa och en mamma för att växa upp lycklig och att anse att homosexuella ska ha rätt att adoptera barn. I båda dess påståenden instämmer unga i mycket högre grad än vuxna. Andelen som anser att barn mår bra av att vara hemma med mamma och pappa har minskat under decenniet.

Samtidigt verkar det som att fler unga idag än för tio år sedan har en traditionell syn på arbetsdelning inom familjen, bland annat har andelen som instämmer i att småbarnsfäder ska vara föräldralediga minst två månader minskat. Även andelen som anser att båda föräldrarna ska bidra till försörjningen har minskat, dock utan att andelen ökat som menar att hemarbete kan vara lika tillfredsställande som att jobba utanför hemmet. Allt fler unga tvekar att ge svar – många svarar att de inte vet. Men att skapa en god framtid för barnen är ett viktigt mål för åtta av tio unga i undersökningen.

Politik

Vi frågar i undersökningen om vilka egenskaper unga och vuxna har som medborgare, vilka politiska handlingar man utför och kan tänka sig att utföra. Om de är intresserade av politik, både i allmänhet och politiska skeenden ute i världen. Vi frågar också om man anser att man kan göra sin röst hör och om man litar på politiker och förtroendevalda, och mycket mer.

I ungas inställning till demokratin kan vi se en utveckling där ungas förtroende för politiker har ökat samtidigt som deras intresse för politik och vilja att engagera sig har minskat. Den ökande misstro mot politiker som fanns under 1990-talets krisår har nu brutits såväl bland vuxna som yngre. Skillnaden har minskat i det politiska handlande unga och vuxna kan tänka sig att göra och har gjort.

Ungas intresse för mindre traditionella metoder som till exempel att ockupera byggnader och olagliga aktioner har minskat. Men en av åtta unga anser att det kan vara rätt att använda våld i politiskt syfte. Ungas intresse för politik har minskat. En av tre i åldern 16–19 år och en av fyra av de unga i åldern 20–24 år uppger att de inte är intresserade av politik, vilket är en fördubbling sedan 1993.

Andelen som är mest tilltalad av ett samhälle som belönar individuella prestationer har minskat och andelen som hellre ser ett samhälle där alla har det lika bra ekonomiskt har ökat, även bland vuxna och män. Tidigare har alltid en större andel unga tilltalats av ett jämlikt samhälle. Men idag är det för första gången fler vuxna än unga som tilltalas av ett jämlikt samhälle.

Mångfald

I undersökningen frågar vi bland annat om synen på flyktingar och invandrare samt olika grupper som kan ses som avvikande från normen.

Andelen i Sverige som anser att Sverige bör ta emot färre flyktingar har minskat stadigt under 1990-talet, samtidigt har andelen som anser att vi bör ta emot en större andel ökat. Unga har en mer positiv syn på att ta emot flyktingar och invandrare än vuxna. Samtidigt tycker både unga och vuxna att de som invandrar till Sverige i stor utsträckning ska anpassa sig till svenska normer när det gäller barnuppfostran och jämställdhet samt lära sig språket.

I flera avseenden har unga och vuxna svårare att acceptera rasister än invandrare. De har också svårare att acceptera kriminellt belastade och extremistiska eller fundamentalistiska grupper.

Attityden till homosexuella är en vattenskilljare mellan unga och vuxna. Homosexualitet ses i större utsträckning som något onaturligt i vuxengruppen, medan unga i högre grad menar att homosexuella ska ha samma rättigheter som heterosexuella. Toleransen mot homosexuella är lägre i de äldre åldersgrupperna. Det är troligt att unga har större kunskaper om homosexualitet, om inte annat så genom skolans sexualundervisning.

När det gäller psykiskt sjuka finns det en mer avvaktande hållning bland unga, betydligt fler vuxna menar att de ska ges utrymme i samhället och fler unga önskar att de ska få vård. Den större toleransen mot psykiskt sjuka i de äldre åldersgrupperna är möjligen en erfarenhetseffekt.

Detta gäller även synen på invandrare. De som är mest negativa till flyktingar och invandrare lever i de områden i Sverige där andelen in-

vandrare och flyktingar är minst, och de är också den grupp som är minst intresserad av att resa utomlands för en längre period.

Hälsa och livskvalitet

I undersökningen frågar vi hur ofta man har olika symtom på ohälsa som ont i magen, ont i huvudet, om man känner sig stressad eller orolig för sin hälsa samt om man är nöjd eller missnöjd med sin hälsa och livet i sin helhet.

Hur vi har det påverkar vår hälsa och tvärtom. Unga som är arbetslösa uppger att de är mindre nöjda med sin hälsa, detsamma gäller unga med dålig ekonomi. Sedan 1993 oroar sig dock en mindre andel för att smittas av hiv/aids, för sin ekonomi eller för att bli arbetslös. Andelen som är arbetslös har också minskat under perioden. Men en större andel anger idag än för nio år sedan att de är oroliga för sin hälsa. Ökningen har varit störst i åldersgruppen 20–24 år där var tionde ofta är orolig för sin hälsa. Andelen är större bland arbetslösa, unga födda utomlands och unga kvinnor. Samtidigt uppger en mindre andel att de är nöjda med sin hälsa. Andelen som är nöjd med sin hälsa har sjunkit i alla åldersgrupper utom bland de yngsta, 16–19 år.

För var femte ung motsvarar inte livet förväntningarna och var tionde är missnöjd med livet i sin helhet. Det är unga i åldern 20–24 år, arbetslösa, män och unga födda utomlands som anger att de har en låg livskvalitet. Andelen unga med låg livskvalitet har minskat sedan 1997, men i stället uppger de en ökad ohälsa.

En av tio unga i undersökningen har ofta eller flera gånger i veckan ont i magen, ont i huvudet eller svårt att somna. En av fem sover dåligt och nästan varannan är trött under dagarna.

De som i högst grad anger stress är kvinnor, unga födda utomlands, unga som bor i storstäder och gymnasister. Den grupp som upplever stress är alltså inte samma grupp som upplever en låg livskvalitet, stress verkar i stället vara kopp-

lat till höga prestationskrav och gymnasietiden.

Tre av fyra unga mår dock bra, åtta av tio är nöjda med sig själv, orkar göra mycket och är nästan alltid på gott humör.

Ungas syn på lag och rätt

Vi har i undersökningen frågat efter synen på ett antal moraliskt tveksamma och mer eller mindre olagliga handlingar bland annat skattefusk, att utnyttja sociala bidrag, att knarka och att friåka på buss och tåg.

Utvecklingen under decenniet har med några undantag inneburit att andelen som tycker att något kan vara rätt har minskat, och andelen som svarar att olika handlingar aldrig är rätt har ökat bland såväl unga som vuxna.

Unga tycker dock i något högre grad att samtliga handlingar kan vara rätt, än vad vuxna gör. Det är framförallt att anställa någon mot svart betalning som en av tre unga tycker kan vara rätt. En av fem anser också att det kan vara rätt att friåka på buss och tåg eller att köpa alkohol till unga under 20 år på systembolaget. En av tio anser att det kan vara rätt att skattefuska, en av tjugo tycker det kan vara rätt att använda knark. I stort sett alla menar att det aldrig är rätt att köra rattfull. Den största könsskillnaden gäller köp av sexuella tjänster. Var sjätte ung man tycker att det kan vara rätt, men knappt var tjugonde av de unga kvinnorna.

Mobilitet

Vi har i undersökningen ställt frågor om man har varit utomlands, om inställningen till att flytta utomlands samt till att flytta från hemorten.

Unga idag reser mycket och vill resa, de flyttar inom Sveriges gränser, till utbildning eller arbete eller bara för att byta miljö. Unga kvinnor tycks vara mer mobila än unga män. En av tre tycker det är mycket viktigt och sju av tio tycker det är viktigt att de har hunnit resa runt och se världen innan de är 35 år vilket är en lika stor andel som för fem år sedan.

Unga idag har rest mer än tidigare, en av tre har varit mer än sex gånger utomlands utan sina föräldrar. Många har också varit utomlands för att arbeta eller studera.

Unga visar ett något minskat intresse för att flytta utomlands 2002 jämfört med 1997, även om skillnaden är liten. Ungefär fyra av tio unga kan tänka sig att bo i ett annat land under minst sex månader. Andelen som planerar att bosätta sig permanent utomlands har inte minskat utan ökat något till en av fem.

Drygt var tredje i ungdomsgruppen tror att de kommer att flytta från orten inom de närmaste åren vilket är mindre än vid undersökningstillfället 1997. De uppger skäl som att flytta för att studera eller arbeta på en annan ort, många tror också att de kommer att flytta för att byta miljö.

Framtiden

I undersökningen har vi frågat om hur man ser på sin framtid och om man tror att man kommer att få det bra i framtiden. Vi har frågat de yngsta vad de tror att de kommer att göra efter gymnasiet och vi har frågat om livet motsvarar deras förväntningar.

Unga ser idag mer optimistiskt på sin framtid än för fem år sedan. En av tjugo unga ser pessimistiskt på framtiden. En minskning har skett i alla grupper. Andelen som ser optimistiskt på sin framtid är dock högst i åldern 25–29 år. Under 1990-talet har situationen i Europa och världen varit turbulent, mycket har inträffat och unga idag rapporterar i större utsträckning en ökad oro för den internationella situationen än 1993, men även för hälsan och för att drabbas av inbrott. En minskad andel oroar sig för miljöförstöring, bostadskostnad, hiv/aids och arbetslöshet. Vuxna oroar sig dock i större utsträckning än vad unga gör. Andelen som tror att de kommer att få det bra i framtiden är högst bland unga med högskoleutbildning, unga i storstäder samt i åldersgruppen 25–29 år. Äldre, unga arbetslösa med kortare utbildning och unga i mindre kommuner tror inte i lika hög grad att de kommer att få det bra i framtiden. Även bland dem som uppger att de har en låg livskvalitet har åtta av tio en optimistisk syn på framtiden. Andelen som uppger att deras liv motsvarar förväntningarna har ökat bland både unga och vuxna sedan 1997.

Inledning

Kapitel 1

Ungas värderingar och attityder alltid aktuella

Varje dag får vi via medierna nya uppgifter om unga, deras situation och attityder. Det är lätt att tro att den bild som tecknas gäller alla. En bild som ofta bara handlar om ungas negativa upplevelser och attityder. Den positiva bilden, eller unga som har det bra, möter vi mindre ofta.

Denna attityd- och värderingsundersökning som nu genomförs för tredje gången är redovisningen av ett regeringsuppdrag som Ungdomsstyrelsen fick 2001. Den är unik på så sätt att samma frågor ställs både till unga och till äldre. Vi vet att alla tolkar frågor olika utifrån sina erfarenheter och kunskaper, men när vi frågar tillräckligt många kan vi undersöka om det finns variationer mellan åldersgrupper eller kvinnor och män, om det finns geografiska eller andra skillnader. Det är dessa differenser i attityder och värderingar som denna rapport kommer att handla om. Det kan vara mellan unga och äldre, mellan kvinnor och män och mellan grupper med olika bakgrund och livserfarenheter av Sverige idag.

Ungdomsstyrelsen har under hela arbetets gång samarbetat med en grupp forskare. Dessa forskare bidrar också med varsitt kapitel i undersökningen. Dessa kapitel står forskarna för helt själva och de har getts full frihet att dra slutsatser utifrån materialet och sin tidigare forskning.

Rapportens disposition

Rapportens första kapitel handlar om vilka teorier som används som förklaringsmodeller för attityder och värderingar. Därefter kommer en kort beskrivning av undersökningens genomförande.

Resultatredovisning av värderingsstudien är fördelad på ett antal teman, där varje tema utgör ett eget kapitel. De enskilda forskarnas analyser är egna kapitel som ligger i anslutning till det tema som analysen huvudsakligen berör. Där finns också författarna presenterade.

Inom varje område görs jämförelser med de tidigare undersökningar genomförda 1997 och 1993. Dessa finns publicerade i rapporterna *Ny tid nya tankar* och *Ungdomars välfärd och värderingar*. Om inget annat anges baseras alla tabeller och diagram på våra undersökningar med hänvisning till årtalet för undersökningens genomförande.

Huvudsakligen hänvisar vi till åldersgrupperna 16–29 år och 35–74 år som unga respektive vuxna, om redovisningen inte avser delar av vuxen- eller ungdomsurvalet, i sådana fall anges det. Huvudsakligen görs jämförelser mellan åldersgrupperna 16–19 år, 20–24 år, 25–29 år, 35–54 år och 55–74 år. Den eller de åldersgrupper som utgör underlag till tabeller och diagram anges i anslutning till dessa. När underlaget baseras på hela undersökningsmaterialet, 16–29 år och 35–74 år anges för enkelhets skull åldersgruppen 16–74 år.

Teori

Kapitel 2

Attityder och värderingar – ålder och generation

I många undersökningar och rapporter beskrivs hur unga som växer upp idag har annorlunda värderingar och attityder än unga i tidigare generationer, och att detta kommer att påverka samhällets utveckling. Men vad är värderingar och attityder och hur är de kopplade till ålder, generation och tidsanda? Hur förändras de? I detta kapitel försöker vi reda ut begreppen.

Vad är värderingar och attityder?

Definitionen av *värdering* är enligt Nationalencyklopedin:

handlingen att sätta ett värde på något eller resultatet av att utföra en sådan handling. Värderingar är abstrakta ideal som individer, medlemmar av en viss grupp eller ett visst samhälle värderar. Värderingar bedöms positivt (har ett värde) (Nationalencyklopedin).

Enligt Oscarsson (2002) kan *värderingar* också definieras som:

- *grundläggande trögförändrade orienteringar som styr människors attityder och beteenden.* En del värden refererar till önskvärda existentiella mål som frihet, lycka, harmoni, jämlikhet, andra till önskvärda sätt att uppträda, till exempel artig, modig, intellektuell eller kärleksfull (Oscarsson, 2002).

Attityder kan definieras som:

- *uttryck för värderingar.* De flesta fenomen i samhällslivet blir föremål för attityder. Attitydbegreppet används idag av många socialpsykologer och sociologer för att förstå hur människor agerar, tänker och orienterar sig i tillvaron.

Vanligen står attityd för någon form av generell, tämligen stabil och varaktig inställning mot ett objekt, det så kallade *attitydobjektet* (Giddens, 1994). Detta är något som man reagerar positivt på eller negativt mot, eller något som man genomför eller har för avsikt att genomföra en handling emot. Attitydobjektet kan vara abstrakta objekt som jämställdhet eller religion. Det kan också vara specifika objekt som tvättmedlet X. Föremålet för en attityd kan vara en person – även den egna – och då ofta i en viss social roll, till exempel som förälder.

Olika attityder inom individen anses vara hierarkiskt uppbyggda. Överordnade är de mer generella attityderna som speglar inställningen till företeelser som på olika sätt berör något viktigt eller centralt i individens liv. Attityder längre ner i hierarkin avser alltmer specifika objekt. Mer övergripande attityder är mer stabila.

Förenklat kan vi säga att attityder är en varaktig inställning som har byggts upp genom erfarenhet och kommer till uttryck genom att man är för eller emot något – attitydobjektet. Attityder kan alltså vara positiva eller negativa. En speciell undergrupp bland negativa attityder är fördomar.

Det finns en föreställning om att våra attityder och därmed vårt beteende kan påverkas och förändras. Om vi kör för fort i trafiken ska vi ändra våra attityder till bilkörning, ungdomars attityder till sexualiteten måste ändras så att de bättre förstår att skydda sig mot hiv/aids, det är mäns och kvinnors attityder som ligger bakom förhållandet att så få pappor tar ut sin lagstadgade ledighet osv.

Funktioner för attityder

Det finns också olika åsikter om vad attityder fyller för funktion. En modell lyfter fram att attityder har fyra funktioner:

- kunskapsfunktion, det som hjälper oss att förstå den verklighet vi lever i genom att strukturera den information vi möter i vardagslivet
- nyttofunktion, som hjälper oss att nå uppställda mål och underlättar detta genom att vi orienterar oss på två sätt. Vi styr vårt handlande mot det vi har positiva attityder till och undviker det vi har negativa attityder emot
- värdefunktion, genom att ge uttryck för de värderingar vi har gentemot andra människor och sociala företeelser förstärker vi vår egen självbild och den bild andra får av oss
- försvarsfunktion, vi kan inta olika attityder i syfte att dölja och försvara oss mot situationer och företeelser som vi uppfattar som till exempel obehagliga eller pinsamma

(Lyons, 1995; som utgår från Katz, 1960; se även Hogg och Vaughan, 1998; Stahlberg och Frey, 1996).

Hur kan man då vara säker på att en uttryckt åsikt också sammanhänger med ett socialt hand-

lande? I undersökningar frågar man ofta både om åsikter om olika samhällsfrågor och om beteenden samtidigt som man också ställer frågor om vilka typer av handlingar man faktiskt har gjort. Dessutom kan man komplettera med frågor om fritidsvanor, tidsanvändning, konsumtionsmönster, deltagande i föreningsliv, politisk och facklig verksamhet m.m. för att få en bild av människors allmänna handlingsmönster. På detta sätt placeras åsikterna i ett vidare sammanhang av socialt handlande. I en sådan undersökning försöker man fånga attitydernas betydelse och styrka.

Varifrån kommer våra värderingar?

Sedan 1920-talet har forskning om attityder, normer och värderingar pågått med allt ifrån ett individuellt till ett samhälleligt strukturellt perspektiv (Layder, 1994). Den dominerande förklaringen till var individen får sina värderingar ifrån är det oskyldiga eller hjälplösa barnet. Barnet socialiseras eller "uppföstras" till en kulturell och social varelse¹. Föreställningen om barn- och ungdomstiden som den tid då grundläggande värderingar formas har ett mycket starkt stöd i både teoretisk och empirisk forskning (se t.ex. Mead, 1969; Eriksson, 1968/1971; Sernhede, 1995). Ungdomstidens stora betydelse för hur vuxenlivets värderingar struktureras är ett centralt antagande i forskningen om långsamma värderingsförändringar (se t.ex. Andersson, Fürth och Holmberg, 1993; Inglehart, 1977).

I socialisationen förmedlas och inlärs såväl praktiska färdigheter som abstrakta kunskaper, dessa medför att individen formas till en personlighet. Socialisationen äger rum i relationen till andra, i ett sammanhang – en kontext. Viktigast av alla kontexter är familjen.

Familjers form och funktion varierar starkt mellan olika kulturer – uppfostringsmiljöerna skiljer sig åt. Vilken relation familjen har till det omgivande samhället spelar också roll. I de flesta traditionella samhällen bestämmer den familj som en individ föds in i dennes sociala position för resten av livet. I den västerländska världen är inte den sociala positionen i lika hög grad bestämd via sådana faktorer, men trots detta kommer geografiskt område och familjens status att påverka socialisationen starkt².

Vad förändrar värderingar?

Undersökningar av hur värderingar förändras brukar i huvudsak handla om tre olika förklaringsmodeller.

- *Tidsanda* – den samhälleliga kontexten, vad som skiljer olika tidsperioder från varandra.
- *Ålder* – genom livet och livets faser får vi nya erfarenheter och möter nya kontexter som påverkar våra värderingar.
- *Generation* – generationers olika värderingar kopplat till olika uppväxtförhållanden under barn- och ungdomsåren.

Dessa förklaringsmodeller är dock starkt sammanlänkade. Alla är vi samtidigt del i tidsandan, en generation och i en viss fas i livet.

Tidsanda

Olika generationer har till och med getts speciella namn, som till exempel *the forgotten generation*. I tider av snabba och genomgripande samhällsförändringar utvecklas specifika åsikter hos den unga generationen som skiljer sig från äldres åsikter.

Enligt Karl Mannheim är det samhällsförändringen som ger upphov till generationsbestämda åsikter och inte tvärtom. I en generationsanalys bör man utgå från bestämda och konkreta historiska problem (Mannheim, 1928/1952). Det räcker inte att veta att det sker en historisk förändring, utan den måste också upplevas som problematisk av generationerna. De konkreta historiska problem som uppkommer under en viss tidsperiod bestämmer det Mannheim kallar en aktuell generation. De individer som befinner sig i den aktuella generationen och som samtidigt befinner sig i samma positioner i livscykeln kan utifrån detta utveckla ett specifikt generationsmedvetande, som förenar dem som en sociologisk generation.

Enlig Mannheim kan begreppet generation inte på ett enkelt sätt översättas till åldersklass utan det har snarare att göra med specifika reaktionsmönster och tankesystem. Som ung är man oförstörd av andra intryck och är därmed också mer mottaglig för intryck av det som sker i samhället. Det är olika sociala och biologiska förhållanden under ungdomstiden som bestämmer när generationsmedvetandet formas som starkast. Men det är historiska faktorer som avgör om medvetandet överhuvudtaget utvecklas och vilket innehåll det i så fall får.

Trots att det finns problem, som till exempel att generationer riskerar att framställas som alltför homogena, har Mannheims perspektiv på generation en stark attraktionskraft på många

forskare ännu idag, särskilt de som vill resonera i termer av en tidsanda. Detta perspektiv används idag som en utgångspunkt för att diskutera till exempel människors åsikter om arbete och arbetsliv, familj, äktenskap och sexualitet.

Materiella och postmateriella värderingar

En teoretiker som under lång tid har arbetat med en sådan hypotes är Ronald Inglehart. Hans huvudhypotes är att varje ny generation som träder in i vuxenvärlden och i arbetslivet får mer av postmateriella värderingar, till skillnad från de äldre som präglats mer av materiella värderingar (Inglehart, 1977, 1990 & 1997). De förra värdesätter saker som frihet och individualism, de senare trygghet och kollektivism, allt format utifrån deras erfarenheter som en generation betraktat. Mycket tillskrivs erfarenheter man gjort under uppväxten. De som växer upp under knappa omständigheter kommer att forma sina grundvärderingar efter ett slags normstruktur som präglas av sparsamhet och ett sökande efter trygghet. Men eftersom västvärlden nu i allt väsentligt präglas av välfärd och tillväxt, är det andra värderingar som präglar uppväxten. Inglehart menar, och detta är själva kärnpunkten, att samhället därmed sakta men obönhörligt omvandlas från materiella till postmateriella värderingar. Detta kommer till uttryck i hur människor förhåller sig till en mängd olika aspekter av tillvaron.

I den materiella hållningen värderas aspekter som betonar trygghet, säkerhet och tillväxt högre medan aspekter som uttrycker valfrihet, föränderlighet och miljö/estetik värderas högre i den postmateriella. På sikt kommer befolkningens värderingar att omvandlas i den yngsta generationens riktning, dvs. mot mer av post-

materiella värderingar, efterhand som den "äldre" värderingsstrukturen – den materialistiska – helt sonika försvinner med sina bärare. Inglehart kallar detta "den tysta revolutionen" (Inglehart, 1977). Denna långsamma värderingsförändring avspeglas i hur människor värderar arbetet menar Inglehart och Andersson (Andersson, 1994), dvs. vid varje given mät-tidpunkt kommer de yngre att värdesätta till exempel trygghet, fast anställning och högre lön lägre jämfört med de äldre. Detta har använts som förklaring till varför unga människor inte är med i fackföreningar i lika stor utsträckning som äldre och varför vissa typer av yrken och arbetsuppgifter inte attraherar unga människor, till exempel varför unga människor vill bli såpåkändisar och frisörer framför att bli verkstads-mekaniker eller sjukvårdsbiträden.

Ålder

En tämligen väletablerad föreställning är att olika beteenden och handlingar är lämpliga vid, eller tillskrivs, en viss ålder. Unga människor tillåts till exempel en viss typ av frihet och handlingsutrymme som knappast anses vara accepterat för medelålders.

Förbundet med tanken om åldrandet eller livscykeln finns föreställningar om beteenden och attityder knutna till olika faser. Vad innebär åldrandet? Blir allt så fastlagt under ungdomstiden som det framställs? Är det inte så att attityder och beteendemönster förändras under en människas livscykel? Det finns forskningsresultat som talar för det. Huvudsakligen gäller detta sådant som är knutet till erfarenheter som kan nås till följd av olika roller i livet och övergången från en roll till en annan. Som exempel kan nämnas de erfarenheter man får av att vara ensamstående och sedan bli sammanboende med

eller utan barn, gift eller ogift, änklings eller änka. Att vara studerande, sedan arbetande eller arbetslös och kanske så småningom pensionär (Riley, Foner & Waring, 1988; Hagström, Gamblerale & Sconfienza, 1996).

Generation

I vårt vardagsliv omges vi av att människor förhåller sig till arbete, familj och politik på olika sätt därför att de är födda under olika decennier. På detta sätt uppfattas attityderna till arbete, familj och politik osv. vara formade av den generation, eller kohort, man tillhör. En sådan föreställning handlar i grund och botten om tron på att generationstillhörighet likaväl som det kön man har, den sociala klass man tillhör eller den professionella status man har förvärvat i arbetslivet har betydelse för att forma människors tankar och handlingar.

Historiskt sett faller mycket av denna diskussion tillbaka på två förklaringstraditioner inom samhällsvetenskapen – dels att människor formas av den tidsperiod de lever i, dels att under vissa skeden i en människas liv är man som individ mer formbar och påverkbar av händelser i tiden än under andra perioder i livscykel. Att människor påverkas av det som sker i samhället gäller alla, men under ungdomstiden anses man vara särskilt formbar. Inom forskningen om politiska åsikter och handlande sägs bland annat att den form av politiska åsikter och handlande som formas hos individen under ungdomstiden också är den som bärs med in i vuxenlivet (se t.ex. Lipset, 1966; Lundberg, 1993). Denna tanke handlar om att ungdomar också är seismografer, de hjälper oss att skåda in i framtiden.

Problem att identifiera orsak

De tre förklaringsmodellerna, tidsanda, generation och ålder går in och ut i varandra som trådar i ett spindelnät – alla tre tar dock upp barndomen och ungdomstiden som en särskilt viktig och formbar tid. Utan tvekan är det så att det är problematiskt att identifiera en enda orsak eller förklaring till värderingsförändringar. Istället samverkar ett flertal faktorer, och ibland kan de säkerligen även motverka varandra.

För ungdomar i Sverige och deras kontext har framförallt samhällsstrukturen förändrats på en rad områden. Unga i Sverige idag studerar längre, det tar längre tid innan de etablerar sig på arbetsmarknaden, och de har i större utsträckning visstidsanställningar. De bildar familj senare och de reser mer. Hur alla dessa variabler samspelar och hur de på olika sätt kan påverka ungas attityder och värderingar idag – det kan vi bara gissa. Vi kan dock vara relativt säkra på att de faktiskt påverkar ungas attityder och värderingar.

Attityder och handling

Ett av huvudintressena när vi studerar attityder hos unga är att vi vill förutsäga hur de kommer att handla i ett senare skede. Vilka yrken kommer de att vara intresserade av? Vilka demokratiska handlingar kommer de att utföra? Hur vill de att samhället ska utvecklas för att motsvara deras behov och intressen?

Värderingar och attityder och deras koppling till handlingar är dock inte direkt kausala, dvs. att vi har en viss värdering innebär inte att vi handlar i enlighet med den. Eiser (1994) menar att värderingar och attityders verkan på handling kan åskådliggöras med en tredelad modell som innehåller nedanstående faktorer:

1.
kognitiv, en komponent som består av de kunskaper och föreställningar människor har inför objektet
2.
affektiv, en komponent som handlar om de känslor och åsikter människor har inför objektet
3.
handlingsinriktad, en komponent som beskriver benägenheten att handla och göra något i förhållande till objektet gentemot vilket man har ett kognitivt och ett affektivt förhållande.

Den känslomässiga eller affektiva komponenten svarar för hur starkt eller svagt man tar ställning för eller emot attitydobjektet. Den kognitiva komponenten innehåller vad en person tror eller vet om objektet, personens kunskaper/erfarenheter. Om attitydobjektet är "att dricka alkoholhaltiga drycker" så består kunskapen i individens tro om alkoholens effekter på den egna kroppen, på sinnesstämning och

beteende, vad man tror om konsekvenserna för samhället etcetera. Styrkan i affektionen, känslorna, gentemot attitydobjektet resulterar tillsammans med individens kunskaper i en beredskap till handling, eller icke-handling (Fishbein & Ajzen, 1975; Mead, 1976).

När man försöker mäta attityder och värderingar försöker man också mäta kunskaper, affektion och erfarenheter av tidigare handling. Först då kan vi säga något om attityder och värderingars intentionalitet (Carle, 2000). En grundläggande beteendevetenskaplig hypotes är att det inte kan råda alltför stor asymmetri mellan kunskap, värdering och handlande – även om ett viss mått av diskrepans kan finnas. Det innebär att individen inte i längden kan besitta kunskaper som strider mot individens attityder, förr eller senare förändras attityderna i och med ökade eller nya kunskaper (Fishbein, 1975).

Om det blir en handling eller inte sammanfaller också med den eller de funktioner vi tillskriver attityden. Är den ett verktyg för att strukturera verkligheten eller för att nå uppställda mål, eller är den en social markör och ett försvar i obehagliga situationer?

Även värderingar vi uttrycker i en enkätundersökning, i sociala relationer eller i handling varierar beroende på funktion och kontext (Carle, 2000).

Noter

¹ Här används Giddens kulturbegrepp i betydelsen "samhällets kultur" vilket inbegriper normer, värderingar och attityder och mycket mer såsom ett system av ömsesidigt beroende relationer (Giddens, 1994).

² Socialisation används därför ibland som förklarande begrepp för att beskriva återskapandet av kulturella och klasskillnader mellan grupper (Bourdieu, 1993).

Metod och bortfall

Kapitel 3

Kvinnor och män i undersökningen, 2002

	Män		Kvinnor	
	Antal	Procent	Antal	Procent
–19 år	312	18	381	19
20–24 år	445	26	546	28
25–29 år	500	29	584	30
35–54 år	226	13	263	13
55–74 år	223	13	192	10
Samtliga	1 706	100	1 966	100

Fakta om undersökningen

Ungdomsstyrelsen har huvudansvar för uppföljningen av den nationella ungdomspolitik. Två av de tre övergripande målen för ungdomspolitik handlar om ungas välfärd och att unga ska bli sedda som en resurs i samhället.

Ett av syftena med denna undersökning är att följa upp dessa mål. Då undersökningen har utförts två gånger tidigare på ett snarlikt sätt är ett andra syfte att undersöka förändringar i ungas välfärd och attityder över tid. År 1997 genomfördes den med Ungdomsstyrelsen som huvudman och i samarbete med Barn- och ungdomsdelegationen och 1993 av Barn- och ungdomsdelegationen i samarbete med Generationsutredningen.

Det tredje syftet med undersökningen är att jämföra ungas välfärd och attityder med en äldre kontrollgrupp. Undersökningens storlek möjliggör också jämförelser mellan olika ungdomsgrupper. De tre undersökningarna handlar alla om ungas och vuxnas attityder och värderingar på de viktiga områdena utbildning, arbete, familj, fritid och samhälle.

Undersökningen 2002 genomfördes av SCB som en postenkät med två påminnelser. Populationen utgjordes av samtliga personer boende i Sverige i åldern 16–29 år och 35–74 år. Totalt var det 3 672 personer som besvarade frågeblanketten, vilket är 56,9 procent av urvalet. Frågeblanketterna registrerades via skanning, varefter en datafil och vissa tabeller framställdes.

Nedan följer en sammanfattning av den tekniska rapporten med information om urval och bastal. Den fullständiga tekniska rapporten, frekvenstabeller och signifikanstabeller finns på cd-skivan som följer med rapporten.

Population och urval

I denna undersökning utgörs populationen av alla personer födda mellan 1928-01-01 och 1967-12-31 samt mellan 1973-01-01 och 1986-03-01. Tillsammans består dessa två grupper av totalt 5 727 627 personer. Urvalsramen i denna undersökning har skapats utifrån registret över totalbefolkningen (RTB) och består av samtliga

Tabell 3.1 Population och urval i undersökningen 2002

	Stratum 1 (16–29 år)	Stratum 2 (35–74 år)	Total
Population	1 402 947	4 324 680	5 727 627
Bruttourval	5 010	1 510	6 520
Nettourval	4 947	1 502	6 449

Kommentar: Nettourval är det som kvarstår efter att övertäckning (dödsfall, emigrerade etc.) tagits bort från bruttourvalet.

folkbokförda i Sverige i åldern 16–29 år samt 34–74 år. Från ramen drogs ett stratifierat obundet slumpmässigt urval om 5 000 personer i åldern 16–29 år samt 1 500 personer i åldern 35–74 år. Då det är av intresse att jämföra undersökningsresultaten mellan yngre och äldre skapades separata strata av populationen för att möjliggöra detta. Ett stratifierat obundet slumpmässigt urval gjordes vilket innebär att alla objekt inom ett stratum har samma sannolikhet att komma med i urvalet.

Variabler

Frågeblanketten omfattade 24 sidor och bestod av totalt 72 frågor varav ett fåtal hade delfrågor. Frågorna behandlade boende, utbildning, arbete, familj, livskvalité, politik, framtid, fritid samt hälsa. Förutom variabler som samlats in via frågeblanketten har ett antal bakgrundsvariabler hämtats från SCB:s register över totalbefolkningen (RTB). Dessa är bland annat födelsedatum, kön, län, kommun, församling, civilstånd, födelseland, medborgarskap och inkomst.

Datainsamling

Undersökningen genomfördes med postala enkäter. För att försöka höja svarsfrekvensen erbjöds de svarande en belöning i form av en trisslott eller en gåva till Radiohjälpen eller Rädda Barnen. Det första utskicket genomfördes den 5 februari, sedan skickades två påminnelser ut till dem som inte besvarat frågeblanketten, dessa utskick skedde med cirka tio dagars mellanrum. Båda påminnelserna innehöll en ny frågeblankett. Insamlingen avslutades den 22 mars. Totalt svarade 57 procent och bortfallet blev 43 procent. Två av tre valde en trisslott som tack för sin medverkan, övriga valde att donera motsvarande summa (25 kronor) till Rädda Barnen eller Radiohjälpen. Frekvenstabeller för samtliga frågor finns på medföljande cd, uppdelat i åldersgrupper och kön. Där finns också signifikanstabeller för samtliga frågor, även de uppdelade i åldersgrupper och kön.

Tabell 3.2 Beskrivning av de svarande fördelade på ålder 2002

	Män		Kvinnor	
	Antal	Procent	Antal	Procent
–19 år	312	18	381	19
20–24 år	445	26	546	28
25–29 år	500	29	584	30
35–54 år	226	13	263	13
55–74 år	223	13	192	10
Samtliga	1 706	100	1 966	100

Bortfall

Med bortfall menas att svar helt eller delvis saknas från en uppgiftslämnare. Partiellt bortfall innebär att vissa frågor på blanketten inte är besvarade och objektsbortfall att frågeblanketten inte är besvarad alls. I denna undersökning varierar det partiella bortfallet med mellan 0,4 procent (14 individer) för fråga 8 och 35,3 procent (1 297 individer) för fråga 48 och alternativet "homosexuella". Ytterligare en fråga som har fått högt partiellt bortfall är fråga 22 med 7,8 procent (287 individer) som inte har svarat. Partiella bortfall kan bero på att uppgiftslämnaren inte förstår frågan eller hur den ska besvaras, eller att uppgiftslämnaren inte vill besvara frågan. Objektsbortfall kan bland annat bero på att uppgiftslämnaren inte är villig att delta i undersökningen, att uppgiftslämnaren inte går att nå eller att uppgiftslämnaren är förhindrad att medverka, till exempel på grund av sjukdom. Objektsbortfallet blev 43 procent eller totalt 2 777 individer. Med "ej avhörda" menas att ingen uppgift har lämnats om varför frågeblanketten inte är besvarad.

Representativitet

Om objektsbortfallet skiljer sig åt från de svarande med avseende på undersökningsvariablerna så kan skattningarna som grundar sig på enbart de svarande vara skeva. För att få en bild av hur bra de svarande representerar urvalet med avseende på vissa bakgrundsvariabler har information från RTB jämförts mellan de svarande och hela urvalet.

Där framgår att kvinnor svarar i högre grad än män. Den äldre åldersgruppen har en högre svarsprocent än 16–29-åringarna. Även för födelseland skiljer sig svarsmönstret åt. De som är födda i Sverige svarar i högre grad än de utlandsfödda. Slutligen kan även visas att boende i "ej storstadsområde" har högre svarsprocent än de som bor i "orstadsområde".

När urvalet dras som ett stratifierat urval, i detta fall med olika urvalsfraktioner i strata, är det informativt att jämföra skattningar för bakgrundsvariablerna som baseras på dem som svarat i undersökningen med motsvarande kända uppgifter från register.

Tabell 3.3 Orsaker till objektsbortfall 2002

	16–29 år Antal	35–74 år Antal
Ej avhörda	2 066	544
Förhindrad medverkan	12	10
Postreturer	67	12
Avböjd medverkan	26	23
Insänd blank	8	9
Totalt	2 179	598

Tabell 3.4 Jämförelse med skattade populationen 2002

Grupp	Skattat antal	Antal enligt register	Test-variabel	Sign. (5 %)	Medelfel
Utb okänd	61 842	113 528	-5,40	*	9 566
Utb förgymn	1 569 793	1 592 889	-0,36		64 949
Utb gymn	2 432 322	2 548 789	-1,61		72 331
Utb eftergymn <2 år	312 208	291 681	0,68		30 179
Utb eftergymn >2 år	1 351 462	1 180 740	2,68	*	63 672
Storstad	1 918 810	1 934 553	-0,23		68 774
Ej Storstad	3 808 817	3 793 074	0,23		68 774
Gift	2 729 521	2 571 246	2,25	*	70 408
Ogift	2 998 106	3 156 381	-2,25	*	70 408
Inkomst 0-149'	2 351 213	2 455 653	-1,60		65 190
Inkomst 150-299'	2 599 195	2 574 861	0,34		72 302
Inkomst 300'-	777 219	697 113	1,46		54 925
Född i Norden	5 247 661	5 167 063	2,01	*	40 138
Ej född i Norden	479 966	560 564	-2,01	*	40 138
Ålder 16-19	332 543	326 943	0,49		11 315
Ålder 20-24	514 481	512 234	0,18		12 822
Ålder 25-29	555 923	563 770	-0,60		13 013
Ålder 35-54	2 346 318	2 444 970	-1,38		71 650
Ålder 55-74	1 978 362	1 879 710	1,38		71 650
Man	2 786 167	2 883 811	-1,34		73 119
Kvinna	2 941 460	2 843 816	1,34		73 119

I tabell 3.4 har en sådan jämförelse gjorts för variablerna utbildning, storstad/ej storstad, civilstånd, inkomst, utländsk härkomst, ålder och kön. För varje rad i tabellen visas det skattade antalet från de svarande (skattat antal), det kända

antalet från en registerräkning för den aktuella populationen (antal enligt register) samt värdet på en testvariabel (testvariabel). Om absolutvärdet för testvariabel >1,96 så är testet signifikant på 5-procentsnivån, dvs. det kan inte ute-

slutas att bortfallet har en snedvridande effekt. Kolumnen signifikans (sign. 5 procent) innehåller en * om så är fallet. Slutligen visas det skattade medelfelet för skattat antal (medelfel).

I undersökningen tycks antalet med okänd utbildning underskattas medan antalet med eftergymnasial utbildning tycks överskattas. Det tycks också vara så att antalet gifta överskattas på de ogiftas bekostnad och att antalet födda i Norden överskattas medan antalet födda utanför Norden underskattas. Avvikelse mellan skattat antal och antal enligt register kan leda till systematiska fel i skattningar för sådana undersökningsvariabler som samvarierar med dessa bakgrundsvariabler. Genom kalibrering med hjälp av bakgrundsvariablerna kan man till viss del reducera bortfallets snedvridande effekt.

Viktberäkning och estimation

Eftersom undersökningen genomfördes som en urvalsundersökning behöver vikter tas fram för att kunna räkna upp resultatet till populationsnivå. Uppräkning medför att resultat kan redovisas för hela populationen och inte bara för personerna i urvalet. Användandet av vikter blir extra viktigt vid stratifierat urval då urvalspersonerna i olika strata ofta har olika stor sannolikhet att komma med i urvalet. Om de grupper som svarat i högre grad har en annan fördelning på undersökningsvariablerna än övriga kan detta ha en snedvridande effekt på resultatet. För att kompensera för detta har vikterna även kompletterats med kalibreringsvikter. Vikterna bygger på antagandet att övertäckningen är lika stor bland de svarande som i bortfallet samt att kalibreringsvariablerna förklarar merparten av variationen i svarsbenägenhet. Bakgrundsvariablerna utbildning, storstad/ej

storstad, civilstånd, inkomst, utländsk härkomst, ålder och kön har använts som kalibreringsvariabler. De kalibrerade vikterna kompenserar den skeva fördelningen som finns till följd av variationen i svarsbenägenhet. Vikterna används huvudsakligen när vi vill säga något om populationen i sin helhet eller olika grupper storlek i populationen och är inte nödvändig vid jämförelser inom olika grupper eller mellan olika grupper.

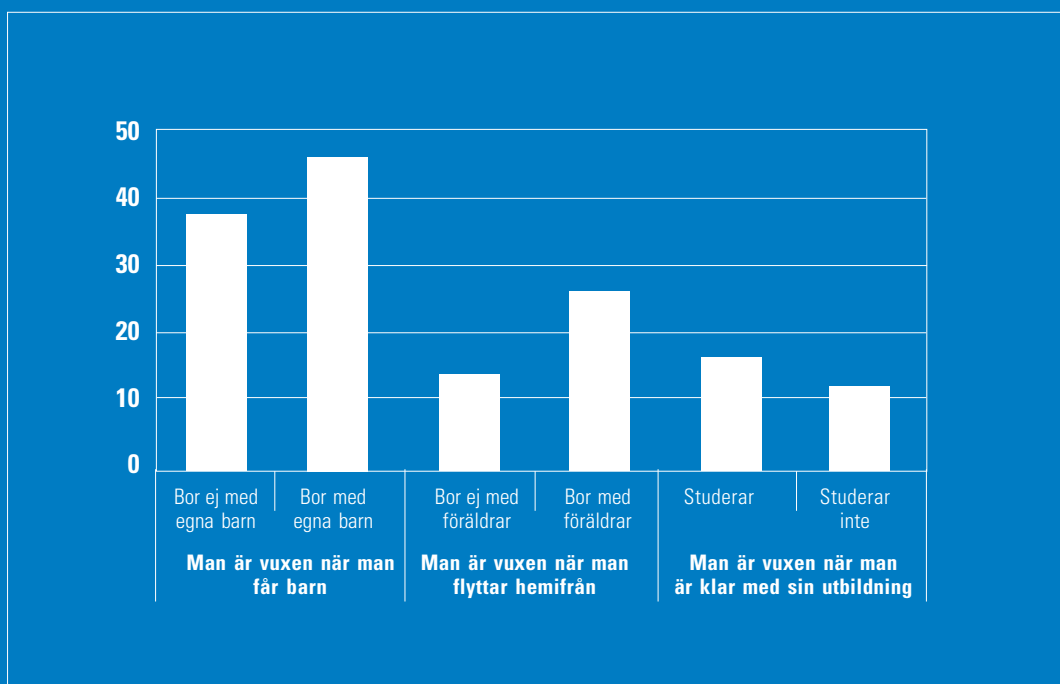
Jämförelse mellan undersökningarna 1993, 1997 och 2002

En del i Ungdomsstyrelsens uppdrag var att jämföra resultaten för ett antal frågor från 2002 års undersökning med två tidigare undersökningar. Dessa genomfördes 1993 och 1997 och vissa frågor var lika eller liknande de frågor som ställdes 2002. Dessa frågor berör ett flertal olika områden och samtliga finns redovisade på cd-skivan indelade efter åldersgrupper, kön och om man är född i Sverige eller utomlands. Resultaten finns också redovisade fortlöpande i rapporten. Urvalsdesignerna för 2002 och 1997 är praktiskt taget identiska, populationen har stratifierats i två åldersgrupper, 16–29 år respektive 35–74 år. År 1997 utvaldes 5 000 respektive 1 000 individer. År 1993 valdes 6 062 individer i åldern 16–74 år ut, utan någon stratifiering. Samtliga urval gjordes som OSU. Materialet från 1993 efterstratifierades efter kön och ålder.

Mål och mening med livet

Kapitel 4

När är man vuxen? 16–29 år, 2002

Ungas syn på meningen och målet med livet

För att kunna förstå människors situation bör vi också veta vad som är viktigt i deras liv. Därför har vi frågat unga vad som ger deras liv mest mening och vad de har för mål i livet, i framtiden och nu. Vad vill de göra med sitt liv; resa, studera, skaffa familj? Precis som i de kom-

mande kapitlen så kommer jämförelser att göras med de tidigare undersökningarna 1993 och 1997 och mellan unga och vuxna, unga i olika ålder, med olika erfarenheter och i olika livssituationer.

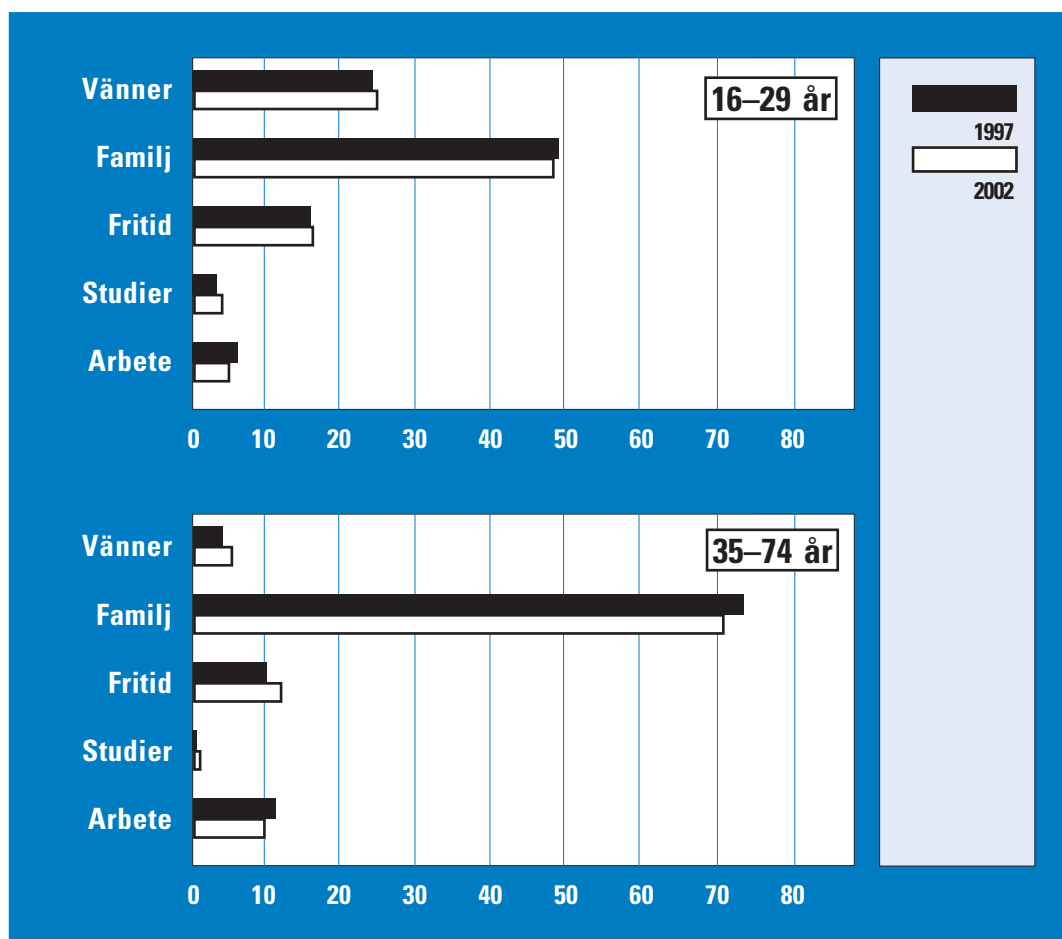

Diagram 4.1 Vad som ger livet mest mening bland unga och vuxna, 16-74 år, 1997 och 2002, procent.

Mening i livet

På frågan vad som ger livet mest mening har de svarande fått välja ett alternativ av följande; arbete, studier, fritid, familj eller vänner. De flesta svarar familjen och vännerna. En väldigt liten andel svarar att arbete eller studier ger livet mest mening. Förändringen sedan 1997, som vi kan se i diagram 4.1, är liten. Förändringarnas riktning verkar vara desamma bland yngre och äldre, dvs. andelarna som anger familjen och arbetet har minskat och andelarna som anger fritid, vänner och studier har ökat.

De skillnader man kan se i vad som ger livet mest mening mellan unga och vuxna (tabell 4.1) finns även mellan olika åldersgrupper bland de unga. Arbete och familj ökar i mening ju äldre de unga är medan studier, vänner och fritid minskar i mening. För de som är i åldern 35–54 år ger arbete livet mening i högst grad och vänner i lägst grad. För unga män ger arbete, fritid och vänner livet mer mening än för unga kvinnor, som i betydligt större utsträckning anger familjen som det som ger livet mest

mening. Hos vuxna män och kvinnor (redovisas inte i tabell 4.1) är mönstret snarlikt, vuxna män menar att fritid och arbete – men inte vänner – ger livet mer mening än vad vuxna kvinnor anser, som i stället huvudsakligen anger familjen som det som ger livet mening.

Vi kan ana en livscykeffekt i hur värdet av familj och vänner förändras, men även värdet av arbete och fritid.

Viktigast i livet just nu

Som ett komplement till frågan ovan om vad som ger livet mest mening har vi frågat vad som är viktigt i livet just nu. Jämfört med 1997 finns det en liten men signifikant skillnad, en skillnad som inte är orsakad av slumpen. En minskning har skett av andelen som svarar att det är viktigt att skapa en god framtid för barnen och att skaffa sig ekonomisk trygghet/fast arbete.

En ökning har skett av andelen som svarar att det är viktigt att nå en god ställning i yrket och att ha en god ställning i samhället.

Tabell 4.1 Vad som ger livet mest mening i olika åldersgrupper och bland unga kvinnor och män, 16–74 år, 2002, procent

	16–19 år	20–24 år	25–29 år	35–54 år	55–74 år	16–29 år Man	16–29 år Kvinna	Total
Arbete	3	5	7	11	9	8	3	9
Studier	6	5	1	1	0	4	3	1
Fritid	22	17	13	12	15	24	9	14
Familj	32	45	62	73	68	36	61	65
Vänner	37	28	17	4	7	28	23	10
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

Det är en större andel vuxna än unga som anser att det är viktigt just nu att skapa en god framtid för barnen och att skaffa sig ekonomisk trygghet samt att bilda hem/skaffa barn. Att nå en god ställning i yrket samt att ha en god ställning i samhället är det däremot en större andel unga som tycker är viktigt i livet just nu. Men

som vi kan se i diagram 4.3 är fritiden, barnens framtid och ekonomisk trygghet det som i högst grad ger livet mening just nu, bland såväl unga som vuxna.

Vad man ser som viktigt just nu samvarierar med vad som ger livet mest mening enligt tabell 4.2. Av dem som svarar att familjen ger li-

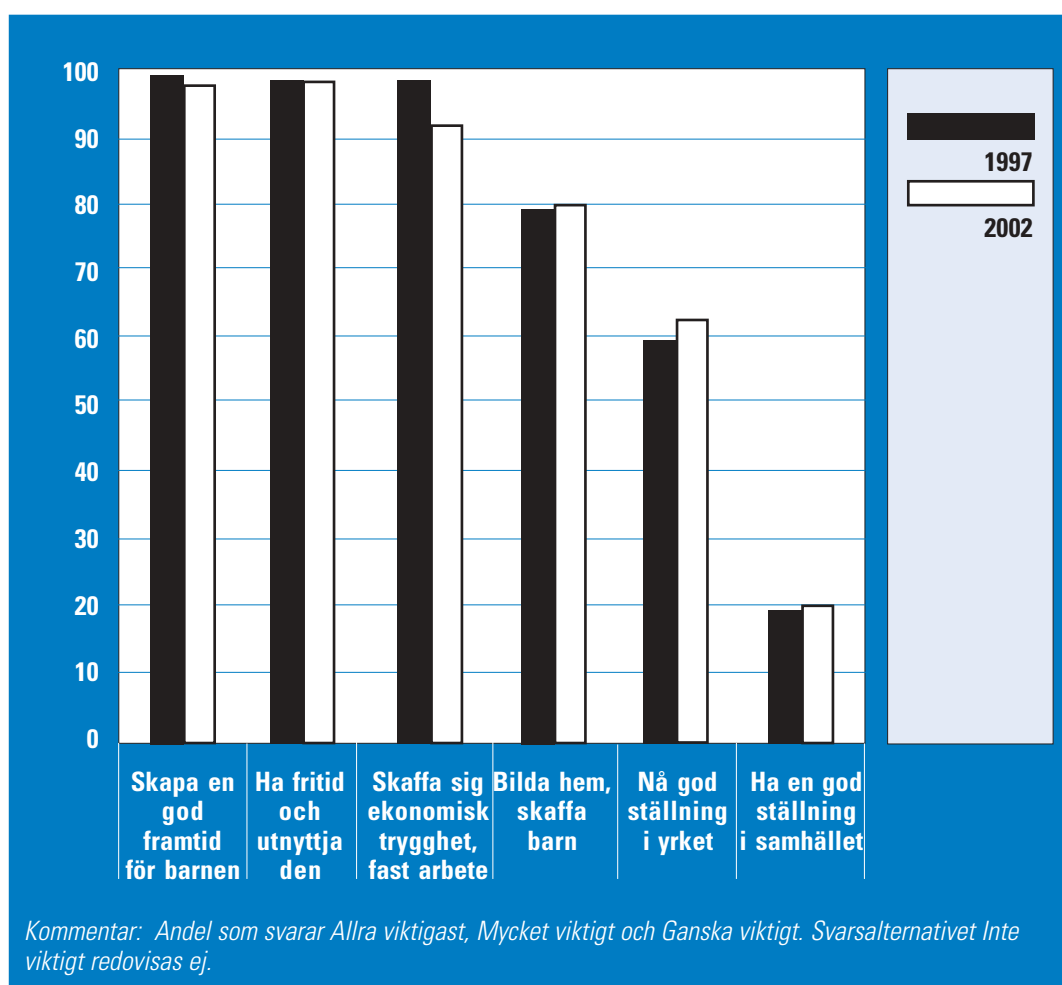

Diagram 4.2 Andel som anser att ovanstående är viktigt just nu, 16–74 år, 1997 och 2002, procent.

vet mest mening anger 24 procent bilda hem/skaffa barn och 45 procent anger att skapa en god framtid för barnen som allra viktigast just nu. Av dem som anser att arbete ger livet mest mening svarar 42 procent att ekonomisk trygghet är allra viktigast just nu.

Det finns stora skillnader om man analyserar olika bakgrundsfaktorer. I diagram 4.4 redovisas andelen i olika grupper som svarar allra viktigast på påståendet *att skapa en god framtid för barnen*. Inte överraskande finns största andelen som ser det som viktigt bland dem som bor med barn. Andra grupper där andelen är hög är bland

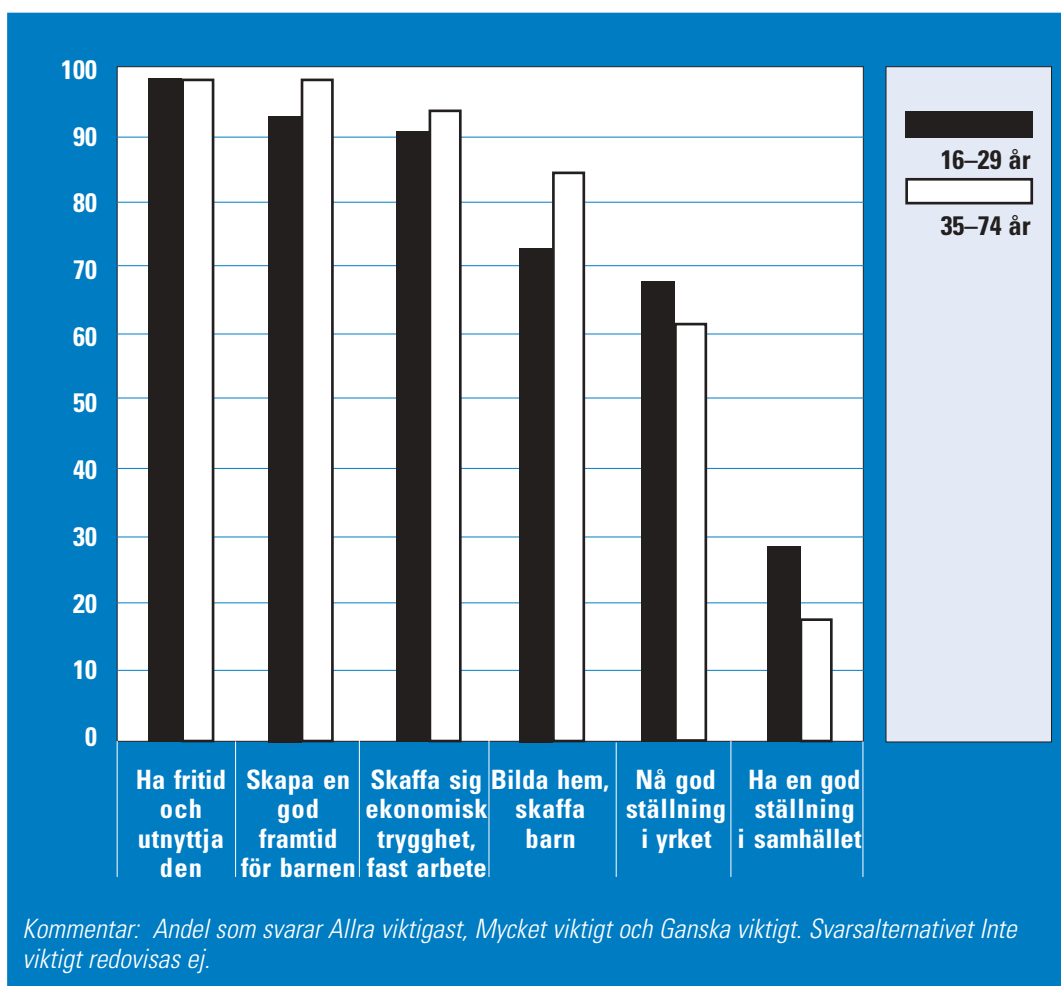

Diagram 4.3 Andel som anser att ovanstående är viktigt just nu, 16–74 år, 2002, procent.

Tabell 4.2 Sambandet mellan vad som är viktigt just nu och vad som ger livet mest mening. Andel som anger olika påståenden som allra viktigast just nu fördelat efter inställning till vad som ger livet mest mening, 16–29 år, 2002, procent

Allra viktigast just nu	Ger livet mest mening					
	Arbete	Studier	Fritid	Familj	Vänner	Total
Bilda hem, skaffa barn	11	4	4	24	4	16
Skaffa sig ekonomisk trygghet, fast arbete	42	30	24	25	21	25
Nå god ställning i yrket	19	15	8	5	7	7
Ha en god ställning i samhället	6	9	2	1	4	3
Skapa en god framtid för barnen	28	40	19	45	23	35
Ha fritid och utnyttja den	15	24	48	27	37	32

Kommentar: det är möjligt för dem som svarar att ange flera alternativ som allra viktigast och därför överstiger totalsumman 100 procent.

arbetslösa, unga som är födda utomlands, kvinnor och bland unga i åldern 25–29 år. I kapitlet om arbete, utbildning, familj osv. finns andra påståenden redovisade.

I rapporten *Ny tid nya tankar* jämförs medelvärdet för olika grupper på denna fråga med en undersökning från 1955. I tabell 4.3 finns denna tabell återgiven inklusive värdena för 2002. Då, 1955, betonade unga vikten av ekonomisk trygghet och en god ställning i yrket något mer än idag. Unga idag ser dessa som något mindre viktiga, medan fritiden har blivit något mer viktig. Sedan 1997 har den vikt unga ger fritiden ökat ytterligare. Samtidigt har vikten av ekonomisk trygghet och familjebildande minskat. De som var unga i mitten av 1950-talet var födda mellan 1926 och 1937, de som är mellan 18 och 29 år 2002 föddes under 1970- och 1980-talet.

I *Ny tid nya tankar* drar man slutsatsen att värderingarna förändrats mycket litet ändå, med tanke på att ett halvt sekel förflutit och en hel del hunnit inträffa sedan dess. Det finns anledning att instämma i detta. Unga 2002 har till stor del liknande värderingar som de som var unga 1955 i vad de anser vara viktigt i livet just nu.

Mål i livet

Vad som är viktigt just nu behöver inte vara detsamma som vad som är ett mål senare i livet. Vi har frågat åldersgruppen 16–29 år vilka mål (se de listade målen i diagram 4.5) som de anser är viktiga att ha uppnått vid 35 års ålder. Vissa förändringar i vad unga tycker framkommer vid jämförelser med undersökningen från 1997. Störst är förändringen för målen *arbetar i eget företag* och *engagerar dig i samhället*.

Tabell 4.3 Hur viktigt är det just nu att ... Medelvärde bland unga 1955, 1997 och 2002. År 1955 är åldersgruppen 15–27 år, 1997 och 2002 är den 16–29 år

	1955	1997	2002	förändring1955–2002
Ha fritid och utnyttja den	2,5	3,0	3,1	0,6
Skapa en god framtid för barnen	3,1	3,2	3,1	0,0
Skaffa sig ekonomisk trygghet, fast arbete	3,2	3,0	2,8	-0,4
Bilda hem, skaffa barn	2,7	2,4	2,3	-0,4
Nå god ställning i yrket	2,5	2,1	2,1	-0,4
Ha en god ställning i samhället	1,5	1,4	1,4	-0,1
Antal	475	2 362	2 630	

Kommentar: Svarsalternativen har värdena 1=Inte alls viktigt, 2=Ganska viktigt, 3=Mycket viktigt, 4=Allra viktigast. Källa: FSI databas Ditt land – Ditt liv.

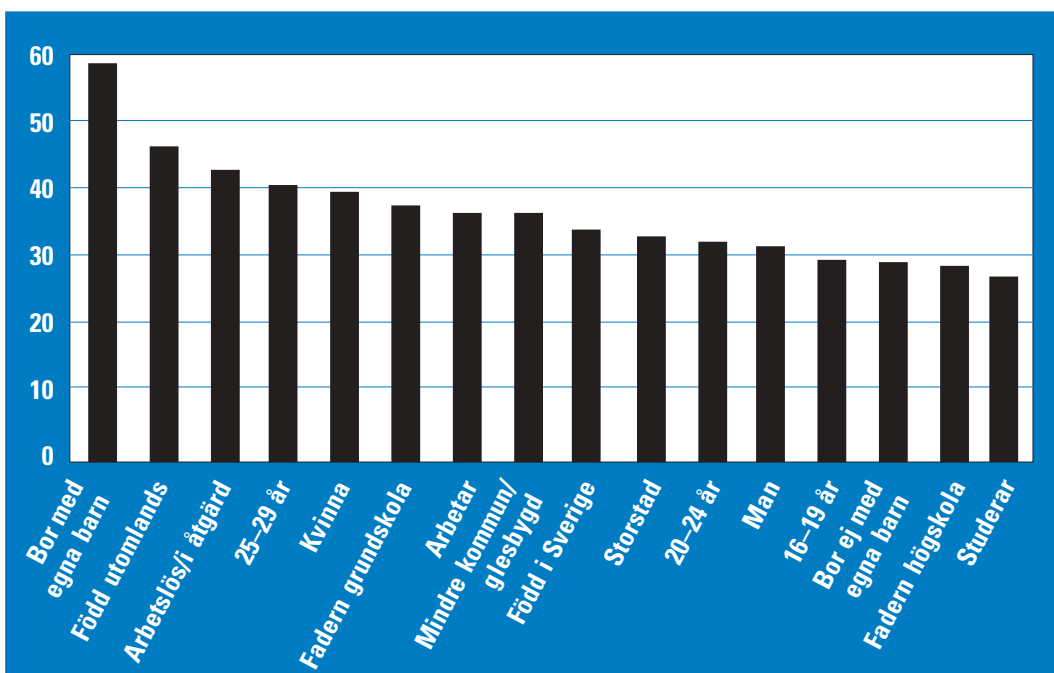

Diagram 4.4 Andel i olika grupper som svarar att det är allra viktigast att skapa en god framtid för barnen just nu, 16–29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Andelen som tycker att *arbeta i eget företag* vid 35 års ålder är viktigt har minskat från en av fyra till en av fem. Andelen som tycker att *det är viktigt att engagera sig i samhället* vid 35 års ålder har ökat från en av fyra till en av tre.

Bland de mål i livet som vi har listat är *eget boende, fast anställning* och *bildat familj och skaffat barn* de mål som unga, 16–29 år, i störst utsträckning anger som *mycket viktiga* vid 35 års ålder (se tabell 4.5). Tre av fyra unga anger *eget boende* som mycket viktigt. Lägst andel mycket

viktigt får målen *att engagera sig i samhället* och *att arbeta i eget företag*. Det senare har också största andelen som anger det lägsta värdet, inte alls viktigt, 37 procent. Det är också det mål som får det lägsta medelvärdet.

Mål som är knutna till arbete, familj och boende, trygghetsvärderingar – eller materiella värden – verkar vara viktigast för unga. Mönstret är detsamma som i frågan om vad som är viktigt i livet just nu, och precis som där finns det ett samband med vad som ger livet mening.

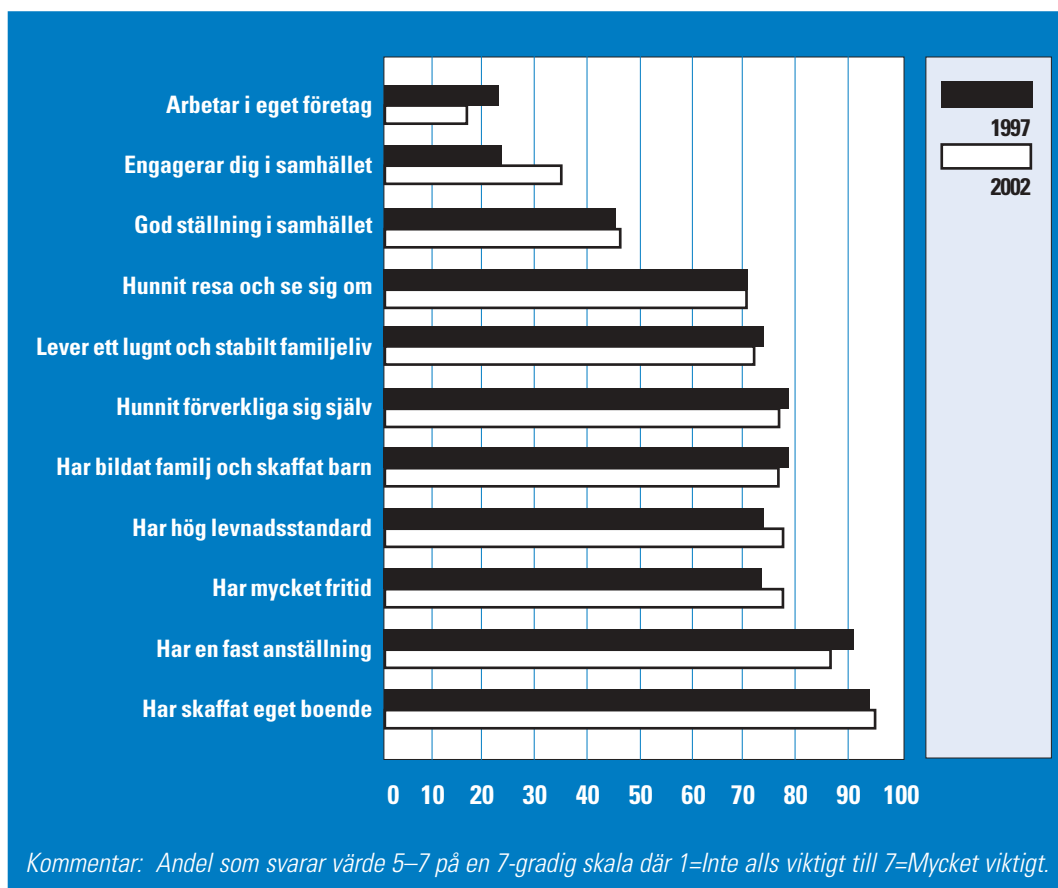

Diagram 4.5 Andel unga som instämmer i att följande mål är viktigt vid 35 års ålder, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

När det gäller viktiga mål i livet ser vi en samvariation med ålder. För de yngsta, 16–19 år, av vilka en majoritet planerar att utbilda sig ytterligare är fast anställning mindre viktigt än för äldre. Att ha bildat familj, eller att leva ett lugnt och stabilt familjeliv är mycket viktigare mål i de äldre ungdomsgrupperna. Eget boende skiljer sig från övriga mål genom att störst andel i varje åldersgrupp anger det som mycket viktigt.

Många av målen är redan uppnådda, framförallt för unga i åldern 25–29 år. Många av dessa har redan egen familj, eget boende och fast ar-

bete, det kan också vara en bidragande orsak till att vissa mål är mindre viktiga för äldre unga, till exempel att ha hunnit resa och se sig om i världen.

Tabell 4.4 Sambandet mellan vad som ger livet mest mening och vad som är viktigt vid 35 års ålder. Andel som anger olika påståenden som viktiga vid 35 års ålder fördelat efter inställning till vad som ger livet mest mening, 16–29 år, 2002, procent

Viktigt vid 35 år	Ger livet mest mening				
	Arbete	Studier	Fritid	Familj	Vänner
har skaffat eget boende	91	88	94	97	96
har en fast anställning	91	81	85	89	85
har mycket fritid	60	61	88	78	78
har en hög levnadsstandard	78	65	79	77	78
har bildat familj och skaffat barn	70	66	64	87	69
har hunnit förverkliga dig själv	71	79	76	76	78
lever ett lugnt och stabilt familjeliv	66	68	60	83	63
har hunnit resa och se dig om i världen	63	76	69	68	78
har en god ställning i samhället	55	54	46	45	49
engagerar dig i samhället	33	50	30	36	38
arbetar i eget företag	32	23	22	17	16

Kommentar: Andel som svarar värde 5–7 på en 7-gradig skala där 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt.

Tabell 4.5 Andel i olika åldersgrupper som har svarat att följande mål är mycket viktigt vid 35 års ålder, 16–29 år, 2002, procent

	16–19 år	20–24 år	25–29 år	Samtliga 16–29 år
har skaffat eget boende	78	79	80	79
har en fast anställning	52	54	57	55
har bildat familj och skaffat barn	33	40	48	42
lever ett lugnt och stabilt familjeliv	30	30	35	32
har hunnit resa och se dig om i världen	38	32	25	30
har hunnit förverkliga dig själv	35	30	22	28
har mycket fritid	25	23	22	23
har en hög levnadsstandard	29	22	18	22
har en god ställning i samhället	15	9	6	9
engagerar dig i samhället	8	5	6	6
arbetar i eget företag	5	5	5	5

Kommentar: Andel som svarar värde 7 på en 7-gradig skala där 1= Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt. Tabellen är rangordnad från högsta till lägsta andel i hela ungdomsgruppen.

Tabell 4.6 Hur viktigt är det att du vid 35 års ålder har ... 16–29 år, procent och medelvärde, 2002

	Mycket viktigt	Inte alls viktigt	Medelvärde
har skaffat eget boende	79	1	6,6
har en fast anställning	55	2	6,0
har bildat familj och skaffat barn	42	6	5,5
lever ett lugnt och stabilt familjeliv	32	4	5,3
har hunnit resa och se dig om i världen	30	4	5,2
har hunnit förverkliga dig själv	28	1	5,5
har mycket fritid	23	1	5,4
har en hög levnadsstandard	22	1	5,4
har en god ställning i samhället	9	10	4,2
engagerar dig i samhället	6	8	3,9
arbetar i eget företag	5	37	2,7

Kommentar: Andel som angett värde 1 och 7 på en 7-gradig skala där 1= Inte alls viktigt till 7= Mycket viktigt.

Unga kvinnor och män svarar olika – kvinnor är överlag något mer positiva till samtliga mål men differensen är som störst när det gäller *bildat familj, hunnit resa, självförverkligande* och *samhällsengagemang*.

Hur man svarar på vad som är viktigt när man är 35 år kan särskiljas i tre svarsmönster¹:

- I det första anges målen *familj, fast anställning* och *boende* som viktiga. Dessa mål är något viktigare för unga i familjebildande ålder dvs. 25–29 år, något viktigare om man bor utanför

storstäderna, eller är kvinna. De är också något viktigare om man är född utomlands, och något vanligare om man har föräldrar som är arbetare än föräldrar som är tjänstemän.

- Det andra mönstret består av målen *mycket fritid, självförverkligande, hunnit resa* och *se sig om i världen* och *hög levnadsstandard*. Dessa mål anges i högre grad som viktiga av de yngsta 16–19 år, kvinnor och unga som bor i storstäder. Deras föräldrar har längre utbildningar, är tjänstemän eller egna företagare.

Tabell 4.7 Hur viktigt är det att du när du är 35 år ... 16–29 år, 2002, procent

	Född i Sverige	Född utomlands	Man	Kvinna	Storstad	Mindre kommun /glesbygd	Fadern grundskola	Fadern högskola
har skaffat eget boende	96	89	93	97	95	93	95	96
har en fast anställning	87	90	86	88	87	89	87	87
har bildat familj och skaffat barn	77	76	70	82	75	79	80	75
lever ett långt och stabilt familjeliv	71	80	69	76	69	69	77	69
har hunnit resa och se dig om i världen	70	76	64	77	77	60	65	79
har hunnit förverkliga dig själv	76	81	71	82	80	71	74	81
har mycket fritid	78	77	78	78	80	74	75	80
har en hög levnadsstandard	77	80	79	75	80	67	75	81
har en god ställning i samhället	46	56	47	47	52	39	41	53
engagerar dig i samhället	34	50	31	40	40	30	30	44
arbetar i eget företag	17	33	21	16	21	12	17	18

Kommentar: Andel som svarar Viktigt, värde 5–7 på en 7-gradig skala där 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt.

- Det tredje mönstret består i att *ha en god ställning i samhället, eget företag och att engagera sig i samhället. Att ha hunnit resa och förverkliga sig själv* är också viktigt i denna grupp, men inte lika viktigt som i gruppen ovan. Även här är det yngre, 16–19 år, och unga i storstäder som anger dessa mål som viktiga, men fler män än kvinnor. De som är födda utomlands eller har föräldrar med längre utbildning anger i högre grad att detta är viktiga mål vid 35 års ålder.

När är man vuxen?

Många kan reagera på att detta är en ungdomsundersökning när ungdomsgruppen består av individer upp till 29 år. Det finns flera skäl till detta förutom att möjliggöra jämförelser med de tidigare undersökningarna. Ett av skälen är att fånga vilken faktor det är som avgör när man är vuxen. Blir man vuxen när man blir myndig vid 18 års ålder? Eller blir man myndig när man flyttar hemifrån, vid 19 års ålder? Kanske blir vi vuxna när vi är färdiga med vår utbildning och skall ut på arbetsmarknaden, vid 20–24 års ålder. Eller blir vi vuxna när vi har arbete och kan försörja oss vid 28 års ålder, eller varför inte när vi får barn – medelåldern för när män får sitt första barn är 31 år (för kvinnor är den 28 år).

Tabell 4.8 Andel i olika åldersgrupper som instämmer i att man är vuxen när man ... 16–74 år, 1997 och 2002, procent

	1997		2002	
	16–29 år	35–74 år	16–29 år	35–74 år
tar ansvar för sina egna beslut	72	81	73	82
hittar sin identitet	44	50	44	57
försörjer sig själv	42	39	44	54
får barn	36	32	39	41
vet vad man vill med sitt liv	34	49	36	51
blir sambo (gifter sig)	29	31	28	32
flyttar hemifrån	18	17	18	21
blir myndig	17	20	15	21
är klar med utbildningen	12	18	13	28

Kommentar: Andel om svarar värde 6–7 på en 7-gradig skala där 1=Instämmer inte alls till 7=Instämmer helt.

Anser man att det är ett fast jobb och den egna försörjningen som avgör om man är vuxen eller inte så är det rimligt att sätta gränsen mellan ungdom och vuxen vid 30 år. Men vuxenblivandet har kanske inte alls med formella skäl att göra utan med existentiella skäl, som frågor om tillvarons mening, individens ansvar, identitet och frihet.

Majoriteten av de unga, 73 procent, instämmer i att man blir vuxen när man tar ansvar för sina egna beslut. På delad andraplats kommer att försörja sig själv och att hitta sin identitet. Sedan 1997 har andelen unga minskat som ser parbildning och att uppnå myndighetsåldern som avgörande för att bli vuxen. Att få barn och veta vad man vill med sitt liv har sedan 1997 blivit viktigare i alla åldersgrupper för att betraktas som vuxen.

Existentiella faktorer spelar alltså en stor roll i hur unga och vuxna ser på vuxenblivande. Formella och demografiska skäl som att flytta, bli myndig eller bli färdig med sin utbildning ses i mindre utsträckning som faktorer för vuxenblivande generellt men är viktigare för unga. Differensen mellan unga och vuxna har ökat sedan 1997, huvudsakligen på grund av att de i åldern 35–74 år instämmer i högre grad på olika påståenden 2002 än 1997, medan de i åldern 16–29 år svarar ungefär likadant 2002 som 1997.

Unga anser i minst grad att avslutad utbildning har att göra med när man blir vuxen, endast 13 procent i åldern 16–29 år instämmer i att man blir vuxen när man är färdig med sin utbildning. Motsvarande andel i åldern 35–74 år är 28 procent vilket är en ökning med 10

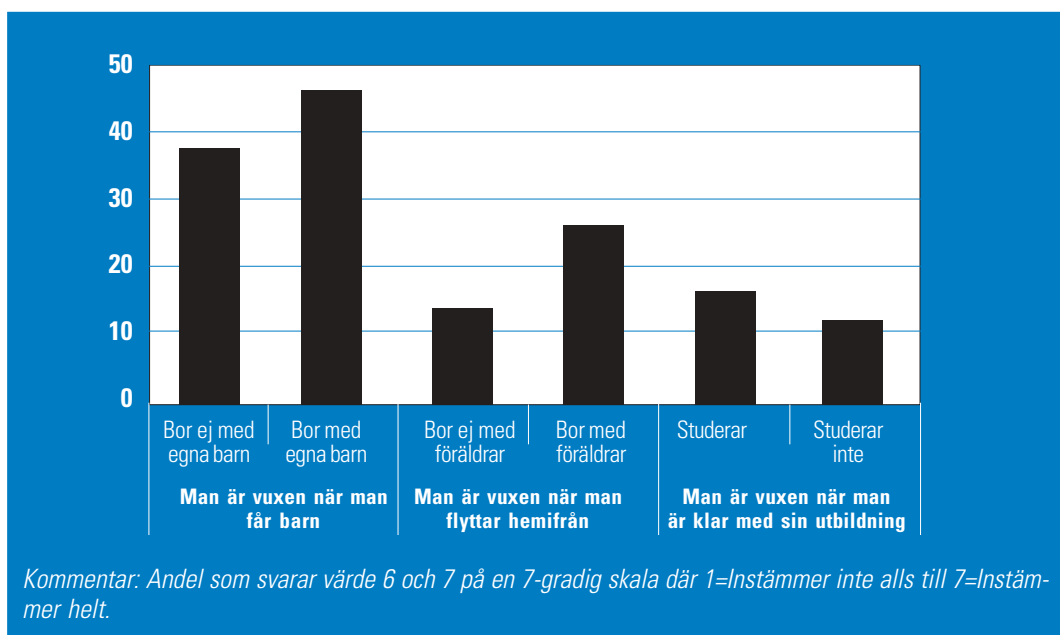

Diagram 4.6 Andel unga i olika grupper som instämmer i ovanstående påståenden, 16–29 år, 2002, procent.

procentenheter sedan 1997. Det finns ingen skillnad mellan kvinnor och män i denna fråga. Majoriteten anser att man är vuxen när man tar ansvar för sina egna beslut, något som inte är bundet till ålder.

Precis som i undersökningen 1997 varierar synen på vuxenblivande beroende på den livsfas man är i. Unga som studerar anser till exempel i större utsträckning att man är vuxen när man är klar med sin utbildning, unga som har egna barn menar i högre grad att man är vuxen när man får barn och unga som inte har flyttat hemifrån menar i högre grad att man blir vuxen när man flyttar hemifrån.

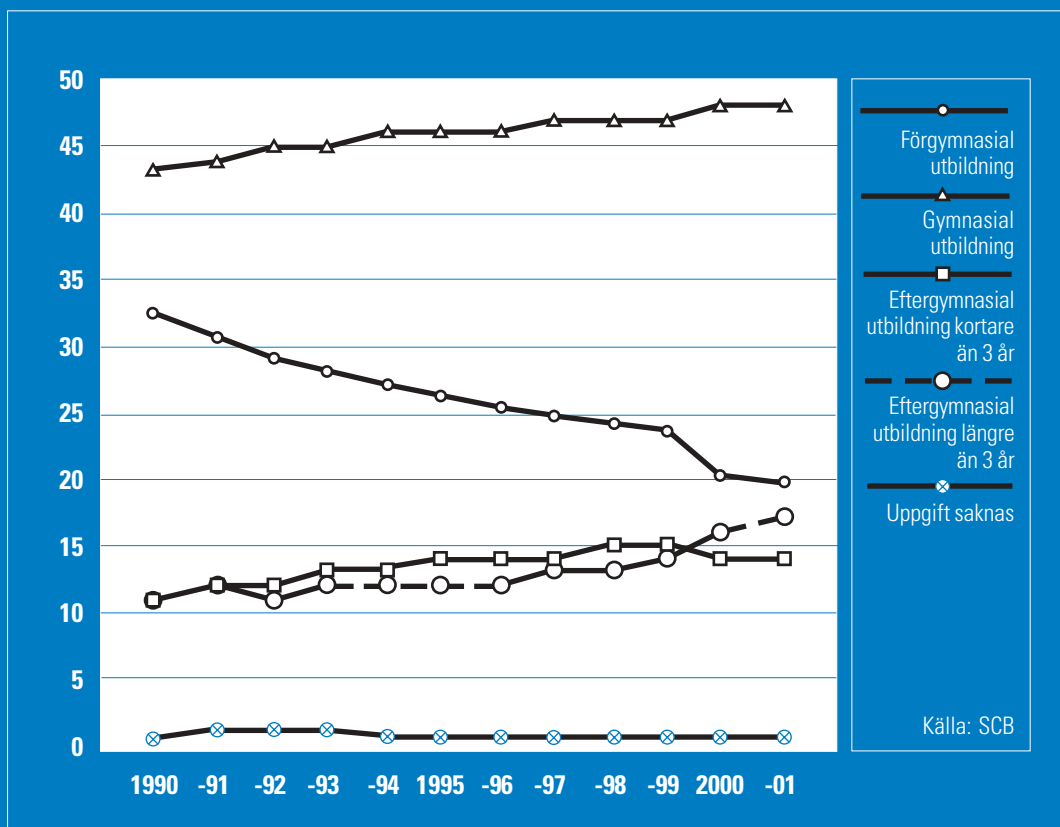
Noter

¹ Här har vi använt oss av en statistisk analys som heter faktoranalys. Alla faktorladdningar är starkare än 0,3, merparten är över 0,5, i de tre faktorer vi presenterar som svarsmönster.

Skola och utbildning

Kapitel 5

Unga och vuxna i Sverige

Ungas syn på utbildning

Utbildning är det som upptar större delen av ungas tid. Under 1990-talet har den tid som tillbringas i utbildning blivit längre av flera skäl, till exempel har gymnasiet förlängts under perioden. Fler går också vidare till gymnasiet och högskoleutbildning än under tidigare decennier. I studien ställer vi frågor om den utbildning man har och om man är nöjd med den. Vi frågar också de unga vilken utbildning man planerar. Till de yngsta ställer vi en fråga om vad de kommer att göra direkt efter gymnasiet.

Andel som studerar

I genomsnitt studerar 41 procent av ungdomsgruppen 2002, 1997 studerade 45 procent. Det är andelarna i de äldre ungdomsgrupperna som

har minskat, andelen i åldern 16–19 år har ökat, troligen är detta en effekt av den förlängda kurs-tiden i gymnasieskolan men även av att fler väljer att gå en gymnasieutbildning idag än 1997. Andelen som studerar i åldern 25–29 år har halverats under perioden, i stället har andelen som arbetar ökat.

Från 20 år och uppåt studerar de unga huvudsakligen på högskolenivå. År 1997 studerade betydligt fler (60 procent i åldersgruppen 20–24 år och 55 procent i åldersgruppen 25–29 år) på gymnasienivå.

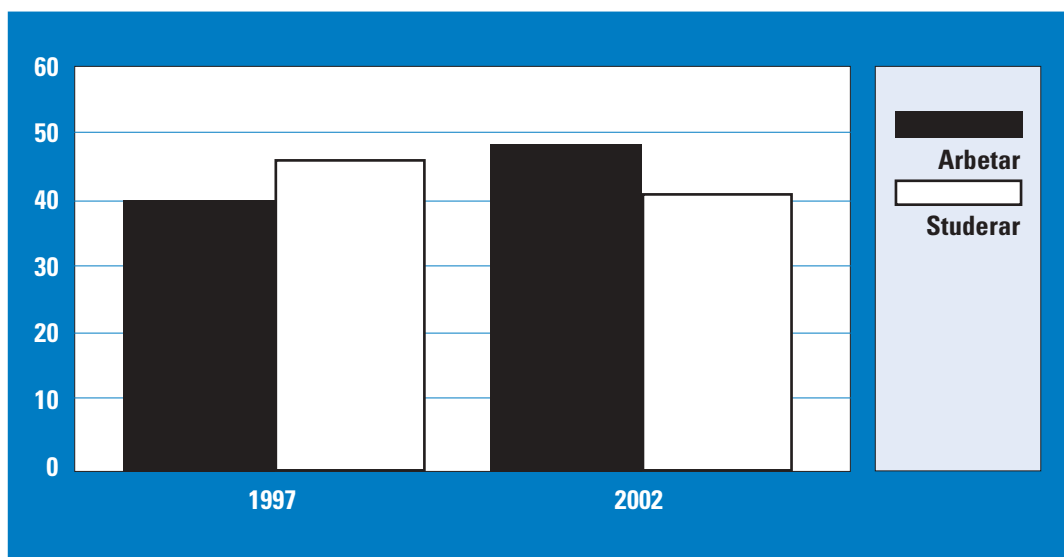

Diagram 5.1 Andel unga med olika sysselsättning, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

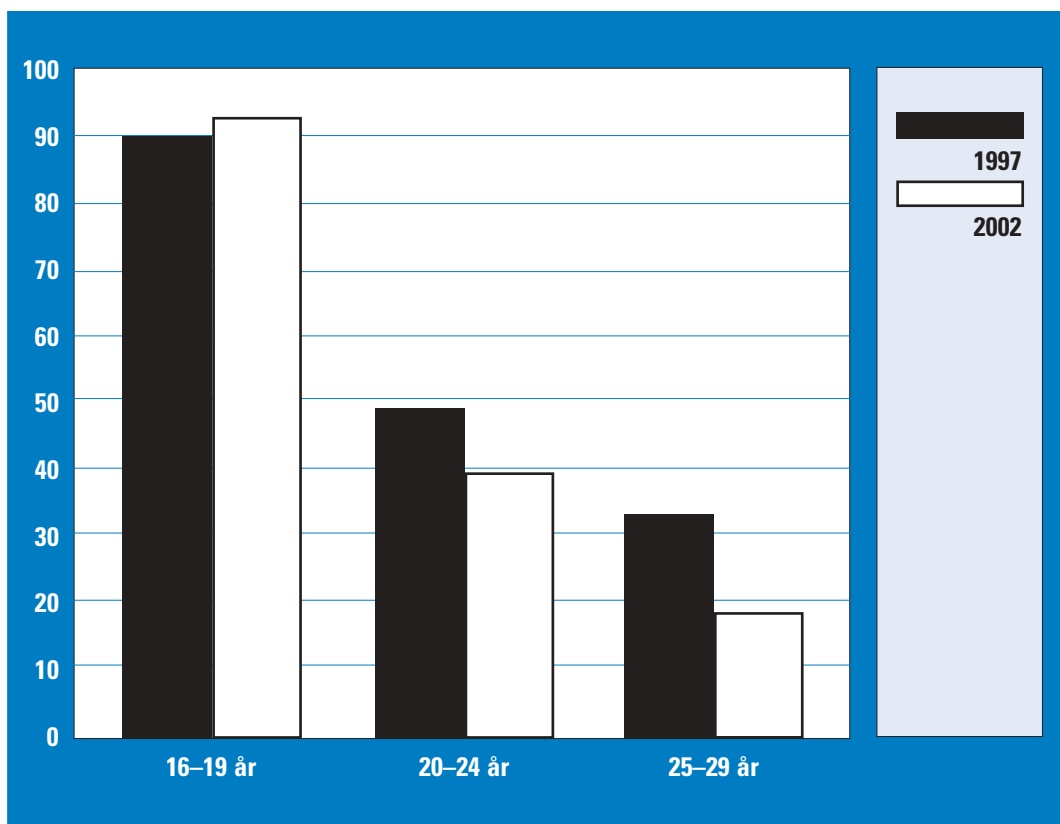

Diagram 5.2 Andel som studerar i åldern 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

Ungas planer efter gymnasiet

I undersökningarna har vi också frågat vad unga i åldern 16-19 år huvudsakligen tror att de kommer att göra direkt efter gymnasiet. Även i det fallet verkar valet vara väldigt beroende av situationen på arbetsmarknaden.

Att studera vidare minst tre år på universitet eller högskola är det vanligaste svaret, sedan kommer att åka utomlands; ett eller några år. Denna rangordning ser likadan ut 2002 som den gjorde 1997. Att pröva på olika arbeten un-

der några år oavsett yrke och söka ett arbete att satsa på för framtiden kommer på delad tredjeplats 2002 medan unga 1997 angav att söka ett arbete att satsa på för framtiden och att söka ett arbete som kan ge praktik och underlätta vidare studier.

Andelen i åldern 16–19 år som anger att de kommer att studera vidare är också mindre i undersökningen 2002. Detta kan dels bero på att frågan är något annorlunda ställd, dels är detta en förändring som kan bero på den förändrade situationen på arbetsmarknaden.

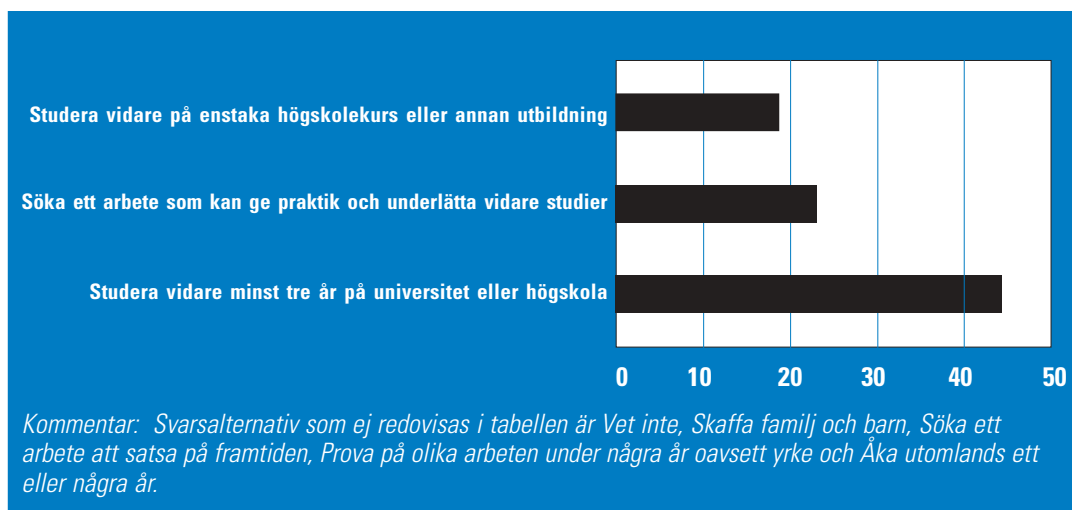

Diagram 5.3 Vad unga huvudsakligen kommer att göra efter gymnasiet, 16–29 år, 2002, procent.

År 1997 var ungdomsarbetslösheten nästan dubbelt så hög som den är nu, 8 procent. I åldern 16–19 år tror dock 45 procent att de huvudsakligen kommer att studera vidare vid ett universitet eller en högskola och nästan lika många tror att de kommer att åka utomlands.

Kvinnor och män prioriterar olika när de får frågan vad de tror att de kommer att göra efter gymnasiet. Kvinnor rankar att åka utomlands som etta, sedan studier och att pröva på olika arbeten. Män rankar studera först, sedan söka ett arbete att satsa på och trea att pröva på olika arbeten. När det gäller att studera väljer kvinnor och män lika, först kommer att studera vidare minst tre år på högskola, sedan kommer att söka ett arbete som kan ge praktik och underlätta vidare studier och sist av våra svarsalternativ kommer att studera vidare på enstaka högskolekurs eller annan utbildning.

Skillnaden mellan könen är inte stor bland unga födda i Sverige, i olika kommuner eller regioner. Bland unga födda utomlands är dock intresset att studera större bland kvinnorna. Unga födda utomlands tror i högre grad än någon annan grupp att de kommer att studera vidare minst tre år på högskola direkt efter gymnasiet, över 60 procent tror det.

Det finns en stark samverkan mellan föräldrarnas utbildningsnivå och den egna planerade men merparten av de unga planerar någon form av eftergymnasial utbildning. Sju av tio vars far har en högskoleutbildning planerar att skaffa en högskoleutbildning, fyra av tio i åldern 16–29 år med en far med grundskoleutbildning planerar också en utbildning på högskola.

Det finns en skillnad mellan unga i storstad och mindre kommun/glesbygd, och om vi jämför unga med olika utbildningsbakgrund. Kvin-

nor i alla grupper svarar i högre grad att de tror att de kommer att studera på enstaka högskolekurs eller annan utbildning.

Unga idag tillbringar en längre tid i utbildning än deras föräldrar gjorde, 40 procent i åldern 25–29 år har 2002 en eftergymnasial utbildning, andelen i åldern 55–74 år är hälften, 20 procent. Andelen i befolkningen med endast grundskoleutbildning har sjunkit från litet drygt 30 procent till 20 procent under 1990-talet, andelarna med gymnasial och eftergymnasial utbildning har ökat i motsvarande grad, andelen med längre eftergymnasial utbildning har ökat mest och ligger nu på 17 procent (SCB).

Utvecklingen på arbetsmarknaden, den ökade specialiseringen och differentieringen anges ofta som en anledning bakom de ökade kraven på utbildning. Men det ligger också en politisk strävan bakom. Det livslånga lärandet är idag ett politiskt mål och det ses som eftersträvarvärt att utbildningsnivån i landet är så hög som möjligt och ständigt ökar.

Enligt Börjeson (2002) har utbildningens roll förändrats på ett grundläggande vis. Utbildningsbakgrund är fortfarande en viktig förklaring till människors val av utbildning och arbete. Idag är en god utbildning inträdesbiljett på arbetsmarknaden. De som *saknar* längre utbildning

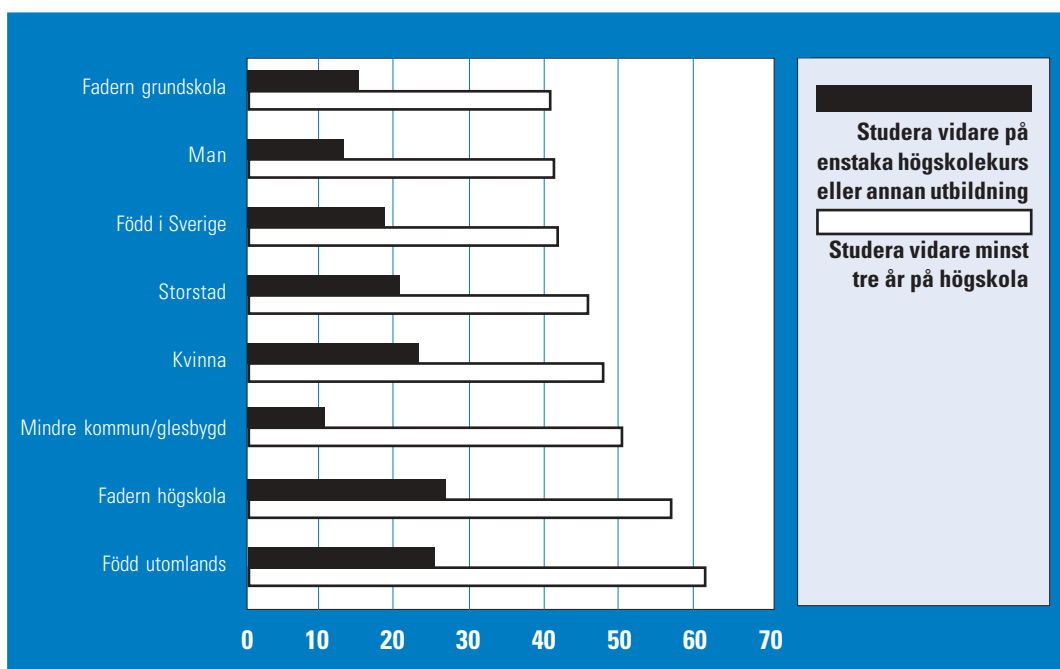

Diagram 5.4 Andel i olika grupper unga som tror att de kommer att studera minst tre år på högskola respektive på enstaka högskolekurs direkt efter gymnasiet, 16–19 år, 2002, procent.

har idag svårigheter på arbetsmarknaden. De får kortare anställningar, lägre inkomst osv.

Men lön är inte den enda drivkraften vid val av utbildning. Börjeson (2002) frågar hur individens utbildningsbakgrund påverkar valet av utbildning, dvs. vilken utbildning föräldrarna har och den påverkan det har på individens val i relation till vilken påverkan mor- eller farföräldrarnas utbildningsnivå hade på individens föräldrar.

Snedrekryteringen till högskolan har dock minskat långsamt sedan 1960-talet, samtidigt som andelen som går vidare till högre studier fördubblats till dagens 46 procent. Färre studerar 2002 än 1997 men i gengäld är det fler som arbetar. Andelen som går direkt till högre studier efter gymnasiet och som fortsätter till vidare studier har ökat, trots att arbetslösheten halverats under perioden 1997–2002. Fler, såväl unga som vuxna, är nöjda med sin utbild-

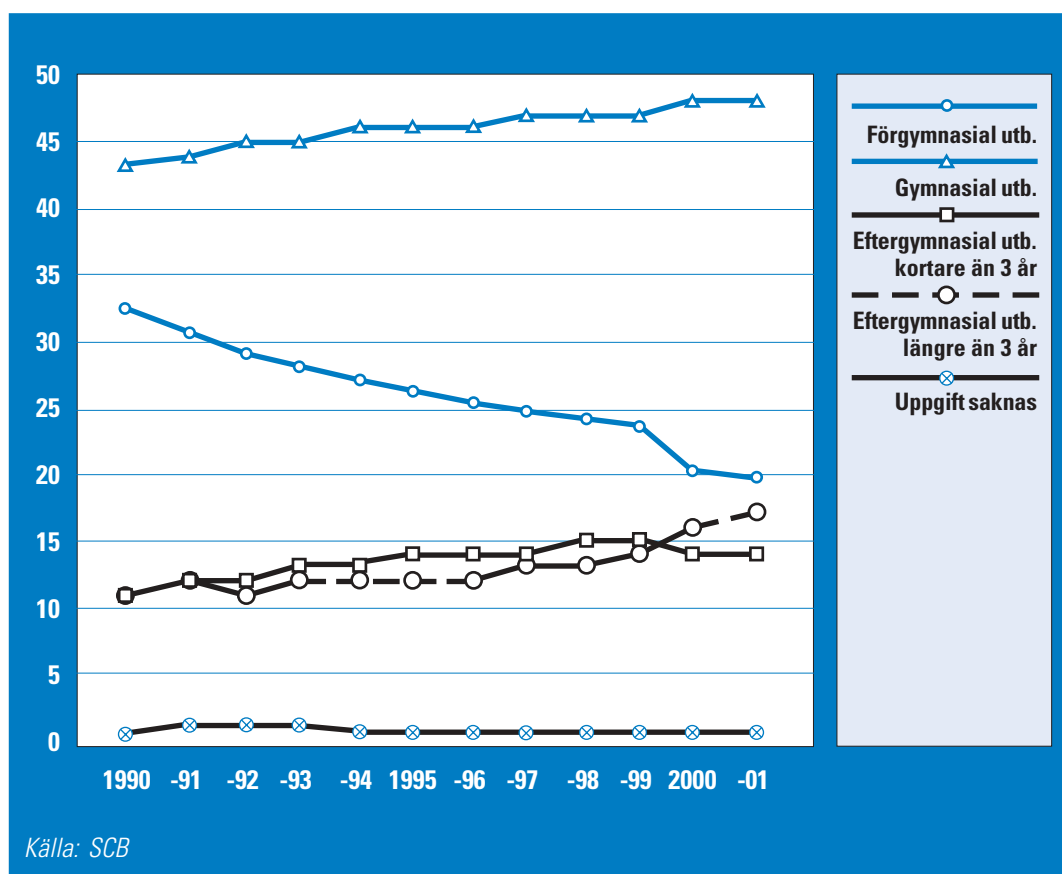

Diagram 5.5 Utbildningsnivå i befolkningen i Sverige, 16–74 år, 1990–2001, procent.

ning idag jämfört med 1997 och 65 procent av unga, 16–29 år, planerar år 2002 en högskoleutbildning, det är något fler än 1997 men skillnaden är liten.

Hur nöjda är unga med sin utbildning

Unga i åldern 25–29 år är nöjdare med sin utbildning än unga i samma ålder var 1997. Unga i åldern 20–24 år är däremot mindre nöjda 2002. I vuxengruppen har utvecklingen också gått åt båda hållen och stannar på plus minus noll.

Hur nöjd man är med sin utbildning varierar med vilken utbildning man har. Ju längre ut-

bildning, desto nöjdare är man. Det finns också en samvariation mellan hur nöjd man är och vad man har för huvudsaklig sysselsättning. Om du studerar är du mest nöjd med din utbildning, de som är arbetslösa är nöjda i lägst grad. Det finns ingen signifikant skillnad mellan könen. De som är mest nöjda med sin utbildning är de med högskoleutbildning, de som studerar, de yngsta och de äldsta.

Endast en av tio 16–19-åringar är missnöjd med sin utbildning. Unga i åldern 20–24 år är de som är minst nöjda med sin utbildning tillsammans med dem som är arbetslösa, de som arbetar och de som bor i mindre kommuner.

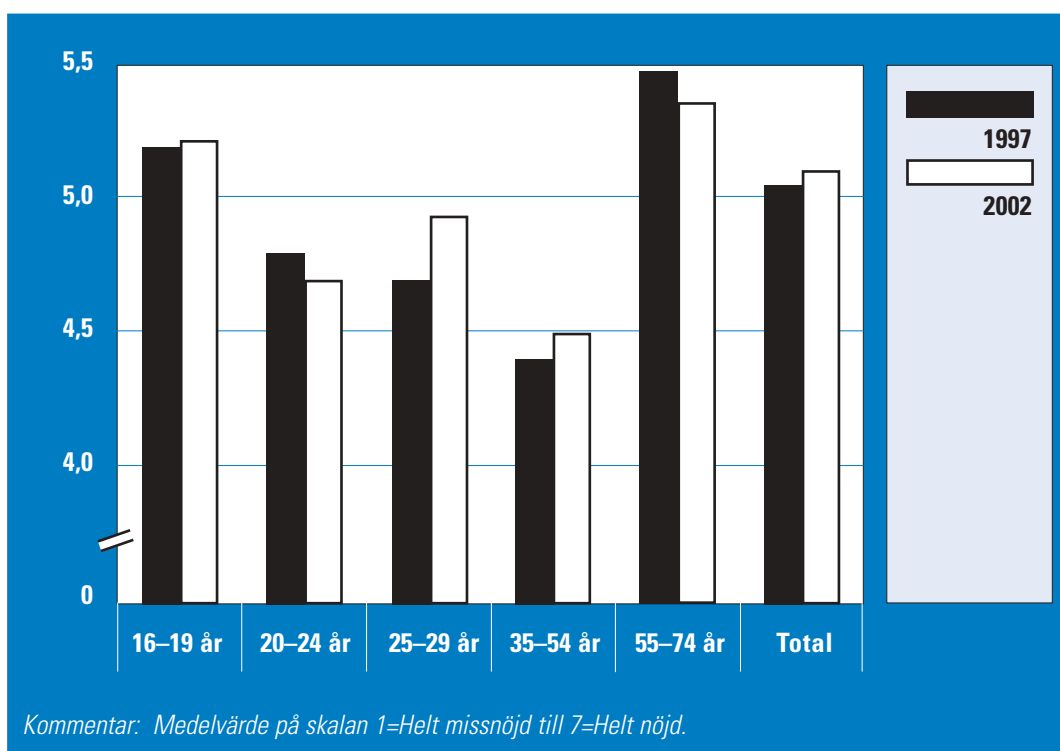

Diagram 5.6 Andel som anger att de är nöjda med sin utbildning, 16–74 år, 1997 och 2002, procent.

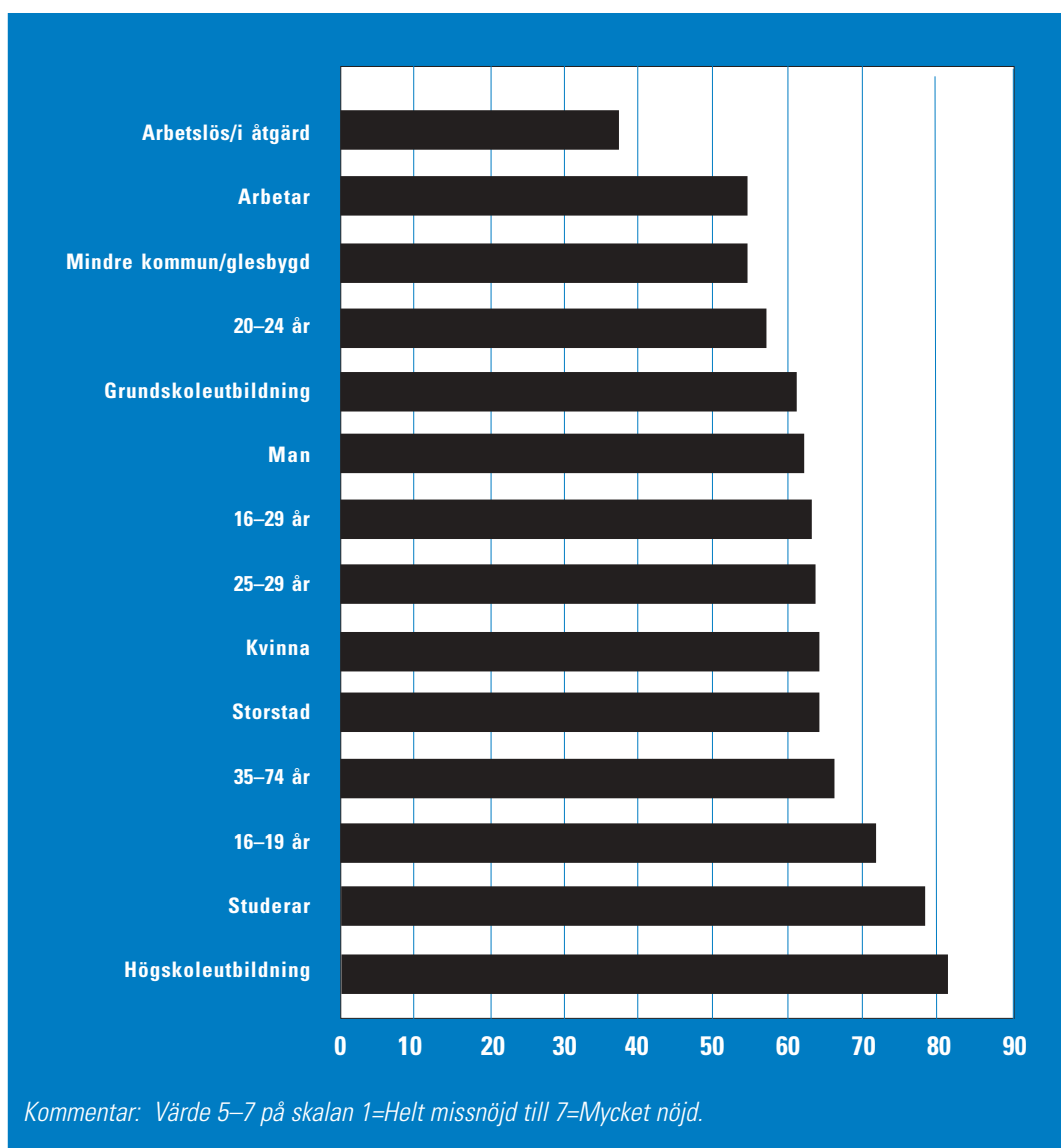

Diagram 5.7 Andel i olika grupper som är nöjda med sin utbildning, 16-29 år (om ej annat anges), 2002, procent.

Arbete

Kapitel 6

Unga 16–29 år, 2002

Vilken av följande meningar stämmer bäst med vad du tycker om det arbete du har nu	Man	Kvinna	Totalt
Det här arbetet är som alla andra jobb	44	41	42
Det här arbetet är det något särskilt med	56	59	58

Ungas syn på arbete

Många ungdomsundersökningar handlar idag om ungas inställning till arbete och vad som är det goda arbetet.

Här följer en summering av utvecklingen av ungas attityder till arbete under 1990-talet och vad de tycker att ett gott arbete kännetecknas av. Vi har i undersökningen ställt frågor till dem som har arbete om de tycker att arbetet matchar deras utbildning eller om det är mer/mindre kvalificerat. Vi frågar också om vilken typ av jobb de har och om det ger något mer än ekonomisk förtjänst.

Förändring under 1990-talet

Hur viktigt är fast arbete eller ett eget företag för unga?

Vuxenblivande kopplas idag ofta till arbete och unga tycker att det är viktigt med arbete. En av två i undersökningen instämmer i att man blir vuxen när man kan försörja sig själv. Att man vet vad man vill med sitt liv är nästan lika viktigt, medan att vara färdig med sin utbildning är betydligt mindre viktigt. Det enda som unga i

denna studie ser som viktigare att ha vid 35 års ålder är bostad. Givetvis blir arbete viktigare ju mer ansvar man får, till exempel familj.

När vi jämför med undersökningen 1997, har andelen 16–19-åringar som anser att fast anställning vid 35 år är mycket viktigt minskat från 65 till 50 procent. Även i åldersgruppen 20–24 år finns en minskning från 60 till 55 procent. Medan andelen som tycker att fast anställning är mycket viktigt har ökat med en pro-

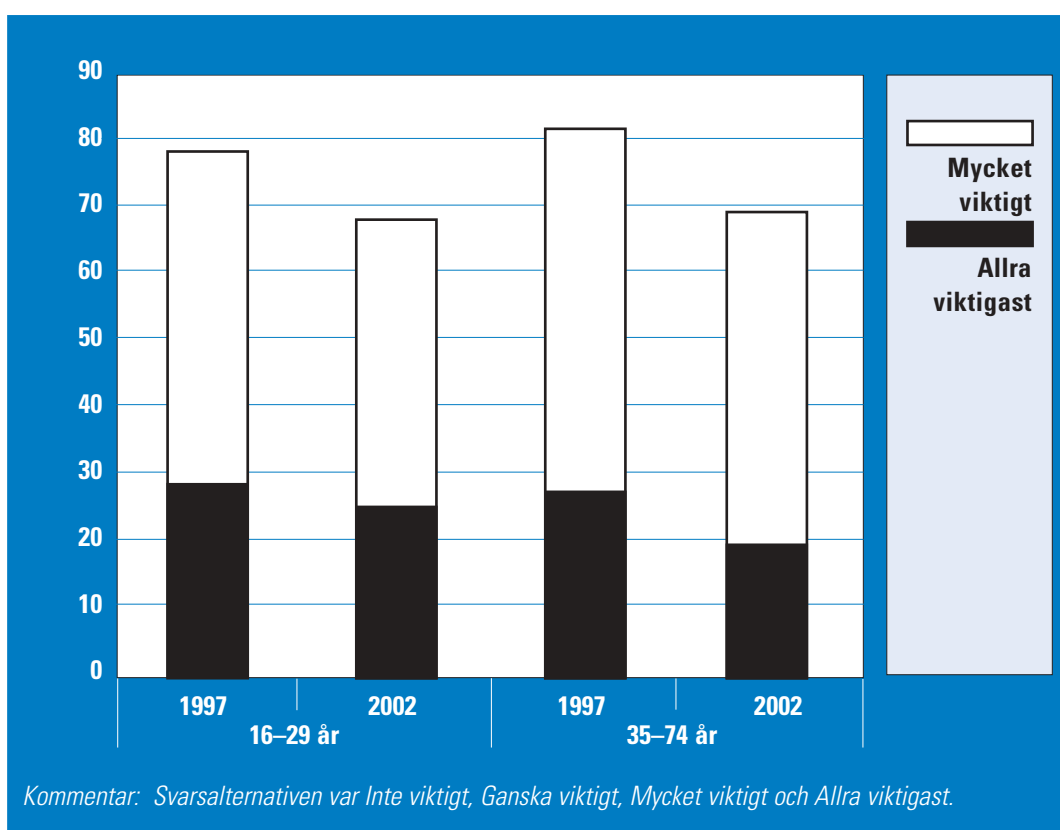

Diagram 6.1 Andelar som anger att skaffa ekonomisk trygghet och fast arbete är mycket viktigt eller allra viktigast just nu, 16–74 år, 1997 och 2002, procent.

centenhet från 56 till 57 procent i gruppen 25–29 år. Att ha en fast anställning vid 35 års ålder är viktigare för dem som har barn, är födda utomlands eller har en kortare utbildning.

Att ha en fast anställning blir viktigare för de unga ju äldre de är, och andelen unga som tycker att arbete inte är viktigt minskar med stigande ålder. För fem år sedan, 1997, var det de yngsta i ungdomsgruppen som i högst grad angav att det var viktigt med fast arbete vid 35 års ålder, år 2002 är det i stället de unga vuxna i åldern 25–29 år som anger att det är viktigt.

Andelen unga som tycker att det är viktigt att arbeta i eget företag vid 35 års ålder har minskat från 24 till 18 procent sedan 1997. Andelen som

anser att det inte är viktigt har ökat från 56 till 68 procent. Fler män (30 procent) än kvinnor (18 procent) tycker att det är viktigt att vid 35 års ålder arbeta i eget företag, och fler kvinnor (63 procent) än män (48 procent) tycker att det inte är viktigt. Förändringen är störst bland unga män, och unga i åldern 25–29 år. Bland unga födda utomlands har det inte skett någon förändring, 33 procent tycker att det är viktigt att vid 35 års ålder arbeta i eget företag och 49 procent tycker att det inte är viktigt, resterade tycker varken eller. Dubbelt så många unga födda utomlands än unga födda i Sverige tycker att det är viktigt.

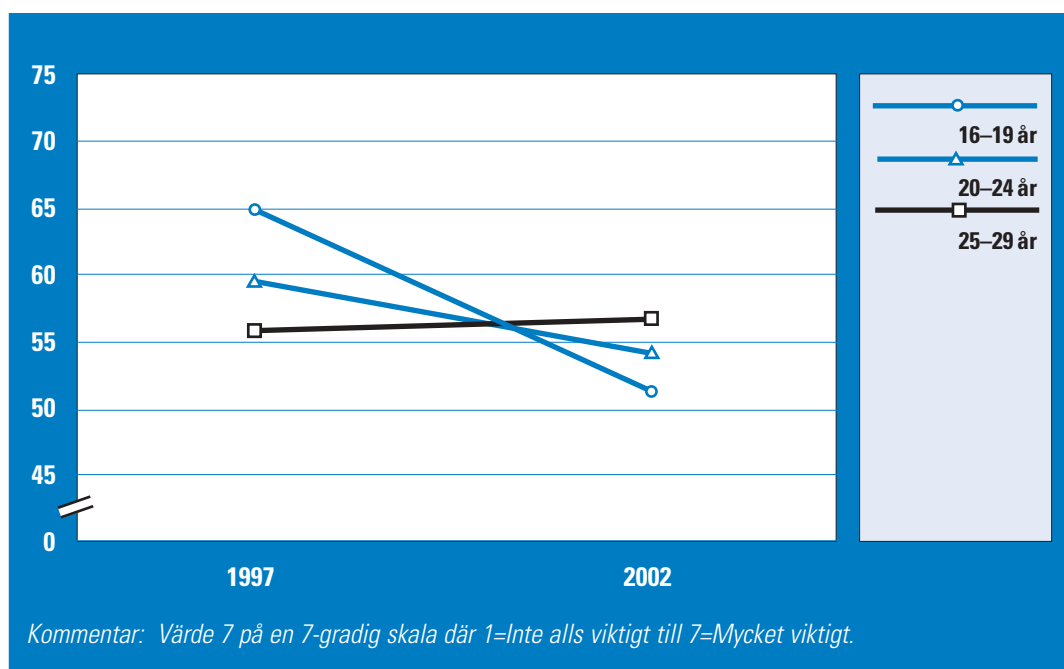

Diagram 6.2 Andel unga som anser att det är mycket viktigt med ekonomisk trygghet/fast arbete vid 35 års ålder, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

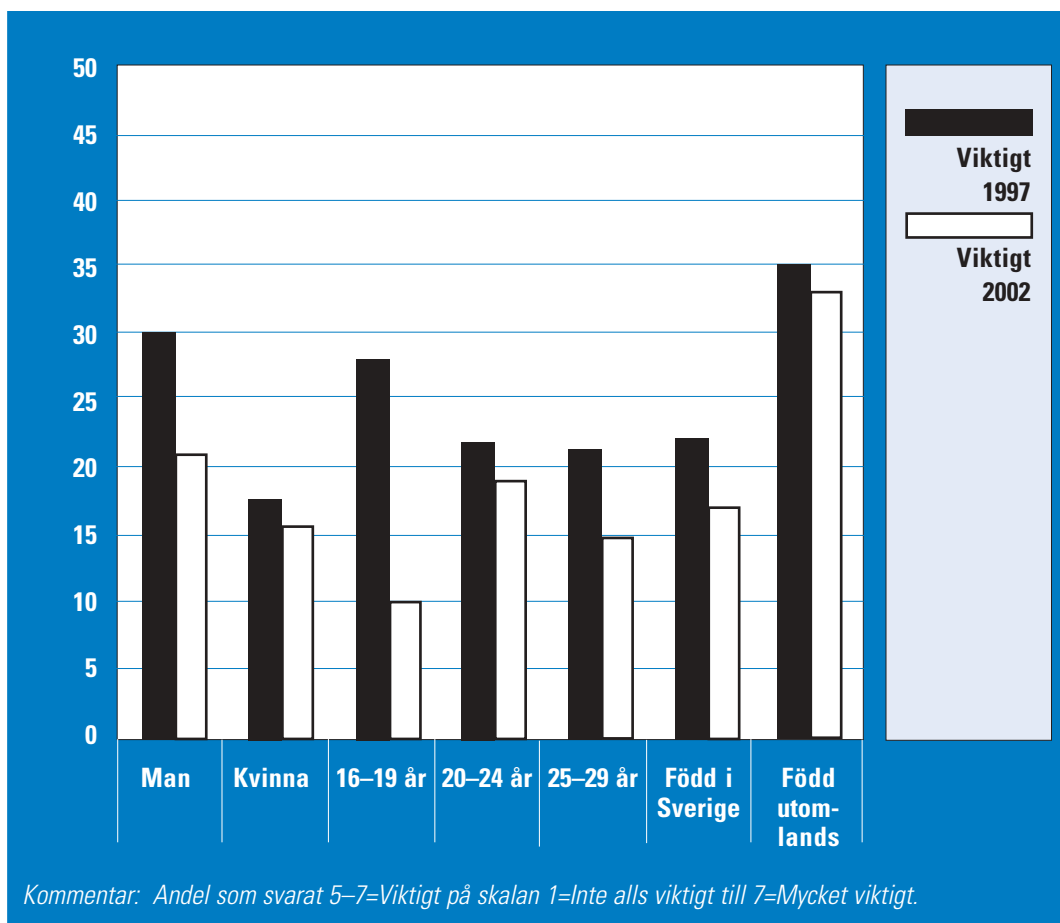

Diagram 6.3 Andel i olika grupper som anser att det är viktigt att arbeta i eget företag vid 35 års ålder, 16–29 år (om annat ej anges), 1997 och 2002, procent.

Arbete och utbildning

Fler unga i åldern 20–24 år anger idag att de egentligen har ett annat arbete än det som motsvarar deras yrkesutbildning. En av fyra unga kvinnor och en av tre unga män anger att de egentligen har en annan utbildning.

Två av tre unga och tre av fyra vuxna är nöjda med sitt arbete. De som har ett arbete som är mindre kvalificerat eller annat än det som motsvarar deras utbildning är mindre nöjda med sitt arbete. Närmare 80 procent av dem som har arbeten som är mer kvalificerade, eller motsvarar utbildningen, är nöjda med sina arbeten. Bland dem som har mindre kvalificerade arbeten är 40 procent nöjda, och bland dem som har en annan utbildning är 60 procent nöjda.

Andelen som är missnöjda med sitt arbete är högst bland unga som anger att deras arbeten är mindre kvalificerade än deras utbildning, 30 procent av dem är missnöjda.

Typ av arbete

Andelen som uppger att det är något särskilt med deras arbete, att det ger en personlig tillfredsställelse, är större än de som tycker att arbetet är som alla andra jobb, man gör sitt men det enda som betyder något är förtjänsten. Andelarna som tycker det förre är större i de äldre grupperna. Samvariationen är stark med utbildning och ålder, dvs. de med högskole- eller universitetsutbildning och de äldre tycker i större utsträckning att de arbeten de har ger en personlig tillfredsställelse, det gör också fler kvinnor än män bland de vuxna, men inte bland de unga i samma utsträckning.

Andelen män som anser att det här jobbet är det något särskilt med har minskat med drygt tio procentenheter från 1993 till 2002, från 73 till 61 procent (Minskningen är hälften bland kvinnor, från 81 till 75 procent). Minskningen finns framförallt i åldersgrupperna 20–24 år och 35–54 år.

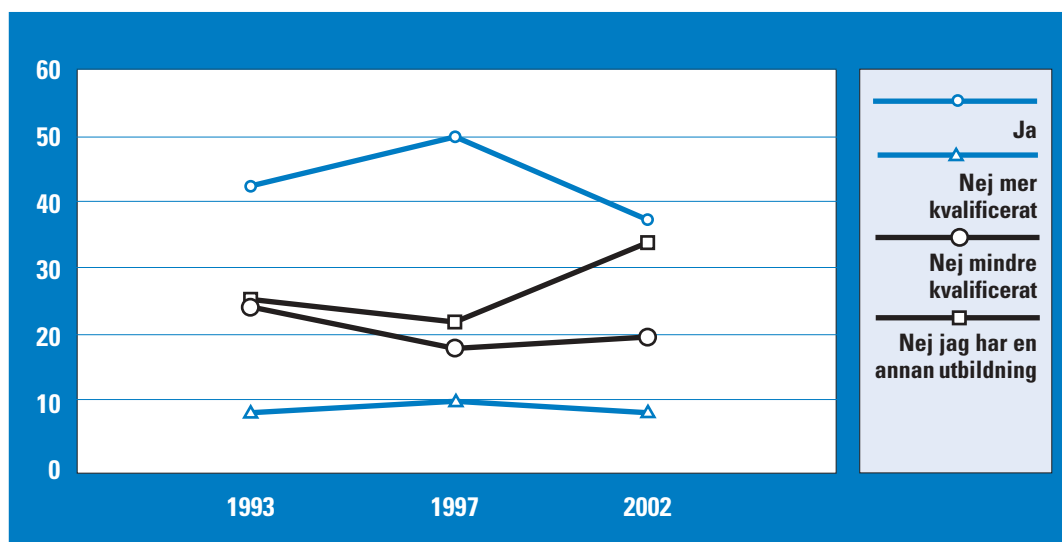

Diagram 6.4 Andel som anser att arbetet motsvarar utbildning och kvalifikationer, 20–24 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

Fler unga utlandsfödda, 52 procent, än unga svenskfödda, 41 procent, anger att de har ett arbete som är som alla andra jobb, och ger en inkomst men inte mer.

Om vi tittar på variationen mellan arbetare och tjänstemän så anger en större andel, 83 procent, av dem som är tjänstemän på hög nivå att arbetet är något särskilt jämfört med 53 pro-

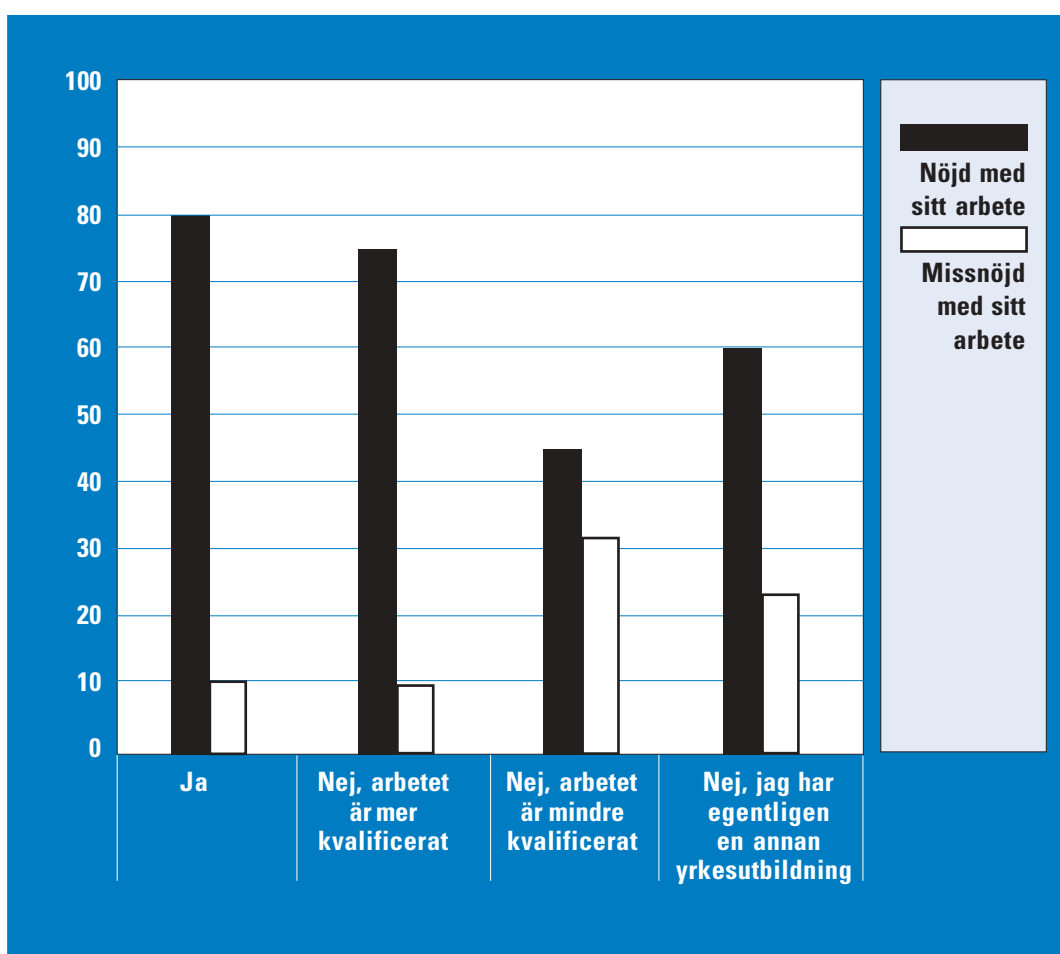

Diagram 6.5 Andelen som anger att arbetet motsvarar deras kvalifikationer och om de är nöjda eller missnöjda med det, 16–29 år, 2002, procent.

cent av de som har ett arbetaryrke. Drygt varannan, 58 procent, av de med tillfällig anställning anser att arbete är något särskilt, jämfört med 69 procent av de med fast anställning. De som är födda utomlands anser i högre grad än de som är födda i Sverige att deras arbete inte är något särskilt, oavsett utbildning.

Om samhället fortsätter att utvecklas mot att andelen anställda inom tillverkning och industri minskar och andelen i privat tjänstesektor ökar så bör också andelen med en instrumentell syn, dvs. att arbete ger inkomst men inte mer, på arbetet minska. Men utvecklingen har i stället kontinuerligt gått åt det andra hållet, trots att utbildningsnivån ökar i populationen.

Förändringen i den yngre gruppen kan möjligen bero på arbetsmarknadens struktur, att unga idag är äldre när de första gången kommer ut på arbetsmarknaden och att det arbete man har i åldern 20–24 år ofta är det första arbetet. Vad minskningen i den äldre gruppen, och bland män, beror på är svårare att förstå. Ett arbets egenskaper kan tolkas utifrån olika perspektiv. Ett arbete är något tvunget för att man ska kunna ha fritid, eller ett arbete är en del av ens identitet. Andelen som ser fritiden som viktig har ökat sedan 1993 och 1997. Andelen som anser att deras utbildning motsvarar arbetets kvalifikationer har sjunkit, det kan eventuellt också påverka synen på arbetet.

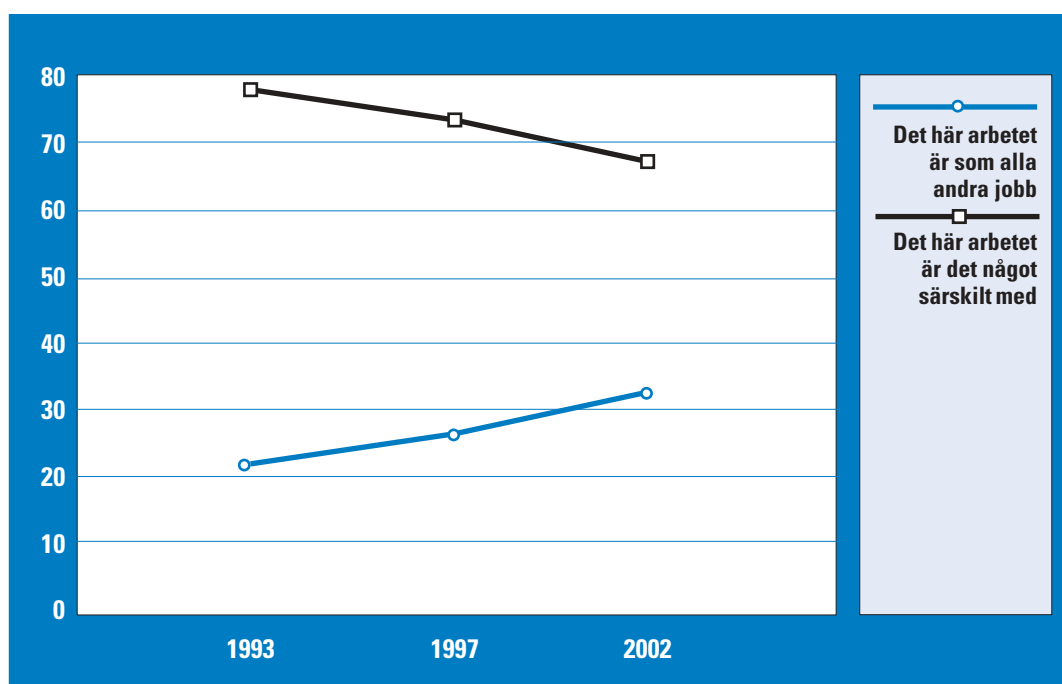

Diagram 6.6 Bedömning av arbetet, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

Tabell 6.1 Bedömning av arbetet uppdelat i ålder och kön, 16–74 år, 2002, procent

Vilken av följande meningar stämmer bäst med vad du tycker om det arbete du har nu	Man	Kvinna	Totalt
Det här arbetet är som alla andra jobb			
16–29 år	44	41	42
35–74 år	38	19	29
Det här arbetet är det något särskilt med			
16–29 år	56	59	58
35–74 år	62	81	71

Hur många arbetar och var?

Utvecklingen av arbetsmarknaden under 1990-talet var synnerligen dramatisk, den öppna arbetslösheten ökade från under 2 procent 1990 till över 8 procent tre år senare. Samtidigt minskade sysselsättningen med 500 000 jobb (SCB, 2002).

Sysselsättningsminskningen var mycket större bland unga än bland vuxna. År 1993 var arbets-

lösheten över 18 procent i åldersgruppen 16–24 år, i gruppen 25–34 år var den 10 procent. Arbetslösheten planade så småningom ut, och låg 2002 på cirka 4 procent totalt och 8 procent i åldersgruppen 16–24 år.

Men det är fler förändringar som skett på arbetsmarknaden. De arbeten som fanns ändrades också, yrkesklasser och branscher med höga kvalifikationskrav växte, samtidigt som andra

Tabell 6.2 Bedömning av arbetet uppdelat på unga och vuxna, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent

Vilken av de här meningarna tycker du stämmer bäst med det arbete du har nu?	År	16–29 år	35–74 år
Det här arbetet är som alla andra jobb, man gör sitt men det enda som betyder något är förtjänsten	1993	39	20
	1997	36	25
	2002	42	29
Det här arbetet är något särskilt med. Förutom lönen ger det mig en känsla av personlig tillfredsställelse	1993	61	80
	1997	64	75
	2002	58	71

klasser och branscher krympte, detta ökade kvalifikationskraven på arbetsmarknaden.

Den enda sektor som ökade under 1990-talet var den privata tjänstesektorn som idag sysselsätter fler än tillverkningsindustrin.

Av de 46 procent unga i undersökningen som arbetar, har 75 procent en fast anställning. Av dessa 46 procent har 30 procent en tillfällig anställning och 10 procent arbetar deltid. I den andel vuxna som arbetar, 65 procent, har 85 procent en fast anställning.

Att etablera sig på arbetsmarknaden och att kunna försörja sig själv är att bli vuxen för fler i studien 2002 jämfört med 1997, att ta ansvar

för sina egna beslut är det enda som är viktigare för vuxenblivandet.

Sedan 1997 har andelen män med tillfällig anställning minskat till 20 procent från 25 procent, medan kvinnorna ökar från 38 procent till 42 procent. Fler kvinnor än män har också fortfarande deltidsanställning. Att vara egenföretagare är något som både är och har varit vanligare bland män än bland kvinnor.

Ungas inträdesålder har förskjutits under perioden. Inträdesålder brukar vara den ålder då 50 procent i en årskull har fast arbete, vilket var vid 25 års ålder 1997 och vid 27,5 års ålder 2002.

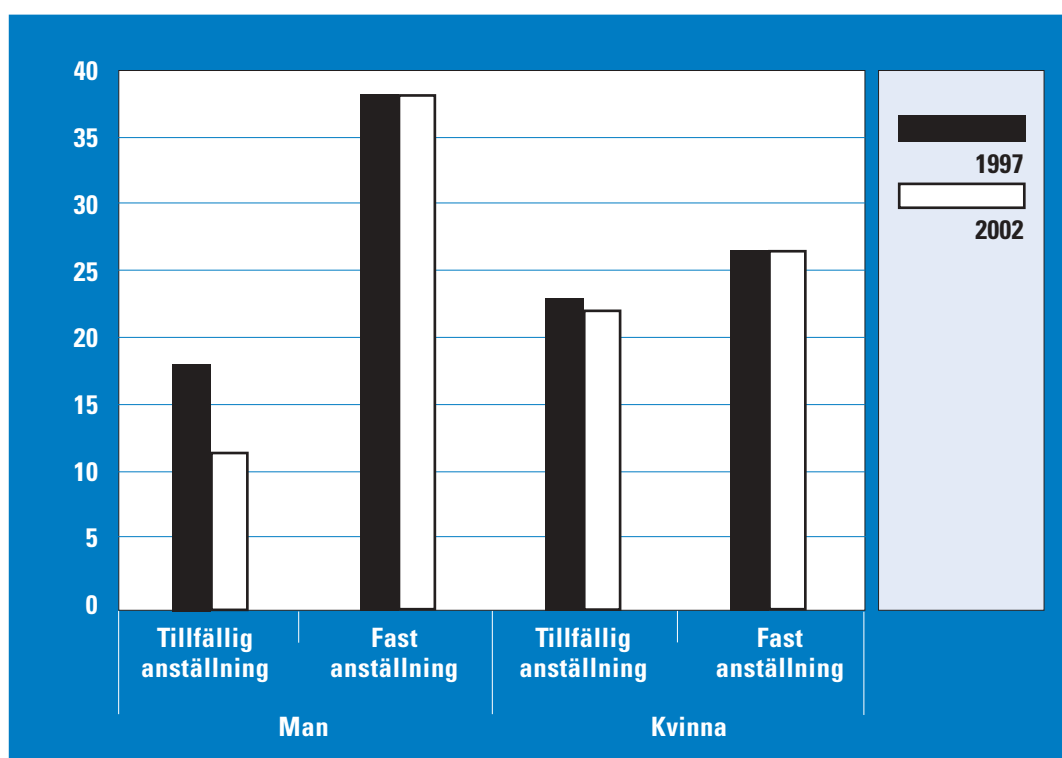

Diagram 6.7 Unga kvinnors och mäns anknyningsgrad till arbetsmarknaden, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

Flytta för att arbeta eller studera

Andelen unga i gymnasieålder, 16–19 år, som tror att de kommer att flytta från orten under de närmaste åren har minskat från 74 till 47 procent mellan 1997 och 2002. Andelen som inte tror att de kommer att flytta, och andelen som är osäker har ökat.

Tron på att man kommer att flytta för att få ett jobb ökar med stigande ålder, medan tron på att man kommer att flytta för att studera vidare minskar med stigande ålder. Men bara var tjugonde av de som tror att de kommer att flytta de närmsta åren tror att de kommer att göra det för att det är ont om arbetstillfällen. Var tionde av dessa tror att de kommer att flytta för att studera.

Närmare 80 procent av 16–29-åringarna uppgav att de skulle vilja flytta från Sverige och bo i ett annat land under minst sex månader. De flesta vill arbeta, 56 procent. Kvinnor vill i större utsträckning än män arbeta som volontär eller med biståndsarbete. En av fem ungdomar planerar att flytta och bosätta sig permanent utomlands.

Svenska ungdomar reser mycket. En av tre 20–24-åringar har varit mer än sex gånger utomlands utan sällskap av sina föräldrar.

Ungefär lika många kvinnor och män har *arbetat* utomlands, en av fem. De som har arbetat utomlands kommer något oftare (20 procent) från storstadskommuner än från mindre eller glesbygdskommuner (15 procent). Det finns inga skillnader mellan unga som är födda utomlands eller unga som är födda i Sverige när det gäller att arbeta utomlands, men det finns en viss skillnad beroende på faderns yrke/utbildning. Unga med fäder som är tjänstemän har i större utsträckning arbetat utomlands jämfört med unga som har arbetarbakgrund.

Det finns även skillnader *inom* den grupp som vill resa ut – bland annat vad man vill göra utomlands. Av de ovanstående sysselsättningarna svarade flest att de vill *arbeta*. De som är mest intresserade av att arbeta utomlands är studenter och unga som arbetar, samt unga i åldern 20–24 år.

Vilken utbildningsbakgrund de unga har påverkar också vad man vill göra utomlands, 64 procent av de med föräldrar med längre utbildning och 53 procent av de med föräldrar med kortare utbildning vill arbeta utomlands. Av unga som är arbetslösa eller i arbetsmarknadsprogram vill 44 procent arbeta utomlands, av de unga som studerar eller arbetar vill 60 procent arbeta utomlands.

Arbetets egenskaper

År 1993 rankade unga arbetskamrater och intressant arbete som viktigare än lön, detsamma gäller i 2002 års undersökning. Hög lön/materiella förmåner och att bidra med något som är viktigt för andra är två egenskaper som har ökat i betydelse för unga sedan 1997.

I undersökningen 2002 listade vi arton egenskaper som vi bad både unga och vuxna ange om de tyckte att de var viktiga i ett arbete för att de skulle vara intresserade. I diagram 6.9 redovisas andelen som svarat viktigt, värde 5–7 på en 7-gradig skala.

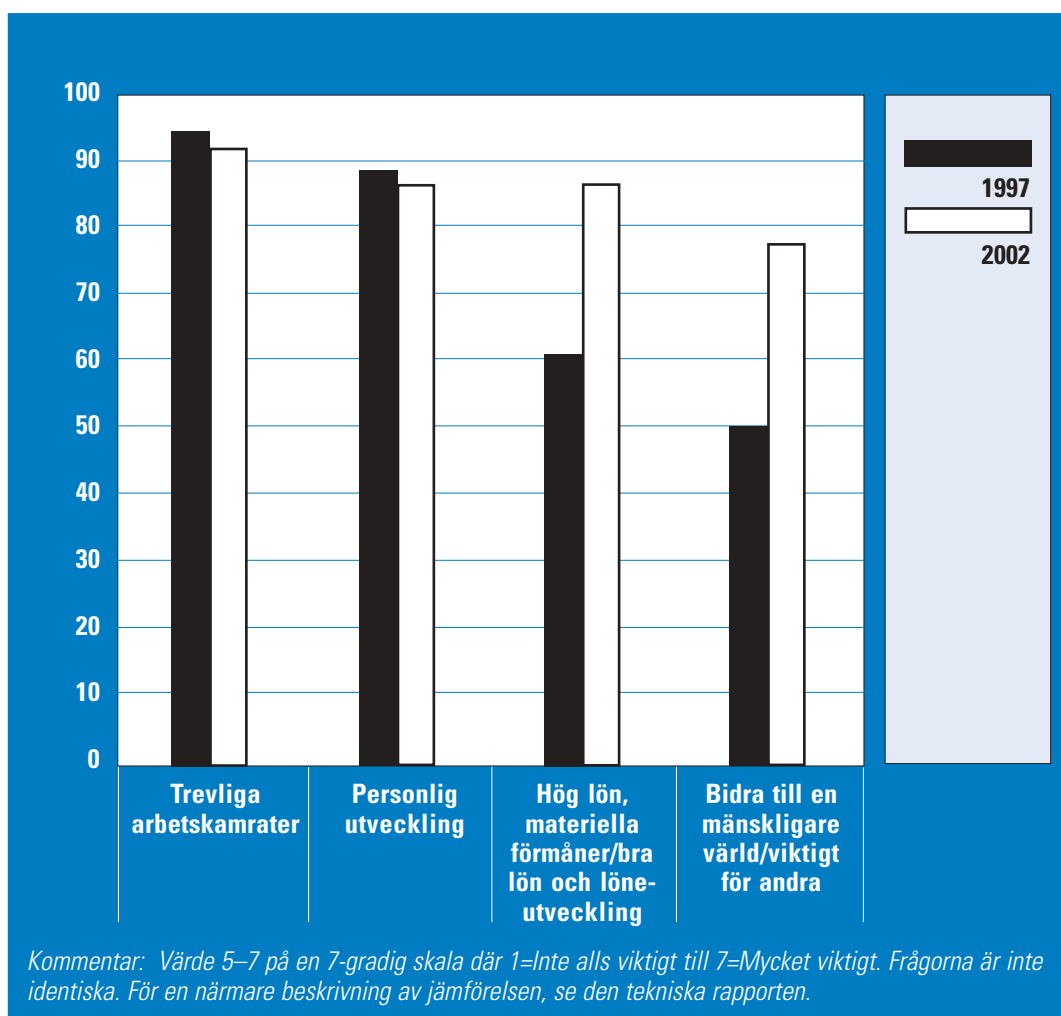

Diagram 6.8 Andel som anser att dessa egenskaper är viktiga i ett arbete, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

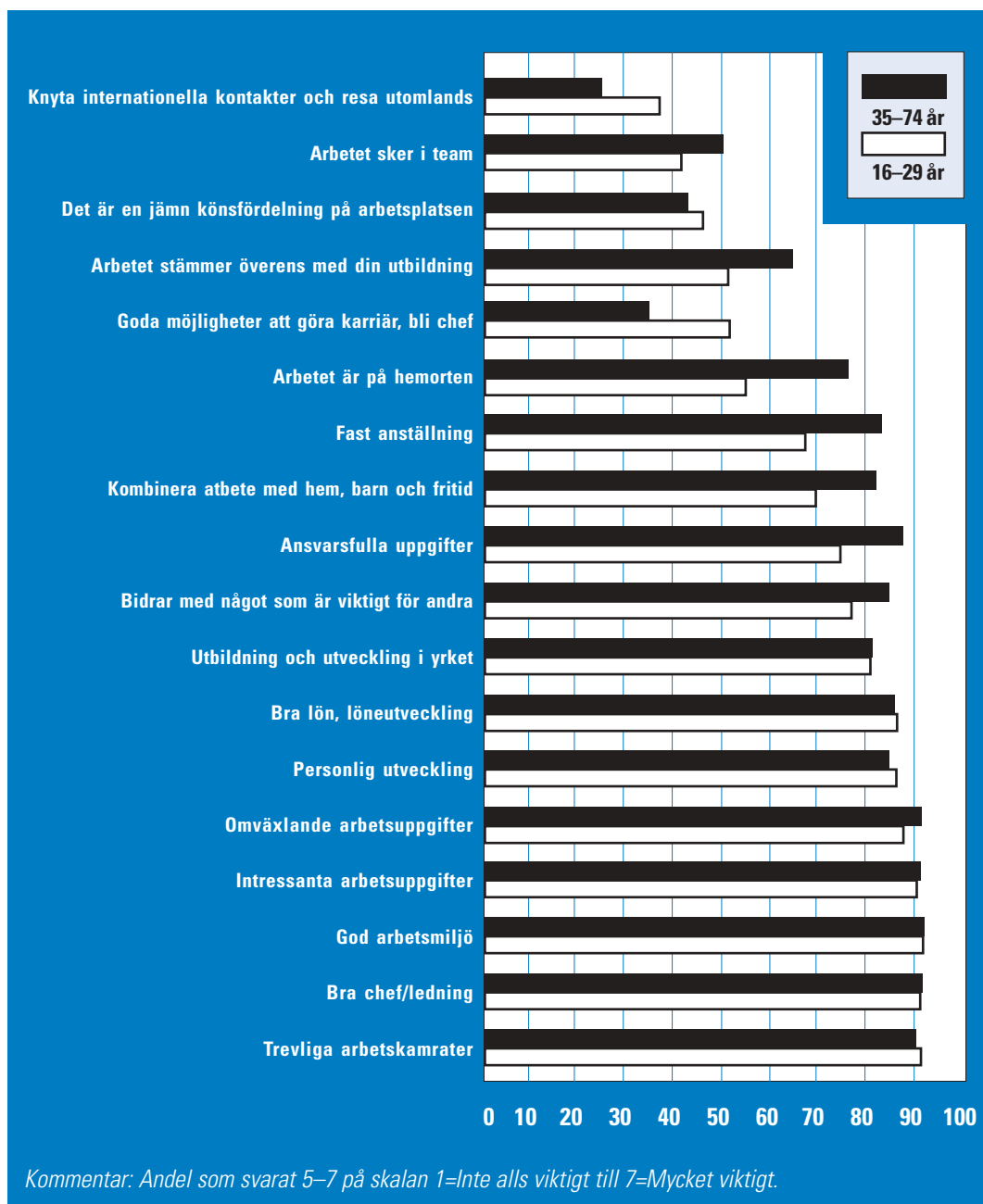

Diagram 6.9 Viktiga egenskaper i ett arbete, 16-74 år, 2002, procent.

Arbetskamraterna, chefen, arbetsmiljön och arbetsuppgifterna är de viktigaste egenskaperna i ett arbete för unga i åldern 16–29 år. Sedan kommer egenskaper som rör framtiden i arbetet. Att arbetet är omväxlande, att det finns möjlighet till personlig utveckling så väl som löneutveckling och vidareutbildning och utveckling i yrket.

Att anställningen är fast kommer först på 12:e plats av 18 egenskaper. I åldern 16–29 år tycker 69 procent att fast anställning är viktigt, 46 procent tycker att en jämn könsfördelning är viktigt och 36 procent tycker att det är viktigt med internationella kontakter.

Unga och vuxna skiljer sig inte åt i värderingen av åtta av de arton listade egenskaperna, däribland synen på arbetskamrater, chef/ledning, arbetsmiljö samt intressanta och omväxlande arbetsuppgifter. En lika stor andel unga och vuxna, 90 procent, tycker att dessa är viktiga egenskaper i ett arbete.

Bara tre egenskaper i ett arbete anges som viktiga av en större andel unga än vuxna;

- att det finns möjligheter till internationella kontakter
- att det finns goda möjligheter att göra karriär och bli chef.
- att det är en jämn könsfördelning på arbetsplatsen.

Betydligt fler egenskaper, åtta stycken, tycker en större andel vuxna än unga är viktiga;

- att arbetet är omväxlande
- att du bidrar med något som är viktigt för andra
- att det är ansvarsfulla arbetsuppgifter
- att anställningen är fast
- att arbetet är möjligt att kombinera med hem, barn och fritid

- att arbetet är på hemorten
- att arbetet stämmer överens med utbildningen
- att arbetet sker i team.

Viktigaste egenskapen är arbetskamraterna

Vi kan säga att den bakgrund, utbildning och det kön individen har, tillsammans med individens ålder, spelar en stor roll för vilka egenskaper individen ser som viktiga i ett arbete. Men också det sammanhang som individen lever i, till exempel med eller utan barn, sambo eller singel, har betydelse.

Oavsett ålder, kön eller ursprung så är arbetskamraterna den viktigaste egenskapen. Annars varierar vilka egenskaper man tycker är viktiga med olika faktorer som kön, ålder, var man är född i Sverige, om man bor i mindre kommun eller glesbygd och vilken utbildning man själv eller ens föräldrar har.

• *Fast anställning, bra löneutveckling, att arbetet stämmer överens med utbildningen* och att det finns *karriärmöjligheter*, är egenskaper som unga födda utomlands anger som mycket viktiga i högre grad än unga födda i Sverige.

• *Fast arbete och möjligheter till karriär/bli chef* är de egenskaper där fler män än kvinnor anger att det är viktigt.

• *Att arbetet är viktigt för andra* är den egenskap där differensen mellan kvinnor och män är störst med 13 procentenheter, 83 procent av kvinnorna och 70 procent av männen tycker att det är en viktig egenskap i arbetet.

• Fler yngre än äldre tycker att *internationella kontakter, att det finns möjlighet till karriär* och att *könsfördelningen är jämn* är viktiga egenskaper.

- De egenskaper som unga ser som viktigast, *trevliga arbetskamrater, intressanta arbetsuppgifter, bra chef och arbetsmiljö* – tycker även äldre är de viktigaste.
- För egenskaperna *möjlighet att göra karriär*, respektive *att arbetet är på hemorten* är differensen mellan unga och vuxna som störst, 30 procentenheter.

De som är födda utomlands och även unga i storstad tycker att *internationella kontakter* och att det finns *möjlighet att göra karriär* är viktigare än unga födda i Sverige eller som bor i mindre kommun eller glesbygd. Unga som har en far med akademisk utbildning tycker också i större utsträckning att *karriärmöjligheter* och *internationella kontakter* är viktiga än unga med en far med kortare utbildning.

Tabell 6.3 Viktiga arbetsegenskaper uppdelat i kön och åldersgrupper 16–74 år, 2002, procent

	Man 16–29 år	Kvinna 16–29 år	16–19 år	20–24 år	25–29 år	35–74 år	Totalt 16–74 år
Fast anställning	72	66	64	68	72	83	79
Hemorten	51	59	48	51	63	77	72
Hem, barn och fritid	66	74	63	67	78	82	79
Teamarbete	40	44	36	41	46	51	49
Trevliga arbetskamrater	91	94	92	93	93	91	91
Bra chef/ledning	91	94	91	91	95	93	93
Stämmer med utbildning	48	57	60	50	51	66	62
Internationella kontakter, resor	36	39	46	38	32	26	29
Intressanta arbetsuppgifter	89	93	89	90	93	92	91
Ansvarsfulla uppgifter	70	80	64	77	80	87	84
Omväxlande arbetsuppgifter	84	90	83	88	89	92	91
Utbildning och utveckling i yrket	79	84	77	83	84	82	82
Personlig utveckling	82	90	80	88	88	85	85
Karriär, bli chef	56	49	62	55	46	36	40
Bra lön, löneutveckling	87	85	91	85	85	86	86
God arbetsmiljö	90	95	93	93	93	93	93
Jämn könsfördelning	42	50	59	46	40	43	44
Viktigt för andra	70	83	74	76	79	85	83

Kommentar: Andel som svarat 5–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt.

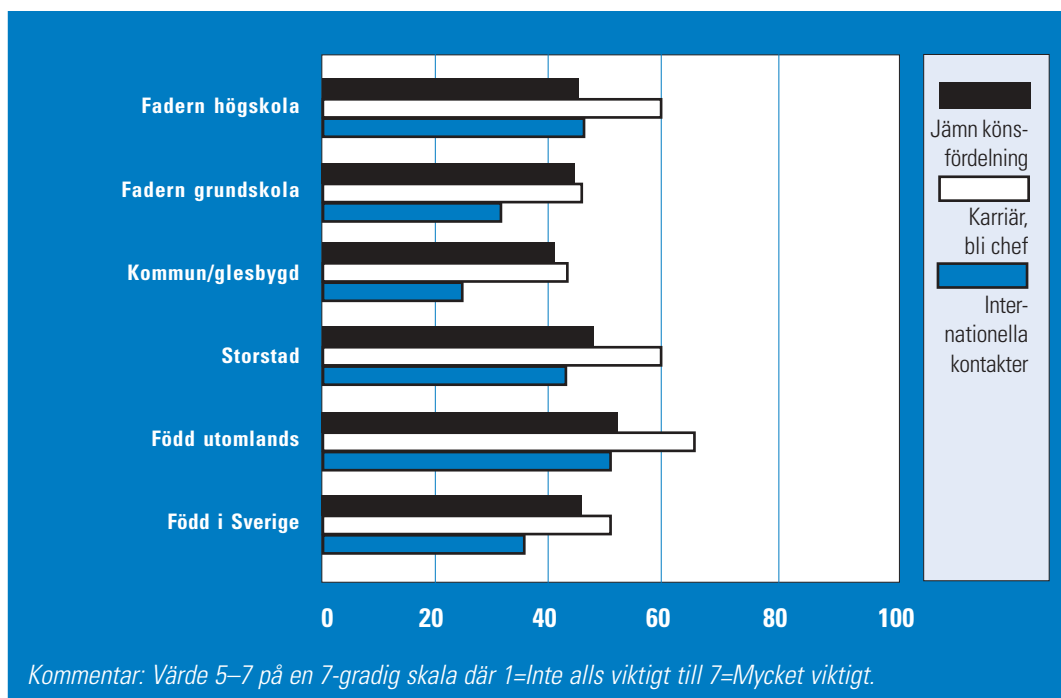

Diagram 6.10 Andel i olika grupper som tycker att internationella kontakter, karriär och jämn könsfördelning är viktigt, 16–29 år, 2002, procent.

Faderns utbildning ger ingen synbar effekt i synen på hur viktigt det är med jämn könsfördelning i arbetet, men fler av de som bor i storstadsområden eller är födda utomlands tycker att jämn könsfördelning är viktigt, än bland dem som bor i mindre kommuner eller är födda i Sverige. Ålder är den faktor som i högst grad påverkar huruvida man ser jämn könsfördelning som viktigt.

Oro för arbetslöshet

Unga oroar sig mindre för arbetslöshet 2002 än 1993. I åldern 16–29 år oroar sig 45 procent för att bli arbetslös då och då eller ofta medan 30 procent av dem i åldern 35–74 år gör det (alternativet inte aktuellt har angetts av 25 procent av ungdomarna och 30 procent av de vuxna).

En närmare granskning av svaren visar att de är mycket ojämnt fördelade. Vilken utbildningsnivå de svarande har spelar en viss roll – ju kortare utbildning, desto större oro.

- Arbetare är oroligare än högre tjänstemän.
- Unga som bor i större kommuner har en större oro än unga i mindre kommuner.
- Unga som har en tillfällig anställning är oroligare för att bli arbetslösa än de som har en fast anställning.
- Unga kvinnor är oroligare för att bli arbetslösa än unga män.
- Unga födda utomlands är oroligare än unga födda i Sverige.

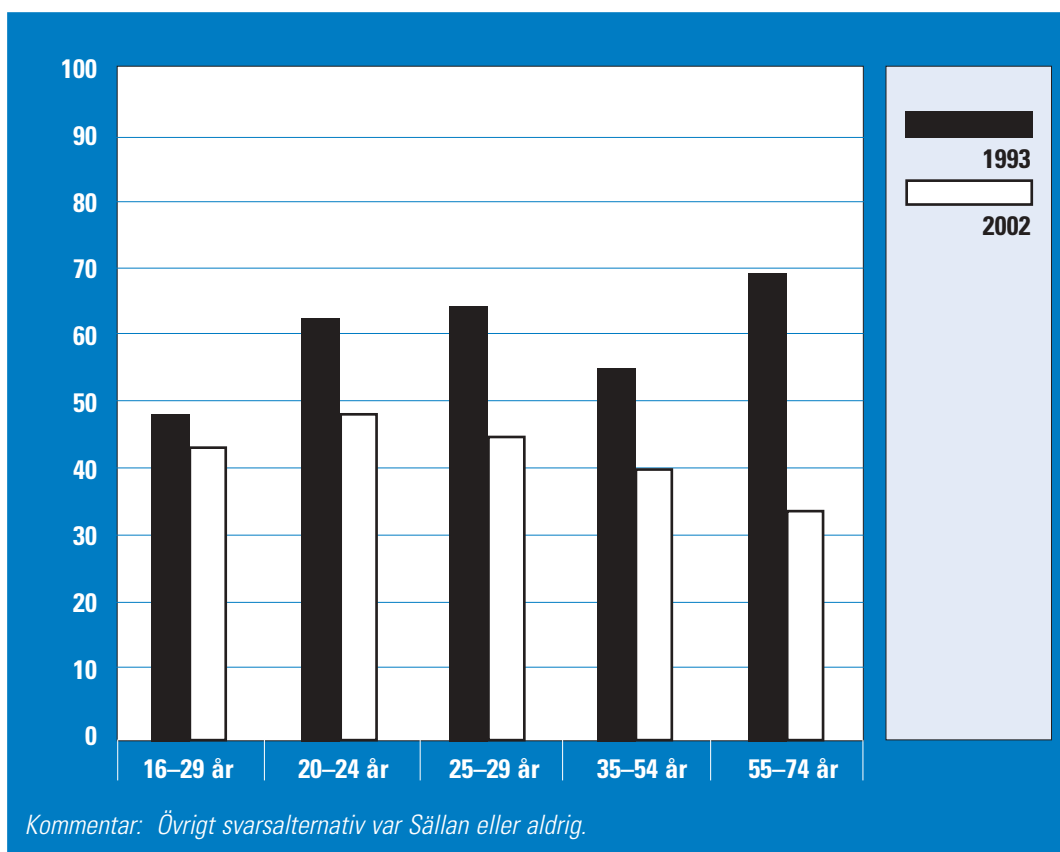

Diagram 6.11 Andel som har känt oro för arbetslöshet ofta eller då och då, 16–74 år, 1993 och 2002, procent.

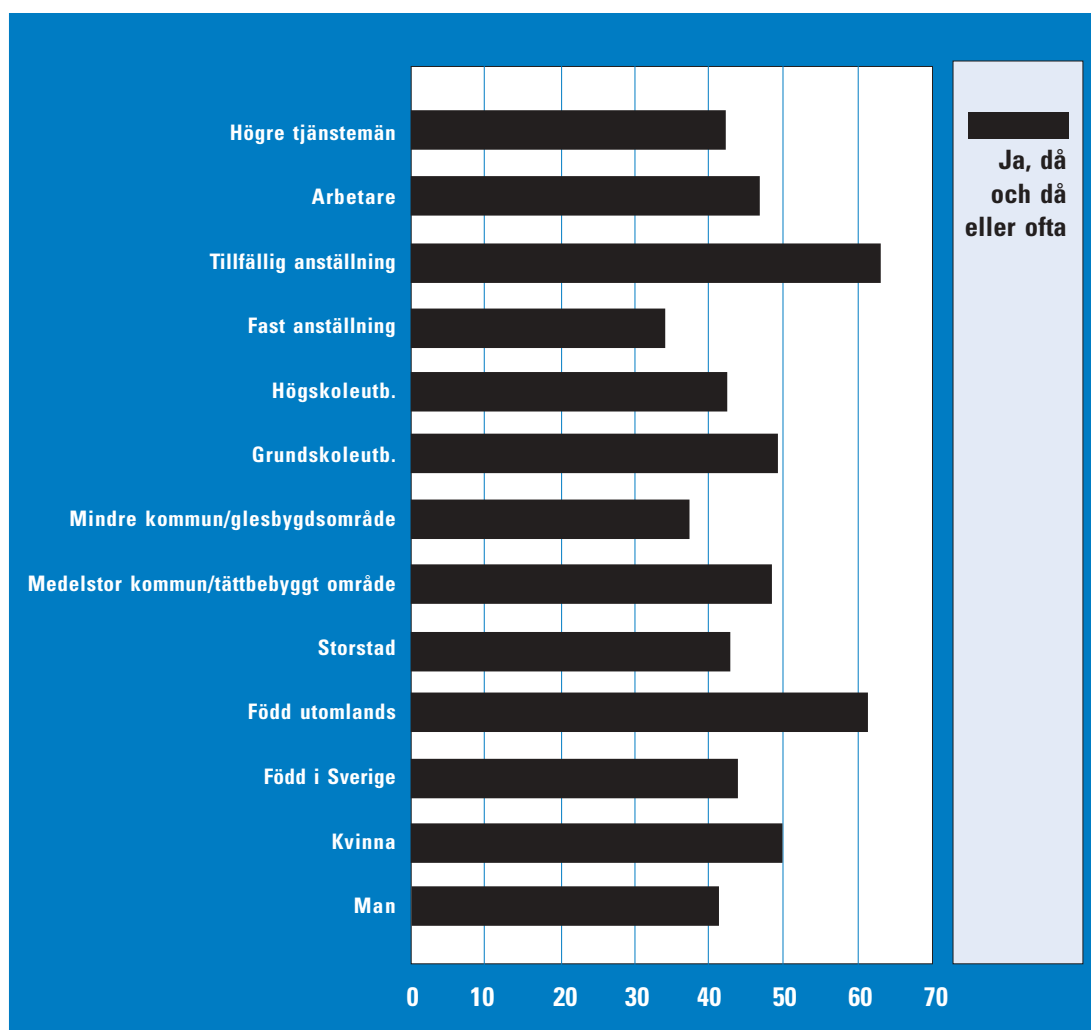

Diagram 6.12 Andel i olika grupper som ofta eller då och då är oroliga för arbetslöshet, 16–29 år, 2002, procent.

Ungas syn på arbetsgivare och yrkesområden

En större andel äldre arbetar i den offentliga sektorn, fler män än kvinnor arbetar i den privata sektorn. Betydligt fler kvinnor än män arbetar i den offentliga sektorn. Unga kvinnor är de som är mest lika fördelade mellan sektorerna.

När unga i åldern 16–29 år svarade på frågan vilken arbetsgivare de kan tänka sig att arbeta för, framkom könsskillnader inom alla områden utom för privat verksamhet. Privata företag är populärast i alla grupper, särskilt bland 25–29-åringar.

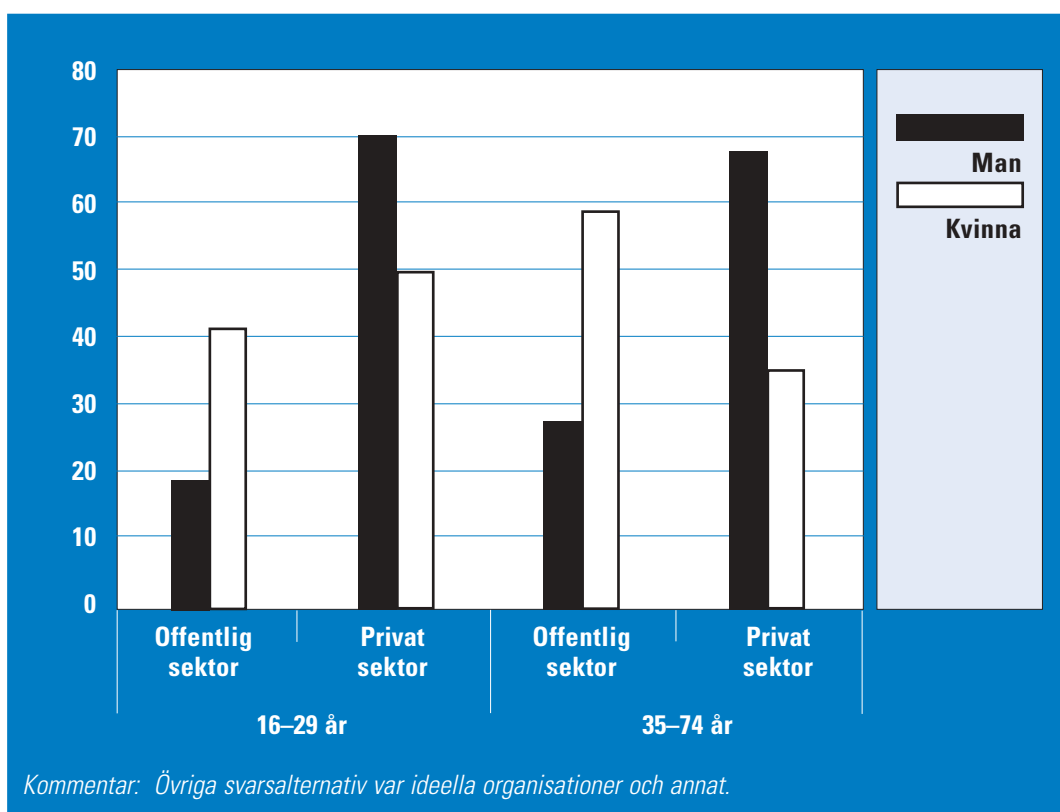

Diagram 6.13 Anknytning till arbetsmarknaden uppdelat på sektor, kön och ålder, 16–74 år, 2002, procent.

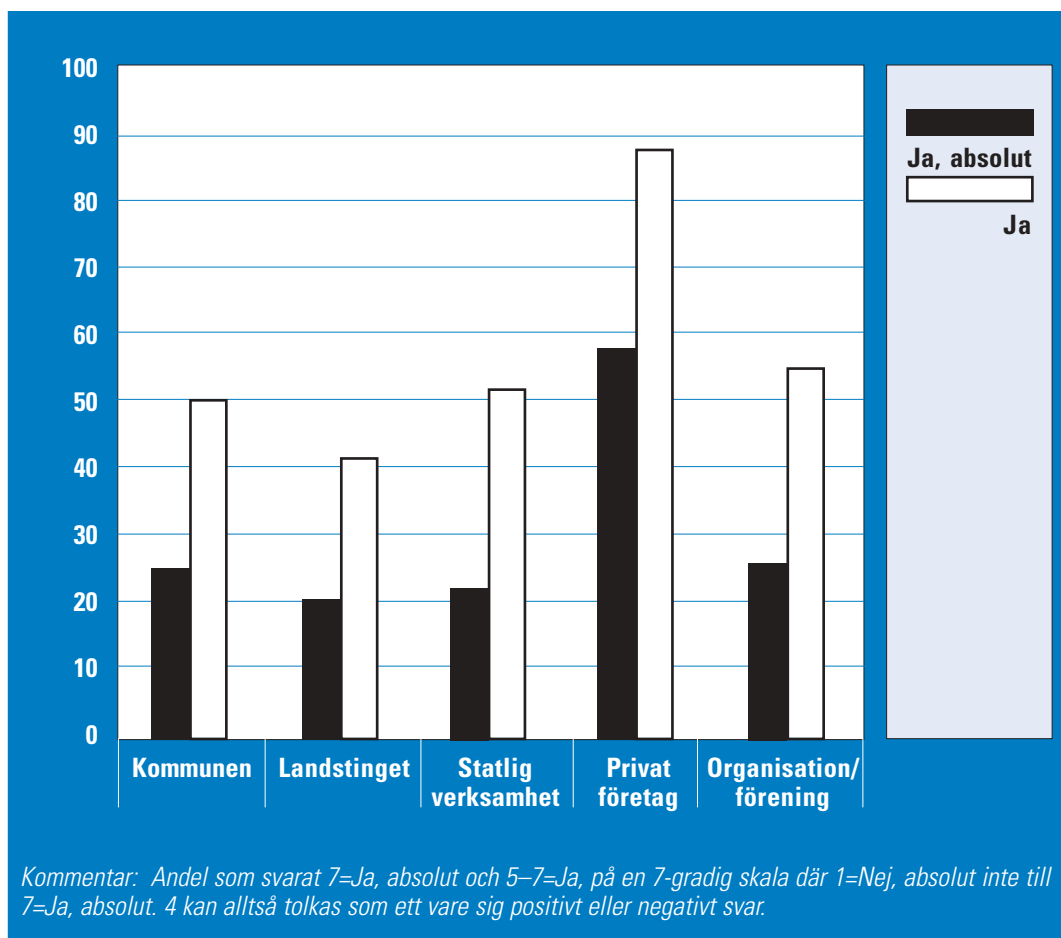

Diagram 6.14 Arbetsgivare som unga kan tänka sig att arbeta för i framtiden, 16–29 år, 2002, procent.

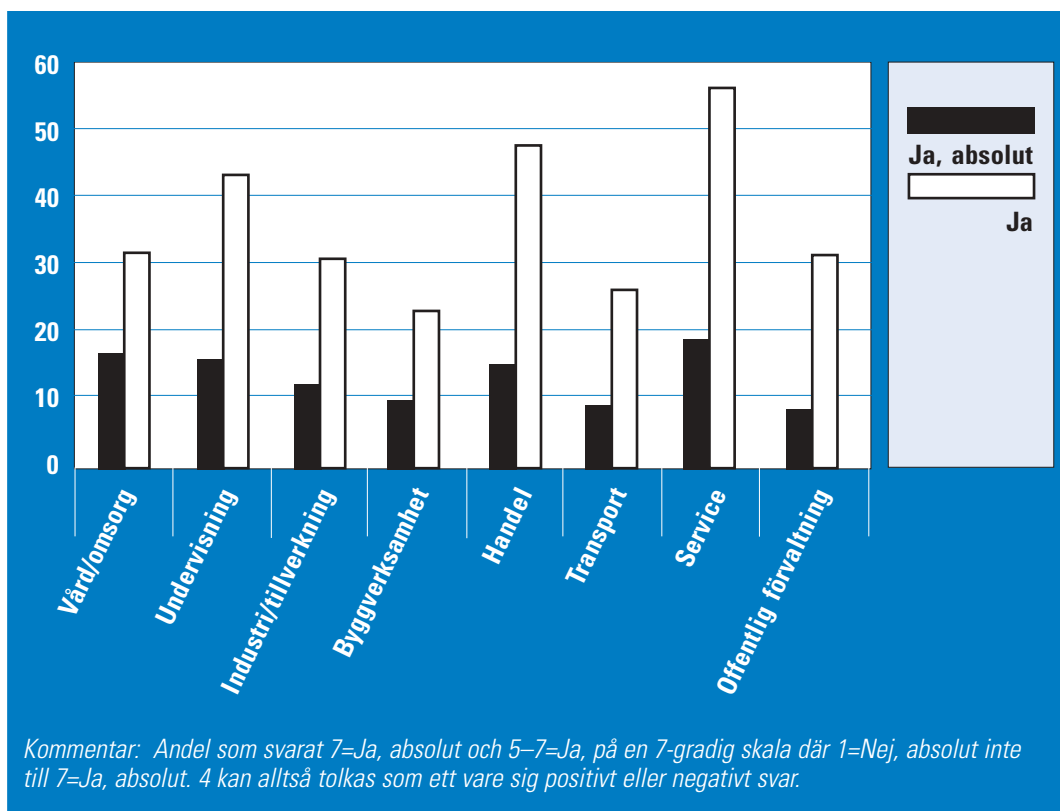

Diagram 6.15 Sektorer som unga kan tänka sig att arbeta inom i framtiden, 16–29 år, 2002, procent.

När det gäller vilka områden som unga är intresserade av att arbeta inom finns några generella drag. Ju äldre man är, desto mindre begränsar man sig.

Unga i åldern 25–29 år ser mer positivt på alla yrkesområden. Slående är också hur ovilliga 16-19-åringarna är att arbeta inom undervisning, en av fyra svarar nej, absolut inte, jämfört med en av sex i övriga åldersgrupper.

Industri/tillverkning, vård-, transport- och byggsektorn attraherar unga kvinnor och män olika:

- 19 procent av männen och 6 procent av kvinnorna svarar *Ja, absolut* på att arbeta inom industrin. *Nej, absolut inte* svarar 17 procent män och 36 procent kvinnor.

- 25 procent av kvinnorna och 8 procent av männen svarar *Ja, absolut* på att arbeta inom vård och omsorg. *Nej, absolut inte* svarar 41 procent män och 25 procent kvinnor.

- 14 procent av männen och 4 procent av kvinnorna svarar *Ja, absolut* på att arbeta inom transport. *Nej, absolut inte* svarar 17 procent män och 38 procent kvinnor.

- 16 procent av männen och 3 procent av kvinnorna svarar *Ja, absolut* på att arbeta inom byggsektorn. *Nej, absolut inte* svarar 18 procent män och 48 procent kvinnor.

Populärast bland alla 16–29-åringar är service. Störst andel, 30 procent, som svarar att de absolut inte vill arbeta inom en viss sektor finns för byggverksamhet och vård och omsorg. Tydligt är att de områden som är mest bekanta, vård, transport och byggverksamhet också fått fler ja- eller nejsvar och färre tveksamma svar mitt på skalan.

Forskarreflektion

Jan Carle

Författarpresentation

Jan Carle är fil dr i sociologi och universitetslektor samt studierektor vid Sociologiska Institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning kretsar kring ungdomar och generation i relation till arbetsmarknad, politik, miljöfrågor och familj. Han medverkar i två internationella forskningsprojekt, *Youth unemployment and Processes of Marginalization in the Northern Periphery* samt *Youth unemployment and social exclusion in Europe*, men också i ett forskningsprojekt med stöd från FAS *Familjeband mellan generationer* som är en undersökning av materiellt och socialt stöd mellan individer i olika typer av familjer.

Attityder till arbetslivet i olika generationer

Jämfört med tidigare generationer är 80-talisterna i stor utsträckning legoknektar. De jobbar gärna hårt och tar stress hellre än tristess. Men i utbyte kräver de frihet och belöning. Den personliga behållningen snarare än engagemang eller trygghet, är den främsta drivkraften. Att göra sin egen grej! (Berteema, 2001)

Denna artikel handlar om attityder till arbete¹. Studier av attityder till arbete och hur dessa förändras med nya generationer är ett forskningsfält som ökat i omfattning under de senaste decennierna. Nästan varje vecka kan vi läsa om attitydundersökningar där svenskarnas uppfattning om olika aspekter av arbetslivet kartlagts. Att människor beroende på ålder och generation (kohort) har olika attityder till arbete är idag närmast en etablerad sanning. Men vad vet vi egentligen om den saken?

I en första del diskuteras kort hur begreppet generation kan användas vid en analys av arbetslivet. För mer detaljerade faktaredovisningar och analyser av arbetslivet i sin helhet hänvisas till andra källor (se t.ex. Hansen & Orban (Red.), 2002). I en andra del analyseras data från vår studie som behandlar attityder till arbete. Samtliga tabeller baserar sig på oviktade data.

Föreställningar om beteenden och attityder

En tämligen väletablerad föreställning är att människor mognar med ålder. Med ålderns rätt tar sig människor olika typer av friheter. Unga människor tillåts ett visst handlingsutrymme som knappast anses vara accepterat för medelålders. På samma sätt förväntar man sig vissa typer av beteenden och attityder av en pensionär, som knappast skulle tolereras för en yrkesverksam person. Förbundet med tanken om livscykeln finns i själva verket grundmurade stereotypa föreställningar om beteenden och attityder. Som jag återkommer till nedan finns dock risken att man vid analyser av ålder och livscykel tenderar att blanda samman olika aspekter².

Analys av en livscykel bör om möjligt ta hänsyn till att människor födda på 1930-talet trädde in i vuxenlivet och arbetslivet under helt andra villkor än de som är födda på 1980-talet, dvs. den äldsta och yngsta åldersgruppen i urvalet i denna undersökning. Att träda in i arbetslivet som 16-åring mitt under brinnande världskrig innebar förmodligen att man enbart av det skälet får erfarenheter som i allt väsentligt skiljer

sig från de 16-åringar får idag. Men innebär detta att människor beroende på ålder och generation värderar sitt liv och sitt arbete på helt olika sätt? Är det så att unga människor värdesätter andra omständigheter i ett arbete jämfört med äldre? Detta är en hypotes som framförs av forskare.

Eftersom vi i realiteten ofta saknar ett material som följer samma individer över en längre tid, blir analyser av förändringar över en livscykel något osäkra. Livscykelanalyser görs ofta på så sätt att ett urval personer i en kohort får svara på samma typ av frågor varefter personer med likartade egenskaper ur dessa kohorter väljs ut. Ett annat alternativ är att man vid en tvärsnittsstudie jämför personer i olika åldersgrupper. Därefter jämförs personer i dessa grupper med personer av samma kön, med samma utbildning, med likartade yrken osv. Dessa strategier ger dock inte ett säkert svar på frågan om en förändring har skett under en livscykel.

Generation antas ibland betyda något mer än att bara vara i en viss ålder. Människor födda under en viss tidsperiod kan troligen formas av samhällsomständigheterna till att inta vissa grundläggande och likartade värderingsmönster.

Det vanligaste sättet att undersöka sådana skillnader utgår från kohorter eller åldersklasser. Samhällsdebatten har speglat hur olika generationer (egentligen kohorter) präglats av sin uppväxt. Sådana generationer har till och med getts speciella namn, som *the forgotten generation*, *the blank generation* och *generation X* för att nu nämna några. En teoretiker som under lång tid arbetat med en sådan hypotes är Ronald Inglehart (1977, 1990 & 1997).

Ingleharts huvudhypotes är att varje ny generation som träder in i vuxenvärlden och i arbetslivet får fler och mer uttalade postmateriella värderingar, till skillnad från de äldre som of-

tare präglats av materiella värderingar. De förra värdesätter saker som frihet och individualism, de senare trygghet och kollektivism, allt format utifrån deras erfarenheter som en kohort. De som växer upp under knappa omständigheter kommer att forma sina grundvärderingar efter ett slags normstruktur som präglas av sparsamhet och ett sökande efter trygghet. Men eftersom västvärlden nu i allt väsentligt präglas av välfärd och tillväxt kommer andra värderingar att prägla uppväxten. Inglehart menar, och detta är själva kärnpunkten i hypotesen, att samhället sakta omvandlas från att präglas av materiella till att snarare präglas av postmateriella värderingar.

Detta kommer till uttryck i hur människor förhåller sig till en mängd olika aspekter av tillvaron. Den materiella hållningen uppvärderar sådana aspekter som betonar trygghet, säkerhet, kollektivism, tillväxt och ekonomi medan den postmateriella uppvärderar aspekter som uttrycker frihet, jämställdhet, personlig utveckling och miljö. Den valda hållningen anses följa kohorterna under livscykeln, vilket innebär att värderingar hela tiden omvandlas i den yngsta generationens riktning, dvs. mot mer av postmateriella värderingar.

Denna långsamma värderingsförändring kan tydligt spåras i hur människor värderar arbetet, dvs. vid varje given mättpunkt kommer de yngre att värdesätta till exempel trygghet, fast anställning och högre lön lägre jämfört med de äldre. Detta har använts som förklaring till varför unga människor inte är med i fackföreningar i lika stor utsträckning som äldre eller varför vissa typer av yrken och arbetsuppgifter inte attraherar unga människor till exempel varför unga människor vill bli såpakändisar och frisörer framför att bli verkstadsmekaniker eller sjukvårdsbiträden.

Dessa teser har dock inte stått oemotsagda. En av slutsatserna från de tidigare värderingsundersökningarna är att det är osäkert om denna omvandling går att slå fast med någon större säkerhet. Det svenska materialet är emellertid betydligt mindre än de datamängder som ligger till grund för Ingleharts hypoteser.

Attityder till arbete – tre hypoteser

Inom arbetslivsområdet testas vanligen om livscykel, åldersgrupp och/eller generationer (kohorter) hänger samman med attityder till arbete utifrån tre olika grundhypoteser.

I den *första hypotesen* frågar man sig om attityder ändras med livscykeln i ett över tid bestående mönster. Är det så att ungdomar alltid tycker på ett annat men likartat sätt än medelålders gör, oavsett när vi genomför en mätning? I sådana undersökningar uttalar man sig inte nödvändigtvis om några bestämda historiska mönster, snarare är det en föreställning om ett slags "konstant" förändringsprocess över livscykeln.

I den *andra hypotesen* testas föreställningen att människor i olika åldersgrupper har olika föreställningar om arbete. Ett sätt att mäta sådana attityder är att urskilja människors mål med ett arbete och på vilka grunder människor i olika åldrar väljer ett arbete framför ett annat (Berglund, 2001: s. 55–78). Man urskiljer till exempel fyra olika attitydkomplex hos människor; de som har individualistiska, instrumentella, byråkratiska respektive solidariska attityder.

Den *tredje hypotesen* grundar sig på antagandet att de två första hypoteserna är sanna, att attityder till arbete inte förändras över livscykeln och inte kan kopplas till åldersgrupp. Att attityderna till arbete följer en allmän värderingsförskjutning som sker i samhället, dvs. Ingleharts hy-

potes. I den nu aktuella studien kan den första och andra hypotesen testas och resoneras kring men inte den tredje.

Det bör påpekas att olika aspekter av ålder ingalunda är det enda som kan anses påverka och forma människors attityder till arbete. Berglund (2001) diskuterar några av de olika aspekter som man i forskningen lyft fram och menat vara det som kan påverka attityder till arbete.

Kön, etnicitet, social klass, utbildningsbakgrund, yrkesstatus, arbetsförhållanden och familjeförhållanden är exempel på olika egenskaper som forskarna på olika sätt ansett kunna påverka attityder till arbete. Det handlar om både tillskrivna egenskaper (som man mer eller mindre föds med) och egenskaper som är förvärvade (som man förvärvar under sin livstid). Nedan kommer åldersaspekten att diskuteras, men ett antal av de övriga aspekterna som Berglund tar upp kommer också att föras in i resonemanget.

Den aktuella studien – några resultat Material och metod

I denna artikel bearbetas påståenden om vad som är viktigt med ett arbete. Frågan i enkäten lyder (de olika frågealternativen framgår även i tabell 3) *Hur viktiga är följande egenskaper i ett arbete för att du ska vara intresserad av det?* Svarspersonerna får ta ställning till 18 olika påståenden. På en skala från 1 till 7 anger de om egenskapen kan anses som *inte alls viktig* respektive *mycket viktig*. Syftet med frågorna är således att ta reda på de svarandes inställning till olika aspekter i ett arbete. Liknande frågor har tidigare använts i andra studier, dock inte i de tidigare värderingsundersökningarna *Ny tid – nya tankar* (Ungdomsstyrelsen, 1998) och *Ungdomars välfärd och värderingar* (SOU 1994:73)

Eftersom studiens huvudsyfte är att belysa generationsförhållanden kommer just ålderskillnader att diskuteras i relation till andra förhållanden som kan tänkas forma inställningen till arbete, till exempel kön, utbildning, yrkestillhörighet, erfarenhet av arbetslöshet, etnisk tillhörighet (mätt som födelseland/geografiskt område).

Medelvärden kommer genomgående att användas som en redovisningsteknik³. I vissa fall har jag valt att analysera extremvärden, för att urskilja de som svarat 6 och 7 på skalan och ger uttryck för att en egenskap är mycket eller näst intill mycket viktig. En analys av extremåsikter ger en bild som i stort motsvarar den som ges vid medelvärden (se vidare nedan), men ger möjlighet att resonera kring andra typer av förhållanden. En analys av extremvärden svarar dock på andra typer av frågor än en analys av medelvärden eller korstabeller där samtliga svarkategorier används⁴.

Arbetets plats i tillvaron

Vilken position hade då arbetet i människors tillvaro år 2002 i Sverige? Är det arbete som skänker mening åt livet? Det är rimligt att man vid en analys av synen på ett arbete har en uppfattning om dess betydelse satt i relation till andra värden i livet. Arbetet har i allmänhet en viktig plats i det svenska samhället. I jämförelse med andra länder och historiskt sett har vi idag en hög andel av befolkningen sysselsatta i lönearbete eller på annat sätt verksamma i arbetskraften. En stor del av vårt sociala skyddsnät är på ett eller annat sätt kopplat till en verksamhet i yrkeslivet och internationellt sett har vi långa arbetsdagar och sen pensionsålder.

I studien ställdes en fråga om nuvarande huvudsakliga sysselsättning. Av svaret framgår att 60 procent av de svarande i åldern 16–74 år

(heltid och deltid sammanräknat) hade ett arbete, var företagare eller arbetslösa medan 35 procent på motsvarande sätt var studerande. Resterande 5 procent var sjukskrivna, föräldralediga, gjorde militärtjänst eller sysslade med annat. Av dem som hade en fast anställning återfanns endast cirka 13 procent i åldersgrupperna 16–19 år och 55–74 år. De som var anställda kom således från ett ganska snävt åldersintervall av befolkningen. På motsvarande sätt var de studerande till 79 procent personer under 25 år (45 procent var 16–19 år och 34 procent var 20–24 år). Frågan är då hur denna "formella" position som lönearbetet har i vår vardag motsvaras av en uppfattning om arbetets mer informella betydelse. Har yngre och äldre till exempel en likartad uppfattning om arbetets plats i livet, den olikartade delaktigheten i lönearbete till trots? Det är denna fråga som kommer att diskuteras närmare i de följande avsnitten. Är det själva arbetet som formar våra attityder till arbete, eller är det ålder, kön, utbildning eller möjligen något annat som gör det?

I enkäten ställdes frågan *Vad ger ditt liv mest mening?* De svarande fick välja mellan arbete, studier, fritid, familj och vänner. Studerar man den frågan lite närmare finner man flera intressanta förhållanden.

Arbete anges först i fjärde hand som det som anses ge livet mening, viktigast är familjen, därefter vännerna, fritiden, arbetet och sist studier. Arbete, fritid och vänner är viktigare för männen än kvinnorna medan familj uppfattas som viktigare av kvinnorna. En livscykeffekt kan tolkas in, familjen och arbetet ökar i betydelse med ålder, medan fritid, studier och vänner i gengäld minskar i betydelse. Utbildningsbakgrund hänger främst ihop med inställningen till familj och vänner, dvs. i den grad familjen ges större betydelse (bland högskoleutbildade

Tabell 1 Vad ger livet mest mening, andel som angett ett av fem möjliga alternativ, 16–74 år, 2002, procent

	Arbete	Studier	Fritid	Familj	Vänner
Man	9	3	22	44	22
Kvinna	4	3	10	65	19
16–19 år	3	6	22	33	37
20–24 år	5	5	16	46	28
25–29 år	7	1	13	63	16
35–54 år	10	1	12	74	4
55–74 år	10	0	14	69	7
Folkskola/grundskola	5	2	16	54	22
Tvåårigt gymnasium	7	2	14	66	10
Treårigt gymnasium	6	3	16	51	24
Högskola mindre än tre år	7	3	15	61	14
Högskola mer än tre år	9	2	12	59	19
Högre/fria tjänstemän	14	1	12	61	12
Lägre/mellantjänstemän	7	2	13	63	16
Facklärd arbetare	6	1	17	60	16
Ej facklärd arbetare	6	2	16	56	21
Född i Sverige	6	2	16	54	21
Född i Norden	10	3	15	61	11
Född i övriga Europa	13	4	13	62	8
Född utanför Europa	11	11	8	57	13
Arbetslösa heltid	9	–	22	46	23
Fast anställning	11	–	16	62	12
Studerande	2	7	17	40	33
Totalt	6	3	15	55	21

och de med tvåårigt gymnasium) så minskar betydelsen av vännerna och tvärtom. Tjänstemän och facklärdare arbetare värderar familjen högre än vänner medan arbetare värderar fritiden högre än tjänstemän. Om den svarande själv är född i Norden eller övriga Europa värderas familjen högre än vänner, de födda utanför Europa värderar studier något högre. Familjen värdesätts sålunda högst och därefter (med något undantag) vännerna och fritiden. Förenklat kan man säga att arbetet värderas högst av äldre män med en hög utbildning och som arbetar som högre tjänstemän med fast anställning och är födda i övriga Europa.

Har då åsikterna om vad som är viktigt i livet ändrats med åren? En tes som har framförts är att människor i allt mindre utsträckning sätter arbetet i centrum, istället är det andra värden i livet som ökar i betydelse. Den fråga som används här ger ett begränsat utrymme att spekulera i vilka förändringar som sker över tid. Det finns dock en möjlighet att jämföra denna fråga

med en exakt likadan som ställdes vid 1997 års undersökning (Ungdomsstyrelsen, 1998). Nedan redovisas i tabell 2 ett index som ger uttryck för skillnaden i uppfattningar mellan år 1997 och år 2002.

Små förändringar har skett mellan åren, men om vi tar hänsyn till ålder har arbetet och familjen minskat något i betydelse till förmån för studier (de yngre) och vänner (äldre). Notera dock att arbetet har ökat i betydelse för medelålders (35–54 år). Om man istället tar hänsyn till kön har familjen ökat i betydelse på bekostnad av vänner och arbete. Arbetet har enligt detta sätt att mäta därmed minskat i betydelse men vad som istället har ökat i betydelse är mindre klart. Jag går nu vidare och beskriver hur de svarande värderat olika egenskaper i arbetet.

Tabell 2 Vad ger livet mest mening, indexvärde för en jämförelse mellan 2002 och 1997, 16–74 år

	Arbete	Studier	Fritid	Familj	Vänner
Man	-1	0	+1	+3	-2
Kvinna	-1	+1	+1	+2	-1
16–19 år	+1	-2	+2	-4	2
20–24 år	-2	+2	0	-2	0
25–29 år	-1	+2	-1	-1	+3
35–54 år	+2	0	-2	-1	0
55–74 år	-3	0	+1	-1	+2

Kommentar: I tabell 2 redovisas svaren som ett index (2002 års procentvärden – 1997 års procentvärden) vilket innebär att ett minustecken anger högre värde 1997 och ett plustecken anger högre värde 2002.

Inställning till arbete

Med utgångspunkt i redovisningen av samtliga svar på fråga 18 i enkäten, tabell 3, är det möjligt att utläsa hur olika typer av egenskaper värderas i relation till varandra. Tabellen sammanfattar svaren med hjälp av medelvärden.

De viktigaste egenskaperna med ett arbete är enligt de svarande att det ska finnas trevliga arbetskamrater, att chefen/ledningen är bra, att arbetsmiljön är god och att arbetsuppgifterna är intressanta. Minst viktigt är egenskaper som att arbetet stämmer med ens utbildning, möjligheten att göra karriär och bli chef, jämn könsfördelning på arbetsplatsen, att arbetet sker i team samt möjligheten att knyta internationella kontakter.

Ålder och kön

Könsskillnaderna är påtagliga och konsekventa⁵, männen värdesätter egenskaper i arbetet lägre än vad kvinnorna gör, eller uttryckt på ett annat sätt, kvinnorna värdesätter i stort sett alla egenskaper högre än vad männen gör. Mönstret avviker endast för lön och löneutvecklingen där det inte finns någon könsskillnad i uppfattningen, och för fast anställning och möjligheten att bli chef och göra karriär som männen värdesätter högre än vad kvinnorna gör. Denna "skevhet" kan synas vara något inkonsekvent eftersom vi ovan kunde konstatera att männen i högre grad än kvinnorna anser att arbete är det som ger livet mest mening. Dessa typer av konsekventa könsskillnader är emellertid välbekanta från tidigare studier, dvs. att männens värderingar på olika skalor tenderar att ligga "snäppet" under kvinnornas. Det finns olika teorier kring varför det förhåller sig på detta sätt, men jag känner inte till någon studie som på ett experimentellt eller annat sätt kunnat förklara varför denna skillnad återkommer.

Åsiktsskillnaderna är stora mellan olika åldersgrupper (endast när det gäller åsikterna om chef/ledning samt god arbetsmiljö är skillnaderna inte signifikanta). För de högst värderade egenskaperna framträder tydliga skillnader mellan olika åldersgrupper. Betydelsen av trevliga arbetskamrater är viktigare bland yngre medan betydelsen av god arbetsmiljö samt intressanta och omväxlande arbetsuppgifter blir viktigare ju äldre man blir.

Att göra karriär är också en egenskap som minskar i betydelse med ålder, ett resultat som är i linje med det som framkommer i Berglunds undersökning (2001). En jämn könsfördelning är viktigast i både de yngre och äldre åldersgrupperna medan att arbetet sker i team är viktigare bland de äldre och att kunna knyta internationella kontakter är viktigare i den yngsta åldersgruppen, 16–19 år. De största skillnaderna i åsikter om viktiga egenskaper i ett arbete finner man mellan att ha trevliga arbetskamrater (högst medelvärde för dem i åldern 16–24 år, ca 6,3) och att få en möjlighet att knyta internationella kontakter och resa utomlands (lägst medelvärde i åldersgrupperna 35–54 och 55–74 år, ca 3,3).

Siffrorna visar att de egenskaper som ger uttryck för trygghet (fast anställning, arbete på hemorten) är betydligt viktigare för äldre jämfört med för yngre. Vidare att de egenskaper som ger uttryck för betydelsen av innehållet i arbete värderas som viktigare av de äldre åldersgrupperna. Detta resultat är väl knappast något att förvånas över. De som har erfarenhet av att vara ute i arbetslivet kan rimligen förväntas ha större möjlighet att värdera arbetets inre egenskaper jämfört med en i arbetslivet mer oerfaren person. Med erfarenhet följer förmodligen också en möjlighet att uppleva att dessa egenskaper är betydelsefulla. Att trygghet värdesätts högre av

äldre är väl heller inte något att förvånas över.

Med ålder följer att man etablerar vissa vanor, ofta ingår man i familjerelationer med ansvar för barn, hus och lån som innebär att den ekonomiska trygghet som ett arbete innebär inte ska underskattas.

Dessa resultat stämmer också överens med vad vi vet från tidigare forskning. Jag vill i det sammanhanget dock påpeka att man inte utan vidare ska jämföra nivåer i påståenden mellan olika mätningar, dvs. ett visst värde (beskrivet som ett medelvärde vid en undersökning) kan inte utan vidare jämföras med ett medelvärde från en annan studie, även om frågorna kan uppfattas som identiska. Varje undersökning sker inom ramen för ett visst givet sammanhang, frågor tolkas på olika sätt vid olika tidpunkter, frågornas interna ordning i en enkät gör att de tolkas på olika sätt m.m. Frågorna måste således bedömas både i sitt eget sammanhang och i relation till de sammanhang där frågorna ställts vid tidigare tillfällen.

Viktiga egenskaper i ett arbete 1997

I tabell 3 finns medelvärdet angivet för åsikterna om olika egenskaper från undersökningen 1997. Frågorna är tyvärr inte jämförbara, endast frågorna om trevliga arbetskamrater, att utveckla personligheten, att resa utomlands samt nyttan av att ha internationella kontakter är någorlunda jämförbara. I de andra fallen har snarlika frågor markerats; materiella förmåner har markerats under bra lön och lugnt och tryggt arbete under fast anställning. Möjligen kan detta förklara att det också är för de frågor där alternativen är snarlika som tendenserna är likartade mellan de två mätningarna.

Yngre anger i större utsträckning trevliga arbetskamrater och att resa utomlands som viktigt, medan personlig utveckling är viktigare för de något äldre.

När det gäller könsskillnaden markerar kvinnorna att trevliga arbetskamrater, personlig utveckling och lugnt och tryggt arbete (fast anställning) som viktigare, medan männen anger att materiella förmåner (lön) och att resa utomlands är viktigare. Slutsatsen blir att det inte är så enkelt att jämföra resultat mellan olika mätningar om frågorna inte är identiskt ställda, men i de fall de är detta så är tendenserna påfallande likartade mellan de olika mätningarna.

Tabell 3 Viktiga egenskaper i ett arbete, särredovisat för åldersgrupp, och kön, 16–74 år, 1997, medelvärde

	Åldersgrupp					Kön		
Hur viktigt är:	16–19	20–24	25–29	35–54	55–74	Man	Kvinna	Totalt
trevliga arbetskamrater	6,25 (6,33)	6,30 (6,28)	6,23 (6,22)	6,06 (5,49)	6,12 (5,70)	6,05 (6,11)	6,37 (6,27)	6,22 (6,19)
en bra chef/ledning	6,19	6,17	6,22	6,28	6,27	6,05	6,36	6,21
god arbetsmiljö	6,19	6,19	6,13	6,13	6,27	5,98	6,34	6,17
intressanta arbetsuppgifter	5,96	6,08	6,21	6,13	6,21	5,98	6,24	6,12
omväxlande arbetsuppgifter	5,73	5,91	6,02	6,13	6,08	5,83	6,07	5,96
goda möjligheter till personlig utveckling	5,61 (5,69)	5,89 (5,93)	6,02 (6,01)	5,84 (5,0)	5,81 (5,24)	5,64 (5,57)	6,06 (5,96)	5,87 (5,78)
bra lön och löneutveckling	6,00 (4,86)	5,72 (4,63)	5,74 (4,71)	5,89 (3,91)	5,90 (4,30)	5,82 (4,88)	5,81 (4,45)	5,82 (4,65)
goda möjligheter till utbildning och utveckling i yrket	5,47	5,74	5,82	5,71	5,71	5,54	5,86	5,71
bidrar med något som är viktigt för andra	5,36	5,47	5,55	5,70	5,90	5,26	5,81	5,55
ansvarsfulla arbetsuppgifter	4,91	5,30	5,55	5,84	6,02	5,29	5,59	5,45
goda möjligheter att kombinera arbete med hem, barn och fritid	4,96	5,10	5,64	5,86	5,68	5,19	5,59	5,40
anställningen är fast	4,99 (5,18)	5,06 (4,98)	5,40 (5,12)	5,75 (4,31)	6,14 (5,08)	5,47 (4,97)	5,25 (5,06)	5,35 (5,02)
arbetet är på hemorten	4,24	4,37	4,91	5,52	5,77	4,65	4,95	4,81
arbetet stämmer överens med din utbildning	4,65	4,37	4,39	4,82	5,45	4,40	4,76	4,59
att det finns goda möjligheter att göra karriär, bli chef	4,91	4,52	4,15	3,79	3,80	4,48	4,16	4,31
jämn könsfördelning på arbetsplatsen	4,80	4,26	4,04	4,10	4,39	4,04	4,49	4,28
arbetet sker i team	3,82	4,03	4,24	4,50	4,33	4,01	4,28	4,15
bra möjligheter att knyta internationella kontakter och resa utomlands	4,29 (4,82)	3,90 (4,39)	3,54 (3,88)	3,32 (3,08)	3,35 (3,75)	3,67 (4,31)	3,78 (4,16)	3,73 (4,23)

Kommentar: I tabellen anges andel som angett att en egenskap är "Mycket viktig". Värde 6 –7 på skalan, värden rangordnade från högsta till lägsta enligt medelvärde.

Viktiga egenskaper i ett arbete 2002

Hur ter sig då bilden om man enbart studerar de fall där de som svarat har angett att en egenskap är mycket viktig? (Tabell 4.) En sådan bearbetning av svaren gör det möjligt att urskilja de som starkt betonar en egenskap. Den nya rangordningen mellan egenskaperna är, med ett undantag (ansvarsfulla uppgifter sjunker något i rangordningen), densamma som när rangordningen skapades via medelvärden. De könsskillnader som kunde urskiljas med utgångspunkt i medelvärdet är också desamma.

Procenttalen visar att svarsfördelningen, som förväntat, är skev men på ett sätt som också kommer till uttryck i medelvärdet. Bilden visar också att de svarande inte slentrianmässigt angett alla egenskaper som lika viktiga. Mindre än en tredjedel av de svarande anser att egenskaper som att knyta internationella kontakter, att arbetet sker i team, att arbetet har en jämn könsfördelning samt att göra karriär och bli chef är mycket viktiga egenskaper i ett arbete. I gengäld anser tre personer av fyra att trevliga arbetskamrater, bra chef/ledning, god arbetsmiljö samt intressanta arbetsuppgifter är mycket viktiga egenskaper i ett arbete.

- I sex delfrågor ökar betydelsen starkt med stigande ålder; att arbetet är viktigt för andra, att det är ansvarsfulla arbetsuppgifter, att kunna kombinera arbete med hem, barn och fritid, att ha en fast anställning, att arbetet är på hemorten samt att arbetet sker i team.

- I två delfrågor ökar betydelsen med lägre ålder; att göra karriär och bli chef samt att kunna knyta internationella kontakter.

- I två delfrågor framhålls en viktig egenskap i arbetet främst av de yngsta; att ha en bra lön och löneutveckling samt att könsfördelningen är jämn.

- I fyra delfrågor framhålls en egenskap som mindre viktig av de yngsta; att arbetsuppgifterna är intressanta, att arbetsuppgifterna är omväxlande, att det finns goda möjligheter till personlig utveckling samt utbildning och utveckling i yrket.

De tre högst rangordnade egenskaperna framhålls som lika viktiga i alla åldersgrupper; trevliga kamrater, bra chef/ledning samt god arbetsmiljö.

Den tolkning som därmed blir något mer styrkt av detta resultat är att erfarenhet av arbetslivet formar åsikter om arbete (givet att ålder kan tolkas som något som ökar erfarenhet av arbete). De egenskaper som framhålls av äldre kan enkelt uttryckas som de som har att göra med arbetets inre egenskaper och att arbetet ska innebära en form av trygghet och möjlighet att kombinera med familjeliv. Frågan är då om andra typer av erfarenheter och kunskaper kan spela in? Jag ska därför kort resonera något om hur utbildning och erfarenhet av arbetslöshet påverkar vilka egenskaper som anges som viktiga.

Tabell 4 Viktiga egenskaper i ett arbete, särredovisat för åldersgrupp, och kön, 16–74 år, 2002, procent

	Åldersgrupp					Kön		
Hur viktigt är:	16–19	20–24	25–29	35–54	55–74	Man	Kvinna	Totalt
att det är trevliga arbetskamrater?	81	84	82	74	75	75	85	80
att det är en bra chef/ledning?	80	79	80	83	82	75	85	80
god arbetsmiljö?	80	79	78	77	80	72	85	79
att det är intressanta arbetsuppgifter?	70	77	81	79	83	74	81	78
att det är omväxlande arbetsuppgifter?	64	71	75	79	78	69	76	73
att det finns goda möjlig- heter till personlig utveckling?	60	69	75	70	69	62	76	69
att det är en bra lön och löneutveckling?	72	62	64	68	69	66	66	66
att det finns goda möjlig- heter till utbildning och utveckling i yrket?	56	65	68	67	66	59	69	65
att du bidrar med något som är viktigt för andra?	52	57	56	65	70	49	66	58
att det är ansvarsfulla arbetsuppgifter?	35	47	58	69	75	49	59	54
att det finns goda möjlig- heter att kombinera arbete med hem, barn och fritid?	46	48	63	70	64	49	63	56
att anställningen är fast?	42	46	58	68	78	58	52	55
att arbetet är på hemorten?	28	35	46	61	68	39	48	44
att arbetet stämmer överens med din utbildning?	35	33	33	42	55	33	40	37
goda möjligheter att göra karriär, bli chef?	40	31	24	18	19	31	25	29
att det är en jämn köns- fördelning på arbetsplatsen?	42	26	22	23	31	24	32	28
att arbetet sker i team?	18	22	25	29	30	21	27	24
bra möjligheter att knyta internationella kon- takter och resa utomlands?	30	21	18	12	15	19	21	20

Kommentar: I tabellen anges andel som angett att en egenskap är "Mycket viktig" (värde 6–7 på skalan), värden rangordnade från högsta till lägsta enligt medelvärde från tabell 3.

Utbildning, yrke och erfarenhet i arbetslivet

Det har hävdats att personers utbildningsbakgrund skulle ha en central betydelse för hur man värderar olika egenskaper i ett arbete. En variabel som kan användas för att säga något om personernas erfarenhet av arbetslivet är om de har varit ofrivilligt arbetslösa någon gång. Det hade varit önskvärt med en något mer precis variabel som beskriver erfarenheter av arbetslivet, till exempel antal arbetsgivare, arbetsplatsens storlek och ställning i yrkeslivet, någon/några sådana variabler finns tyvärr inte med i undersökningen. Vi har uppgifter om personens eget yrke, som är korrelerad med utbildning ($p=.330$ sig .001) varför resultaten därför är tämligen likartade de vi finner för utbildningsbakgrund.

I tabell 5 redovisas en rangordning av viktiga egenskaper i ett arbete uppdelat efter de svarandes egen utbildning. Rangordningen i de egenskaper som framhävs som viktiga med ett arbete är i stort sett densamma som framkommer om man studerar ålder. Eftersom utbildningsbakgrund kan anses hänga samman med ålder måste detta dock tas i beaktande när man tolkar tabellen (i detta fall är emellertid korrelationen mellan ålder och egen utbildning svag, $p=.065$, sig .001).

Även om man kan notera vissa skillnader som vi vet hänger samman med ålder (t.ex. betydelsen av trevliga arbetskamrater) så är det faktorer som intressanta arbetsuppgifter, omväxlande arbetsuppgifter, personlig utveckling, goda möjligheter till utbildning och utveckling i arbetet och att arbetet stämmer överens med ens utbildning, som är påtagligt mer viktigt för de svarande som har en lång högskoleutbildning. För dem med kortare utbildning är det egenskaper som bra lön och löneutveckling, fast anställ-

ning, jämn könsfördelning, att arbetet är på hemorten, trevliga arbetskamrater, bra chef/ledning samt en god arbetsmiljö som är viktigare. Om man enbart studerar åldersgruppen 25–29 år finner man att de skillnader som beskrivs ovan förstärks. Olika utbildningsbakgrund innebär således skillnader i åsikter om viktiga egenskaper i arbetet som är desamma eller större än om vi enbart tar hänsyn till ålder. Vi finner här således en förväntad positiv samvariation.

Vilken betydelse kan då olika relationer till arbetslivet spela när det gäller åsikter om arbete? Resultaten ovan antyder att sådana erfarenheter kan spela en roll när människor formar föreställningar om arbete. Ett problem med att resonera kring erfarenheter är att frågor som enbart har att göra med fysiskt åldrande, som att livsomständigheter ändras under livsrytmen, och konkreta erfarenheter av arbetslivet, som både hänger samman med den egna personen och olika samhällsförhållanden, blandas samman. Så är det förmodligen i det verkliga livet, men i analytiska sammanhang vill man gärna försöka urskilja vilka faktorer som kan tänkas ha större eller mindre betydelse, eller hur kombinationer av erfarenheter kan spela in.

I tabell 6 har jag valt att använda variabeln *erfarenhet av arbetslöshet* för att i någon mån kunna resonera kring hur erfarenheter i den faktiska relationen till arbetslivet påverkar åsikter om egenskaper i ett arbete. De svarande har kunnat ange att *de aldrig varit arbetslösa*, *ja, under en kort period*, *ja, under flera korta perioder* samt *ja, jag har varit långtidsarbetslös (mer än 6 månader)*.

Störst andel, 61 procent, uppger att de aldrig har varit arbetslösa, 24 procent att de har varit arbetslösa under en kort period, 8 procent under flera korta perioder och 7 procent uppger att de har varit långtidsarbetslösa. Erfarenhet av

Tabell 5 Viktiga egenskaper i ett arbete, särredovisat för egen utbildningsbakgrund, 16–74 år, 2002, medelvärden

Hur viktigt är:	Folkskola real, grund.	Tvåårigt gym- nasium	Treårigt gym- nasium	Högskola /univer- sitet mindre än tre år	Högskola /univer- sitet mer än tre år	Totalt
att det är trevliga arbetskamrater?	6,25	6,29	6,29	6,01	6,08	6,22
att det är en bra chef/ledning?	6,27	6,34	6,24	6,05	6,12	6,22
god arbetsmiljö?	6,25	6,22	6,16	6,03	6,11	6,17
att det är intressanta arbetsuppgifter?	6,00	5,97	6,03	6,26	6,49	6,12
att det är omväxlande arbetsuppgifter?	5,89	5,97	5,93	6,02	6,16	5,96
att det finns goda möjlig- heter till personlig utveckling?	5,54	5,75	5,85	6,02	6,24	5,87
att det är en bra lön och löneutveckling?	5,94	5,92	5,82	5,63	5,70	5,82
att det finns goda möjlig- heter till utbildning och utveckling i yrket?	5,44	5,52	5,68	5,91	6,15	5,72
att du bidrar med något som är viktigt för andra?	5,53	5,59	5,46	5,52	5,79	5,56
att det är ansvarsfulla arbetsuppgifter?	5,36	5,47	5,32	5,67	5,81	5,46
att det finns goda möjlig- heter att kombinera arbete med hem, barn och fritid?	5,35	5,57	5,28	5,42	5,65	5,40
att anställningen är fast?	5,63	5,65	5,28	5,11	5,18	5,36
att arbetet är på hemorten?	4,99	5,19	4,59	4,81	4,87	4,81
att arbetet stämmer överens med din utbildning?	4,73	4,12	4,30	4,69	5,29	4,59
goda möjligheter att göra karriär, bli chef?	4,21	3,94	4,43	4,25	4,34	4,31
att det är en jämn köns- fördelning på arbetsplatsen?	4,55	4,08	4,22	4,12	4,16	4,28
att arbetet sker i team?	4,05	4,12	4,06	4,22	4,50	4,16
bra möjligheter att knyta internationella kon- takter och resa utomlands?	3,53	3,11	3,76	3,83	4,10	3,72

Kommentar: På en skala från 1–7 där 1=Inte alls viktigt och 7=Mycket viktigt. Tabellen är rangordnad från högsta till lägsta medelvärde enligt totalt medelvärde.

Tabell 6 Viktiga egenskaper i ett arbete, särredovisat för egen erfarenhet av arbetslöshet 16–74 år, 2002, medelvärden

Hur viktigt är:	Nej aldrig	Ja, under en kort period	Ja, under flera korta perioder	Ja, jag har varit långtids- arbetslös	Arbetslös heltid	Totalt
att det är trevliga arbetskamrater?	6,20	6,25	6,31	6,12	6,09	6,22
att det är en bra chef/ledning?	6,22	6,19	6,20	6,28	6,14	6,21
god arbetsmiljö?	6,17	6,13	5,97	5,84	5,85	6,12
att det är intressanta arbetsuppgifter?	6,17	6,16	6,18	6,21	6,05	6,17
att det är omväxlande arbetsuppgifter?	6,00	5,99	5,87	5,61	5,50	5,96
att det finns goda möjlig- heter till personlig utveckling?	5,90	5,91	5,82	5,52	5,42	5,87
att det är en bra lön och löneutveckling?	5,84	5,78	5,67	5,81	5,80	5,81
att det finns goda möjlig- heter till utbildning och utveckling i yrket?	5,79	5,72	5,55	5,24	5,28	5,71
att du bidrar med något som är viktigt för andra?	5,56	5,54	5,49	5,58	5,04	5,55
att det är ansvarsfulla arbetsuppgifter?	5,53	5,48	5,23	5,08	4,74	5,46
att det finns goda möjlig- heter att kombinera arbete med hem, barn och fritid?	5,39	5,43	5,39	5,44	5,01	5,41
att anställningen är fast (tillsvidareanställning)?	5,32	5,39	5,14	5,69	5,42	5,35
att arbetet är på hemorten?	4,73	4,89	4,86	5,24	4,96	4,81
att arbetet stämmer överens med din utbildning?	4,74	4,43	4,17	4,13	3,89	4,58
att det finns goda möjlig- heter att göra karriär, bli chef?	4,46	4,24	3,85	3,68	4,17	4,30
att det är en jämn köns- fördelning på arbetsplatsen?	4,30	4,26	4,17	4,08	4,21	4,27
att arbetet sker i team?	4,18	4,18	4,11	3,96	3,65	4,16
att det finns bra möjligheter att knyta internationella kon- takter och resa utomlands?	3,88	3,63	3,23	3,17	3,32	3,71

Kommentar: På en skala från 1–7 där 1=Inte alls viktigt och 7=Mycket viktigt. Tabellen är rangordnad från högsta till lägsta medelvärde enligt totalt medelvärde.

arbetslöshet korrelerar delvis med utbildningsbakgrund, dvs. de med lägre utbildning har i något större utsträckning erfarenhet av långtidsarbetslöshet medan de med högskoleutbildning har något större andel som aldrig har varit arbetslösa. Ålder spelar också in, bland de yngsta och äldsta har tre fjärdedelar eller fler aldrig varit arbetslösa, medan en kort period eller flera kortare perioder av arbetslöshet är vanligare bland de som är i åldern 20–30 år och långtidsarbetslöshet är vanligast bland de äldre. Dock uppgår 10 procent av de svarande i åldern 16–24 år att de har varit långtidsarbetslösa.

Egenskaper som intressanta arbetsuppgifter, omväxlande arbetsuppgifter, personlig utveckling, att utvecklas i arbetet, ansvarsfulla arbetsuppgifter, att arbetet ska stämma överens med utbildningen, att göra karriär och jämn könsfördelning blir påtagligt mindre viktiga ju mer erfarenhet de svarande har haft av arbetslöshet. De enda egenskaper som blir påtagligt mer viktiga är föga överraskande fast anställning och att arbetet finns på hemorten.

Rangordningen mellan viktiga egenskaper för de som är heltidsarbetslösa idag (vid enkät-tillfället) är påfallande likartad den som gäller generellt. Nivån på hur viktiga olika egenskaper är i arbetet ligger i de flesta fall dock på en lägre nivå jämfört med den nivå som gäller för hela gruppen. Detta skulle kunna tolkas som att arbetslösa rent generellt inte anser att arbete är så viktigt. I tabell 1 redovisades att det finns en påtagligt mindre andel bland de heltidsarbetslösa som anger arbetet som det som ger livet mening och istället anges framförallt fritiden som mer viktig.

Utifrån detta resultat förefaller arbetslöshet, som en personlig erfarenhet, kunna påverka människors attityder till ett arbete. Människor blir helt enkelt mindre benägna att uttrycka olika krav på arbetet och nöjer sig med de mest

elementära kraven, nämligen att få en fast anställning på hemorten. Ett annat sätt att tolka resultaten är att också väga in erfarenheter från arbetslivet och arbetsplatsen för att därigenom kunna analysera på vilket sätt erfarenheterna formar attityderna.

Värdedimensioner i attityden till arbete

Andersson Berglund (2001) diskuterar i sin undersökning rimligheten i att beskriva och analysera attityder till arbete i dimensioner snarare än som attityder till enskilda frågor på det sätt som gjorts ovan. Detta är en teknik som också har använts i andra svenska studier på senare tid (Theandersson, 2000). Man använder då en hypotes som innebär att människor inte har enskilda åsikter och attityder om arbete utan snarare att dessa åsikter bildar värdedimensioner.

Hur dessa grupper av åsikter bildas finns det olika teorier om. De som tycker att lönen är det viktigaste med ett arbete, kanske också anser att vissa andra faktorer som kan sammankopplas med denna egenskap är viktiga i arbetet. Man tänker sig då att människor formar sina attityder utifrån en bestämd uppfattning och ordnar sina åsikter om andra egenskaper så att de passar in i den föreställningen. Till exempel att de som generellt sett har en positiv attityd till arbete värderar många egenskaper högt medan det omvända gäller för dem som har en generellt sett mindre positiv attityd till arbete.

Det kan också vara så att det bakom dessa komplex av attityder döljer sig mer djupliggande värderingsmönster. Detta skulle till exempel kunna vara en politisk eller religiös hållning, eller något som formats av ens yrkestillhörighet. För att undersöka detta har jag genomfört en serie faktoranalyser för att ta reda på ifall åsik-

terna om arbete hänger samman i mönster. I en faktoranalys utfaller fem stycken lätt urskiljbara dimensioner av åsikter. I dessa olika dimensioner, eller faktorer, ingår följande egenskaper.

Faktor ett: **Arbetet**

ger uttryck för åsikter kring betydelsen av intressanta arbetsuppgifter, möjligheten till personlig utveckling, omväxlande arbetsuppgifter, ansvarsfulla arbetsuppgifter, goda möjligheter till utbildning och utveckling i arbetet samt att man bidrar till något som är viktigt för andra.

Faktor två: **Kamrater**

ger uttryck för åsikter kring betydelsen av trevliga arbetskamrater, bra chef/ledning, samt god arbetsmiljö.

Faktor tre: **Trygghet**

ger uttryck för åsikter om att arbetet ska vara på hemorten, fast anställning och betydelsen av att kunna kombinera arbete med hem, fritid och barn.

Faktor fyra: **Karriär**

ger uttryck för vikten av att kunna göra karriär, ha en bra lön och löneutveckling samt att kunna knyta internationella kontakter.

Faktor fem: **Organisation**

ger uttryck för vikten av att arbete sker i team, att det är en jämn könsfördelning på arbetsplatsen samt att arbetet stämmer överens med utbildningen.

Tabell 7 Viktiga egenskaper i ett arbete, dimensioner, särredovisat för åldersgrupp och kön, 16–74 år, 2002, medelvärden

Faktorer	Åldersgrupp					Kön		
	16–19	20–24	25–29	35–54	55–74	Man	Kvinna	Totalt
Kamrater	6,2	6,2	6,2	6,2	6,2	6	6,3	6,2
Arbetet	5,5	5,7	5,9	5,9	6	5,6	5,9	5,7
Trygghet	4,7	4,8	5,3	5,7	5,9	5,1	5,3	5,2
Karriär	5,1	4,7	4,5	4,3	4,4	4,7	4,6	4,6
Organisation	4,4	4,2	4,2	4,5	4,7	4,2	4,5	4,5

Kommentar: På en skala från 1–7 där 1=Inte alls viktigt och 7=Mycket viktigt.

Om man utifrån detta resultat skapar nya variabler som bildar ett medelvärde av de variabler som ingår i respektive faktor enligt ovan fås fem nya variabler som man kan använda för att urskilja hur åsikterna betraktade som dimensioner förhåller sig till bland annat ålder, kön och utbildning.

Rent generellt framhålls kamrater som den mest betydelsefulla faktorn, därefter arbete och trygghet. I minst utsträckning framhålls karriär och organisation. Arbetsinnehållet och tryggheten framhålls som viktigare egenskaper av de äldre åldersgrupperna medan karriär framhålls som något viktigare av de yngre. För de övriga egenskaperna är skillnaderna små, egenskapen kamrater innebär inte någon skillnad alls.

Kvinnor framhåller samtliga egenskaper som viktigare än männen med undantag för karriär där män och kvinnor har likartade åsikter. Om

man mäter skillnaderna på detta sätt framstår åldersskillnaden som något mer påtaglig när det gäller dimensionerna arbete, trygghet och karriär. Frågan är då hur åsikterna fördelar sig i dessa dimensioner om man tar hänsyn till utbildning, yrke och arbetslöshet.

Utbildningsnivå sammanhänger med åsikterna om dimensionen arbete (högutbildade anser att denna faktor är en av de viktigaste) och åsikterna om organisation (där låg- och högutbildade anser denna faktor något viktigare än vad övriga gör). Det är i dimensionerna arbete, trygghet och karriär som utbildningsbakgrund har någon betydelse, men i betydligt mindre utsträckning än ålder.

Tabell 8 Viktiga egenskaper i ett arbete, dimensioner, särredovisat för utbildningsbakgrund, 16–74 år, 2002, medelvärden

Faktorer	Folkskola real, grund.	Tvåårigt gym- nasium	Treårigt gym- nasium	Högskola /univer- sitet mindre än tre år	Högskola /univer- sitet mer än tre år	Totalt
Kamrater	6,3	6,3	6,2	6	6,1	6,2
Arbetet	5,6	5,7	5,7	5,9	6,1	5,8
Trygghet	5,3	5,5	5,2	5,1	5,2	5,2
Karriär	4,6	4,3	4,7	4,6	4,7	4,6
Organisation	4,5	4,1	4,2	4,4	4,7	4,4

Kommentar: På en skala från 1–7 där 1=Inte alls viktigt och 7=Mycket viktigt.

Tabell 9 Viktiga egenskaper i ett arbete, dimensioner, särredovisat för yrkesgrupp 16–74 år, 2002, medelvärden

Faktorer	Yrkesgrupper				
	Högre/fria tjänstemän	Lägre/mellan-tjänstemän	Facklärd arbetare	Ej facklärd arbetare	Totalt
Kamrater	6	6,2	6,3	6,3	6,2
Arbetet	6	6	5,7	5,7	5,8
Trygghet	5,3	5,3	5,4	5,2	5,3
Karriär	4,7	4,6	4,3	4,5	4,6
Organisation	4,4	4,4	4,4	4,2	4,3

Kommentar: På en skala från 1–7 där 1=Inte alls viktigt och 7=Mycket viktigt.

Rangordningen för viktiga dimensioner i arbetet, om man tar hänsyn till yrkestillhörighet, är densamma som för rangordningen med avseende på utbildningsbakgrund. Kamrater framhålls som viktigare av de med arbetaryrken medan arbetet framhålls som viktigare av tjänstemän, i övrigt är skillnaderna små. Yrkestillhörighet innebär dock åsiktsskillnader för samtliga dimensioner, även för betydelsen i dimensionen kamrater, men skillnaderna är små.

Den sista frågan i denna artikel blir på vilket sätt erfarenhet av arbetslöshet påverkar hur man bedömer hur viktiga de olika dimensionerna är. Av tabell 10 framgår att erfarenhet av arbetslöshet inte hänger samman med åsikter om kamrater som en viktig egenskap i arbete. Däremot hänger arbetslöshet samman med åsikterna när det gäller arbete, trygghet, karriär och organisation. Ju mer erfarenhet av arbetslöshet, desto mindre betydelse tillmätts dessa olika di-

mensioner, förutom trygghet som ges en ökad betydelse. De som för närvarande är heltidsarbetslösa värderar de olika dimensionerna på ungefär samma sätt som de som har erfarenhet av långtidsarbetslöshet.

Det är viktigt att notera att av de heltidsarbetslösa har cirka en tredjedel tidigare varit långtidsarbetslösa, och av de resterande har vardera cirka en femtedel varit arbetslösa under flera perioder, under en kort period eller aldrig varit arbetslösa. Detta kan jämföras med att av dem som anger att de har fast heltidsanställning har nära 90 procent uppgett att de helt saknar erfarenhet av arbetslöshet. Intressant är att utbildningsinriktning och yrkestillhörighet i jämförelse med kön, ålder och erfarenhet av arbetslöshet, inte har så stor betydelse för vilka egenskaper man framhåller som viktiga i ett arbete som man kanske tror.

Tabell 10 Viktiga egenskaper i ett arbete, dimensioner, särredovisat för erfarenhet av arbetslöshet 16–74 år, 2002, medelvärden

Faktorer	Nej aldrig	Ja, under en kort period	Ja, under flera korta perioder	Ja, jag har varit långtids- arbetslös	Arbetslös heltid	Totalt
Kamrater	6,2	6,2	6,2	6,2	6,1	6,2
Arbetet	5,8	5,8	5,7	5,5	5,3	5,8
Trygghet	5,1	5,2	5,1	5,5	5,1	5,2
Karriär	4,7	4,6	4,3	4,2	4,4	4,6
Organisation	4,4	4,3	4,2	4,1	3,9	4,4

Kommentar: På en skala från 1–7 där 1=Inte alls viktigt och 7=Mycket viktigt.

Kanske är det så att åsikter om arbete inte är baserat på "hårda" erfarenheter utan kanske snarare handlar åsikter om arbete om det som antydde ovan, dvs. att attityden till arbete baseras på ett slags mer allmän åsikt och känsla för arbetet snarare än något som kan hänföras till mer "objektivt" mätbara egenskaper och förhållanden. Till exempel att de som allmänt sett är missnöjda med sitt arbete har annorlunda attityder till viktiga egenskaper i arbetet.

I enkäten finns en fråga där de svarande ombetts att ange i hur stor utsträckning de är nöjda/missnöjda med sitt arbete. Det visar sig då att uppfattningen om det nuvarande arbetet i mycket liten utsträckning hänger samman med åsikterna om arbetets egenskaper såsom de fångats i de fem olika dimensionerna ovan.

Däremot finns en tendens till att de som är helt missnöjda och de som helt nöjda i större utsträckning framhåller dimensionerna arbete,

kamrater och organisation. Om man kopplar tillbaka detta till frågan om vad som ger livet mening finner man att de som är helt nöjda med sitt arbete i större utsträckning framhåller arbetet och familjen som det som ger livet mening medan de som är helt missnöjda snarare framhåller fritiden och vännerna som det som ger livet mening. Detta kan betyda att åsikter om arbete kanske inte enbart ska härledas till situationer i arbetslivet utan också hänger samman med människors allmänna och totala livssituation.

Sammanfattning

Arbetet intar inte en central plats i människors tillvaro – familjen, vännerna och fritiden är viktigare.

- Familjen och arbetet är viktigare för äldre medan fritiden, studier och vänner är viktigare för yngre.
- Arbetet är viktigare framförallt för personer som har högre yrkesstatus medan fritiden och vännerna är viktigare för dem som har lägre yrkesstatus.

Det finns en tendens till att arbete och familj generellt minskar i betydelse mellan åren 1997 och 2002 medan studier och vänner istället ökar i betydelse, undantaget är dock att arbetet ökar något i betydelse bland medelålders.

Attityder till arbete

Oavsett ålder, kön, social tillhörighet, utbildning, yrke och erfarenhet av arbete värdesätter människor tämligen likartade egenskaper i ett arbete.

- Viktigast är trevliga arbetskamrater, ha en bra chef/ledning, god arbetsmiljö och intressanta arbetsuppgifter.
- Minst viktigt är att arbetet stämmer med en utbildning, möjligheter att göra karriär och att bli chef, att det är jämn könsfördelning på arbetsplatsen, att arbetet sker i team och att det finns möjligheter att knyta internationella kontakter i arbetet.

Attityderna till arbete har dock i vissa fall att göra med ålder.

- Arbetskamrater är påtagligt mer viktiga bland yngre medan god arbetsmiljö, intressanta arbetsuppgifter och omväxlande arbetsuppgifter är viktigare bland äldre.

På ett mer övergripande plan förefaller det vara så att trygghetsaspekter, arbetets innehåll och att arbetet kan kombineras med ett familjeliv framhålls som viktigare ju äldre man blir. Det förefaller därmed finnas en viss livscykeleffekt för vilka egenskaper som upplevs som viktiga i ett arbete. Man bör dock komma ihåg de problem som finns kring livscykeleffekter när tvärsnittsdata används.

Attityder till arbete hänger emellertid samman med ett antal andra förhållanden.

- Högre utbildade framhåller i större utsträckning egenskaper som intressanta arbetsuppgifter, omväxlande arbetsuppgifter, personlig utveckling, goda möjligheter till utbildning och utveckling i arbetet och att arbetet stämmer med den utbildning man har som viktiga.
- De med lägre utbildning framhåller bra lön och löneutveckling, bra chef/ledning, fast anställning, jämn könsfördelning och en god arbetsmiljö som viktiga egenskaper.

Erfarenheter av kontakter med arbetslivet spelar också in när attityder till arbete formas.

- Personer som är arbetslösa eller har erfarenhet av arbetslöshet framhåller mer konkreta och grundläggande krav på ett arbete, framförallt framhålls trygghetsaspekten och fritiden som det som ger livet mening.

- Generellt sett förefaller det vara så att kön, ålder och erfarenhet av arbetslöshet formar större skillnader i attityder till arbete än vad olika utbildning och yrkestillhörighet gör.

- Men studeras skillnaderna mer i detalj framkommer också variationer som antyder att attityderna av arbete påverkas av huruvida människor upplever sig som nöjda respektive missnöjda med sitt nuvarande arbete.

Detta visar att man kanske bör vara något försiktig med att dra för långtgående slutsatser av olika livscykeffekter och generationsförhållanden. Kanske avspeglar attityder till arbete, i större utsträckning än vad man kanske föreställer sig, de arbetsförhållande som råder i arbetslivet för de personer som ger uttryck för attityderna, snarare än vissa mer abstrakta och djupliggande värdemönster. Det kan mycket väl vara så att vissa attityder avspeglar bestående ojämlikheter och tillstånd i arbetslivet, till exempel förhållanden mellan könen och sociala klasser, medan andra attityder avspeglar hur villkoren för olika grupper i arbetslivet kan skifta karaktär över tid, till exempel villkoren för de arbetslösa och möjligheten att kombinera arbete och familj.

Noter

¹ Förutom de i utredningens referensgrupp ingående granskarna vill jag också tacka fil.dr Tomas Berglund och professor Lennart Svensson, båda verksamma vid sociologiska institutionen Göteborgs universitet, för kritiska och värdefulla synpunkter och förslag.

² För en diskussion om generationsbegreppet allmänt se vidare t.ex. Hörnqvist (1994), Mannheim (1952), Riley, Foner & Waring (1988), Andersson (1982), Andersson, Fürth & Holmberg (1997), inom arbetslivet t.ex. Soidre (1999 & 2002), Gamberale & Hagström (1994), Hagström & Selander (1994), Hagström & Sconfienza (1996), Svenskt Näringsliv (2001), eller inom kulturen Bjurström (1980 & 1994) och inom populärkulturen Floyd & Lindqvist (1987), Rasmusson (1985) och Kristersson, Hellman & Idergard (1993), inom politiken Braungart (1984), Lundberg (1993) samt inom familjen Andersson (1982), Jones & Wallace (1992).

³ Detta är en teknik som har sina problem, eftersom ett medelvärde påverkas av extremvärden. Det finns olika tekniker att hantera detta, till exempel genom att justera skalan så att extremvärden i båda ändar av skalan exkluderas och/eller att typen av fördelningsmönster på respektive skala tas med som ett övervägande. En annan teknik är att dela in skalan i olika svarstyper, till exempel i tre distinkta värden (inte alls viktig svar 1 och 2, varken viktig/oviktig svar 3, 4 och 5 samt mycket viktigt svar 6 och 7) eller i enbart två svarstyper (mycket viktigt svar 6 och 7 och resten eller inte alls lika viktigt svar 1 till och med 5). Problemet med alla typer av sådana "justeringar" är att man därmed inte tar hänsyn till de reella svars-mönster som getts av de svarande. Om de svarande om-bettes att på en skala ange en åsikt bör man också beakta svaren i sin helhet. Jag menar att ett medelvärde är rimligt att utnyttja när ett så pass omfattande frågebatteri som detta har använts. Förutsättningen är dock att vissa kon-troller görs för skevhet i svarsfördelning på skalan (fler-talet statistiska analyser som använder skalor utgår från tanken att alla svarsmönster är normalfördelade). Medel-värden underlättar trots allt en jämförelse där hela ska-lan används och svaren kan också ställas mot andra ordinalskalor, till exempel utbildningsnivå och yrkes-tillhörighet, det blir också möjligt att använda mer explorativa tekniker som faktoranalys.

⁴ Genomgående används konventionella tekniker som medelvärdesjämförelser med signifikansprövning, bivariata korrelationsanalyser, korstabeller med chitvå-tester m.m. Faktoranalys används som en explorativ tek-nik.

⁵ Samtliga skillnader när det gäller kön är signifikanta förutom när det gäller lön och löneutveckling. I fortsätt-ningen kommer endast signifikanta skillnader att kom-menteras, eller i de fall samtliga skillnader är signifikanta endast de skillnader som avviker från detta. I vissa fall kommer tendenser att kommenteras om de utgör ett intressant mönster, även i de fall enskilda jämförelser ej skulle vara signifikanta.

Referenser

Andersson, Å. E., Fürth, T., & Holmberg, I. (1997). *70-talister. Om värderingar förr, nu och i framtiden*, Stock-holm: Natur och Kultur.

Andersson, B.E. (1982). *Generation efter generation*, Stock-holm: Liber.

Andersson Berglund, T. (2001). *Attityder till arbete i Väst-europa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder*, Göteborg: Department of Sociology, Gö-teborg University.

Beertema, I. (2001-11-06). "80-talister och legoknektar", i Svenska Dagbladet (2001:s 45)

Bjurström, E. (1980). *Generationsupproret. Ungdoms-kulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknader från 50-tal till 80-tal*, Stockholm: W & W.

Bjurström, E. (1984). "Ungdomen och alternativen." I M. Friberg & J. Galtung (Red.), *Rörelserna*, Stockholm: Akademilitteratur.

Bjurström, E. (1994). "Det moderna som tradition. Ungdomsforskningens utveckling och problem." I T. Öhlund & G. Bolin (Red.), *Ungdomsforskning – kritik, reflexioner och framtida möjligheter*, Stockholm: Ungdoms-kultur vid Stockholms universitet.

Braungart, R. G. (1984). "Historical Generations and Youth Movements. A Theoretical Perspective." In *Re-search in Social Movements and Change*. Vol. 1. 1984.

Eiser, J.R. (1994). *Social Psychology. Attitudes, Cognition and Social Behaviour*, Cambridge: Cambridge University Press.

Eriksson, E.H. (1968/1971). *Ungdomens identitetskriser*, Stockholm: Natur och Kultur.

- Floyd, C. & Lindqvist, M. (1987). *Hårda bud. Handbok för 60-talister*, Stockholm: Bonniers.
- Gamberale, F., & Hagström, T. (1994). *Young People and Work*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Hagström, T., & Selander, U., B. (1994). *Ungdomar Arbetsliv Framtid. Intervjuer med elva nyckelpersoner*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Hagström, T., & Sconfienza, C. (1996). *Ingenjörers värderingar och förhållningssätt till arbete och yrke*, Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Hansen, L., & Orban, P. (Red.) (2002). *Arbetslivet*, Lund: Studentlitteratur.
- Hörnqvist, M. (1994). "Att bli vuxen i olika generationer." I J. Fritzell & O. Lundberg (Red.), *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*, Stockholm: Brombergs.
- Inglehart, R. (1977). *Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton & New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernisation and Postmodernisation: Cultural, Economic, and Political Change in 43 societies*, Princeton & New Jersey: Princeton University Press.
- Jones, G., & Wallace, C. (1992). *Youth, Family and Citizenship*, Buckingham: Open University Press.
- Kristersson, U., Hellman, J. & Idergard, T. (1993). *Generationskriget*. Stockholm: Timbro.
- Lundberg, S. (1993). *68:or. En politisk generation*, Stockholm: Symposium. Mannheim, K. (1952). "The Problem of Generation." In *Essays on the Sociology of Knowledge*, London: Routledge & Kegan Paul. (Tyskt original 1928.)
- Rasmusson, L. (1985). *Fyrtialisterna*, Stockholm: Norstedts.
- Riley, M., Foner, A. & Waring, J. (1988). "Sociology of Age", In N. Smelser (Ed.), *Handbook of Sociology*, Newbury Park, Beverly Hills, London & New Dehli: Sage publications.
- Soidre, T. (1999). "Kön, generation och arbetslöshet." I A. Gullberg & M. Börjeson (Red.), *I vuxenlivets väntrum – Arbetslöshetens konsekvenser för ungdomars livsvillkor*, Umeå: Boréa.
- Soidre, T. (2002). "Ålder, generation och arbete." I L. Hansen & P. Orban (Red.), *Arbetslivet*, Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1994:73. *Ungdomars välfärd och värderingar*. Barn och Ungdomsdelegationen och Generationsutredningen. Stockholm: Civildepartementet.
- Svenskt Näringsliv (2001). *Äntligen 18!*, Stockholm: Svenskt Näringsliv.
- Theanderson, C. (2000). *Jobbet – för lön, lust eller andra värden*, Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Ungdomsstyrelsen (1997). *Svensk ungdomsstatistik*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (1998). *Ny tid – Nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Kultur och fritid

Kapitel 7

Ungas och vuxnas fritid, 2002

	16–29 år	35–74 år	Totalt
Litet fritid	42	35	37
Varken eller	41	44	44
Mycket fritid	17	20	20
Totalt	100	100	100

Ungas syn på fritiden

Vänner och familj är viktigt för alla, de svarar för de sociala relationer som man har i alla åldrar. I det här kapitlet ser vi närmare på hur viktigt unga och vuxna tycker att fritid är, vad de gör både i och utanför föreningslivet och vad de anser vara de viktigaste ingredienserna i fritiden. Vi inleder med att se hur synen på fritid förändrats sedan 1997.

Förändrad syn på fritid

Vänner, familj och fritid spelar lika stor roll bland unga som bland vuxna, 9 av 10 tycker att en av dessa tre ger livet mest mening – men hur stor roll varierar – vänner och fritid är viktigare än familj när du är 16–19 år och familj är viktigare än de andra två när du är 35–74 år. Andelen som anger att fritiden ger livet mest mening har ökat något sedan 1997.

Vi frågade också hur viktigt de anser att *ha fritid och utnyttja den* är just nu. Var tredje ung och var fjärde vuxen menar att fritiden är allra viktigast. Drygt 70 procent av både unga och vuxna anser att ha fritid och utnyttja den är mycket viktigt. Endast 2 procent anser att det inte är viktigt. Om vi jämför med undersökningen 1997 så har den vikt man lägger vid fritiden ökat. År 1997 angav lika stora andelar unga och vuxna att ha fritid och utnyttja den som allra viktigast, 2002 har andelen ökat i åldrarna 16–24 år medan den är oförändrad i gruppen 25–29 år och i vuxengruppen.

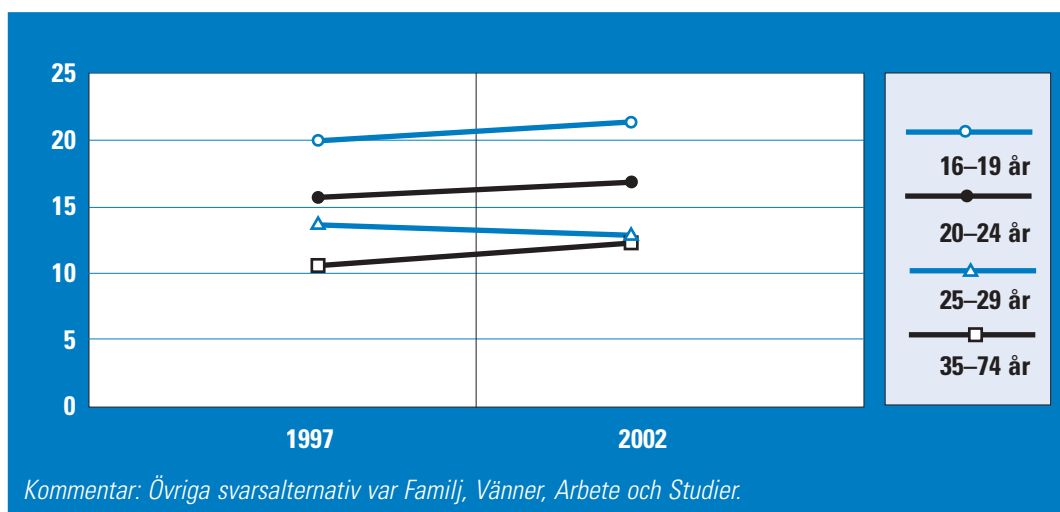

Diagram 7.1 Andel som anser att fritid ger livet mest mening 1997 och 2002, 16–74 år, procent.

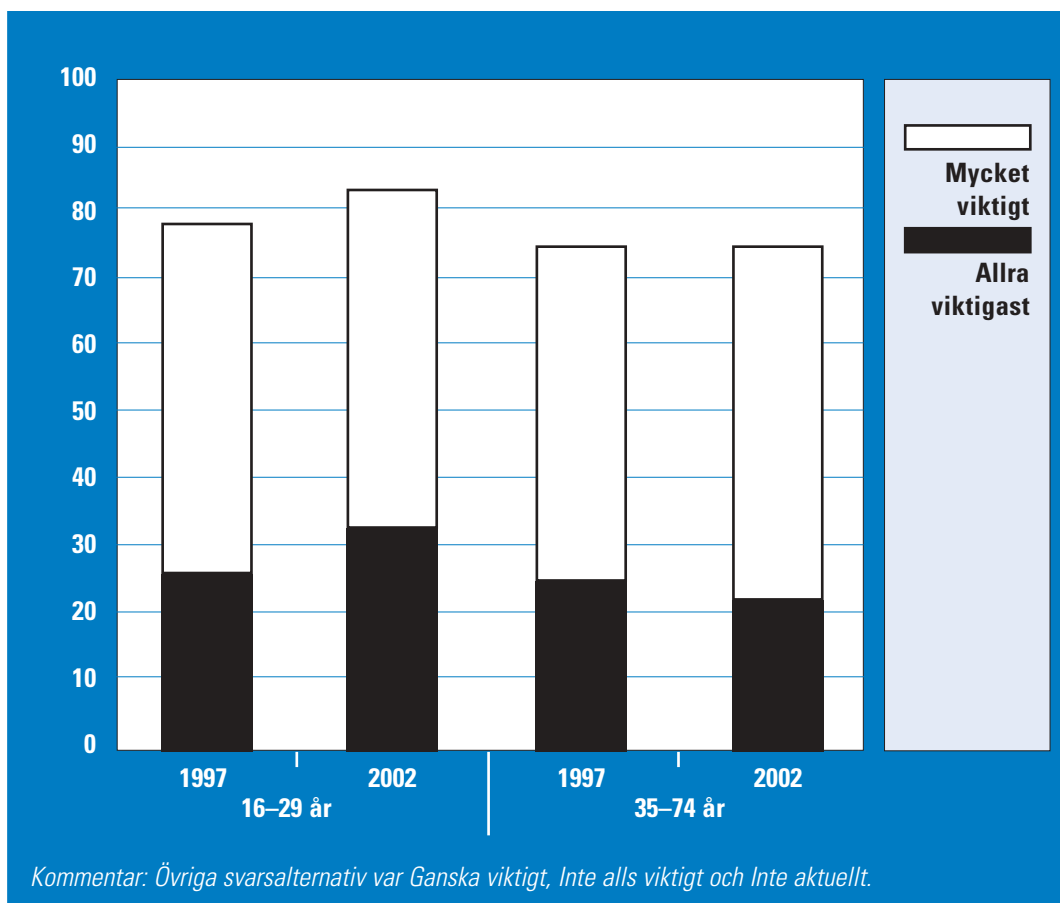

Diagram 7.2 Andel i åldrarna 16–29 år och 35–74 år som anser att ha fritid och att utnyttja den är Mycket viktigt och Allra viktigast. År 1997 och 2002, procent.

Förändrade fritidsvanor

Att ge ett svar på frågan vad unga gör på fritiden är inte lätt. Ulf Blomdahl som är fritidsforskare räknade till över 100 olika sorters aerobic/gymping i Stockholm¹. Risken är därför stor att man listar fel saker, för många saker eller för litet.

I denna undersökning ligger vi på ett lågt antal listade fritidssysselsättningar, ett antal säkra kort

finns dock, till exempel biobesök och att läsa tidningar/böcker. Dessa får ses som referenspunkter. Både unga och vuxna är storkonsumenter av medier idag. Medierna finns i bakgrunden i form av musik, teve, video osv. De fritidssysselsättningar som vi har valt är till stor del med som referenspunkter och för att vi ska kunna jämföra. Hade vi bara tagit med syssel-

sättningar där förändringar var förväntade hade vi inte säkert kunna utesluta mätfel.

I diagram 7.3 kan vi se förändringarna sedan 1993. Observera att aktiviteterna utförs under olika långa tidsperioder, dessa är valda för att överensstämma med undersökningen 1993. Om vi till exempel tittar på *strövar i naturen* så har andelen unga som gör det per månad ökat från 41 till 45 procent sedan 1997. Andelen som gör det varje vecka har dock inte ökat. De mest påfallande ökningarna är dock *datoranvändningen* och *individuell idrott*, de har ökat kraf-

tigt under perioden. Förändringarna är inte exakt likadana i ungdoms- och vuxengruppen. Längre fram i kapitlet redovisar vi mer från årets undersökning.

Fritiden är viktigast för de yngre och för de som studerar eller är arbetslösa. Drygt åtta av tio av de i åldern 16–19 år tycker att fritiden är mycket viktig eller allra viktigast. Detsamma gäller för sju av tio i åldern 55–74 år. Att vara född utomlands, eller i Sverige, att bo i en storstad eller i en mindre kommun påverkar inte hur viktig man tycker att fritiden är.

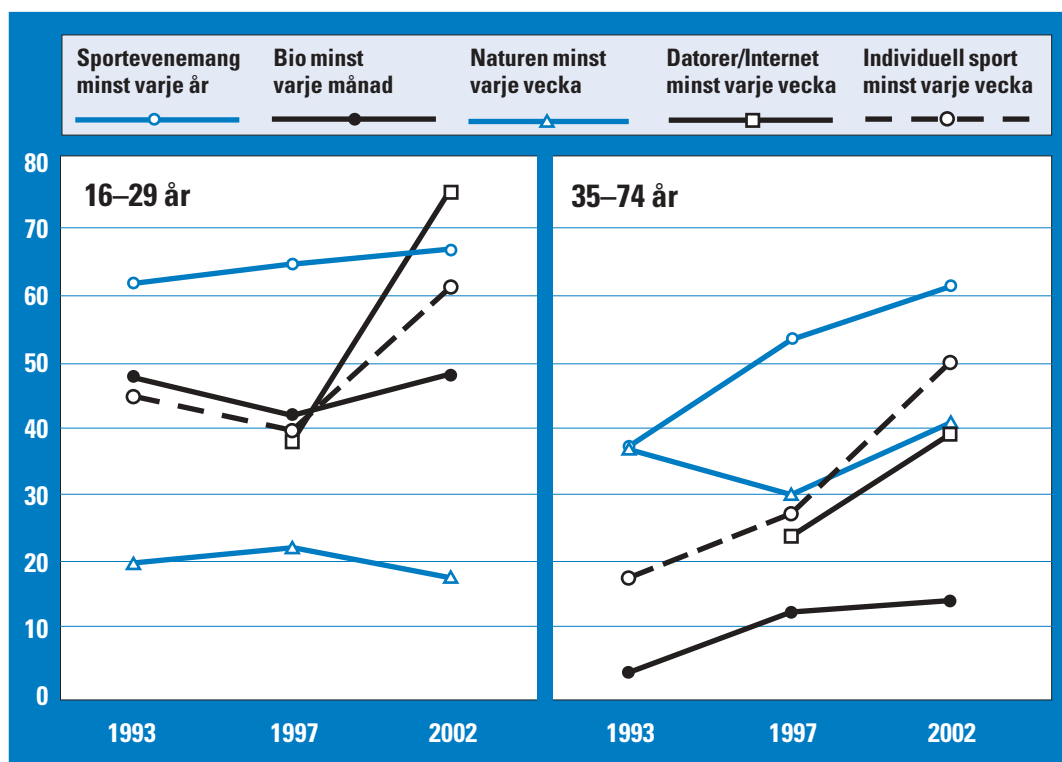

Diagram 7.3 Andel unga som gör följande minst varje år, månad eller vecka 1993, 1997 och 2002, 16–29 år, procent.

Diagram 7.4 Andel vuxna som gör följande minst varje år, månad eller vecka 1993, 1997 och 2002, 35–74 år, procent.

Bara två av tio anser att de har *så mycket fritid att de inte vet vad de ska göra med sin tid*, fyra av tio unga och något färre vuxna *känner att de har så litet fritid att de inte vet hur de ska hinna med*. Unga i åldern 25–29 år är de som anser att de har litet fritid, 47 procent, jämfört med 37 procent i åldern 16–19 år. Det är fler unga kvinnor, 46 procent, än unga män, 36 procent, som anser att de har litet tid. Det finns ingen skillnad mellan vuxna kvinnor och män.

Unga som är arbetslösa finns i större utsträckning bland dem som känner att de har *så mycket fritid att de inte vet vad de ska göra*, där instämmer 45 procent medan bara 16 procent av unga som studerar menar att de har för mycket fritid. I den gruppen finns också något fler unga män, 21 procent, än kvinnor, 14 procent. Unga som arbetar finns i större utsträckning bland dem som känner att de har *så litet fritid att de inte vet hur de ska hinna med*, 45 procent, jämfört med 20 procent bland unga som är arbetslösa. Bland unga kvinnor är det 46 procent som känner att de har så litet fritid att de inte vet hur de ska

hinna med jämfört med 34 procent bland de unga männen.

Om unga känner att de har mycket eller litet fritid hänger inte samman med var de bor i Sverige, var de är födda, eller vilken utbildningsbakgrund de har.

De som har litet fritid är något missnöjdare med sin fritid än de som har mycket fritid, 20 procent jämfört med 10 procent. Av dem som upplever att de har litet fritid är 60 procent nöjda med sin fritid, motsvarande siffra bland de med mycket fritid är 80 procent. Bland samtliga unga i undersökningen är 14 procent missnöjda och 71 procent nöjda med sin fritid, resterande 15 procent svarar att de varken är nöjda eller missnöjda².

Tabell 7.1 Andel som anger hur mycket fritid de har, 16–74 år, 2002, procent

	16–29 år	35–74 år	Totalt
Litet fritid	42	35	37
Varken eller	41	44	44
Mycket fritid	17	20	20
Totalt	100	100	100

Kommentar: Sammanslagningar av andelarna som svarat 0–3=Litet fritid och 7–10=Mycket fritid. 4–6 tolkas som Varken eller på skalan 0=Jag känner att jag har så lite fritid att jag inte vet hur jag ska hinna med till 10=Jag känner ofta att jag har så mycket fritid att jag inte vet vad jag ska göra med min tid.

Mening och samhörighet

Vilka intressen vi har spelar stor roll för vår samhörighet med familj, vänner och omgivning. För unga är också vännerna och fritiden viktiga på så sätt att de ger livet mening. Fler än var tredje i åldern 16–19 år svarar att vännerna ger livet mest mening. Knappt var tredje 16–19-åring anger familjen och var femte anger fritiden som det som ger mest mening.

Fler unga med gymnasieutbildning än unga med högskoleutbildning tycker att det är viktigt att ha fritid och att utnyttja den.

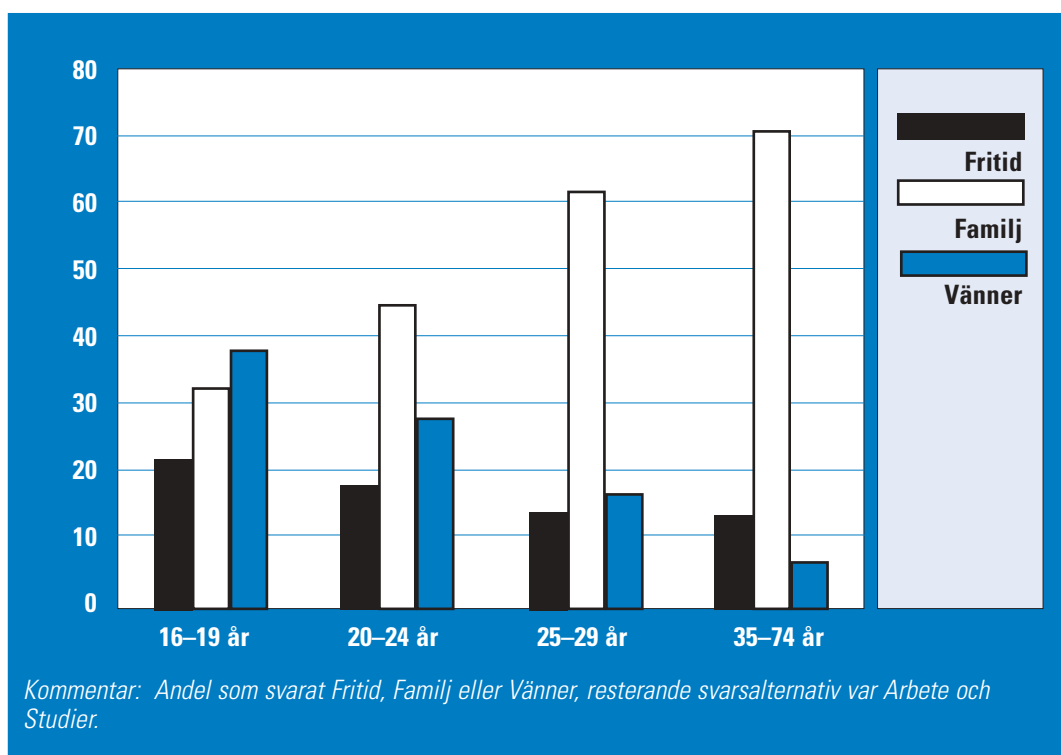

Diagram 7.5 Vad som ger livet mest mening i olika åldersgrupper, 16–74 år, 2002, procent.

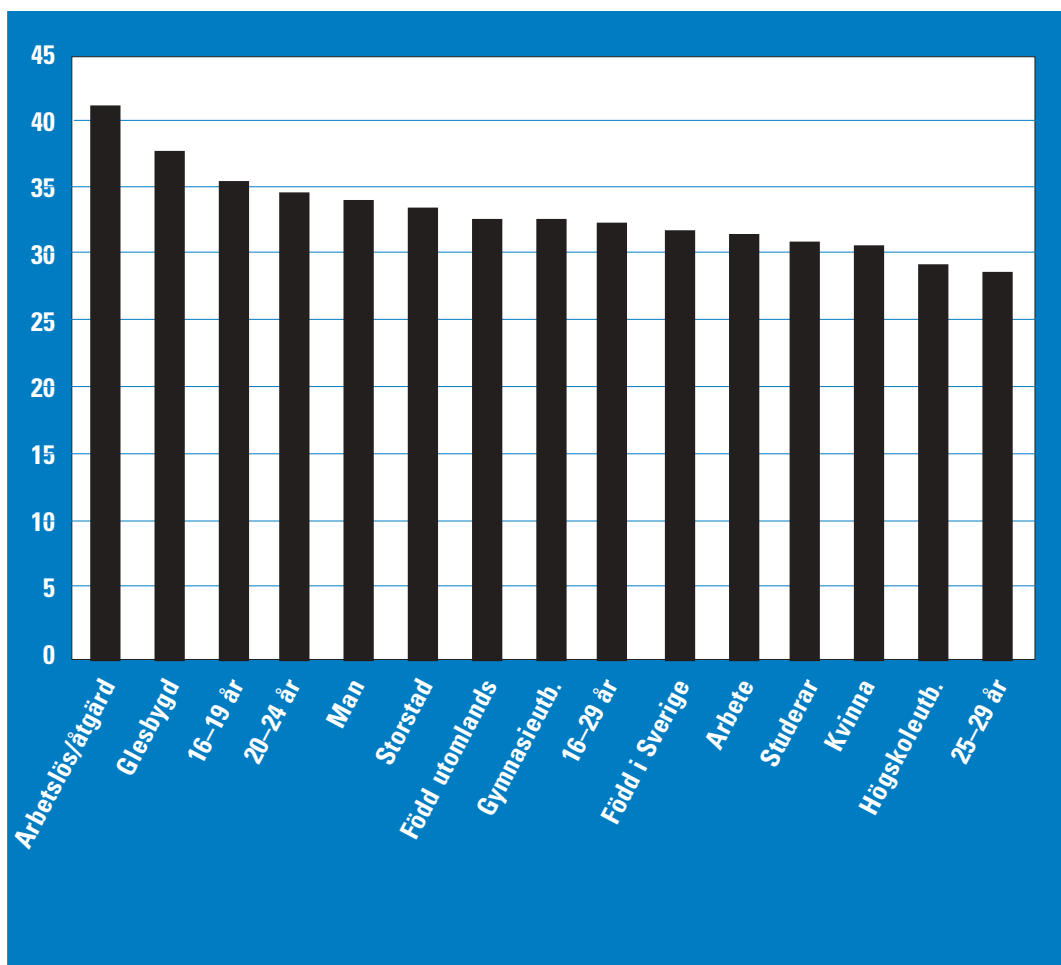

Diagram 7.6 Andel i olika grupper som anser att ha fritid och att utnyttja den är allra viktigast just nu, 16-29 år (där annat ej anges). 2002, procent.

Vad unga gör på sin fritid

Läsa böcker och tidningar är den mest frekventa sysselsättningen i undersökningen för unga och vuxna. Sedan kommer att surfa på Internet, 75 procent av de unga i åldern 16-29 år gör det minst varje vecka. Fler unga än äldre idrottar minst varje vecka, 60 procent jämfört med 45

procent i vuxengruppen. Att ströva i naturen varje vecka gör unga däremot i lägre grad än vuxna.

När det gäller månatliga sysselsättningar skiljer sig unga och vuxna åt främst när det gäller att gå på bio, vilket unga gör i betydligt större utsträckning än vuxna.

Vad man gör på sin fritid hänger inte ihop med om man har mycket eller litet fritid, eller om man anser att fritid är något viktigt att ha och utnyttja. Däremot varierar sysselsättningen beroende på var man bor, kön samt ålder. Unga i storstad går oftare på bio och konserter samt surfar oftare på Internet. Unga i mindre kommuner är oftare ute i naturen och går oftare på sportevenemang, variationer som troligen kan knytas till utbudet. Kvinnor i mindre kommuner idrottar mer än kvinnor i storstadsområden. Kvinnor sysslar också mer med skapande verksamhet i mindre kommuner, medan män där gör det i lägre grad än andra män.

Det finns också variationer mellan ungdomar i olika ålder. De som är mellan 20 och 24 år idrottar något mindre än de yngre men går mer på bio, utställningar och teater. Äldre unga läser mer än de i åldern 16–19 år och är mer ute i naturen, till exempel gör båtturer, fiskar och jagar. De i åldern 16–19 år sitter oftare vid datorn för att surfa eller spela än någon annan åldersgrupp.

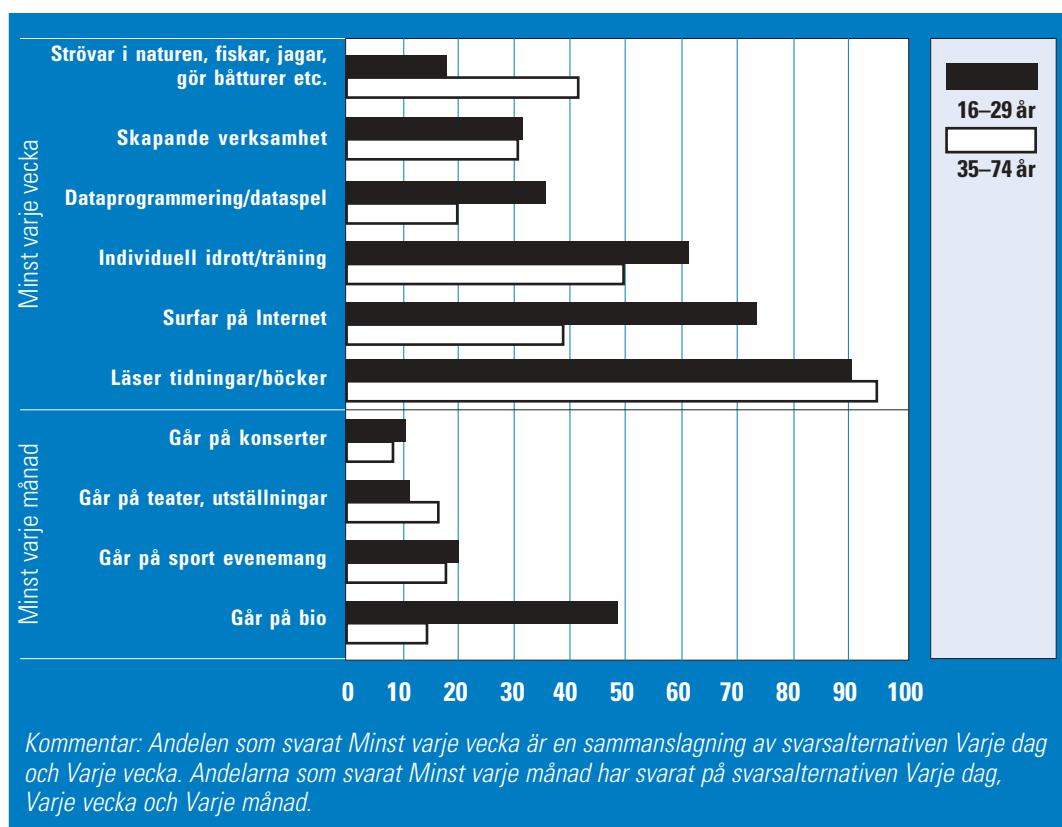

Diagram 7.7 Vad gör du på din fritid? 16–74 år, 2002, procent.

Fritidens funktion

Vi försökte också fånga hur man värderar sin fritid, vad som är fritidens funktion. Vad ska det vi gör på fritiden ge? Unga anser att det är litet viktigare än vuxna att de har nytta av det de gör

på sin fritid ur ett framtidsperspektiv. Men som diagram 7.8 visar är enigheten stor i vilken betydelse olika funktioner har. Över 90 procent menar att det är viktigt att det man gör på fritiden är roligt.

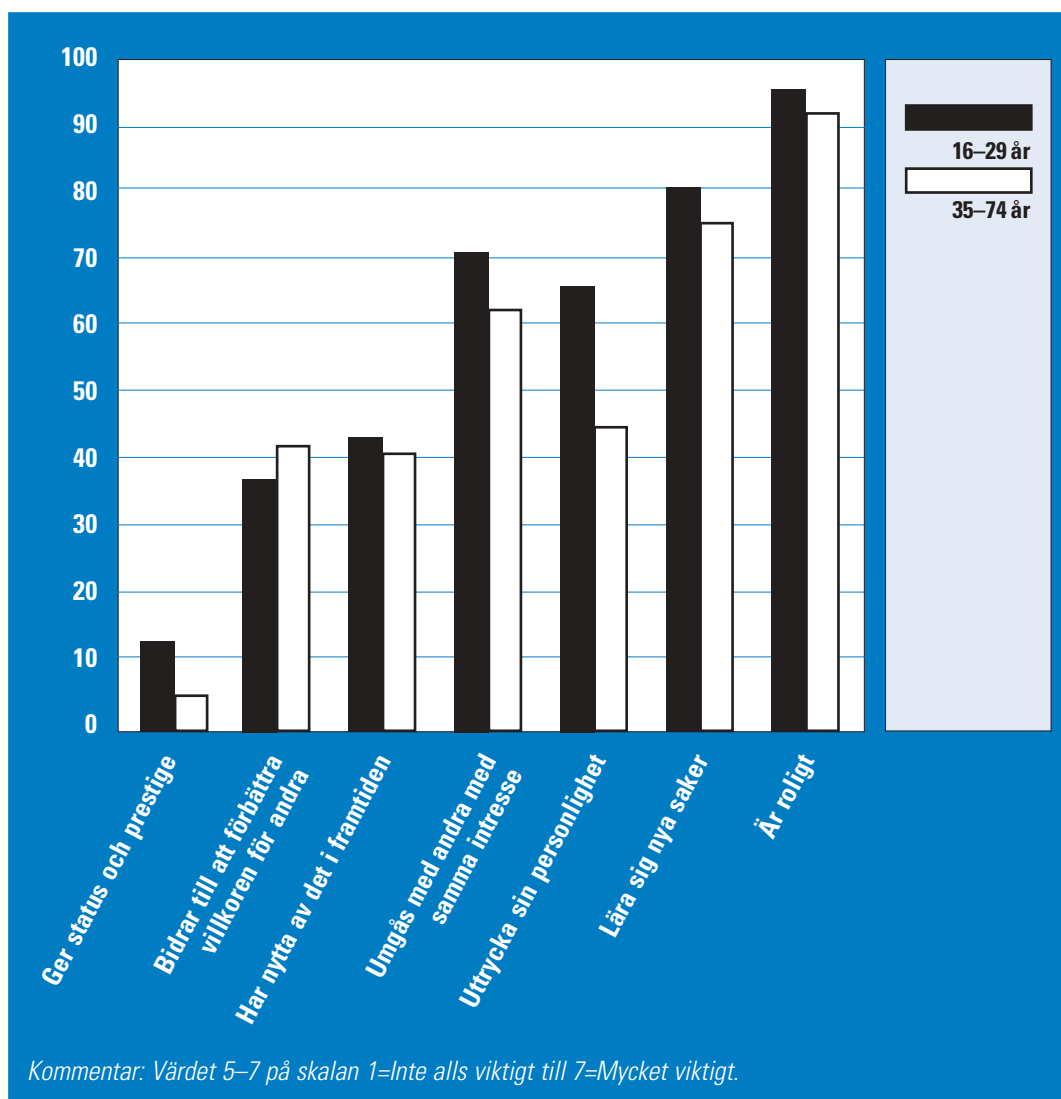

Diagram 7.8 Andel som anger följande som Viktiga eller Mycket viktiga egenskaper för vald fritidssysselsättning, 16-74 år, 2002, procent.

Tabell 7.2 Andel som anger följande som Viktiga eller Mycket viktiga egenskaper för vald fritidssysselsättning 16–74 år, 2002, procent

	16–19 år	20–24 år	25–29 år	16–29 år född Sverige	16–29 år född utom- lands	16–29 år stor- stad	16–29 år gles- bygd	16–29 år man	16–29 år kvinna	16–29 år unga	35–74 år vuxna
status	22	13	8	12	22	13	13	16	10	13	5
för andras skull	42	35	33	36	54	36	35	31	40	36	42
nytta av i framtiden	47	45	40	43	48	43	40	45	42	43	41
umgås med likasinnade	73	72	69	71	67	73	68	71	71	71	63
uttrycka sig och sin personlighet	73	69	59	65	73	68	61	60	72	66	45
lära sig nya saker	77	81	79	79	83	79	79	76	83	80	75
roligt	96	97	97	97	95	97	99	95	98	96	92

Kommentar: Värdet 5–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt.

Det finns vissa variationer mellan olika grupper. Unga födda i ett annat land än Sverige och kvinnor vill till exempel i mycket högre grad än unga födda i Sverige och män att verksamheten på fritiden ska medföra att man bidrar till att förbättra villkoren för andra. Unga födda utomlands och unga kvinnor tycker det är viktigt att uttrycka sig och sin personlighet. Att det är viktigt att man i framtiden har nytta av det man gör på fritiden är det fler födda utomlands som tycker är viktigt.

Unga vuxna och fritid

Unga i åldern 25–29 år som arbetar är de som har minst fritid och är minst nöjda med sin fritid. De anser också i högre grad att fritiden inte är viktig. Vad som påverkar vad – att de ser

fritid som mindre viktigt eller att de har litet fritid – är svårt att säga men det kan vara en orsak till att andelen i den åldern som menar att fritid ger livet mest mening inte ökat sedan 1997 trots att den ökat i alla andra åldersgrupper. Åldersgruppen skiljer sig inte mycket från de övriga när det gäller fritidens funktion, se tabell 7.2, en tendens är dock att andelen i åldersgruppen som instämmer är lägre på alla fritidsfunktioner utom *roligt*. Unga i åldern 25–29 år ligger närmare vuxengruppen än övriga i ungdomsgruppen. Deras etablering på arbetsmarknaden kombinerat med familjebildande kan vara en av förklaringarna till deras låga intresse för fritiden och att de har ont om den.

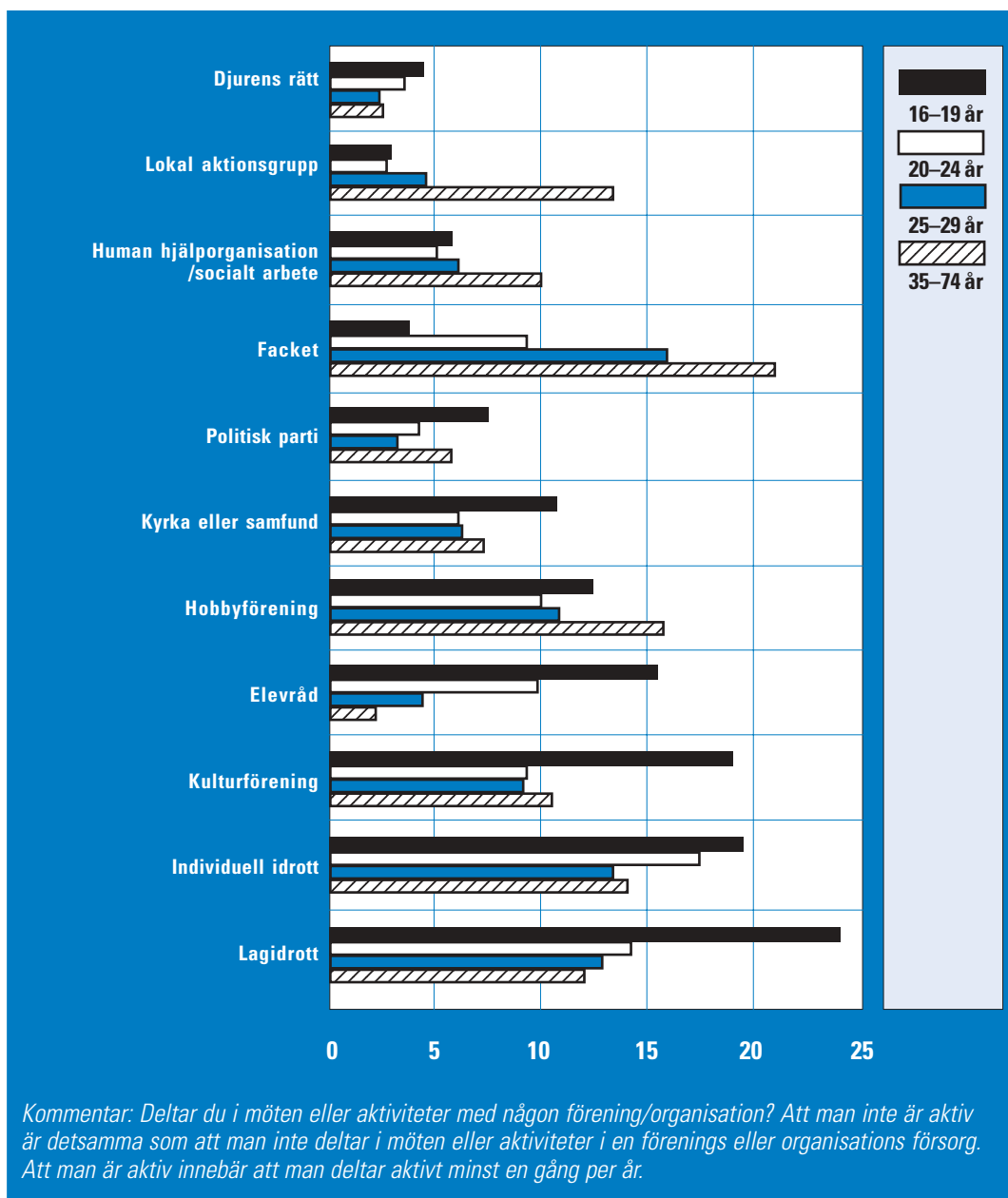

Diagram 7.9 Andel i olika åldersgrupper som deltar i möten eller aktiviteter i en organisation eller förening, 16–74 år, 2002, procent.

Fritid i och utanför föreningslivet

Sex av tio unga är aktiva i minst en organisation eller förening. Med aktiv menas i detta fall att de deltar i möten eller aktiviteter med någon förening eller organisation, vilket inte kan jämföras med medlemskap. Bland unga är 16–19-åringarna de mest föreningsaktiva.

Idrottsföreningar är den vanligaste föreningen bland unga, totalt är 16 procent aktiva i idrottsföreningar. Något fler män än kvinnor är aktiva i föreningar men skillnaden är marginell. Unga med avslutad högskoleutbildning är mer aktiva i föreningar än unga med gymnasium som högsta avslutad utbildning, men även här är skillnaderna i ungdomsgruppen liten – skillnaderna är större i vuxengruppen. Unga födda utomlands

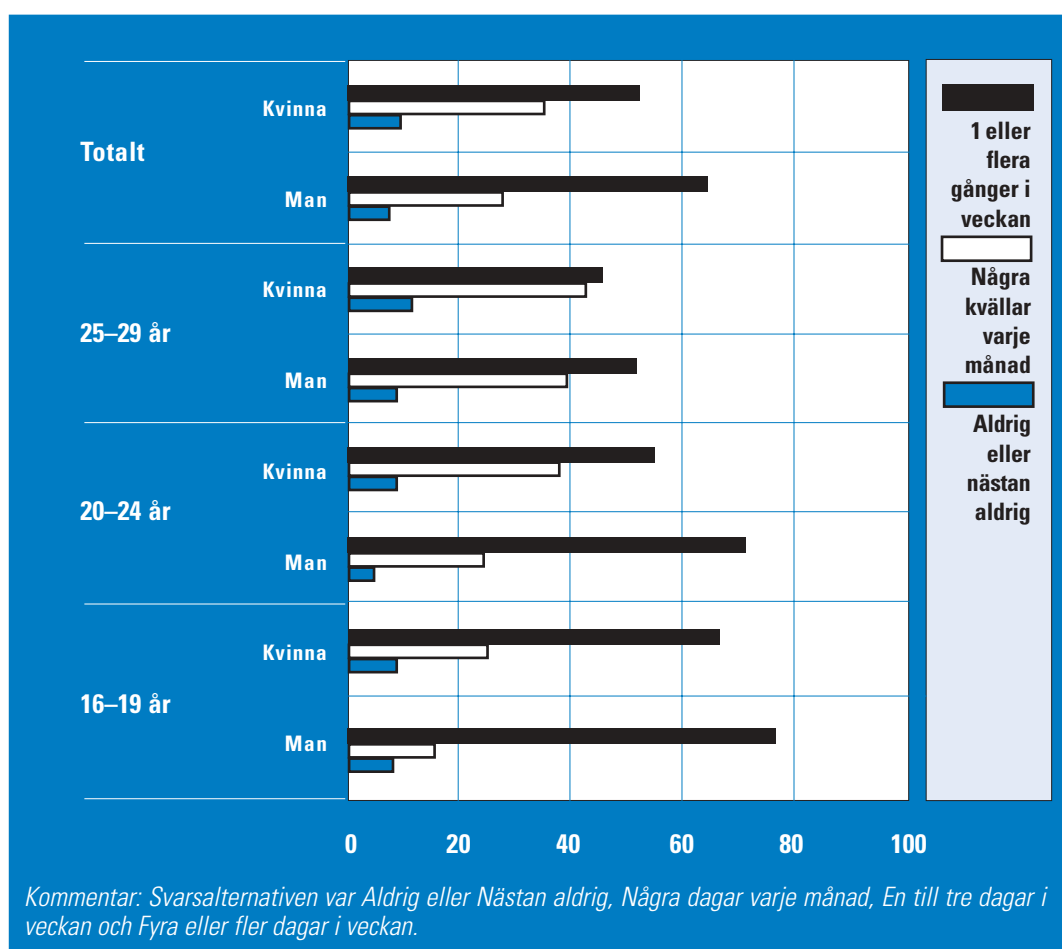

Diagram 7.10 Hur ofta man träffar sina vänner utanför hemmet på kvällen utan att delta i någon föreningsaktivitet, 16–29 år, 2002, procent.

är i något lägre grad (50 procent) aktiva i organisationer eller föreningar än unga födda i Sverige (60 procent).

Två tredjedelar av de aktiva är med i 1–2 föreningar, men var tionde är aktiv i minst fem organisationer. Ett antal av föreningarna ovan är tydligt åldersbundna, dit hör till exempel elevföreningar, facket och idrotten. Att vara aktiv i politiska partier är vanligare bland de i åldern 16–19 år och bland vuxna i åldern 35–74 år. Samma mönster finns för kyrka eller samfund. Unga är mer aktiva i kulturföreningar än vuxna. Vuxna är mer aktiva i lokala aktionsgrupper.

Varför är unga aktiva i föreningar?

Mer än hälften, 57 procent, av de unga i undersökningen är aktiva i olika föreningar. Generellt är det ingen skillnad i vad som är viktigt för dem i det de gör på fritiden, jämfört med unga som inte är aktiva i föreningar. När vi jämför unga som är aktiva i olika föreningar med dem som inte är aktiva framträder dock vissa mönster.

För unga som är aktiva i idrottsföreningar är det en större andel som anger att det är viktigt att träffa likasinnade på fritiden (80 procent jämfört med 69 procent bland unga som inte är med i en idrottsförening). Detsamma gäller för dem som är med i scouterna och i hobbyföreningar.

För aktiva i föreningar som inkluderar att man uttrycker en åsikt, till exempel politiska partier och djurrättsorganisationer, human/hjälporganisationer och liknande är det viktigt att uttrycka sin personlighet (75 procent jämfört med 65 procent bland unga som inte är aktiva i dessa föreningar). Men det är också viktigt att bidra till att förbättra villkoren för andra. Att vilja förbättra för andra är även viktigt för unga i invand-

rarföreningar, kvinnogrupper, kyrkor/samfund samt lokala aktions- och miljögrupper (50–60 procent jämfört med 35 procent bland dem som inte är aktiva i dessa föreningar). För merparten av dessa är det också mindre viktigt att det de gör på fritiden är roligt (85 procent jämfört med 97 procent).

Att ha nytta i framtiden av det man gör på fritiden är viktigare för unga i invandrar- och hobbyföreningar, 53 procent jämfört med 42 procent. Att lära sig nya saker är viktigt för unga i kulturföreningar och i hobbyföreningar, men mindre viktigt för unga i invandrarföreningar (88 procent jämfört med 78 procent i gruppen som inte är aktiva och 65 procent bland unga som är aktiva i invandrarföreningar).

Det mesta av vad unga gör sker dock inte inom organisationer och föreningar. Vi frågade de unga i urvalet, 16–29 år, hur ofta de träffar sina vänner utanför hemmet på kvällen, utan att delta i någon föreningsaktivitet. En till tre dagar i veckan blev det vanligaste svaret. Men det varierar mycket mellan de olika åldersgrupperna. Unga kvinnor träffar vänner utanför hemmet några gånger varje månad, unga män gör det några gånger varje vecka. Män i åldern 16–19 år träffar vänner på kvällarna i störst utsträckning.

Fritidspolitik

I vår undersökning frågar vi också om hur mycket man anser att staten ska bidra till kultur och fritid. Kvinnor och yngre tycker att kultur och fritid bör få större anslag än idag. Kvinnor och unga tillhör också de som i störst utsträckning konsumerar respektive producerar kultur – går på bibliotek, utställningar, konserter, deltar i studiecirkel, kulturföreningar etc. (Statens kulturråd, 2001).

En yttlig tolkning av diagram 7.11 ger att de som i störst utsträckning ses som brukare av kommunal och statlig fritidspolitik är de som anser att stödet till kultur- och fritidssektorn bör öka, dvs. de yngsta, unga födda utomlands, arbetslösa, boende i storstad och unga som är aktiva i föreningar som i sin tur är beroende av stöd. De som i minst utsträckning anser att stödet till fritids- och kultursektorn bör öka är äldre, bor i mindre kommuner och är inte aktiva i föreningar.

Noter

¹ Föreläsning vid Ungdomsstyrelsens Rikskonferens 2002.

² Är du nöjd eller missnöjd med din fritid?
1= helt missnöjd, 7=helt nöjd. 1–3=missnöjd, 4=varken eller, 5–7=nöjd.

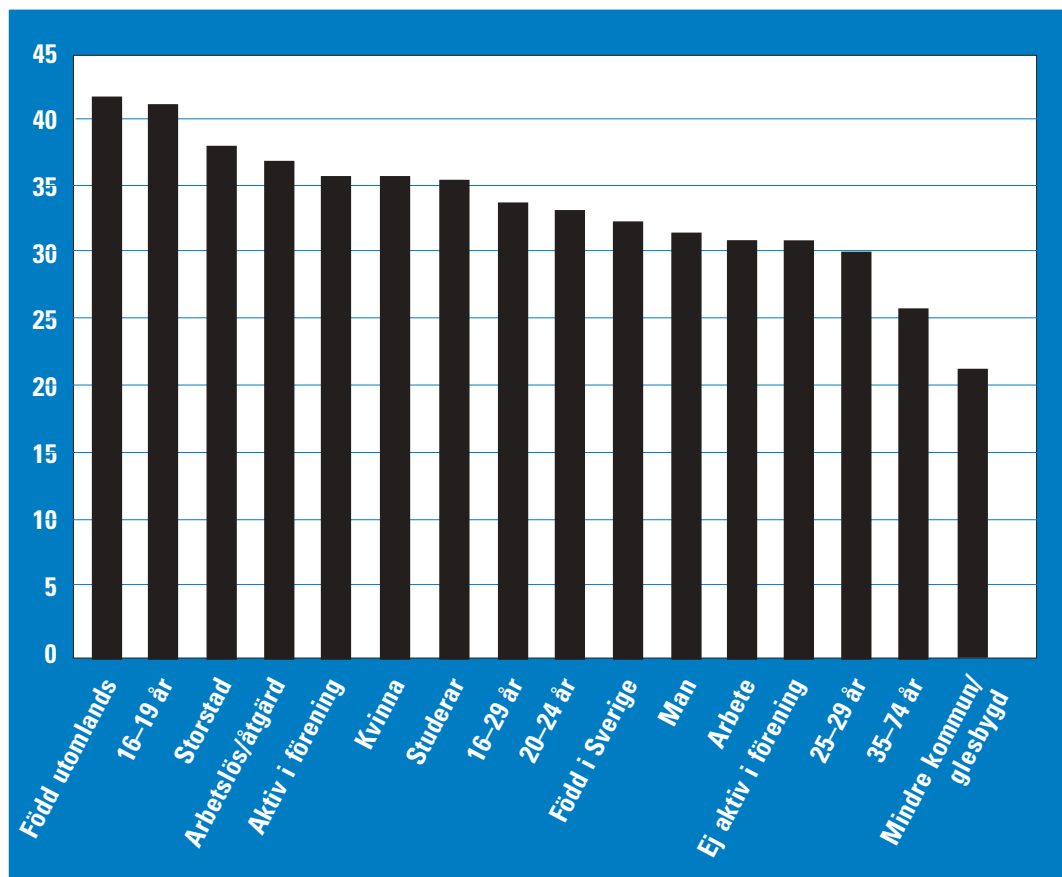

Diagram 7.11 Andel i olika grupper som anser att skattepengarna till kultur och fritid bör öka, 16–29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Forskarreflektion

Per Nilsson

Författarpresentation

Per Nilsson är fil dr i pedagogik och rektor vid Idrottshögskolan i Stockholm. Hans studie, *Fritid i skilda världar*, visar att traditionella bakgrundsfaktorer som till exempel ålder, kön och social bakgrund fortfarande är mycket betydelsefulla, men att de samvarierar på olika sätt i olika sociala miljöer. Per arbetar just nu med en uppföljning av Fritid i skilda världar.

Att skapa sig själv

Om ungdomar, identitet och fritidpolitiska konsekvenser

Strukturella förändringar på arbetsmarknaden, inom utbildningssystemet och i ungdomarnas familjesituation har under de senaste årtiondena förlängt ungdomstiden och gett fritiden nya betydelser i ungdomars liv. Pågående moderniseringsprocesser i samhället har dessutom påtagligt förändrat villkoren för individens identitetsbildning. Exempelvis har under det senaste århundradet samhällets modernisering, den snabba välfärdsutvecklingen, framväxten av en reglerad arbetsmarknad och globaliseringen, bidragit till att minska de stora kontrasterna mellan olika nationaliteter, samhällsgrupper och kön.

Detta har inte inneburit att sådana skillnader har försvunnit. Genom människans förmåga att utnyttja symboler har samtidigt också mångfalden i de subjektiva uttrycken tilltagit. Konsumtionsindustrins tillväxt och den växande skaran av inflytelserika "livsstilskreatörer", med estetik och levnadssätt som professionell kunskap, har bidragit till att skärpa medvetenheten kring individens eget handlande och framträdande. Mångfalden i sätten att utforma livet, den tilltagande nyanseringen av de personliga manifestationerna av individualitet, bidrar aktivt till att förfina den symboliska differentieringen i det senmoderna samhället, liksom till att främja variationen i de subjektiva erfarenheterna.

Individen ett projekt

Den öppenhet, mångfald och svårighet att förutse framtiden som präglar det moderna livet innebär, som framhållits ovan, både möjligheter och begränsningar för individen. Globaliseringen och dynamiken i moderniteten har på flera punkter förändrat förutsättningarna för identitetsbildning i det senmoderna samhället. Globaliseringen medför att mänskliga ageranden över stora avstånd blir sammanlänkade. Det innebär i sin tur att allt fler beteenden måste integreras och att individuella beteenden måste anpassas i relation till såväl globala som lokala händelser. Det mest intima och det mest avlägsna blir på detta sätt direkt förbundna med varandra.

Dynamiken i det moderna innebär att tidigare generationers levnadssätt inte kan tas för givna som relevanta. Vidare är den ovan berörda globala och lokala samordningen i nätverk, av mänskliga ageranden, inte någon enkel fråga. Utfallet av sådana anpassningsprocesser är dessutom alltid mycket ovissa till sin karaktär. Konsekvensen av detta blir därför att stora och viktiga delar av tillvaron inte längre kan förutses eller ordnas efter redan förutbestämda mönster och vanor. Detta öppnar för nya seder och bruk och tvingar individen till ett reflexivt förhållningssätt. Det betyder att människor i det senmoderna samhället kontinuerligt måste försöka bedöma och hantera de olika riskbilder som, i relation till möjliga vinster, är förbundna med livets val och skilda handlingsalternativ. De

måste som Anthony Giddens säger, ständigt hålla en rutinmässig "...'kontakt' med skälen till vad de gör som en beståndsdel i görandet" (Giddens, 1996, s. 42). I det senmoderna samhället måste individen själv, i egenhändigt åstadkomna relationer med andra människor och i förhållande till för individen tillgänglig expertkunskap, genom sina handlingar och bedömningar skapa den grundläggande känsla av tillit och trygghet, som alla människor behöver känna i sin egen identitet och uppleva i sin sociala och fysiska omgivning. Denna fundamentala tillit och tillförsikt liksom kontinuitet i livsberättelsen måste dessutom skapas i förhållanden som både ger förnimmelse av vad Giddens kallar ontologisk trygghet och som frammanar djup existentiell oro (Ibid., s. 91–97)¹.

Att "skapa" sig själv

Som en konsekvens av denna situation har identitetsbegreppet på senare år tillskrivits en mer öppen, föränderlig och motsägelsefull karaktär². Frågor om hur man vill leva, hur man vill se ut och vem man vill vara spelar idag centrala roller i många människors liv, inte minst i ungdomars liv. Att forma sin identitet, att bli en människa i relation till andra människor, tar i det senmoderna samhället formen av vad som i litteraturen kallas ett reflexivt projekt.

Med reflexivt avses här att individens upplevelse av sig själv, liksom individens känsla av hur hon eller han uppfattas av andra, formas i en dialog med andra människor. Denna kommunikation är både verbal och icke verbal, medveten och omedveten. Meddelanden mellan individer kommuniceras inte endast avsiktligt i verbala samtal mellan människor. Signaler och budskap förmedlas också, vare sig man vill det eller inte, via till exempel gester, rörelser och ordval (Goffman, 1959). Sådana verbala och

icke verbala kommunikativa möten mellan människor äger rum i en mängd skilda sociala fält och i relation till skilda samhälleliga institutioner och individens upplevelse av sig själv kan skifta avsevärt i olika situationer och sammanhang. Med reflexivt avses här också att tänkande och handlande ständigt bryts mot och återverkar på varandra (Giddens, 1996, s. 43). På så sätt befinner sig villkoren för tänkandet och handlandet ständigt i rörelse.

Med projekt avses här att individens skapande av identitet uppfattas som ett enträget arbete, en pågående process, där individen vaksamt, varaktigt och utan att tänka på det håller sig själv och sina medmänniskor under uppsikt. Individen formar sig själv, och blir någon i relation till andra, utifrån de krav och de bilder individen har om hur hon eller han vill och bör vara som individ i olika sammanhang. Denna individens fortlöpande gestaltning av sig själv kan sannerligen beskrivas som en livslång process, men identiteten utgör på samma gång en utgångspunkt. Den utgör en position utifrån vilken individen förstår sig själv. Identiteten blir därför något som är både stabilt och föränderligt, specifikt och generellt samt kroppsligt och själsligt på en och samma gång³.

Vad vill ungdomar "få ut" av sin fritid?

Givet att ungdomars val av fritidssysselsättningar idag spelar en viktig roll i deras möjligheter att iscensätta sig själva är det intressant att studera hur ungdomarna själva resonerar kring sin fritid. I den attityd- och värderingsstudie som Ungdomsstyrelsen genomförde 2002 fick ungdomar (16–19 år) svara på vad de förväntar sig av sin fritid. Frågan löd: Hur viktiga är följande egenskaper för det du gör på din fritid?

De svarsalternativ som vann starkast genklang var sådant som handlade om att det man gör ska vara roligt, att man lär sig nya saker om något som intressant, att man ges möjlighet att uttrycka sig själv och sin personlighet samt att man får tillfälle att umgås med andra med samma intressen. Vikten att få möjlighet att uttrycka sig själv och sin personlighet på fritiden är också något som i väsentligt högre grad värderas av ungdomarna än de äldre åldersgrupperna (t.ex. åldersgrupperna 35–54 år samt 55–74 år). Detsamma gäller också betydelsen av att det man gör på fritiden genererar status och prestige, som framför allt framhålls av ungdomar i 16–19-årsåldern.

Vad gör man?

Generellt sett kan man utifrån tidigare forskning säga att ungdomars fritid kretsar kring kompisar, musik, idrott, flickvänner/pojkvänner, nöjen, familj samt kring olika massmedier och datorer⁴. Att vissa fritidssysslor utförs ofta, kanske varje dag, behöver dock inte innebära att det är de aktiviteterna som ungdomarna värderar mest, eller att det är de sysslorna som utgör essensen i ungdomarnas fritid. Exempel på aktiviteter som betyder mycket för ungdomar, men som av förklarliga skäl förekommer mer oregelbundet är olika slags nöjen och att vara tillsammans med flickvänner/pojkvänner. Det är också viktigt att framhålla att en aktivitet som att titta på teve eller video inte innebär samma sak för alla ungdomar. Det växande medieutbudet gör det möjligt att variera såväl programvalen som utsträckningen och valet av tid för tittandet på ett mycket personligt sätt. Ett likartat resonemang kan föras för flertalet aktiviteter; till exempel lyssna på musik, gå på bio eller utöva idrott. Det är inte heller endast valen av program, filmer och aktiviteter som skiljer sig

åt. Samtalen kring de enskilda sysselsättningarna, programvalen (t.ex. det som sägs före, under och efter programmen) och musikgenrerna ser också olika ut för olika ungdomar.

Denna bild bekräftas också i denna attityd- och värderingsstudie. Det som inte desto mindre är värt att särskilt påpeka som en betydelsefull förändring i förhållande till tidigare studier på området är med vilken kraft den nya informationsteknologin har vuxit in i ungdomars liv. Åtta av tio ungdomar i åldern 16–19 år samt sju av tio ungdomar i åldersgrupperna 20–24 år och 25–29 år uppger till exempel att de surfar på nätet varje vecka (eller oftare). Motsvarande siffra för åldersgruppen 55–74 år är två av tio. Samma mönster framträder också i en annan undersökning som genomfördes i början av 2000-talet bland 16-åringar i fyra olika områden i Sverige⁵.

Ser vi till andra förändringar i ungdomars fritidsvanor under 1990-talet visar det sig att andelen ungdomar som går på bio ofta både har minskat och ökat. I undersökningen 1993 uppgav sex av tio av ungdomarna i 16–19-årsåldern att de besökte en biograf varje månad. I motsvarande undersökning 1997 var det knappt fyra av tio ungdomar. I början av 2000-talet (2002) har andelen ungdomar som går på bio minst varje månad ökat till cirka hälften av ungdomarna i åldersgruppen. Vi kan också notera ett liknande mönster för ungas utövande av individuell idrott, mellan åren 1993 och 1997 sjunker ungas individuella idrottsutövande för att sedan öka väsentligt under perioden 1997–2002. Andelen ungdomar i åldersgrupperna 16–19 år, 20–24 år samt 25–29 år som uppger att de varje vecka strövar i naturen, fiskar, jagar, gör båtturer etcetera minskar svagt men signifikant under hela perioden 1993 till 2002⁶.

En annan intressant förändring vid jämförelsen med tidigare fritidsmönster bland ungdomar är vidare att flera av de traditionella kultur- och nöjesaktiviteterna tycks ha förflyttats från offentliga lokaler utformade speciellt för aktiviteterna i fråga till en privat sfär. Exempelvis är hemmet den plats där de flesta ungdomar uppger att de ser på film (nio av tio anger detta), dansar, ser på dans, läser, lyssnar och spelar musik⁷.

Finns det tillräckligt för ungdomar att göra på fritiden?

Om vi utgår från att ungdomars fritid kretsar kring kompisar, musik, idrott, flickvänner/pojkvänner, nöjen, familj samt skilda massmedier så kan frågan ställas om detta är resultatet av ett äkta val, eller om utfallet snarare är en produkt av vad som finns att välja på. Skulle man ha valt annorlunda om utbudet såg ut på ett annat sätt? För att kunna resonera om denna fritidspolitiskt angelägna fråga ställdes ungdomarna i den tidigare omnämnda undersökningen bland 16-åringar i fyra olika geografiska

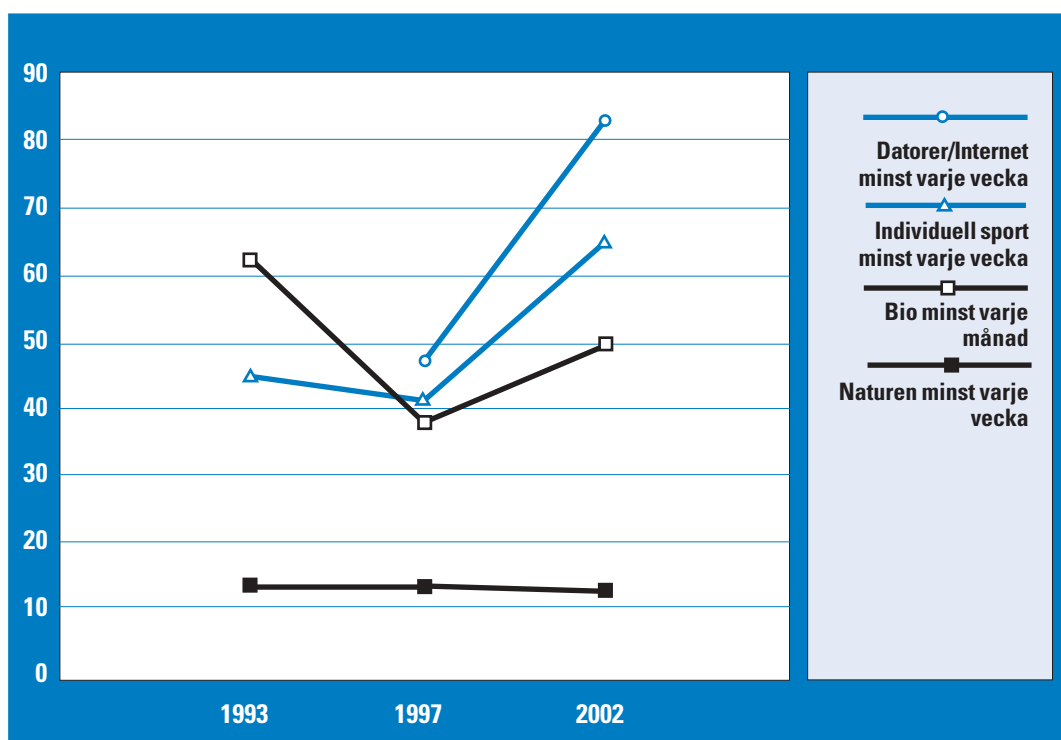

Diagram 1 Andel unga som gör följande på sin fritid, 16–19 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

områden inför frågan: Finns det tillräckligt att göra för dig på fritiden där du bor?

Resultaten från denna fråga visar på ett tankvärt (men kanske inte helt överraskande) svarsmönster. I undersökningen menar drygt fem av tio flickor att det inte finns tillräckligt mycket att göra för dem på fritiden, medan en stor andel av pojkarna är nöjda med det utbud som bjuds dem på hemorten⁸.

Följdriktigt uppger sex av tio flickor i undersökningen att de saknar en eller flera fritidssysselsättningar på sin hemort. Bland dem är det framför allt flickorna i glesbygdensområdet Bengtsfors/Årjäng som saknar aktiviteter där de bor, medan flickorna i Stockholms innerstad inte i lika stor utsträckning saknar olika saker att göra på sin fritid⁹. Noterbart är att även många pojkar i undersökningen (fem av tio) uppger att de saknar fritidssysselsättningar på sin hemort. Vad anser då ungdomar att politiker i deras kommun ska satsa på?

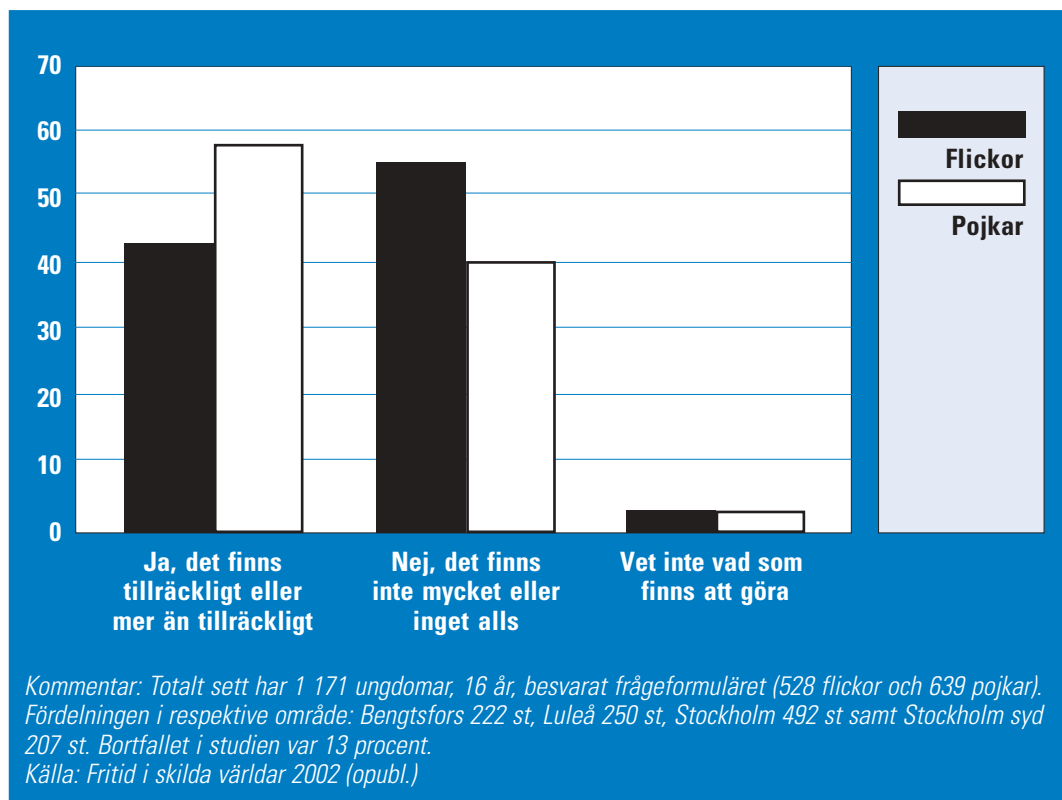

Diagram 2 Svarsfördelning på frågan om det finns tillräckligt att göra på fritiden där de bor, 16 år, 1997 och 2002, procent.

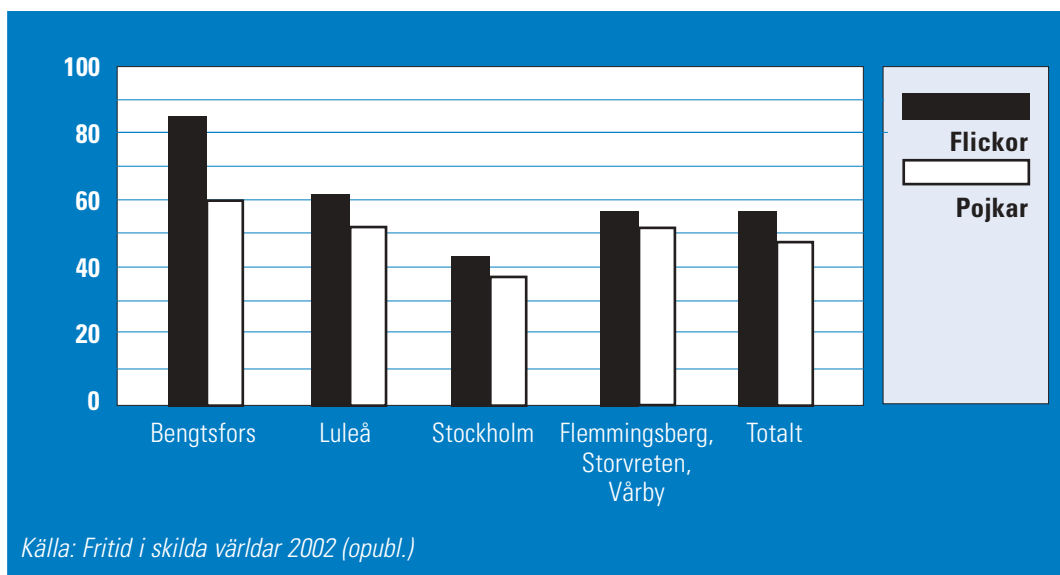

Diagram 3 Andel som saknar någon fritidssysselsättning på sin ort, 16 år, 2002, procent.

Ungdomarnas önskningar

På en fråga om vilka kulturaktiviteter och kulturlokaler ungdomarna vill att deras kommuner ska satsa på, är deras svar entydigt. Ungdomarna vill främst att det ska arrangeras pop-, rock- och hip-hopkonserter, filmvisningar/filmfestivaler samt disco (eller andra dansklubbar för populärmusik) på deras hemorter. Denna önskan om fler musikfestivaler delas av samtliga ungdomar i den undersökning som utfördes i de fyra områdena. Däremot kan man i deras önskan om filmvisningar respektive tillgång till disco- och danslokaler se en könsskillnad på så sätt att flickorna rangordnar behovet av danslokaler före filmfestivaler, medan svarsmonstret för pojkgruppen är det omvända. Därutöver är det värt att påtala att flickorna överlag, och i linje med tidigare utsagor, ser ett större behov än pojkarna av ett utvidgat fritidsutbud (inte minst gäller det

dansaktivitet). Jazz-, blues- eller folkmusik-konserter (eller festivaler) är emellertid exempel på arrangemang som pojkarna i högre grad än flickorna önskar ska ske på den egna hemorten.

Tabell 1 Kulturverksamheter unga vill att kommunen ska satsa på, 16 år, 2002, procent

	Bengtsfors/Årjäng		Luleå		Stockholm C		Stockholm S	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Pop-, rock- eller hip-hopkonserter/festivaler	63	54	80	63	65	65	60	51
Filmvisning/filmfestivaler	56	43	41	38	45	42	32	45
Disco eller andra dansklubbar för populärmusik	58	39	58	22	55	35	59	47
Teater	14	4	5	2	17	7	10	6
Bibliotek	3	3	9	4	11	10	16	13
Kulturföreningar	2	3	1	0	4	5	7	8
Museum och konstutställningar	4	4	3	2	5	10	7	7
Jazz-, blues eller folkmusikkonserter/festivaler	4	3	3	10	3	10	1	5
Studieförbund som ABF, TBV etc.	4	2	3	2	4	5	2	3
Musik och kulturskola	9	5	13	12	15	10	16	8
Replokaler (musik, sång, dans)	19	14	13	14	26	24	14	13
Körverksamhet	8	7	3	2	3	4	3	8
Dans (ex. balett, jazzdans, breakdance)	33	3	31	2	29	12	38	14
Symfoniorkestrar, klassiska konserter/festivaler	1	3	2	1	2	6	0	4
Annat	11	23	10	30	13	18	9	19

Källa: Fritid i skilda världar 2002 (opubl)

En liknande fråga på idrottens område ställdes också till ungdomarna i den nämnda undersökningen. "Vilka idrottsanläggningar/-verksamheter tycker du att din kommun ska satsa på?" Ungdomarnas svar måste nog sägas vara viktig vägledning för fritidspolitiska beslutsfattare. Det ungdomarna i första hand vill att deras kommuner ska satsa på är nämligen stora fasta anläggningar med ett brett användningsom-

råde. För flickornas del handlar önskemålen om simhallar, ishallar (Bengtsfors), gym samt bowlinghallar. För pojkarnas del handlar det om simhallar, ishallar, anläggningar för motorsport, sporthallar, fotbollsplaner samt bowlinghallar (Bengtsfors). Behoven av tillskott på idrottsanläggningar tycks vara mest uttalat i flickgruppen och i Bengtsfors och Stockholms syd.

Tabell 2 Vilka idrottsanläggningar/-verksamheter unga tycker att deras kommun ska satsa på, 16 år, 2002, procent

	Bengsfors/Årjäng		Luleå		Stockholm C		Stockholm S	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Simhall	61	48	28	12	42	21	48	40
Ishall	29	40	13	34	11	18	14	15
Skridskobana utomhus	4	1	2	6	6	7	7	8
Klättervägg	16	13	16	10	21	15	17	19
Skateboardramp	15	16	14	15	12	17	9	13
Sporthall	7	10	24	25	16	27	22	40
Tennisbana	5	8	6	10	15	13	5	14
Upplyst motionsspår	5	3	19	3	20	9	14	9
Fotbollsplan	5	7	18	24	13	28	16	38
Friidrottsanläggning	7	1	4	8	8	5	6	11
Gym (aerobics/styrketräning)	28	13	48	21	36	27	43	35
Golfbana	3	12	3	20	7	21	6	9
Bowlinghall	64	43	26	18	28	16	39	24
Motorsportbana	9	42	3	33	4	19	6	29
Ridanläggning	13	2	11	0	16	3	6	3
Squashhall	3	6	11	5	7	6	3	7
Skyttebana	8	16	4	15	8	19	8	22
Annat	12	7	6	13	9	16	12	13

Källa: Fritid i skilda världar 2002 (opubl)

Några avslutande frågor och reflektioner

Vad betyder då dessa förändringar och förhållanden på fritidens område för kultur- och fritidspolitiken? Många kommuner har under de senaste åren fullbordat omfattande organisatoriska förändringar i sättet att arbeta med fritidsfrågor. Betydande ekonomiska besparingar i kommunal verksamhet har också genomförts. Sådana förändringar och omprioriteringar har i vissa fall (i andra fall inte) skett

med hänsyn tagen till barns och ungdomars förändrade kultur- och fritidsvanor.

Genom att olika fritidsarenor och aktiviteter har kommit att förknippas med skilda sociala grupper har statushierarkier uppstått på fritidens område. Vissa aktiviteter framstår i hierarkierna, och mera generellt i samhället, som värdefulla, andra som mindre värdefulla. En del ungdomar verkar också ha utrustats med strategier med vars hjälp de, vanligen omedvetet, försvarar sällsyntheten i de egna aktiviteterna och

formerna för utövande, till exempel genom att överge praktiker, genrer och utövandesätt som växer i popularitet.

Andra ungdomsgrupper eftersträvar och försöker omvänt att närma sig mera exklusivt förekommande sysselsättningar, vanligtvis de övre socioekonomiska skiktens vanor och preferenser (vilket förmodligen resulterar i att de ursprungliga grupperna lämnar aktiviteterna och utövandesätten för mera prestigefyllda nya sådana) (Bourdieu, 1991, s. 191).

I denna process av växelverkan mellan behov av att tillhöra grupper och behov av att vara "någon särskild" skapas ständigt nya aktiviteter, organisationsformer och ungdomsgrupperingar. Detta förhållande reser en rad frågor kring kultur- och fritidspolitiska insatser i relation till givna politiska mål¹⁰.

- Vilka behov och intressen har barn och ungdomar? Är det dessa behov som vuxenvärlden möter, eller stöder de verksamheter som inte längre intresserar målgruppen? Erbjuder kommunerna buggkurser när ungdomarna går på streetdance?

Förändringar i utbudet av fritids- och kulturaktiviteter, liksom olika gruppers varierande efterfrågan av för dem attraktiva sysselsättningar, har (som tidigare påpekats) resulterat i att fritiden verkar bli alltmer olikartad för skilda grupper av barn och ungdomar. Det är idag både möjligt och befogat att tala om skilda fritidskulturer som får sin betydelse och innebörd i relation till varandra. Fritiden har därför i allt större utsträckning kommit att bidra till en symbolisk och reell differentiering ungdomar emellan. Detta leder till nya frågor:

- Vågar och ska samhället satsa på det nya och oprövade? Är alla "nya" aktiviteter, uttrycksformer och ungdomskulturer som skapas värdefulla? Vem ska i så fall bedöma deras värde?

Man kan med fog påstå att de satsningar som görs på föreningsliv och traditionella fritids- och kulturområden idag ofta gynnar väletablerade ungdomar (påfallande ofta av manligt kön), medan flickor och andra stora grupper (t.ex. invandrare, handikappade och ungdomar från lägre samhällsskikt) missgynnas. Hur ska man se på detta?

- Vilka ungdomar gynnas av den rådande ordningen på fritidens område och vilka ungdomar missgynnas av dagens fritidssatsningar? Vad kan man göra för att stödja de ungdomar som avsiktligt flyr de vuxenorienterade fritidssysselsättningar och de etablerade kulturinstitutionerna, till kamraterna och de oorganiserade fritidsaktiviteterna samt till populärkulturens utbud?

Svaren på dessa frågor är ingalunda lätta att ge. Det finns sällan något entydigt "rätt eller fel" svar, eller enkel lösning, på frågornas problematik. Ofta är de i stället förknippade med synnerligen osäkra avvägningar mellan olika handlingsalternativ (förknippade med skilda för- och nackdelar) samt dessutom nära sammankopplade med individuella och politiska preferenser. På frågan om politiker möter de ungas behov och intressen så är det enkelt att svara nekande. Det är uppenbart för alla (inte minst på grund av den mycket höga omsättnings-hastigheten på attraktiva fritidssysselsättningar) att verksamheter som inte längre är högprioriterade av alla ungdomar får ekonomiskt stöd.

Verkligheten förändras ofta snabbare än de administrativa systemen har förmåga att hantera.

En annan svårighet för de politiskt ansvariga är också att stora investeringar, i till exempel anläggningar, kan komma att binda upp betydande resurser över lång tid, resurser som annars skulle ha kunnat användas till andra (och för tillfället mer populära) ändamål. Problemet är dock att om man avstår från att genomföra stora ekonomiska satsningar i infrastruktur så kommer andra grupper unga och äldre att drabbas. Frågan om samhället ska satsa på nya och efterfrågade, men också oprövade, aktiviteter och organisationsformer är inte heller oproblematisk. Vi vet till exempel att den 1960- och 1970-talstrend som under några år präglade delar av mode-, musik- och ungdomskulturen både har varit och är nära ihopkopplad med förekomsten av narkotiska preparat av skilda slag. Hur ska man mot den bakgrunden bedöma önskemål om lokaler för streetdance etcetera?

Samtidigt ska det sägas att en alltför rigid hållning i detta avseende förhindrar många drogfria ungdomars dans- och kontaktmöjligheter. Slutligen frågar man sig i vilken utsträckning kommuner ska satsa på fritidsaktiviteter där man inte har full insyn, dvs. satsningar som riktas mot de ungdomar som vänder de etablerade intresse- och folkrörelseorganisationerna ryggen? Och om man anser att man inte bör satsa på sådana "okontrollerbara" verksamheter, hur ska man då nå och kommunicera med de ungdomar som flyr vuxenvärlden och det organiserade?

Hur man än besvarar dessa frågor, och väljer att agera, ser vi att fritiden (vid sidan av skolan, arbetet och hemmet) har kommit att bilda en sfär i ungdomars liv där goda möjligheter ges att utveckla egna identiteter, kulturer och livs-

projekt, liksom att skapa sig bilder av hur världen fungerar och ser ut. Valet av fritidsaktiviteter och anslutningen till olika fritidskulturer bidrar inte endast till att ge de unga skilda eller likartade vanor och beredskaper, utan också till att skapa varierande erfarenhetsvärldar och kompetenser (som i sin tur är olika gångbara, värderade och nödvändiga på andra samhällsarenor). På detta sätt uttrycks, kommuniceras och inhämtas också på fritiden erfarenheter och resurser (i vid mening) som ungdomarna har fördel (eller nackdel) av på andra livsområden. Därmed bidrar fritiden till att ge de unga skilda utgångspunkter och livschanser. Fritiden kan både (utan att så är intentionen) förstärka de skillnader som finns mellan olika ungdomsgrupper, men kanske också fungera utjämnande och som ett sammanhållande kitt mellan de unga. Fritiden utgör därför en mycket viktig del i våra barns och ungdomars uppväxtvillkor. Vilken roll fritiden tillåts få i de ungas liv beror i stor utsträckning på oss vuxna, vilka initiativ vi tar men kanske ännu mer på vilka åtgärder vi avstår från.

Noter

¹ Ontologisk trygghet "syftar på den tillförsikt som de flesta människor hyser rörande att deras identitet kommer att uppvisa en kontinuitet och att den omgivande sociala och materiella handlingsmiljön kommer att vara konstant." (s. 91) Begreppet existentiell ångslan förklarar Giddens på följande sätt: "Men 'misstro' är en alltför svag term för att uttrycka motsatsen till grundläggande tillit,... Om en grundläggande tillit inte utbildas eller dess inneboende ambivalens inte hålls inom vissa gränser, uppstår en ihållande existentiell ångslan." (s. 97) För en utförligare beskrivning av begreppen "Ontological Security" respektive "Existential Anxiety" hänvisas till Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*.

² Denna föreställning om en obestämd, påverkbar och delvis motsägelsefull identitet står i stark kontrast mot de identitetsbegrepp där individens identiteter framställs som essentiella kärnor, biologiskt grundade, fasta och oförän-

derliga genom livets gång, eller identiteter beskrivna som inristade strukturer, fast bestämda av de rådande historiska, kulturella och sociala omständigheterna. Se t.ex. Reimer, B. (1994). *The Most Common of Practices*. On Mass Media Use in Late Modernity. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, s. 20–21 och 85–86. Se också Giddens, A. (1995). *Intimitetens omvandling*. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället. Bokförlaget Nya Doxa, Otta, Norge, s. 34.

³ Jfr. Johansson, T. and Miegel, F. (1992). *Do the Right Thing*. Lifestyle and Identity in Contemporary Youth Culture. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, s. 52.

⁴ Se Nilsson, P. (1998) *Fritid i skilda världar*. Ungdomsstyrelsen, Stockholm.

⁵ Den undersökning som här omtalas är en uppföljning av undersökningen *Fritid i skilda världar* som genomförts under 2002 i samma skolor som besöktes under i mitten av 1990-talet.

⁶ Denna trend kan inte sägas vara ungdomsspecifik utan är noterbar i samtliga åldersgrupper i Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie. Det bör också poängteras att andelen ungdomar som uppger att de aldrig vistas i naturen inte har ökat mellan åren 1993 och 2002. Vi kan således notera en utveckling där andelen ungdomar som utövar friluftsliv i dessa former "mera sällan" har ökat under perioden.

⁷ Dessa iakttagelser bygger på resultaten från den tidigare omnämnda uppföljningen (2002) av undersökningen *Fritid i skilda världar*.

⁸ Undantaget från detta svarsmönster är flickorna i Stockholms innerstad som i lika hög grad som pojkarna i undersökningen förklarar sig nöjda med det utbud som finns.

⁹ Bland flickorna i Stockholms innerstad saknar fyra av tio flickor någon fritidssysselsättning att utöva där de bor. Övriga områden i undersökningen var Luleå och Stockholms syd (Tumba, Flemingsberg och Vårby).

¹⁰ Jfr diskussionen i Nilsson, P. (1996). *Fritiden – tidsfördriv eller investering? Om skilda fritidskulturer bland barn och ungdomar*. I *Krokig väg till vuxen*. Fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete. Ungdomsrapporten 1996 Del 2, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, s. 35–37.

Referenslista

Bourdieu, P. (1991). *Kultur och kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*. Daidalos, Göteborg.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1995). *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Otta, Norge: Bokförlaget Nya Doxa.

Giddens, A. (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor books.

Johansson, T., & Miegel, F. (1992). *Do the Right Thing. Lifestyle and Identity in Contemporary Youth Culture*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Nilsson, P. (1996). *Fritiden – tidsfördriv eller investering? Om skilda fritidskulturer bland barn och ungdomar*. I *Krokig väg till vuxen. Fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete*. Ungdomsrapporten 1996 Del 2, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

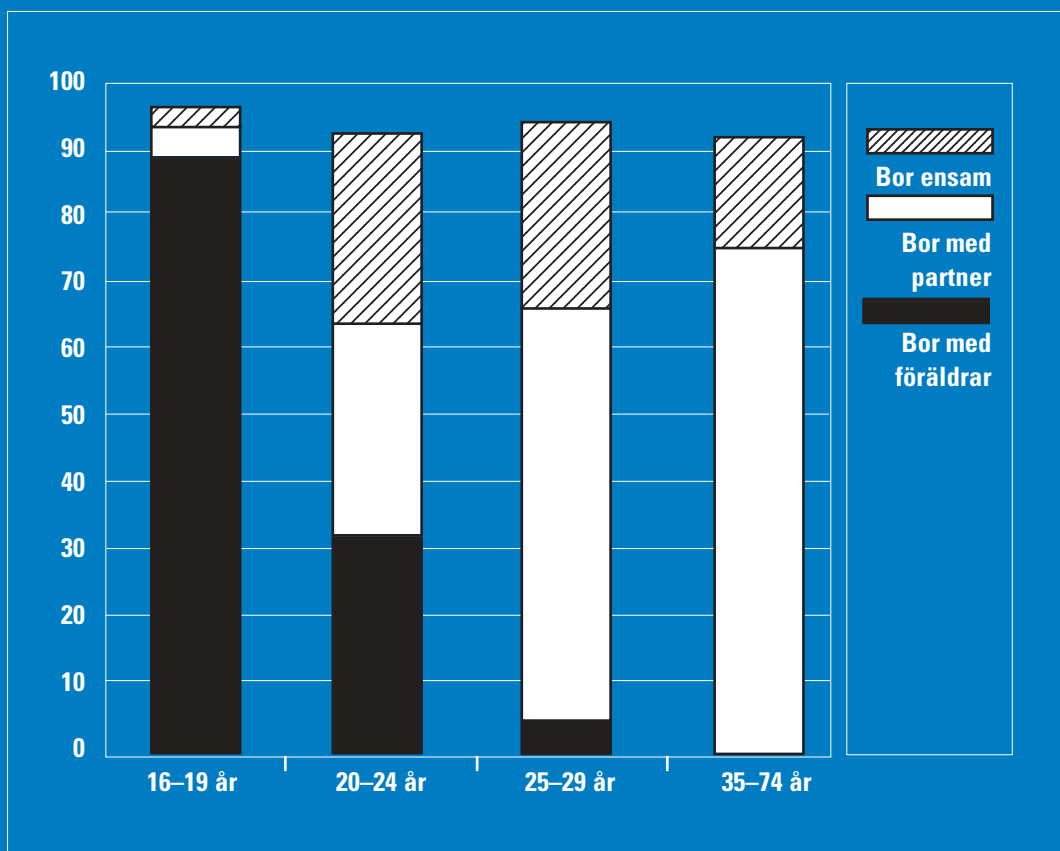
Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Reimer, B. (1994). *The Most Common of Practices. On Mass Media Use in Late Modernity*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Familj

Kapitel 8

Fakta om boende, 16–74 år, 2002

Ungas syn på familj och jämställdhet

Inom det här området har vi frågat om synen på att bilda familj, hur viktigt familjebildande och barn är nu och vid 35 års ålder. Vi frågar om arbetsfördelning mellan föräldrar och vi frågar om det finns svårigheter att kombinera familj, barn och karriär. Många av frågorna jämförs med tidigare undersökningar.

Ungdomen är en mycket händelserik tid och vad som rör sig i huvudet på en 16-åring skiljer sig radikalt från vad en 29-åring grubblar över. En 16-åring som inte har hunnit bilda en egen familj ser på begreppet utifrån sin egen uppväxtfamilj. Unga i åldern 20–24 år bor i lika stor utsträckning hos föräldrarna som med partner eller singel. I åldern 25–29 år bor 60 procent med en partner och ungefär varannan med barn, och det troliga är att deras attityder formats av att tillhöra både denna nyare och sin uppväxtfamilj. I undersökningen bor var sjätte i åldern 20–24 år, en av fyra i åldern 25–29 år och i stort sett varannan i åldern 35–74 år, tillsammans med egna barn.

Förändringar under 1990-talet

Att skaffa familj och barn är viktigt för unga idag, men vad som är en familj är inte längre lika självklart.

Andelen som instämmer i att ett barn behöver ett hem med en mamma och en pappa för att växa upp lycklig har minskat och andelen som instämmer i påståendet att äktenskapet är en omodern institution har ökat.

Andelen som instämmer i att båda föräldrarna ska bidra till försörjningen har minskat, till-

sammans med den andel som instämmer i att alla småbarnspappor ska ta föräldraledigt minst två månader. Men även andelen som instämmer i att hemarbete kan vara lika tillfredsställande för en kvinna som att arbeta har minskat.

Om vi tittar på olika åldersgrupper så ser vi att förändringarna varit olika stora. Det finns också skillnader mellan om man är född i Sverige eller inte, eller om man är kvinna eller man. Genomgående är dock att de som *instämmer helt* har minskat sedan 1993 respektive 1997, och att andelen som är *tveksamma* har ökat. Detta

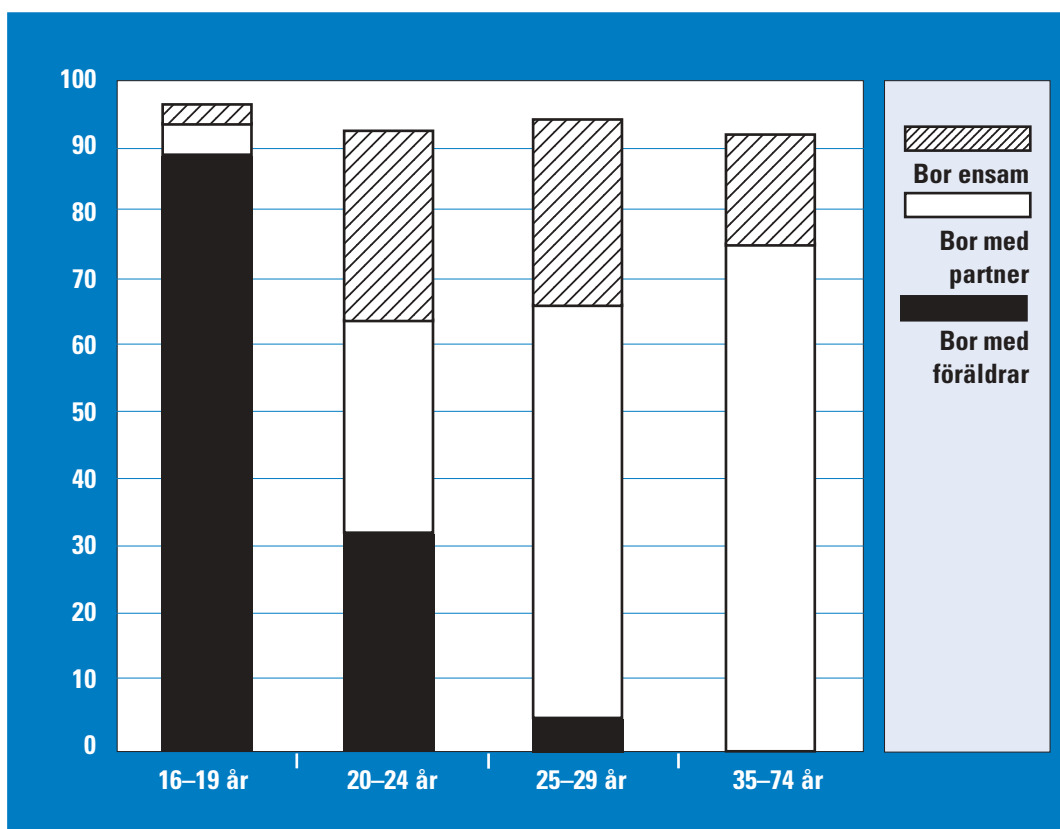

Diagram 8.1 Andel som anger att de bor ensamma, med partner eller med föräldrar, 16-74 år, 2002, procent.

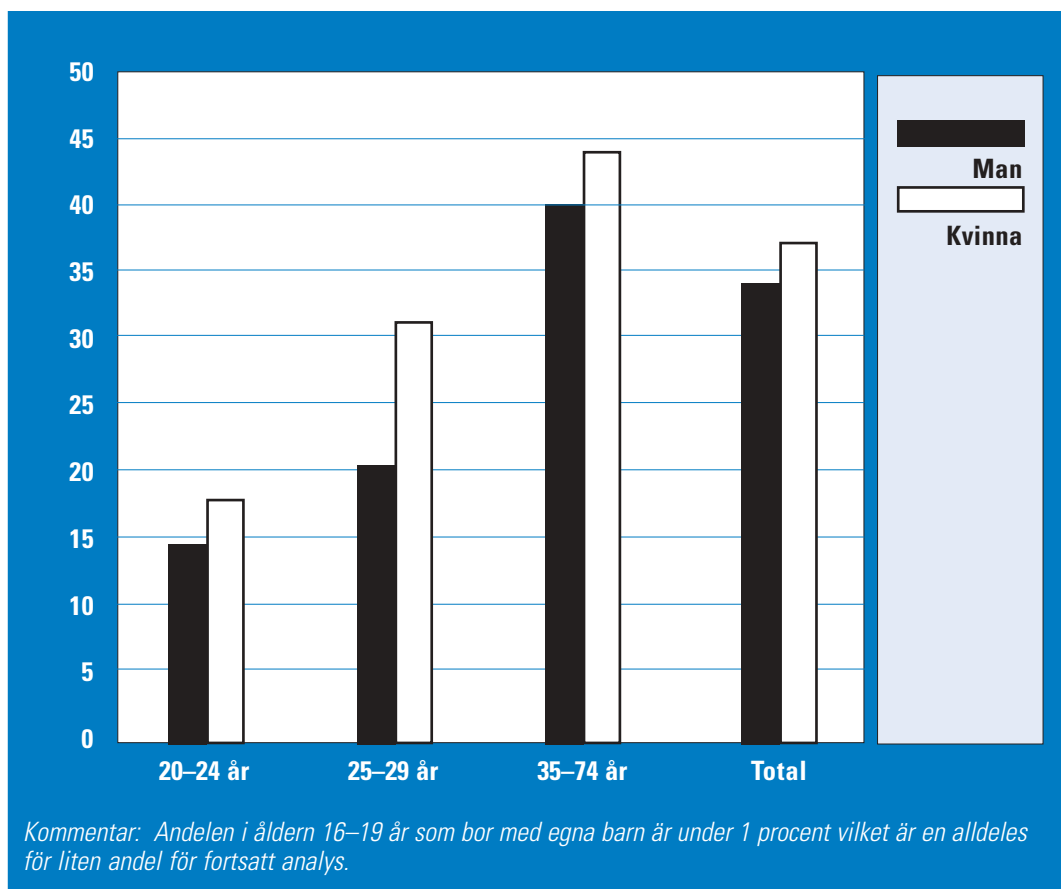

Diagram 8.2 Andel kvinnor och män som bor med egna barn, 20-74 år, 2002, procent.

har framförallt skett bland yngre. Kvinnor och äldre unga instämmer inte, eller i lägre grad än tidigare.

Att skaffa barn

Andelen som instämmer i påståendet *att skaffa barn är en av meningarna med livet* har minskat sedan 1993. Minskningen var större mellan 1993 och 1997 än mellan 1997 och 2002. Det är framförallt i gruppen 16-24 år som minskningen har skett.

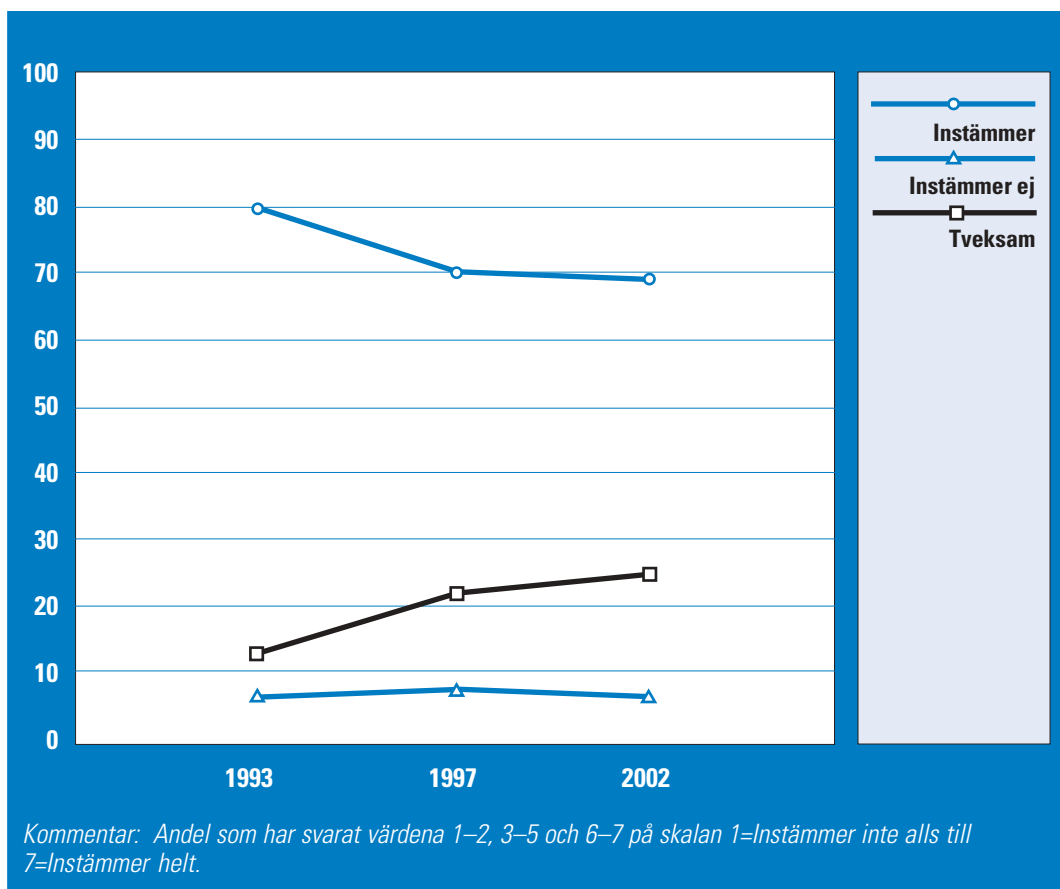

Diagram 8.3 Andel som instämmer och instämmer ej i påståendet att skaffa barn är en av meningarna med livet, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

När vi jämför olika grupper och i vilken grad de instämmer ser vi att vuxna i åldern 35–74 år instämmer i högre grad än unga 16–29 år. Bland unga kvinnor, unga i åldern 25–29 år och de som har arbete är andelen som instämmer i påståendet att skaffa barn är en av meningarna med livet högst, och bland de yngsta, män och unga som studerar är andelen lägst. Det finns ingen större variation utifrån kommun eller

födelseland. Föräldrarnas utbildning samverkar något så att de med föräldrar med kortare utbildning instämmer något mer i att skaffa barn är en av meningarna med livet.

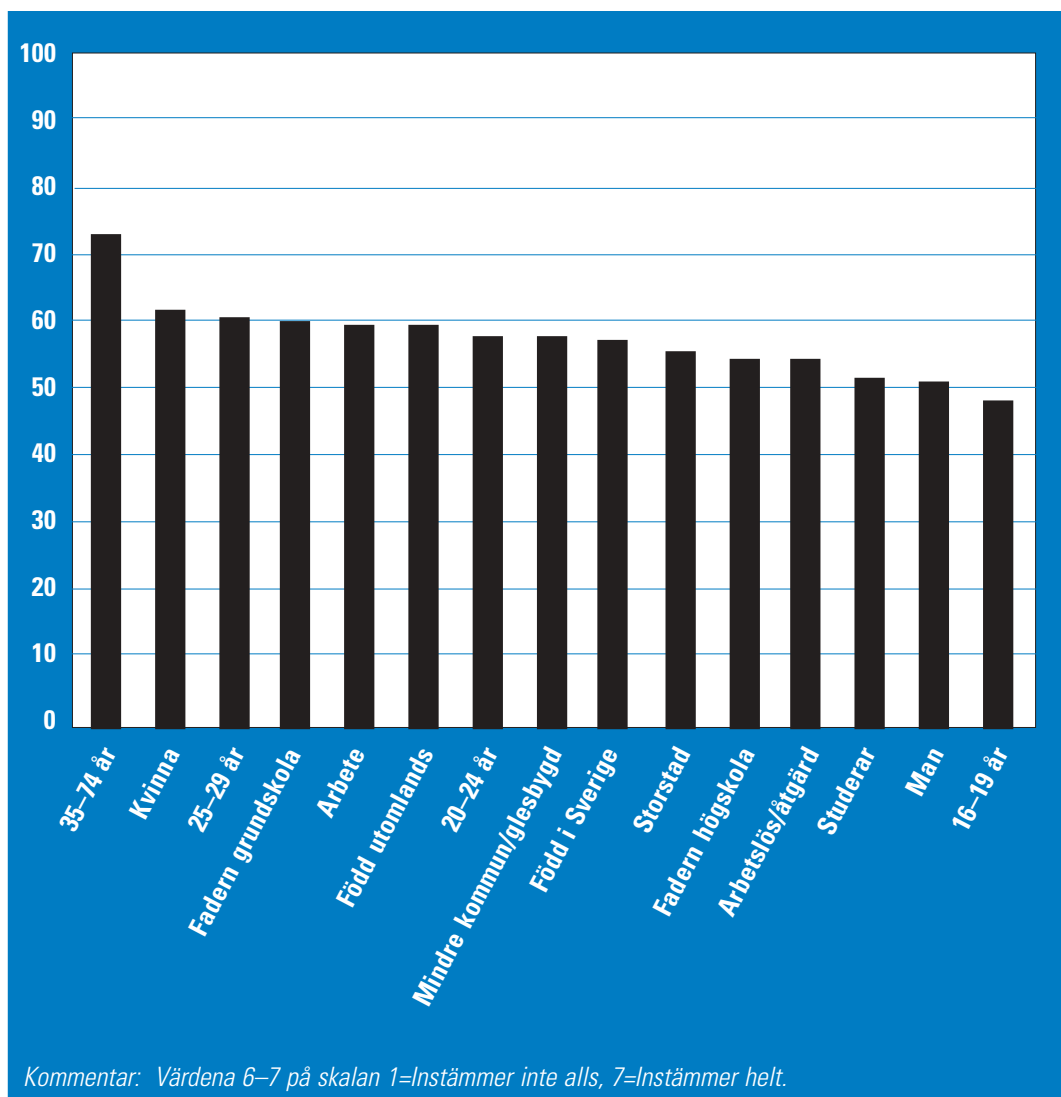

Diagram 8.4 Andel i olika grupper som instämmer i påståendet att skaffa barn är en av meningarna med livet, 16-29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Äktenskap

Andelen som instämmer i att *äktenskapet är en omodern institution* ökade både mellan 1993 och 1997 och mellan 1997 och 2002. Men den största förändringen var från *instämmer ej* till *tveksam*. Utvecklingen såg likadan ut i alla åldersgrupper. Andelen som instämmer är dock endast 10 procent, över 50 procent instämmer inte och cirka 35 procent är tveksamma.

Det finns inte någon skillnad mellan unga och vuxna på samma sätt som i påståendet ovan. Unga i åldern 16–19 år skiljer dock ut sig och instämmer i högre grad än någon annan åldersgrupp. Det är män, unga i storstad och unga födda utomlands som instämmer i högre grad i påståendet *äktenskapet är en omodern institution*. Kvinnor, unga med föräldrar med kortare utbildning och unga som arbetar instämmer i lägre grad. Överlag är dock andelen som instämmer i påståendet låg, även om den ökat långsamt sedan 1993.

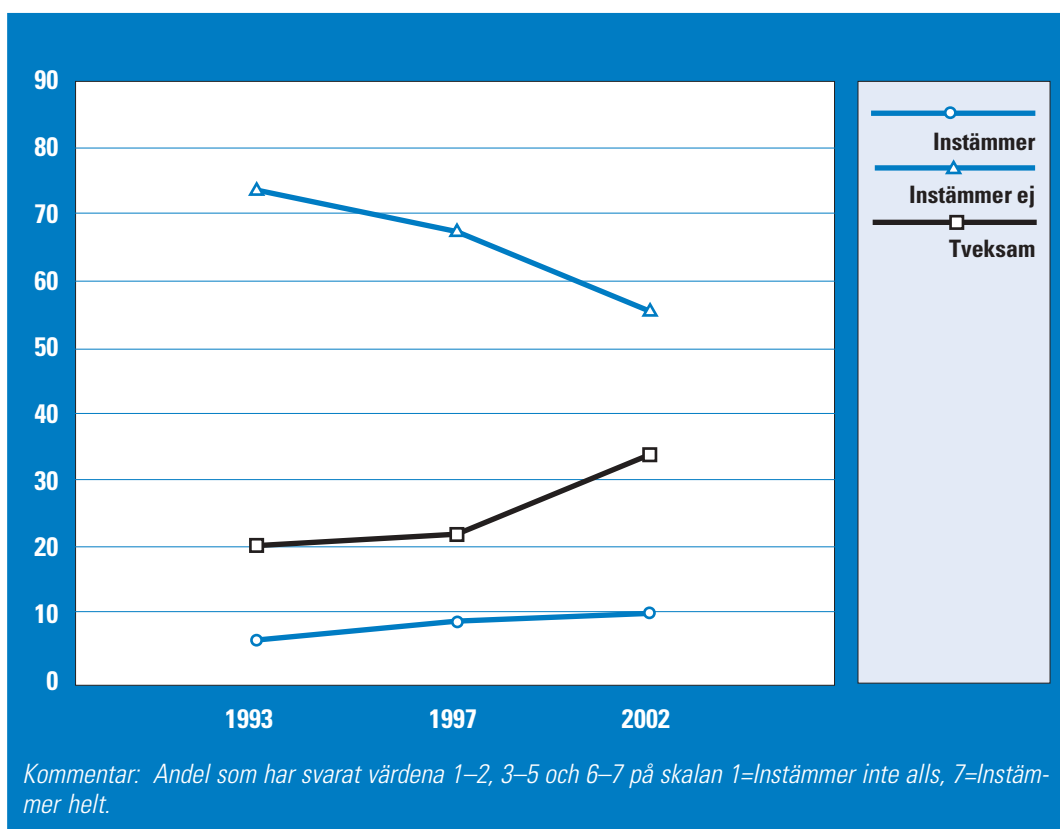

Diagram 8.5 Andel som instämmer och instämmer ej i påståendet *att äktenskapet är en omodern institution*, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

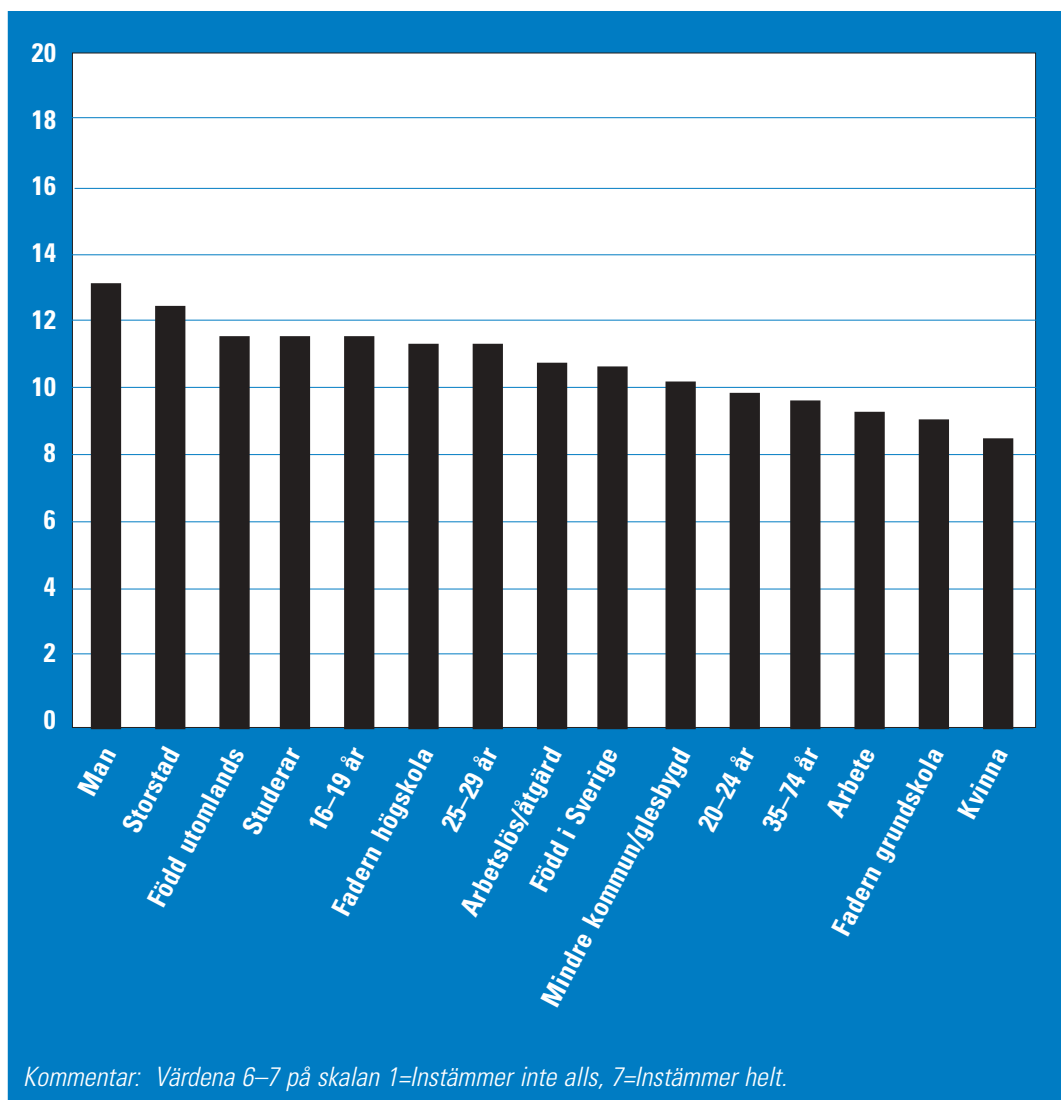

Diagram 8.6 Andel i olika grupper som instämmer i påståendet att äktenskap är en omodern institution, 16–29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Ett hem med både en mamma och en pappa

Andelen som instämmer i påståendet att *ett barn behöver ett hem med både en mamma och en pappa för att växa upp lyckliga* har minskat under hela perioden 1993–2002. Merparten av minskningen skedde mellan 1993 och 1997. Minskningen är störst i de yngre grupperna. Det brukar förklaras med att andelen unga som har upplevt skilsmässa och nya familjeförhållanden under uppväxten har ökat.

Istället har andelen som inte instämmer, och framförallt de som är tveksamma ökat. Sex av tio instämmer dock fortfarande i påståendet att barn behöver en mamma och en pappa för att växa upp lyckliga. De som själva har vuxit upp med en ensam förälder instämmer i lägre grad i påståendet. Attityden samvarierar också med vilka rättigheter man tycker att homosexuella ska ha att adoptera. De som i högre grad instämmer i påståendet att *homosexuella ska ha rätt att adoptera på samma villkor som heterosexuella* instämmer i lägre grad i att ett barn behöver ett hem med både en mamma och en pappa.

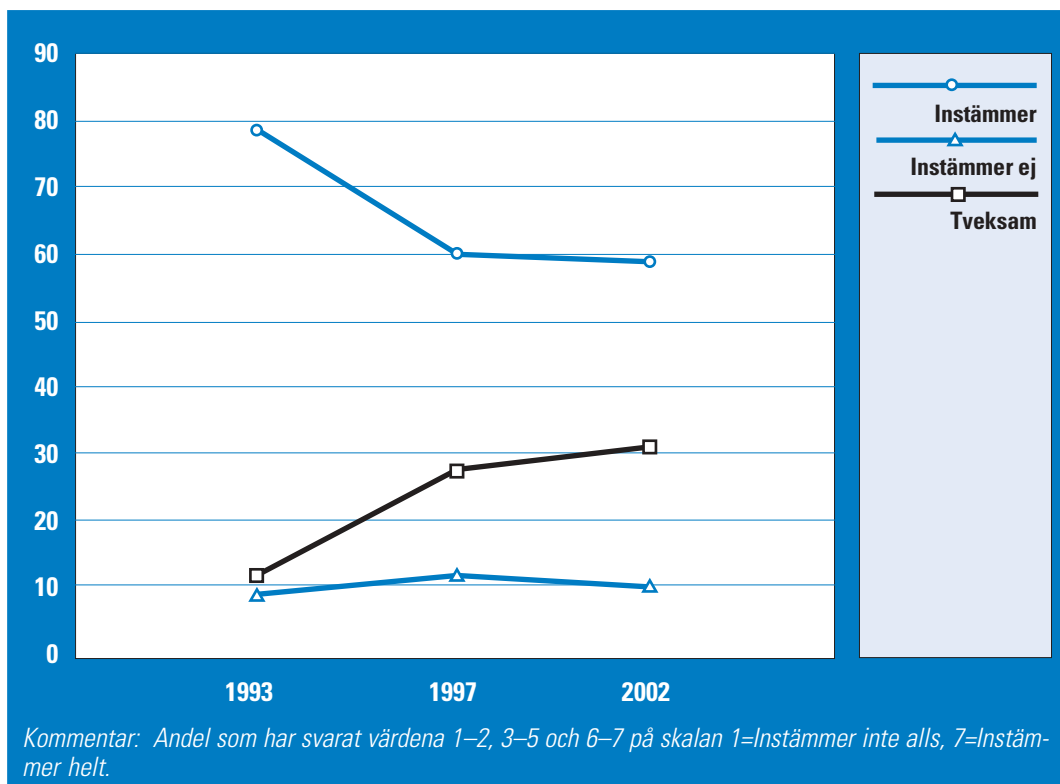

Diagram 8.7 Andel som instämmer och instämmer ej i påståendet att barn behöver ett hem med både mamma och pappa för att växa upp lyckliga, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

Andelen unga som instämmer i påståendet barn behöver både en mamma och en pappa för att växa upp lyckliga varierar mellan 37 och 66 procent. Det finns en tydlig differens mellan unga kvinnor och unga män i hur många som instämmer i påståendet. Det finns också en differens mellan storstad/glesbygd, de som studerar och de som inte gör det och födelseland. Föräldrarnas utbildning samvarierar också med

om man instämmer i påståendet. Unga födda utomlands, vuxna, män och unga med föräldrar med kortare utbildning instämmer i högre grad än kvinnor, unga som studerar och unga som har föräldrar med längre utbildning.

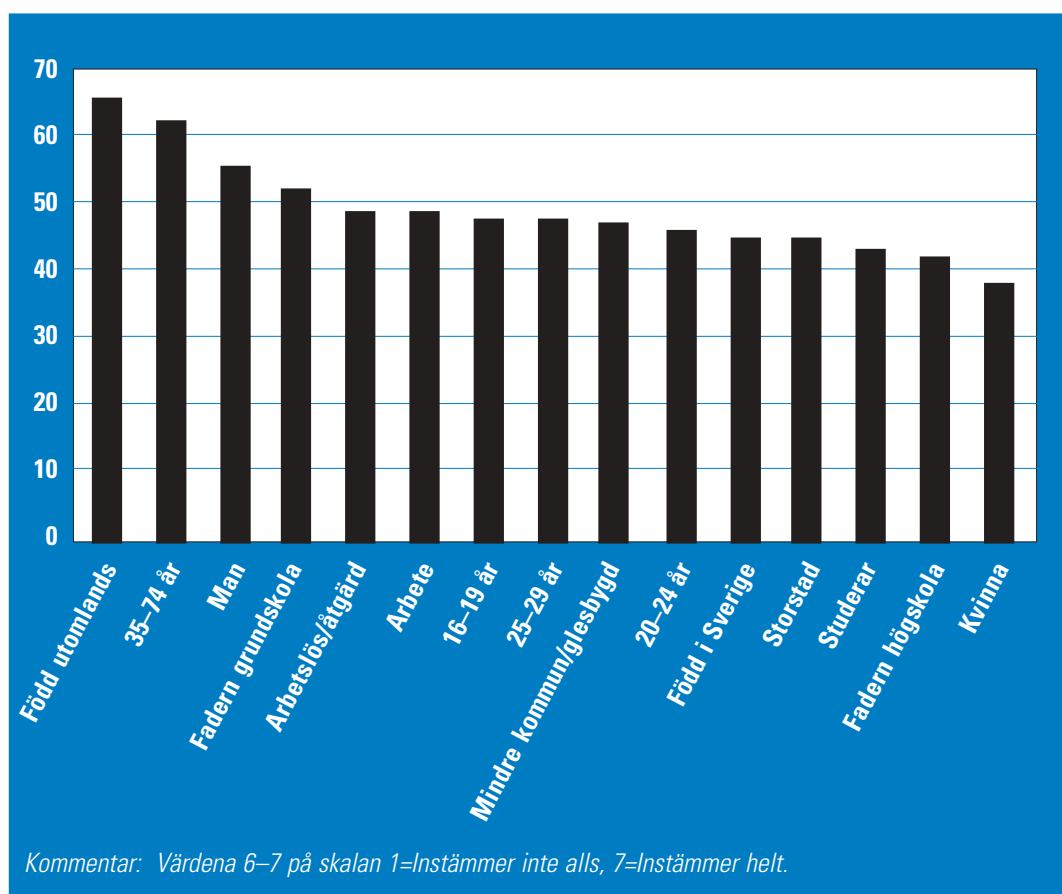

Diagram 8.8 Andel i olika grupper som instämmer i påståendet att barn behöver ett hem med både mamma och pappa för att växa upp lyckliga, 16-29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Familjens försörjning och arbetsfördelning

Vi ställde följande påståenden och bad svaranden instämma eller inte:

- Alla småbarnspappor bör ta föräldraledigt under minst två månader
- Att vara hemarbetande är lika tillfredsställande för en kvinna som att arbeta
- Ett barn i förskoleåldern mår bäst av att mamma/pappa är hemma hela dagarna
- Båda föräldrarna bör bidra till familjens försörjning

Ungefär varannan instämmer i att *pappor bör ta föräldraledigt i minst två månader*. Av kvinnor i åldern 16–19 år instämmer 56 procent, de är mest positiva till pappaledigt. Av männen i åldern 16–19 år instämmer 50 procent. I åldersgruppen, 25–29 år (kvinnor och män) instämmer 58 procent. Det är 10 procent färre som instämmer 2002 än 1993.

Färre instämmer också i att *båda föräldrarna bör bidra till försörjningen*, andelen har sjunkit från mellan 80 och 90 procent till mellan 75 och 80 procent bland de unga, men gjort en riktig djupdykning bland de vuxna, från 75 till 57 procent. Yngre instämmer i större utsträckning än äldre, 81 procent bland de i åldern 16–19 år, 71 procent i åldern 25–29 år och 55 procent i åldern 35–54 år. Kvinnor och män instämmer i lika hög grad.

Färre instämmer också i påståendet att *vara hemarbetande är lika tillfredsställande för en kvinna som att arbeta*. Även här finns en generationsskillnad, men endast 20 procent i åldern 35–74 år och 10 procent i åldern 16–29 år instämmer i påståendet.

Andelarna som instämmer i att *ett barn mår bäst av att mamma eller pappa är hemma hela dagarna* har nästan halverats sedan 1997 från 10–20 till 5–10 procent. Här är skillnaderna mellan generationerna störst när det gäller om mamma ska vara hemma eller inte, endast 5 procent unga och vuxna instämmer i att *ett barn mår bäst av att pappa är hemma hela dagarna*, andelen som *inte alls instämmer* är 32 procent.

Tabell 8.1 Andel som instämmer i följande påståenden, 16–74 år, 1993 och 2002, procent

	Ålder	1993	2002
Pappor föräldraledigt 2 månader	16–29 år	72	59
	35–74 år	52	49
Hemarbete lika tillfredsställande	16–29 år	13	10
	35–74 år	23	20
Båda bör bidra till försörjningen	16–29 år	85	76
	35–74 år	75	57

Kommentar: Värdena 6–7 på skalan 1=Instämmer inte alls, 7=Instämmer helt.

Tabell 8.2 Andel som instämmer i följande påståenden, 16–74 år, 1997 och 2002, procent

Ett barn mår bäst av att:	Ålder	1997	2002
pappa är hemma hela dagarna	16–29 år	22	5
	35–74 år	11	5
mamma är hemma hela dagarna	16–29 år	22	10
	35–74 år	44	26

Kommentar: Värdena 6–7 på skalan 1=Instämmer inte alls, 7=Instämmer helt.

Planer på egen familj

Hur är det då med ungas egna planer på att skaffa familj? Vi frågade alla i åldern 16–29 år *hur viktigt det var vid 35 års ålder att ha bildat familj och skaffat barn*. Frågan ställdes också 1997 men förändringen är inte stor. Andelen som tycker att ha skaffat barn vid 35 års ålder är viktigt har minskat något i åldern 16–19 år och ökat i åldern 25–29 år och bland unga födda utomlands.

Andelen som tycker att det inte är viktigt ligger under 10 procent. Förändringarna är små men signifikanta, dvs. de är med 99 procents säkerhet inte slumpmässiga.

Tabell 8.3 Andel som svarat att det är mycket viktigt att ha bildat familj och skaffat barn vid 35 års ålder, 16–29 år, 1997 och 2002, procent

	1997	2002
Alla	41	42
Män	32	32
Kvinnor	48	51
16–19 år	35	33
20–24 år	40	40
25–29 år	46	48
Född i Sverige	40	40
Född utomlands	49	53

Kommentar: Värde 7 på skalan 1=Inte alls viktigt, 7=Mycket viktigt.

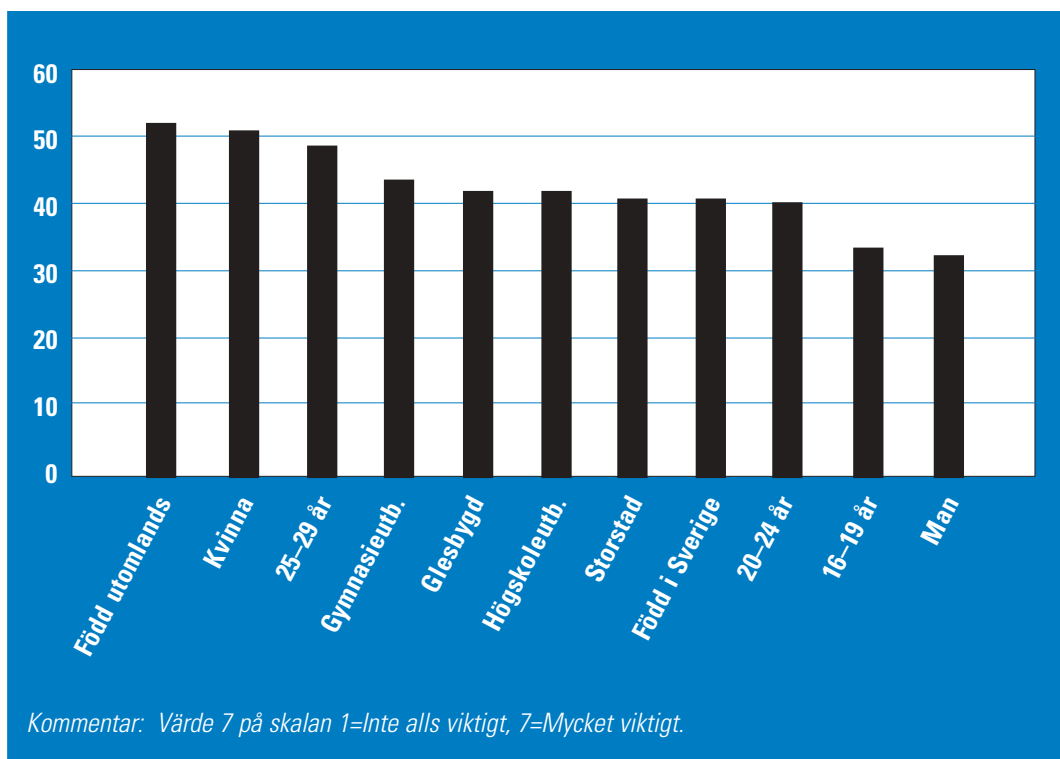

Diagram 8.9 Andel som svarat att det är mycket viktigt att ha bildat familj och skaffat barn vid 35 års ålder, 16–29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Av diagram 8.9 kan vi utläsa att ungas kön och om de är födda i Sverige eller inte spelar en stor roll för hur viktigt de anser att familjebildande före 35 års ålder är. Det är också stor skillnad på vad man tycker när man är 16–24 år och när man närmar sig 30 år. Var man bor i Sverige eller vilken utbildning man har spelar mindre roll.

Vi frågade också hur viktigt det var att *leva ett lugnt och stabilt familjeliv vid 35 års ålder*. Andelen som tycker att det är mycket viktigt att leva ett lugnt och stabilt familjeliv, 35 procent, har

inte förändrats sedan 1997 och andelen som svarar att det inte alls är viktigt är också oförändrad, 4 procent. Denna fråga kan sägas vara mer normativ och får antagligen unga att associera till traditionell kärnfamilj.

Även här anser unga som är födda utomlands att det är mycket viktigt. Därefter följer gruppen kvinnor. Vilken typ av kommun man bor i och vilken sysselsättning man har ger också utslag. De som i minst utsträckning anger att ett lugnt och stabilt familjeliv är mycket viktigt är studerande och män.

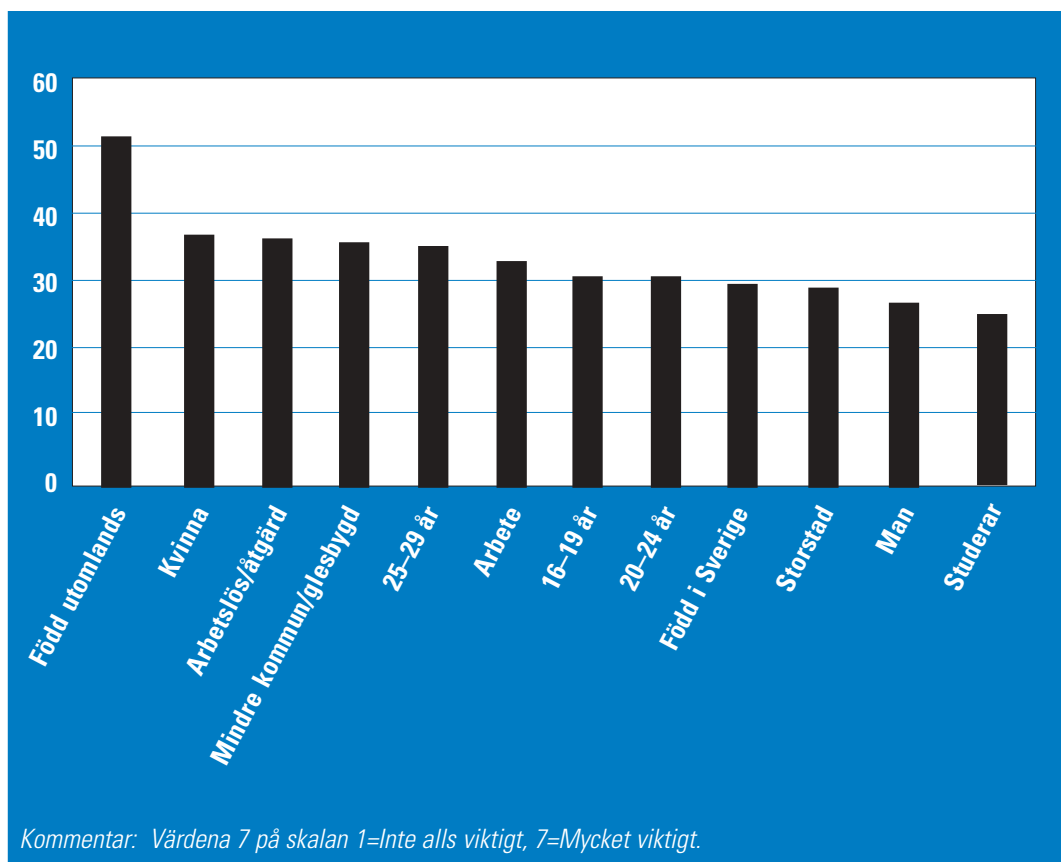

Diagram 8.10 Andel i olika grupper som anser att det är mycket viktigt att vid 35 års ålder leva ett lugnt och stabilt familjeliv, 16–29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

Hur karriären påverkas av föräldraskap

Unga idag, både kvinnor och män, väntar i genomsnitt tills de är 28 år respektive 31 år gamla innan de blir föräldrar, 1990 var kvinnorna i genomsnitt 26 år när de fick sitt första barn. Detta kan enligt andra undersökningar bland annat bero på den senarelagda etableringen på arbetsmarknaden som framförallt drabbar unga kvinnor (SCB, 2001).

Gör unga idag en riskanalys av hur föräldraskap påverkar lön och karriär? Vi ställde bland annat frågorna:

- Tror du att dina möjligheter till karriär och löneutveckling kan komma att påverkas, positivt eller negativt, om du får barn?

- Tror du att din karriär och din löneutveckling har påverkats eller kommer att påverkas, positivt eller negativt, av att du har fått barn?

Syftet var dels att försöka fånga vad unga som har barn tror om föräldraskapets effekter på karriär och löneutveckling, dels vad unga utan barn eller utan arbete tror.

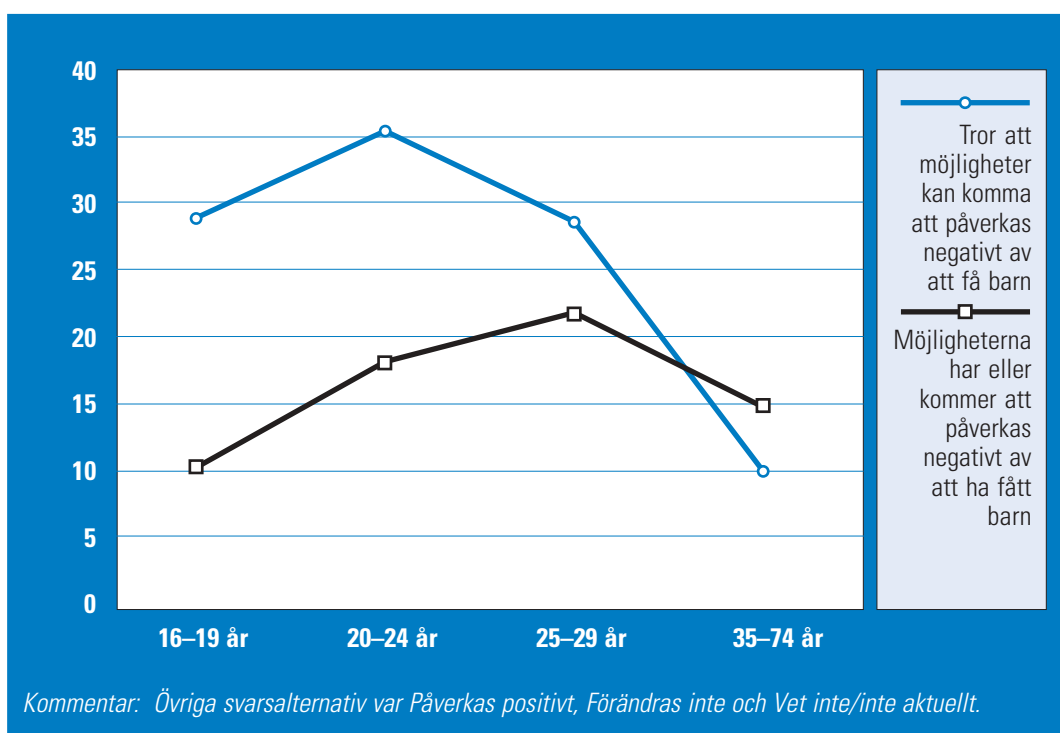

Diagram 8.11 Andel som svarat påverkas negativt, på frågan om de tror på att deras karriär och löneutveckling kan komma att eller har påverkats av att de får/fått barn, 16-74 år, 2002, procent.

Generellt kan vi säga att kvinnorna i högre grad än männen bedömer att effekten av att bli förälder kommer att bli negativ på lön och karriär. Vi kan också se att kvinnor i högre grad än män anser att effekten blivit negativ. I åldersgruppen 20–24 år tror var tredje av dem som inte har barn eller arbete att deras karriär kommer att påverkas negativt. Bland dem som har barn eller arbete anser var femte att deras karriär eller löneutveckling påverkats negativt. Resultaten går i samma riktning som i andra undersökningar, till exempel Barnafödandet i fokus (Socialdepartementet, 2001).

Hur viktigt är det att kunna kombinera arbete och familj

Livssituationerna är mycket olika i ungdomsgruppen och andelen som tycker att *arbetet ska vara möjligt att kombinera med hem, barn och fritid* ökar med ålder. Kvinnorna tycker att det är viktigare än männen, och könsskillnaden ökar med ålder (se differenserna i diagram 8.12).

På frågan om hur viktigt det är med *en jämn könsfördelning på arbetsplatsen* svarar män generellt att det är mindre viktigt, och kvinnor att det är mycket viktigt. Bland kvinnorna är det de

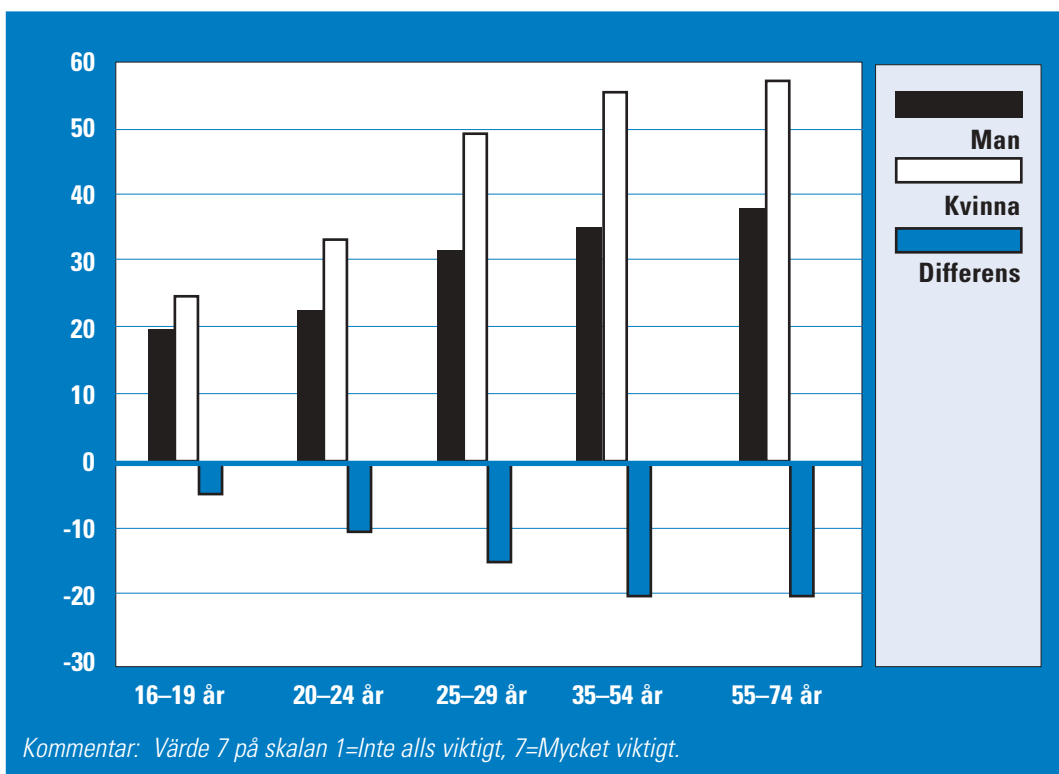

Diagram 8.12 Andel män och kvinnor som anser att det är mycket viktigt med goda möjligheter att kombinera arbete med hem, barn och fritid, 16–74 år, 2002, procent.

yngsta och äldsta som anger mycket viktigt, det vill säga de som i störst utsträckning inte befinner sig på arbetsmarknaden.

Bland männen är det främst de unga som anser att det är viktigt med jämn könsfördelning, även om de äldsta männen är något mer positiva än de medelålders.

Generellt kan vi säga att kvinnorna bedömer vikten av att kunna kombinera arbete med familj och barn högre än män. Vi kan också se att

kvinnor i högre grad än män anser att karriären påverkas negativt av att bilda familj.

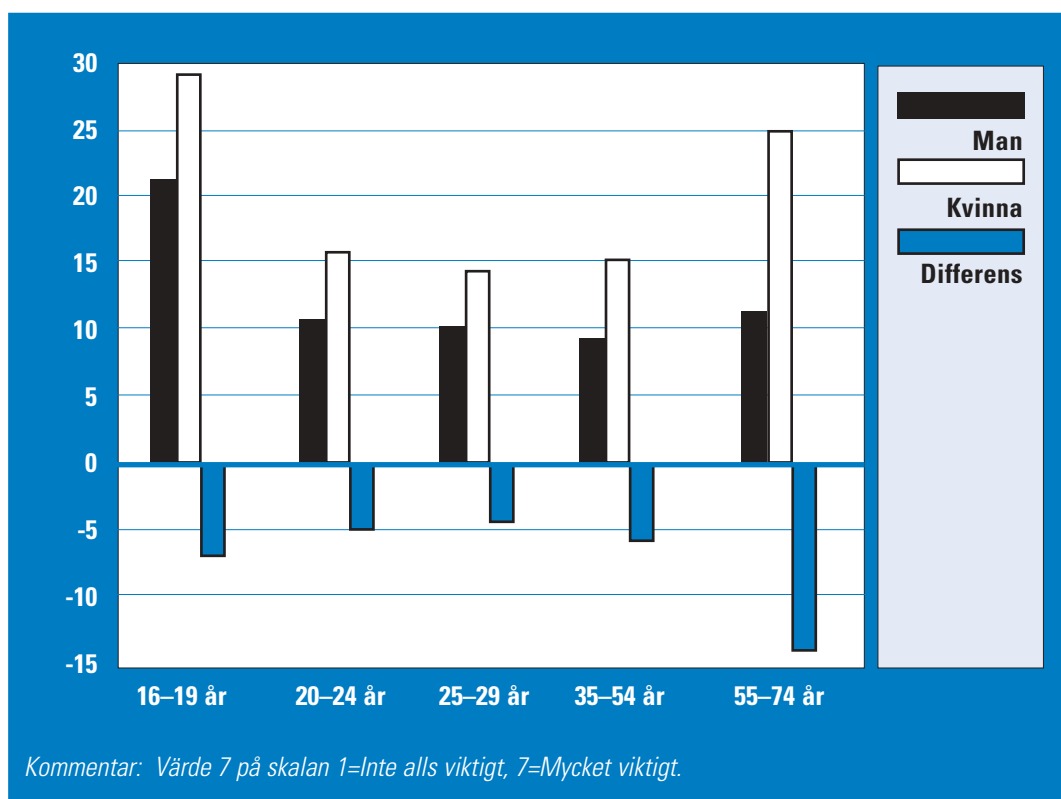

Diagram 8.13 Andel män och kvinnor som svarat att jämn könsfördelning på arbetsplatsen är mycket viktigt och differensen dem emellan, 16-74 år, 2002, procent.

Forskarreflektion

Lisbeth Bekkengen

Författarpresentation

Lisbeth Bekkengen är fil dr i arbetsvetenskap vid Karlstads universitet. Hon forskar om könsstrukturer och maskuliniteter i arbetslivet och i familjen. Lisbeths avhandling *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv* handlar om hur mäns och kvinnors villkor för föräldraskap och föräldraledighet skiljer sig åt inom såväl arbetslivet som familjelivet. Är aktuell i den kommande antologin *Manlighetens många ansikten*.

Familj och jämställdhet – en generationsfråga

Det nya seklet, 2000-talet, har inletts med fokus på familjen. I dagstidningarna, i synnerhet på kultursidorna, har familjen, moderskapet och hemmet varit vanliga teman (se t.ex. Kihlström, 2000; Lytsy, 2000; Milles, 2002; Sidenvall, 2002). Hösten 2002 gick svenska folket till valurnorna och ett område som diskuterades flitigt under valkampanjen var familjepolitiken. Det här kapitlet ska handla om just familj och jämställdhet. Jag kommer att till stor del diskutera dessa två teman med utgångspunkt i min avhandling *Man får välja – om föräldraskap och föräldradeltid i arbetsliv och familjeliv* (Bekkengen, 2002). Med den utgångspunkten har jag tittat närmare på några av de resultat som berör familj och jämställdhet i Ungdomsstyrelsens värderingsstudie som genomfördes 2002. Där det har varit möjligt har resultaten jämförts med 1993 och 1997 (SOU 1994:73, Ungdomsstyrelsen 1998)¹. Jag relaterar även till annan forskning på området².

Familjen ett politiskt intresse

Bakom det ökade intresset för familjen kan det finnas flera möjliga orsaker. Två av dem tas upp här, nämligen krisen i befolkningsfrågan och den försämrade folkhälsan.

Kris i befolkningsfrågan

Under slutet av 1900-talet har det skett förändringar i sambandet mellan arbete och barnafödande. På 1970-talet fanns ett negativt samband mellan kvinnors förvärvsfrekvens och barnafödandet inom de nuvarande EU-länderna.

Norden hade en hög kvinnlig förvärvsfrekvens och samtidigt låga fruktsamhetstal³. Det mönstret förändrades drastiskt, och sambandet var det motsatta år 1990. De nordiska länderna med hög förvärvsfrekvens bland kvinnor kunde då visa upp de högsta fruktsamhetstalen. Den bakomliggande förklaringen anses vara den gynnsamma välfärdsmixen, det vill säga en kombination av hög sysselsättning, låg arbetslöshet och en generös familjepolitik i form av utbyggd föräldraförsäkring och barnomsorg (Socialdepartementet, 2001).

År 1990 kunde Sverige stoltsera med ett av de högsta fruktsamhetstalen i Europa, närmare bestämt 2,13 barn per kvinna. Men 1990-talet kom att kännetecknas av en brant nedgång i barnafödandet, och 1999 var fruktsamhetstalet nere i 1,5 barn. Det låga barnafödandet är inte unikt för Sverige, utan kännetecknar de europeiska länderna. För länder som till exempel Spanien och Italien var fruktsamhetstalen 1,20 respektive 1,19 under 1999. Det som är unikt för Sverige är att det har skett en så kraftig nedgång under en så kort tidsperiod (Socialdepartementet, 2001).

Det låga barnafödandet är bekymmersamt, och det är en viktig framtidsfråga. Sverige behöver fler barn för den framtida produktionen och försörjningen, inte minst med tanke på att befolkningen tenderar att leva allt längre. Mot den bakgrunden är det föga överraskande att den politiska retoriken idag innehåller ett budskap om att det måste bli lättare att vara förälder i dagens Sverige, och då inte enbart förälder utan *förvärvsarbetande* förälder.

En bidragande orsak till att det föds så få barn i Sverige är att kvinnor väntar allt längre innan de blir mödrar. År 2000 var medelåldern för förstföderskor 28 år, som kan jämföras med 23 år på 1970-talet. I takt med att kvinnans ålder stiger blir det allt svårare att bli gravid. Antalet möjliga graviditeter sjunker eftersom kvinnans fertila period reduceras (Socialdepartementet, 2001).

En bakomliggande förklaring till att barnafödandet skjuts upp är att man först vill ha ett fast arbete och en trygg ekonomisk situation. Att kombinera arbete och familj är ingen lätt ekvation, men att ha familj blir än mer problematiskt om man saknar en fast förankring på arbetsmarknaden. Osäkra anställningsförhållanden leder därför till att föräldraskapet senareläggs. Ett flertal studier visar att unga väljer att satsa på jobb innan de tar steget in i föräldraskapet (se Socialdepartementet, 2001).

Undersökningar visar också att fruktsamheten är lägre bland kvinnor utan fast jobb och bland dem som har låga inkomster. Ur denna aspekt har utvecklingen för unga på arbetsmarknaden varit ogynnsam under 1990-talet, vilket bidrar till att förklara de sjunkande födelsetalen. Etableringsåldern – det vill säga den ålder då 75 procent av en årskull är sysselsatta – har under perioden 1990–1999 ökat från 21 till 26 år för män och från 21 till 30 år för kvinnor (Socialdepartementet, 2001).

Det är därför intressant att se närmare på hur de som befinner sig i familjebildande ålder, närmare bestämt i åldrarna 25–29 år, prioriterar "bilda hem, skaffa barn" och "skaffa sig ekonomisk trygghet, fast arbete". Av enkätsvaren i vår studie framgår att det sistnämnda är viktigare än det förstnämnda. Färre än hälften, 45 procent, uppger att hem och barn är allra viktigast eller mycket viktigt, det kan jämföras med

71 procent som uppger ekonomisk trygghet och fast arbete. Rangordningen jobb först och barn sedan bekräftas därmed även i vår studie.

Men de bakomliggande orsakerna till det låga barnafödandet är inte enbart svårigheterna att få ett fast jobb. Att en allt större andel av de unga utbildar sig i allt högre grad har också betydelse. Det har skett en förändring i förhållandet mellan utbildningens längd och barnafödande om man jämför med situationen på 1970-talet. Idag är det kvinnor med den *kortaste* utbildningen som avstår från att skaffa barn (Socialdepartementet, 2001). Moderskapet kan därför inte betraktas som en ersättning för framgångar på arbetsmarknaden. Istället gäller utbildning och jobb först, sedan barn (jfr även Nordenmark, 1999). Även av enkätsvaren i vår studie framgår att de unga vill satsa på en längre utbildning. I ålderskategorierna 16–19 och 20–24 år planerar 65 procent att ha en högskole- eller universitetsexamen vid fyllda 35 år. En jämförelse mellan könen visar att kvinnorna i större utsträckning än männen tänker satsa på en högre utbildning.

Av studien framgår alltså att ökad satsning på utbildning och en svag förankring på arbetsmarknaden är två viktiga faktorer som bromsar barnafödandet. En annan viktig faktor är avsaknaden av rätt livspartner. Av tidigare studier framgår att många barnlösa uppger att de inte har någon partner att få barn tillsammans med. Bland 35-åriga barnlösa kvinnor och 34-åriga barnlösa män uppgav 82 respektive 85 procent att detta var den främsta orsaken. Även bland de yngre utan barn anges avsaknaden av partner som en viktig orsak, och i avsevärt högre grad bland män än bland kvinnor. För män var andelen som *lägst* 66 procent – bland 25-åringarna – medan den för kvinnor var nere i 30 procent bland 23-åringarna (Hoem, 2001). Vad som

är orsaken till att andelen är högre bland män är svårt att uttala sig om. Å ena sidan kan det vara ett uttryck för att *männen* ställer höga krav på sin blivande partner och därmed har svårt att hitta "den rätte/a". Men å andra sidan kan resultatet vara en konsekvens av att *kvinnor* ställer höga krav och att männen i och med det har svårt att bli accepterade som livspartner.

Vi kan alltså konstatera att det låga barnafödandet kan ha flera bakomliggande orsaker, bland annat en hög utbildningsnivå bland ungdomar och brist på såväl fasta jobb som tänkbara partner att få barn tillsammans med.

En folkhälsa i kris

Men det är inte enbart befolkningsfrågan som är i kris, utan det är även kris för utvecklingen av den förvärvsarbetande befolkningens hälsa. Sedan 1997 har antalet sjukskrivningar – och då främst de långa – skenat i höjden. År 1997 var 75 000 personer sjukskrivna längre än ett år, en siffra som hade stigit till 120 000 år 2001. Ökningstakten var 30 procent per år under den här perioden. Och i likhet med vad som är fallet med det låga barnafödandet så är det kvinnorna som befinner sig i centrum av intresset. Kvinnorna föder inte bara för få barn, de blir sjuka också! Två tredjedelar av de sjukskrivna utgörs av kvinnor, och kvinnors sjukfrånvaro har ökat från i snitt 15 till 31 dagar mellan åren 1997 och 2001, en ökning som ska jämföras med från 9 till 17 dagar för män⁴. Var sjätte kvinna, 16 procent, och var tionde man, 11 procent, i arbetsför ålder – är sjukskrivna eller förtidspensionerade. Det motsvarar 14 procent av arbetskraften. Att en så stor andel av arbetskraften står utanför produktionen är i likhet med det låga barnafödandet bekymmersamt för ett samhälle där andelen äldre blir allt större (se SOU, 2002).

Även om de anställda är sjukskrivna från sina arbetsplatser så finns det funderingar på vilken betydelse villkoren i familjen har för hälsan. Kvinnors dubbla arbetsbördor lyfts fram som en del av förklaringen bakom krisläget, både för de låga födelsetalen och ohälsan (se t.ex. Nordenmark, 1999; Härenstam et al., 2000; Socialdepartementet, 2001; TCO, 2002a och b). Oberoende av i vilken del av livscykeln som kvinnor befinner sig så finns det i regel andra som är i behov av deras omsorg. I takt med att barnen växer upp och blir självständiga individer så åldras de egna föräldrarna – och eventuellt partnerns föräldrar – och kraven på praktisk hjälp och emotionellt stöd riktas mot kvinnan från ett nytt håll. Kvinnor lever också längre än män och tar inte sällan hand om en åldrande make (jfr Gustafsson & Szebehely, 1996).

En möjlig orsak till att kvinnor oftare är sjuka än män är att kvinnors fria tid är fragmenterad medan mäns är mer sammanhängande. Att den fria tiden ser olika ut är ett resultat av kvinnors och mäns olika ansvars- och arbetsområden i hem- och familjeliv. Kvinnor utför arbete och ger omsorg där och när det behövs, medan män i högre grad ansvarar för uppgifter som kan utföras om och när man får lust (se t.ex. Jakobsen, 1999; Rydenstam & Wadeskog, 1997). Fragmenterad egen tid försvårar möjligheten till återhämtning, vilket är ogynnsamt för hälsan (Härenstam et al., 2000).

Studier visar också att mer tid i förvärvsarbete, och då till en högre lön, är gynnsamt för hälsan medan mer tid i obetalt hem- och hushållsarbete får motsatt effekt. Dessa faktorer förstärker skillnaden mellan mäns och kvinnors hälso-villkor. Det är män som lägger ned mest tid på förvärvsarbete och har de högsta lönerna, medan det är kvinnor som utför mest obetalt

arbete och som har de lägsta lönerna på arbetsmarknaden (se t.ex. Kahn, 1991; Bird & Fremont, 1991). Kvinnor med krävande hem- och familjearbete visar sig också ha en sämre självrapporterad hälsa och lägre psykiskt välbefinnande än andra kategorier (Härenstam et al. 2000).

Samtidigt påpekar forskare att det ur hälsosynpunkt är mest fördelaktigt att vara aktiv inom *både* familjesfären *och* arbetslivet. En jämnare fördelning av både det obetalda hushålls- och omsorgsarbetet och det avlönade förvärvsarbetet skulle alltså gynna såväl mäns som kvinnors hälsa och välbefinnande (Härenstam, Aronsson & Hammarström, 1996). En återgång till en mer traditionell arbetsdelning mellan könen, där kvinnorna i högre grad blev hemmafruar skulle därmed inte förbättra kvinnors hälsa, även om det kanske skulle minska de motstridiga kraven. Istället tyder studier på att det skulle försämra situationen för kvinnor (Socialdepartementet, 2001).

Att en återgång till hemmafrutillvaron inte anses vara en lösning för kvinnors välbefinnande bekräftas även i vår studie. Av denna framgår att det är relativt få som anser att det är lika tillfredsställande för en kvinna att vara hemarbetande som att vara yrkesarbetande. Men andelen som instämmer är större bland kvinnor (34 procent) jämfört med bland män (24 procent). Svaren visar också på en klar åldersskillnad. Andelen som instämmer bland de yngre (dvs. i åldern 16–29 år) är mellan 17 och 19 procent, som ska jämföras med mellan 31 och 34 procent bland de äldre (dvs. i åldern 35–74 år). Lite förenklat – men kanske framförallt förhastat – kan man säga att män i högre grad än kvinnor, och yngre i högre grad än äldre, står för värderingar som stämmer överens med ett jämställdhetsideal. Men i så fall innebär jäm-

ställdhetsidealet att det är i förvärvsarbetet som män och kvinnor ska förverkliga sig själva. Därmed bidrar man också till att nedvärdera och underordna hem- och familjesfären. Könskillnaden i svaren kan därför vara ett uttryck för kvinnors motstånd mot den manliga normen som innebär att arbetslivet prioriteras framför familjelivet. Samtidigt vet vi att det är huvudansvaret för försörjningen som är ogynnsam för mäns hälsa, medan det är huvudansvaret för hemarbetet som påverkar kvinnors hälsa i negativ riktning (Härenstam, Aronsson & Hammarström, 1996). Att männen i mindre omfattning instämmer i att det är lika tillfredsställande för en kvinna att vara hemarbetande som yrkesarbetande skulle även kunna vara ett uttryck för mäns önskemål om ett delat försörjningsansvar.

Som jag ser det kan såväl krisen i befolkningsfrågan som de ökade sjukskrivningarna betraktas som en jämställdhetsfråga, där *även* familjelivet har betydelse. Låt oss därför se närmare på familjen.

Kärnfamiljens ställning

Trots en ökad individualisering är det fortfarande långt ifrån accepterat att avstå från barn. Det är tillåtet att vänta med föräldraskapet med motiveringen att man vill utbilda sig, se sig om i världen och etablera sig på arbetsmarknaden. Man kan också räkna med medlidande om barnlösheten kan förklaras med medicinska skäl. Men att säga att man inte är intresserad av, att man inte tycker om, eller att man helt enkelt inte vill ha barn betraktas fortfarande som avvikande och väcker negativa reaktioner i omgivningen (se t.ex. Bekkengen, 2002; Lundgren, 1999). Att vilja ha och längta efter barn är normen, och normen skapar förväntningar på unga att ta steget in i föräldraskapet. Om man tar denna norm för given, eller mer eller mindre aktivt väljer att anpassa sig efter den, så träder nästa norm in: barn bör få växa upp i en familj.

Kärnfamiljen vanligaste samlevnadsformen

Man kan syfta på olika konstellationer med begreppet familj. Det kan handla om släkten i flera led och generationer, med både farmor och morbröder. Man kan också mena en ensamstående mamma och hennes fyra barn. Men oftast har man konstellationen mamma, pappa och barn – dvs. kärnfamiljen – i tankarna när man använder begreppet familj. Att barnen bör växa upp i en familj innebär därmed att de helst ska leva tillsammans med båda sina biologiska föräldrar. Kärnfamiljens normen blir en form av social kontroll som påverkar unga kvinnor och män i riktning mot att leva tillsammans i parrelationer och skaffa barn tillsammans (Bekkengen, 2002). Idag är förvisso andra samlevnadsformer accepterade, men de betraktas fortfarande som avvikelser från det ideala.

Detta blir tydligt inte minst inom familjepolitiken, och i diskussioner om att familjen är i upplösning.

För inte nog med att det föds för få barn och det på så vis bildas för få familjer – befintliga familjer splittras också i allt högre grad. Ungefär 25 procent av dagens svenskfödda 17-åringar har varit med om att föräldrarna har gått skilda vägar, det ska jämföras med 15 procent på 1970-talet. Samtidigt kan det vara bra att ha i minnet att barn även under det tidiga 1900-talet i nästan lika stor utsträckning som idag fick uppleva att familjen splittrades. Men då var det inte skilsmässorna som var orsaken, utan dödsfall bland föräldrarna (SCB, 2000).

Den höga andelen skilsmässor och det faktum att de har ökat kraftigt under slutet av 1900-talet kan ses som ett uttryck för att kärnfamiljen som norm är i gungning. Och det är just ifrågasättandet som synliggör normen. Men även om skilsmässorna är många och normen är i gungning, så är kärnfamiljen fortfarande i särklass den vanligaste samlevnadsformen för barn som växer upp i Sverige. Nittio procent av alla 1-åringar och 64 procent av alla 17-åringar bor tillsammans med *båda* sina biologiska föräldrar. Tar man därutöver hänsyn till att många föräldrar lever i ombildade familjer efter en separation eller skilsmässa blir andelen barn som lever i en kärnfamilj än högre (se SCB, 2000).

Med det sistnämnda påpekandet gör jag ett ställningstagande som innebär att en kärnfamilj inte nödvändigtvis behöver bestå av barnet och dess två biologiska föräldrar, vilket kräver sin förklaring. Förtydligandet kan göras genom att reflektera över vad det är som återskapar kärnfamiljen som social praktik, det vill säga som ett sätt att leva tillsammans. Det första och kanske enda man tänker på är att kärnfamiljen är ett uttryck för den heterosexuella normen.

Med den utgångspunkten hävdar man samtidigt att homosexuella föräldrar bidrar till att montera ned kärnfamiljen som dominerande samlevnadsform. Men vad innebär i så fall homosexuellas kamp för partnerskap och rätten att adoptera barn? Som jag ser det är detta lika mycket ett tecken på ett upprätthållande som ett nedmonterande av kärnfamiljen. Genom att ingå partnerskap och adoptera barn får homosexuella en samlevnadsform som går att jämföra med den traditionella kärnfamiljen bestående av mamma, pappa och barn. Sett ur det perspektivet blir det istället *barncentreringen* – och inte i första hand heteronormen – som utgör den gemensamma nämnaren och som återskapar kärnfamiljen som social praktik⁵.

Stark barncentrering i Norden

Barnet har, åtminstone diskursivt (det vill säga på talets och tankens nivå), fått ett allt högre värde. Under 1900-talet har det pågått en kamp för att stärka barnens rättigheter och ställning i samhället (Holmdahl, 2000). En stark barncentrering är något som kännetecknar de nordiska länderna, och kanske framförallt Sverige (se t.ex. De Bouczan, 2000; Haas, 1993; Hirdman, 1998). För de flesta föräldrar är det också givet att man försöker att organisera sitt vardagsliv utifrån vad man antar vara barnets bästa. Det är få, om någon, som ifrågasätter diskursen om att barnets bästa ska stå i centrum och värderingen att barn är ett av livets största glädjämnen (se t.ex. Bejerot & Härenstam, 1995; Bekkengen, 2002; Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Holter & Aarseth, 1994). Inom politiken hävdar man numera också att alla beslut bör ha ett barnperspektiv, och man diskuterar att barn måste få större inflytande på flera områden i samhället. Vikten av barns rättigheter har bekräftats genom exempelvis FN:s barnkonvention

och Socialtjänstlagen. Barnens bästa ska också ställas i förgrunden, t.ex. i samband med separationer och skilsmässor (se t.ex. Kollind, 1991). Diskursen innebär däremot inte med automatik att handlingar och beslut *faktiskt* leder till barnens bästa, eller att man *konkret* och målinriktat verkar för ett mer barnvänligt samhälle. Tvärtom konfronteras vi med larmrapporter om att barn far illa i dagens Sverige, såväl i nära relationer inom familjen som i barnomsorg och skola.

I takt med kvinnors ökade självständighet och ekonomiska oberoende av män kan äktenskapet och parrelationen te sig alltmer problematisk att upprätthålla (jfr även Björnberg, 1994). Barncentreringen kan därför bli avgörande för att upprätthålla kärnfamiljen som institution och social praktik. Barnet binder konkret samman män och kvinnor. Att ha barn tillsammans ger band för livet – även efter en separation (se även Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Eriksson, 2002).

Mitt resonemang innebär alltså att kärnfamiljen är en social praktik som går utöver barnet/barnen och dess biologiska föräldrar, och att barncentreringen är avgörande. Utgångspunkten blir istället att kärnfamiljen består av två interna sociala relationer – det vill säga två strukturer. Förutsättningen är att det finns en kombination av strukturerna vuxen-vuxen och vuxen-barn. Vuxen-vuxenrelationen kan bestå av två föräldrar av samma kön, en biologisk och en styvförälder, två fosterföräldrar osv. Men betraktar man existerande kärnfamiljer består vuxen-vuxenrelationen vanligast av barnets två biologiska föräldrar, medan det näst vanligaste är en biologisk förälder och en styvförälder, vilket är fallet vid ombildade familjer (se SCB, 2000). I de båda senare fallen handlar det om föräldrar av motsatt kön. Det medför att en vä-

sentlig del av det man vanligen benämner som kärnfamilj utgörs av den sociala relationen mellan kvinnor och män, medan vuxen-barnstrukturen kan definieras som förälder-barnrelationen, där förälder kan vara den biologiska, en styv-, foster- eller en adoptivförälder. Och det är kombinationen av strukturerna man-kvinna och förälder-barn som jag i fortsättningen syftar på när jag använder begreppen familj och kärnfamilj.

Långsam attitydförändring

Hur ser då unga i denna studie på kärnfamiljen? Betraktas den som totalt förlegad? Nej, inte om man förbinder äktenskapet med att leva i en kärnfamilj. Det är bara cirka 20 procent i åldrarna 16–29 år som instämmer i att äktenskapet är en omodern institution. Ser man på den äldsta gruppen, de mellan 55 och 74 år, är andelen bara 13 procent, vilket ger en fingervisning om att det finns en viss generationsskillnad i inställningen. Jämfört med resultaten från 1993 års studie (SOU 1994:73), har andelen som instämmer i att äktenskapet är en omodern institution ökat något. Ökningen är störst inom ålderskategorin 55–74 år, som samtidigt är gruppen som instämmer i lägst grad. Det innebär att skillnaden mellan åldersgrupperna minskat markant, vilket kan tyda på att inställningen är på väg att bli en del av tidsandan framför att vara generationsbärande (olika beroende på vilken generation man tillhör). Man kan alltså konstatera att äktenskapet är en relativt stabil och modern institution, men att det samtidigt sker en förändring i attityderna som tyder på att äktenskapet försvagas något som samhällsinstitution. De höga skilsmässotalen visar också att det enskilda äktenskapet inte med nödvändighet är livslångt, istället kan man ingå flera äktenskap under sin livstid.

Givetvis kan man inte sätta likhetstecken mellan det att betrakta äktenskapet som en omodern institution och att familjen är i upplösning. I synnerhet inte om man utgår från min definition. Föräldrar som bor tillsammans behöver inte vara gifta, lika lite som det att bli förälder behöver innebära att man lever i en kärnfamilj. Statistik visar att 21 procent av barn mellan 0 och 17 år lever i en sambofamilj, medan 55 procent har gifta föräldrar. En fjärdedel, 24 procent, av barnen lever tillsammans med en ensamstående förälder, varav 20 procenten heter med sina mödrar (SCB, 2000). Däremot kan man anta att de som i hög grad anser att det är bäst för ett barn att få växa upp med båda föräldrarna förespråkar den traditionella kärnfamiljen som samlevnadsform. Även med denna utgångspunkt verkar kärnfamiljen vara en relativt stabil institution. I vår studie instämmer mellan 60 och 67 procent i åldrarna 16–54 år i påståendet "att barn behöver ett hem med både pappa och mamma för att växa upp lyckliga". Bland de äldsta, dvs. i åldersgruppen 55–74 år, är andelen hela 84 procent, vilket visar på en klar generationsskillnad.

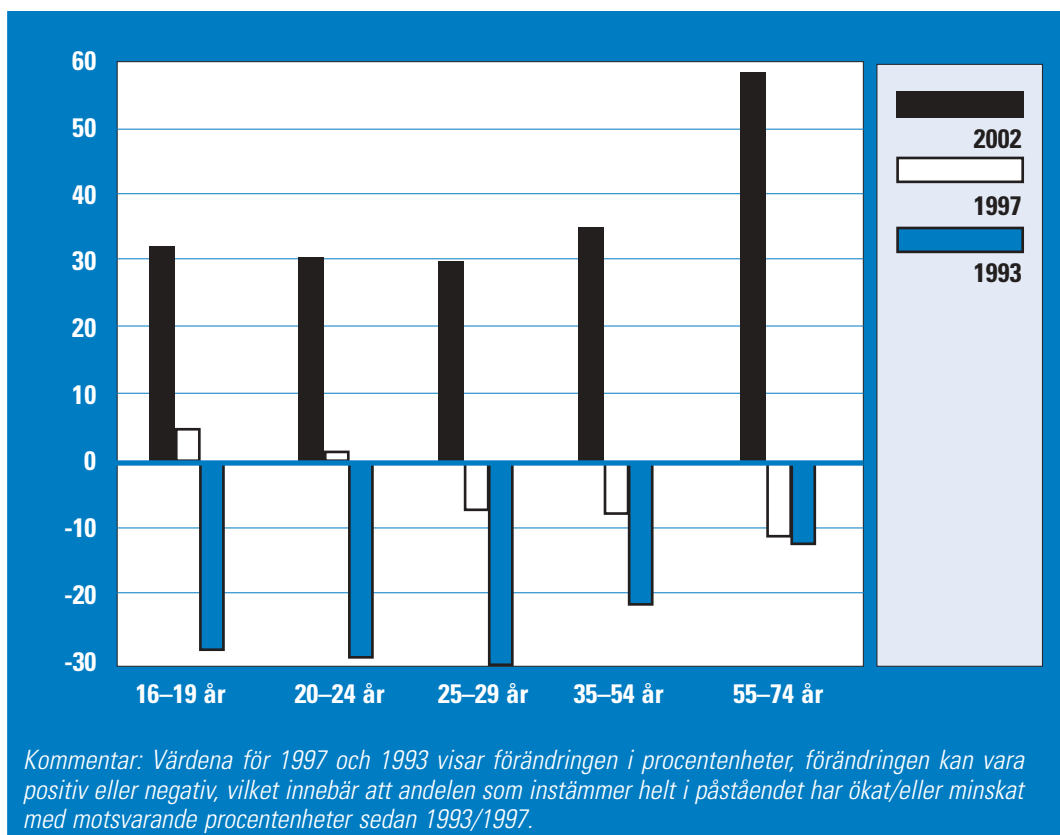

Diagram 1 Andel som instämmer helt i påståendet "Barn behöver en mamma och en pappa för att växa upp lyckliga" 2002 och förändringen sedan 1997 och 1993. 16-74 år, procent.

Jämför man över en 10-årsperiod blir det också tydligt att inställningen till den traditionella kärnfamiljen har förändrats ganska kraftigt. Andelen som instämmer är betydligt lägre år 2002 jämfört med i 1993 års undersökning. Kraftigast är nedgången (med ca 30 procentenheter) för den grupp som står på tröskeln till familjebildandet, dvs. ålderskategorin 25-29 år. Vi kan alltså konstatera att en majoritet fortfarande anser att ett barn behöver ett hem med

både pappa och mamma för att växa upp lyckliga. Men skillnaden mellan generationerna är relativt stor, och andelen som instämmer har minskat under de tio senaste åren. Detta tyder på att den traditionella kärnfamiljen håller på att minska i betydelse. Tendensen är sannolikt ett tecken på att acceptansen för andra samlevnadsformer ökar.

Föräldraskap

Den centrala positionen i kärnfamiljen utgörs av barnet. Kan man utifrån attityden till att skaffa barn dra slutsatsen att kärnfamiljen är omodern? Nej, knappast om man utgår från vår studie. Av dem som befinner sig i den ålder då man ofta får sitt första barn, närmare bestämt 25–29 år, är det 78 procent som instämmer i påståendet att skaffa barn är en av meningarna med livet. Även bland de yngre är andelen stor som har denna inställning, 66 procent av 16-19-åringarna och 74 procent av dem mellan 20 och 24 år. Andra studier visar på liknande sätt att dagens unga män och kvinnor har en positiv attityd till att få barn, och kvinnor i något högre grad än män. År 2000 svarade 95 procent av barnlösa 23-åriga kvinnor och 25-åriga barnlösa män tveklöst att de i framtiden vill ha barn (Bernhardt, 2000; Socialdepartementet, 2001). En annan tydlig tendens är att tvåbarnsidealet i det närmaste är oföränderligt (se t.ex. Ungdomsstyrelsen, 1998). I vår studie kan vi dock se att det finns en generationsskillnad. I den äldsta gruppen, 55–74 år, är andelen hela 89 procent som instämmer i påståendet att skaffa barn är en av meningarna med livet. Och ser man närmare på utvecklingstendensen över tid framkommer att andelen som i hög grad instämmer i påståendet har minskat ganska kraftigt mellan undersökningarna 1993 och 2002. Skillnaden mellan ålderskategorierna är markant, och minskningen är störst, med 22 procentenheter, bland dem som är mellan 16 och 24 år. Generationsskillnaden och förändringen över tid styrker tendensen att familjen håller på att minska i betydelse, även om värdet av att skaffa barn fortfarande är högt.

För att ytterligare undersöka familjens stabilitet kan man gå till frågan om det är viktigt att vid 35 års ålder ha bildat familj och skaffat barn.

I åldersgruppen 25–29 år är det hela 80 procent i vår studie som anser att det är viktigt⁶. Jämför man dessa resultat med de som framkom i värderingsstudien från 1997, har andelen minskat med drygt 5 procentenheter för denna åldersgrupp. Tendensen är svag, men den tyder på att den traditionella kärnfamiljen håller på att minska något i betydelse.

Genom att fördjupa analysen av familjen kan man se att de två strukturerna man-kvinna och förälder-barn kan knytas till två starka diskurser. Den ena diskursen hävdar att mödrar och fäder i huvudsak är olika, den andra att det ska råda barncentrering, vilket vi redan har varit inne på. Diskursen om föräldrarnas olikhet innebär en föreställning om att fäder har andra egenskaper och kan tillfredsställa andra behov – inte sällan under andra perioder i barnets liv – jämfört med mödrar (Bekkengen, 2002).

I vår studie kan man till viss del utläsa diskursen om att mödrar och fäder är olika genom huruvida man instämmer i (det extrema) påståendet att *ett barn i förskoleåldern mår bäst av att pappa (eller mamma) är hemma hela dagarna*. Att barnet mår bäst av att pappa är hemma är det bara 9 procent som instämmer i, och här skiljer sig inte svaren åt mellan män och kvinnor. När man istället påstår att förskolebarn mår bäst av att mamma är hemma hela dagarna är det en större andel som instämmer, samtidigt som det uppstår en märkbar könsskillnad i svaren. Av kvinnorna är det 27 procent som instämmer medan andelen bland män är 36 procent. Detta stämmer väl överens med forskningsresultat som visar att mannen tenderar att se sitt föräldraskap i relation till det äldre barnet. Förälder med stort F under barnets första år blir därmed kvinnan (Bekkengen, 2002). Att andelen är högre bland män strider för övrigt mot föreställningen om att det är kvinnorna som "vill"

vara hemma och som därmed utestänger männen från dessa möjligheter.

Hur män och kvinnor fördelar tiden mellan obetalt arbete i hem- och familjeliv och betalt arbete på arbetsmarknaden, samt vem som har makten i de förhandlingar som resulterar i fördelningen, utgör något av kärnan i jämställdhetsproblematiken. Låt oss därför fortsätta genom att diskutera jämställdhet.

Jämställdhetens tillstånd

Den vedertagna definitionen på jämställdhet i Sverige är att kvinnor och män ska ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter att; ha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende, vårda hem och barn, delta i politiska, fackliga och andra aktiviteter i samhället. Jämställdhet har såväl en kvantitativ som kvalitativ innebörd. Kvantitativ jämställdhet innebär att fördelningen mellan kvinnor och män ska vara jämn inom alla områden i samhället. En jämn könsfördelning råder när kvinnor respektive män är representerade med mellan 40 och 60 procent. Med kvalitativ jämställdhet menar man att både kvinnors och mäns erfarenheter, kunskaper och värderingar ska tas tillvara och få berika och utveckla samhällets alla områden (SCB, 2002a).

Rättigheter och skyldigheter

Jämställdhetsbegreppet är könsneutralt och döljer att kvinnor i utgångsläget befinner sig i en underordnad ställning i förhållande till män. För att på ett fruktbart sätt kunna analysera relationen mellan kvinnor och män är det nödvändigt att anlägga ett maktperspektiv på jämställdhet. Det är väl så viktigt att fråga sig på vems eller vilka villkor som olika skeenden och händelser äger rum, som att studera om män och kvinnor handlar på likartade eller skilda sätt. Med en generös tolkning av jämställdhets-

definitionen skulle man dock kunna hävda att maktperspektivet ryms i begreppen skyldigheter och rättigheter.

Mot den bakgrunden kan man ställa frågan om män och kvinnor har samma skyldigheter och rättigheter när det gäller föräldraskap och förvärvsarbete. I min tidigare studie av mäns och kvinnors relation till arbetsliv och familjeliv i allmänhet och uttaget av föräldraledighet i synnerhet framkom att kvinnor har dubbla skyldigheter medan män har både skyldigheter och rättigheter (Bekkengen, 2002). Denna slutsats blir tydlig när man låter själva könsstrukturen stå i fokus av analysen. I vårt samhälle förväntas vuxna människor bidra till sin försörjning genom att arbeta, vilket innebär att såväl män som kvinnor har skyldigheter att delta i produktionen. Inom reproduktionen skapas däremot olika villkor som medför att män får rättigheter att vara delaktiga, medan kvinnor har skyldigheter att ta huvudansvaret. Man kan förvisso konstatera att män tjänar mer än kvinnor (SCB, 2002a; SOU 1998:6), men idag är det inte givet att mannen försörjer kvinnan, och det finns heller inget givet statligt bidrag till de kvinnor som inte vill förvärvsarbeta. Däremot riskerar inte barnen att stå utan omsorg och omvårdnad om mannen inte vill vara föräldraledig eller i låg grad engagerar sig i det praktiska och emotionella föräldraskapet. När kvinnorna från 1970-talet och framåt strömmade ut på arbetsmarknaden motsvarades inte det av en ström av män på väg hem till barnen. Istället var det välfärdsstaten – med dess anställda kvinnor – som trädde in. Denna obalans mellan könen kvarstår än idag. Det är fortfarande kvinnor som har huvudansvaret för barnen, både som föräldrar och som yrkesarbetande inom barnomsorg och skola.

Familjens försörjning

I vår studie visar enkätsvaren att män och kvinnor är överens om att båda föräldrarna bör bidra till familjens försörjning. Tre av fyra, 74 procent, av kvinnorna respektive männen instämmer i det påståendet. Betraktar man svaren utifrån ålder framkommer däremot större variationer, vilket tyder på att det handlar om en generationsskillnad i inställningen. Lite förenklat kan man säga att andelen som instämmer är större desto yngre man är. Inom ålderskategorin 16–19 år är andelen störst med hela 90 procent, som ska jämföras med gruppen 35–54 år som är minst med sina 69 procent⁷. Jämför man 2002 års resultat med studien från 1993 framkommer att det har skett en *minskning* av andelen som anser att båda föräldrarna bör bidra till familjens försörjning. Störst är förändringen i ålderskategorin 35–54 år, där andelen som instämmer har minskat med över 20 procentenheter. Det är givetvis svårt att uttala sig om vad minskningen är ett uttryck för. Men att det har blivit mindre viktigt att både mannen och kvinnan bidrar till familjens försörjning kan lika gärna innebära en värdering som gör gällande att mannens försörjningsansvar bör minska som att kvinnan ska minska sin tid i förvärvsarbete. När man jämför tidsanvändningsstudierna för åren 1990/91 och 2000/01 framgår att det är *männens* tid i det betalda arbetet som har minskat, och det med hela 3 timmar per vecka, medan kvinnornas är oförändrad (SCB, 2002a). Mot bakgrund av denna faktiska förändring av mäns arbetstid skulle man alltså kunna tolka attitydförändringen som ett uttryck för att mäns försörjningsansvar bör minska, inte att kvinnor i högre grad ska tillbaka till hemmet. Här finns gemensamma nämnare med tolkningen av att män i mindre omfattning än kvinnor instämmer i att det är lika tillfredsställande för en kvinna att vara hemar-

betande som yrkesarbetande, vilket även det skulle kunna vara ett uttryck för en utveckling mot ett lägre försörjningsansvar för män.

Studier visar att det fortfarande är kvinnor som har huvudansvaret för och utför mer obetalt arbete som kan relateras till hushåll och barn (Björnberg, 1994; Flood & Gräsjö, 1997; Rydenstam, 1993; TCO, 2002a). Det har förvisso skett ett närmande mellan könens arbetsinsats, men inte främst som en effekt av att män gör mer, utan som en konsekvens av att kvinnor gör mindre. Vidare är kvinnor föräldralediga i avsevärt högre grad än män, och det är kvinnor – och inte män – som reducerar sin arbetstid efter det att de har blivit föräldrar (se t.ex. SCB 2002a och b; SOU 1998:6). Trots att det i Sverige, i likhet med i de flesta andra länder, råder en tydlig könsarbetsdelning så har kvinnor i Sverige, i motsats till i många andra länder, en förvärvsfrekvens som kan jämföras med den som gäller för män (se t.ex. Rubery et al., 2001). Tvåförsörjarfamiljen har varit normgivande sedan 1960-talet och är numera den dominerande svenska familjetypen (Björnberg, 1992; Hirdman, 1998). Sammantaget innebär detta att det i praktiken torde bli viktigare för kvinnor än för män att förvärvsarbetet är möjligt att kombinera med familjelivet. Att det förhåller sig på det viset framgår också av vårt datamaterial. Närmare bestämt är det 83 procent av kvinnorna som anser det, vilket kan jämföras med 75 procent av männen. Könsskillnaden framträder trots att frågans konstruktion är olycklig. I frågan bakas hem, barn och fritid ihop som om dessa tre skulle utgöra en faktor. Givetvis behöver inte intresset för att kunna kombinera arbete med fritid säga någonting om hur man prioriterar hem och barn. Snarare är tid för hem och barn och tid för fritid att betrakta som konkurrerande faktorer.

Föräldraskap och karriär

Kvinnor verkar också i högre grad än män se avigsidorna med att vara förälder på arbetsmarknaden. Hälften av männen men bara en tredjedel av kvinnorna i vår studie anser att barn – dvs. föräldraskapet – *inte alls* påverkar karriär- och löneutvecklingen. Att barn har en *negativ* inverkan tror 23 procent av mödrarna och 29 procent av kvinnorna utan barn, som ska jämföras med 12 procent av de barnlösa männen och 7 procent av fäderna⁸. Sammantaget kan detta tas till intäkt för dels att erfarenheterna inte är lika negativa som föreställningarna, dels att kvinnor i högre grad än män i praktiken har erfarenheter av att barn påverkar karriär och lön på ett negativt sätt. Forskning visar också att kvinnornas löneutveckling halkar efter männens med stigande ålder, och att föräldraskapet har en negativ inverkan på kvinnornas löner. Möjliga bakomliggande förklaringar är könskillnaden i såväl föräldraledighet som deltidsarbete. Det är däremot oklart i vilken utsträckning det handlar om direkt diskriminering. Vad som än är förklaringen står det dock klart att föräldraskapet får skilda effekter för män och kvinnor på arbetsmarknaden (se t.ex. SCB, 1999; Socialdepartementet, 2001).

Föräldraledighet som verktyg

Föräldraförsäkringen har kommit att bli ett viktigt politiskt verktyg för att åtminstone till viss del underlätta kombinationen av arbete och familj, och inte minst för att försöka att förändra ansvars- och arbetsfördelningen mellan män och kvinnor. En central del av verktyget är idag att uppmuntra män till föräldraledighet. Åtskilliga kampanjer, projekt och arbetsgrupper har under årens lopp haft till syfte att förändra mans- och papparollen, där målet att öka mäns uttag av föräldraledighet har varit centralt

(Bekkengen, 1996; Wetterberg, 2002). Män har dock inte använt sig av föräldraförsäkringen i den utsträckning som man från politiskt håll har hoppats på (se Bekkengen, 2002).

Av enkätsvaren i vår studie framgår att 58 procent av männen och 67 procent av kvinnorna instämmer i att alla småbarnspappor bör ta föräldraledigt under minst två månader. Att andelen är lägre bland män sätter återigen frågetecken vid föreställningen om att det skulle vara kvinnorna som inte vill att männen ska vara hemma hos barnen. Här finns alltså en parallell till resultatet som visade att män i högre grad än kvinnor anser att det är bäst för förskolebarnet att mamma är hemma. Betraktar man svaren utifrån ålder kan man konstatera att det även här finns en viss generationskillnad. I åldrarna 16–29 år är det mellan 72 och 76 procent som instämmer, vilket ska jämföras med cirka 60 procent bland de mellan 35 och 74 år. Yngre och kvinnor är alltså mer positiva till minst två månaders pappaledighet än vad äldre och män är. Jämför man resultaten från åren 1993 och 2002 framkommer att andelen som instämmer i att småbarnspappor ska vara föräldralediga har *minskat*. Minskningen ligger på mellan 8 och 17 procentenheter, beroende på ålderskategori. Bland de äldsta – de mellan 55 och 74 år – har däremot andelen ökat med cirka 7 procentenheter. Det gör att generationsskillnaden minskar. Och i likhet med vad som var fallet med attityden till äktenskapet kan förändringen tyda på att värderingen är på väg att spegla tidsandan.

Under 1993 kunde männen överlåta alla sina dagar med föräldrapenning till barnets mamma (den så kallade pappamånaden som begränsade överlåtelseätten infördes först 1995). När den senaste undersökningen genomfördes 2002 var överlåtelseätten begränsad till två månader. Det

är alltså färre idag som anser att småbarnspappor bör vara föräldralediga trots att föräldrapeningdagarna går förlorade om de inte utnyttjas av papporna. Detta sätter i hög grad frågtecken vid i vilken grad politiska åtgärder påverkar människors attityder till kön och föräldraskap. Det är svårt att säga vad resultatet står för, men det kan vara ett uttryck för värderingen att man inte ska tvinga män till föräldraledighet. Forskning visar att det närmast är en självklarhet för såväl män som kvinnor att mäns föräldraledighet måste vila på valfrihet (Ahrne och Roman, 1997; Bekkengen, 2002). Kanske kommer de ökade kraven på män från politiskt håll att besvaras med en attityd som gör gällande att det inte är så viktigt att män är föräldralediga. På så vis blir det möjligt att upprätthålla mäns handlingsutrymme även när den politiska styrningen tilltar. Om så blir fallet kan bara framtiden visa.

Men även om barnets föräldrar delar lika på föräldraledigheten behöver det inte innebära att mamman och pappan har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter att vara föräldralediga. Istället kan fördelningen ha skett utifrån den ene förälderns önskemål. I min strukturella analys av möjligheter till och hinder för föräldraledighet framkom att det i faderskapet finns ett avsevärt större handlingsutrymme jämfört med vad som är fallet med moderskapet. Det finns män som är föräldralediga trots att det vållar stora problem på arbetsplatsen. Män kan också avstå med hänvisning till den problematiska situationen, utan att bli ifrågasatta som män eller fäder. Det går också bra att avstå även om det saknas problem, med motiveringen att lång föräldraledighet är en "kvinnogrej". Detta innebär att fördelningen, både i de par som delar och i de par där mamman står för majoriteten av föräldraledigheten, kan vara ett resultat av att han har valfrihet

medan hon anpassar sig efter honom och hans villkor. Anpassningen är inget uttryck för kvinnans passivitet, istället är det en aktiv handling. Mannen inte bara *kan* utan *får* välja (Bekkengen, 2002).

Tre konkurrerande diskurser

Även om tiden mellan åren 1993 och 2002 är en relativt kort period historiskt sett ger resultaten en signal om att äktenskap, barn och familj håller på att minska något i betydelse. Tendensen förstärks i vår senaste studie genom att de ungas svar skiljer sig från de äldres. Samtidigt sker det också förändringar i attityder som kan ses som mått på jämställdhet, och ibland kanske i oväntad riktning. Till exempel har såväl betydelsen av att båda bidrar till försörjningen som att pappa är föräldraledig minskat. Vad dessa förändringar är tecken på är långt från givet. Vid första anblicken kanske man tolkar detta som en återgång till en mer traditionell fördelning av ansvarsområden mellan könen. Men resultatet kan också vara ett uttryck för att mäns försörjningsansvar minskar och att mäns handlingsutrymme i föräldraskapet bevaras trots en hårdare politisk styrning. Den tendensen skulle i så fall ligga väl i linje med forskning som visar att det har skett en förskjutning i synen på män som fäder, från fokus på ekonomi och skyldigheter till omsorg och rättigheter (Bergman & Hobson, 2002; jfr även Björnberg, 1994).

Av den samlade forskningen på området framgår att förändringstakten mot jämställdhetsmålet är långsam. Jag tänker nu avsluta med att reflektera över varför det förhåller sig på det viset. I det här kapitlet har jag nämnt tre diskurser: *att mödrar och fäder i huvudsak är olika* – det vill säga ett särartstänkande – *jämställdhetsdiskursen* samt *barncentrering*. Som jag ser det kan

man i kombinationen av dessa finna en del av förklaringen både till upprätthållandet av kärnfamiljen och till att jämställdheten bromsas.

I familjen är kvinnan och mannen inte enbart förälder utan även partner. Parrelationen kännetecknas av ett asymmetriskt rollövertagande (Holmberg, 1993) samt skilda och könsbestämda tolkningsramar (Haavind, 1987). Det medför att kvinnan lever sig in i och förstår mannens situation medan mannen betraktar kvinnans mer på avstånd. Mannens villkor, val och handlande jämförs inte med kvinnans eller andra kvinnors, utan med andra mäns förutsättningar och agerande. När mannens praktik närmar sig kvinnans jämförs därför inte praktikerna med varandra, istället värderas hans praktik mot bakgrund av andras mäns handlande. Såväl mannen som kvinnan ställer sig bakom barncentreringen på en diskursiv nivå, men i praktiken blir det kvinnan som är ansvarig för barnets bästa och som är lyhörd för mannens önskemål och behov. Till detta kommer en stark politisk diskurs om att det ska råda jämställdhet mellan män och kvinnor. Men det är framförallt mannens intresse för och goda relationer till barnet som uppskattas av kvinnan. Att ställa krav på jämställdhet skulle ses som ett hot mot barnets bästa. Barncentreringen förblir, på ett helt annat sätt än jämställdhetsdiskursen, en oemotsagd, självskriven och normgivande diskurs. Föreställningen om att mödrar och fäder i huvudsak är olika legitimerar också att kvinnor och män inte nödvändigtvis måste ha samma skyldigheter och rättigheter inom familjen. De konkurrerande diskurserna där barncentreringen har starkast stöd i samhället kan ses som en av förklaringarna till att jämställdheten i familjen bromsas, och att kärnfamiljen kvarstår som norm (se Bekkengen, 2002).

Noter

¹ En stor andel av svarsalternativen är graderade på en skala från 1 till 7, från "instämmer inte alls" till "instämmer helt och hållet". När inget annat nämns har jag valt att låta svaren 1–3 utgöra "instämmer inte" medan svaren 5–7 innebär att man "instämmer". I de fall då jag jämför med 1993 så motsvarar "instämmer" svaren 6–7, eftersom 1993 års enkät har en annan skala.

² När jag använder mig av termerna "vår studie" och "vårt material" syftar jag på Ungdomsstyrelsens värderingsstudie 2002, medan jag uppger referenser när jag hänvisar till andra studier.

³ Antal födda barn per kvinna, år och kohort.

⁴ Fram till 1980 hade män högre sjukfrånvaro än kvinnor. Idag utgörs den största kategorin sjukskrivna av kvinnor över 55 år (SOU, 2002).

⁵ Däremot är det fortfarande många som motsätter sig tanken på att homosexuella ska få adoptera barn på samma villkor som heterosexuella. Enkätsvaren i vår studie visar att män är negativa i högre grad än kvinnor, och att acceptansen blir lägre ju äldre man är.

⁶ Av de mellan 20 och 24 år är det 78 procent, och bland de mellan 16 och 19 år 71 procent, som har samma åsikt.

⁷ Andelen inom övriga kategorier är 87 procent för 20–24 år, 82 procent för 25–29 år och 73 procent för 55–74 år.

⁸ Om man tittar närmare på dem som anser att föräldraskapet har en positiv effekt så återfinner man bara 5 procent av männen utan barn, men 13 procent av fäderna. För kvinnorna är skillnaden inte lika stor mellan de som har och de som inte har barn, närmare bestämt 7 respektive 4 procent.

Referenser

- Ahrne, G., & Roman, C. (1997). *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen*. Rapport till Utredningen om fördelning av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. SOU 1997:139.
- Bejerot, E., & Härenstam, A. (1995). "Att förena arbete och familj." I G. Westlander (Red.), *På väg mot det goda arbetet. Om akademikers arbetsvillkor*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Bekkengen, L. (1996). *Mäns föräldraledighet – en kunskapsöversikt*. Arbetsrapport Jämsköldhetscentrum 96:12. Karlstad: Höghskolan i Karlstad.
- Bekkengen, L. (2002). *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber.
- Bernhardt, E. (2000). *Unga vuxnas syn på familj och arbete*. Stockholm: Centrum för kvinnoforskning.
- Bird, C., & Fremont, A. (1991). "Gender, Time Use, and Health." I *Journal of Health and Social Behaviour*. Nr 32.
- Bergman, H., & Hobson, B. (2002). "Compulsory fatherhood: the coding of fatherhood in the Swedish welfare state." In B. Hobson (Ed.), *Making men into Fathers. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Björnberg, U. (1992). "Tvåförsörjarfamiljen i teori och verklighet." I J. Acker (Red.), *Kvinnors och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS Förlag.
- Björnberg, U. (1994). "Mäns familjeorientering i förändring." I U. Björnberg, A-K. Kollind, A. Nilsson (Red.), *Janus & Genus. Om kön och social identitet i familj och samhälle*. Köping: Brombergs bokförlag.
- Bäck-Wiklund, M., & Bergsten, B. (1997). *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- De Bouczan, N. (2000). "Barn i sängen – men det är bara i Sverige som våra små får vara överallt." Intervju med Barbara Welles-Nyström i *Nya Wermlandstidningen, Helgmagasinet*, lördag 16 december.
- Eriksson, M. (2002). "Pappors våld och det svenska jämställdhetsprojektet – om kön, separationer och skydd av barn." Paper presenterat på konferensen *Subjekt, politik och könskonstruktioner: det jämställda Norden som framtidsverkstad*. Stockholm den 28 februari – 1 mars.
- Flood, L., & Gråsjö, U. (1997). "Tid för barn, tid för arbete. En undersökning av svenska hushålls tidsanvändning." I G. Ahrne & I. Persson (Red.), *Familj, makt och jämställdhet*. Rapport till Utredningen om fördelning av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män SOU 1997:138. Stockholm: Fritzes.
- Gustafsson, R. Å., & Szebehely, M. (1996). "Äldreomsorgens förändringar och kvinnors hälsa." I P. Östlin, M. Danielsson, F. Diderichsen, A. Härenstam (Red.), *Kön och ohälsa – en antologi om könsskillnader ur ett folkhälso-perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Haas, L. (1993). "Nurturing Fathers and Working Mothers. Changing Gender Roles in Sweden." In J.C. Hood (Ed.), *Men, Work and Family*. Newbury Park: Sage.
- Haavind, H. (1987). *Liten og stor*. Oslo: Universitets-förlaget.
- Hirdman, Y. (1998). *Med kluven tunga. LO och genus-ordningen*. Uddevalla: Atlas.
- Hoem, B. (2001). *Varför föds det så få barn?* Demografiska rapporter 2001:1. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, C. (1993). *Det kallas kärlek*. Göteborg: Anamma.
- Holmdahl, B. (2000). *Tusen år i det svenska barnets historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Holter, Ö. G., & Aarseth, H. (1994). *Mäns livssammanhang*. Stockholm: Bonnier Utbildning.
- Härenstam, A., Aronsson, G., & Hammarström, A. (1996). "Kön och ohälsa i ett framtidsperspektiv." I P. Östlin, M. Danielsson, F. Diderichsen, A. Härenstam (Red.), *Kön och ohälsa – en antologi om könsskillnader ur ett folkhälso-perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

- Härenstam, A., Westberg, H., Karlqvist, L., Leijon, O., Rydbäck, A., Waldenström, K., Wiklund, P., Nise, G., & Jansson, C. (2000). *Hur kan könsskillnader i arbets- och livsvillkor förstås? Metodologiska och strategiska aspekter samt sammanfattning av MOA-projektets resultat ur ett könsperspektiv*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Jakobsen, L. (1999). *Livsform, kön och risk. En utveckling och tillämpning av realistisk livsformsanalys*. Lund: Arkiv.
- Kahn, R. L. (1991). "Work and Everyday Life." I A. Enander, B. O. Gustavsson, J. C. Karlsson & B. Starrin (Eds.): *Work and Welfare*. Papers from the Second Karlstad Symposium on Work. Research Report 91:7. Karlstad: University of Karlstad.
- Kihlström, D. (2000). "Familjen. Samhällets viktigaste byggsten." *Nya Wermlandstidningen*, måndag den 2 oktober.
- Kollind, A.-K. (1991). *Familjerådgivning i ett socialpolitiskt perspektiv*. Stencil, Sociologiska institutionen. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lundgren, B. (1999). "En 'riktig' familj." I B. Meurling, B. Lundgren & I. Lövkrona (Red.), *Familj och kön*. Lund: Studentlitteratur.
- Lytsy, A. (2000-10-20). "Alla tjänar på delat ansvar." *Dagens Nyheter*.
- Milles, U. (2002-01-19). "En verklighet som gör ont." *Dagens Nyheter*.
- Nordenmark, M. (1999). *Unemployment, employment commitment and well-being*. Umeå: Umeå universitet.
- Rubery, J., Fagan, C., Grimshaw, D., Figueiredo, H., & Smith H. (2001). *Indicators on Gender Equality in the European Employment Strategy*. The European Commission's Expert Group on Gender and Employment. www.umist.ac.uk/management/ewerrec
- Rydenstam, K. (1993). *Undersökning om mäns och kvinnors tidsanvändning 1990-1991*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Rydenstam, K., & Wadeskog, A. (1997). *Vardagens organisation. Velfärd och ojämlikhet i ett 20-års perspektiv 1975-1995*. Statistiska centralbyrån, rapport nr 91. Göteborg: Svenskt tryck.
- SCB (1999). *Kvinnors och mäns löner*.
- SCB (2000). *Barn och deras familjer 1999. Om familjesammansättning, separation mellan föräldrar, boende, inkomster, barnomsorg och föräldrars sysselsättning*. Demografiska rapporter 2000:2. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- SCB (2002a). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2002*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- SCB (2002b). "Tidsanvändningsundersökningen 2000/01." Pressmeddelande. Statistiska centralbyrån, Programmet för Demografisk analys och jämställdhet.
- Socialdepartementet (2001). *Barnafödandet i fokus. Från befolkningspolitik till ett barnvänligt samhälle*. Ds 2001:57. Stockholm: Fritzes.
- Sidenvall, K. (2002). "En familj med många ansikten." Familjeliv del 1. *Nya Wermlandstidningen*, lördag den 19 oktober.
- SOU (1994:73). *Ungdomars välfärd och värderingar*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (1998:6). *Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. Betänkande från Kvinnomaktutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2002:5). *Handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet. Mål, ansvar och åtgärder med utgångspunkt från ett övergripande mål för människor i arbete*. Stockholm: Fritzes.
- TCO (2002a). *Vem gör vad hemma? Jobb & Familj*. TCO granskar. Nr 21/02.
- TCO (2002b). *Stressen knäcker Sverige*. Nr 27.
- Ungdomsstyrelsen (1998). *Ny tid - nya tankar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Wetterberg, T. (2002). *Vill man ha jämställdhet? Slutrapport för projekt Män och jämställdhet*. Stockholm: Fritzes.

Demokrati

Kapitel 9

Rätt eller fel med våld, 16–74 år, 2002

Bruka våld i politiskt syfte	16–19 år	20–24 år	25–29 år	35–74 år	Totalt
är aldrig rätt	81	87	89	99	98
kan vara rätt	10	8	6	1	2

Ungas syn på samhället och medborgaren

I valet 2002 fortsatte den nedåtgående trenden bland unga förstagångsväljare. År 1991 röstade 80 procent av förstagångsväljarna och 2002 röstade 70 procent. Något fler kvinnor än män röstade.

I denna studie har vi frågat om man har röstat eller kan tänka sig att rösta, men även frågat om ungas medborgarattityder och politiska erfarenheter i form av politiskt intresse och engagemang, deltagande i politiskt arbete i parti och förening, inställning till utomparlamentariska aktiviteter och annan samhällskompetens.

Politiskt engagemang

Mycket av vad vi gör kan förklaras utifrån våra attityder och intressen. Hur är det då med ungas intresse för politik? Frågorna om hur pass intresserad man är i allmänhet av politik, och hur intresserad man är av politiska förhållanden ute i världen fanns också med i undersökningen 1993. Frågor om hur mycket man diskuterar politik, och med vem, har också förekommit i flera undersökningar.

Bland unga som är 16–29 år har andelen som är *mycket eller ganska intresserade av politik i*

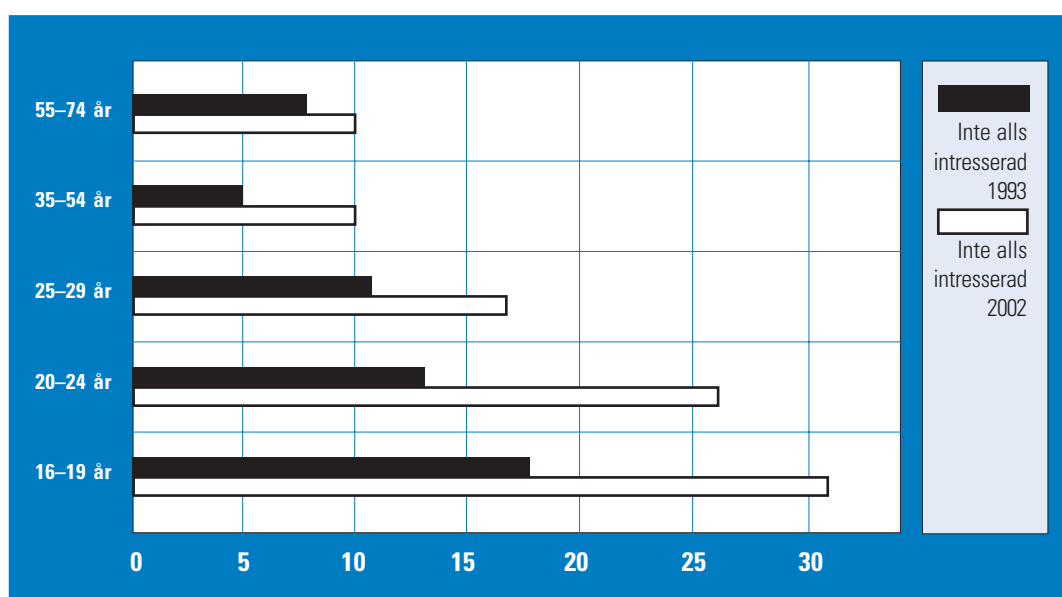

Diagram 9.1 Andel som inte alls är intresserad av politik i allmänhet indelat i åldersgrupper 16–74 år, 1993 och 2002, procent.

allmänhet minskat från 56 procent 1993 till 50 procent 2002. När det gäller *politiska förhållanden ute i världen* är mönstret liknande.

Gruppen som *inte alls* är intresserad av politik har ökat mest sedan 1993, och mer bland unga än äldre. Bland 20–24-åringar har andelen som inte alls är intresserad av politik fördubblats från 13 till 26 procent. Generellt är det så att de äldre åldersgrupperna är mer intresserade av politik

än de yngre. Andelen som inte alls är intresserad är cirka 30 procent bland de mellan 16 och 19 år och 10 procent i den äldsta gruppen, 55–74 år.

Det är 10 procent som är mycket intresserade av politik i allmänhet och ute i världen, 30 procent av de unga och 40 procent av de vuxna är ganska intresserade av politik. Dubbelt så många unga män som unga kvinnor svarar att de är

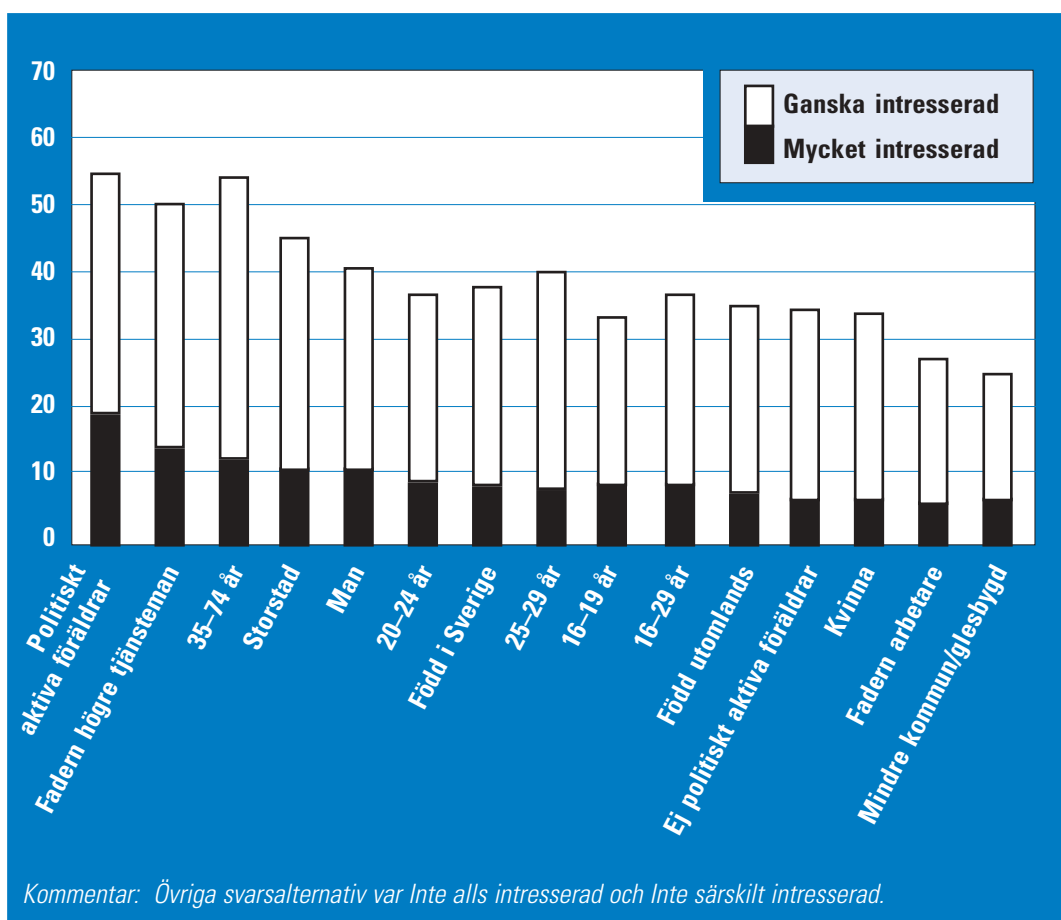

Diagram 9.2 Andel som tycker att politik i allmänhet är mycket intressant och ganska intressant bland olika grupper av unga och bland vuxna, 16–29 år (där annat ej anges), 2002, procent.

intresserade av politik, differensen mellan könen är inte lika stor i vuxengruppen, men även i den anger män ett större intresse för politik.

Om vi kategoriserar de tillfrågade efter social bakgrund ser vi att det politiska intresset är störst bland dem som har föräldrar som är högre tjänstemän eller har en akademisk examen.

Vi har också frågat om *föräldrarna hade varit eller var aktiva i politiskt parti eller annan politisk förening*. Fler i den äldre generationen uppger att de har/hade politiskt aktiva föräldrar, 20 pro-

cent, medan det bara är 10 procent i åldern 16–19 år som uppger att de har/hade föräldrar som är/var aktiva i politiskt parti eller annan politisk förening. Andelen med politiskt aktiva föräldrar som är *mycket intresserade av politik*, i allmänhet och ute i världen, är väsentligt högre än andelen bland dem som inte har politiskt aktiva föräldrar.

Det har inte skett någon förändring sedan 1993 i hur ofta unga och vuxna brukar diskutera politik. Skillnaden mellan generationerna är också

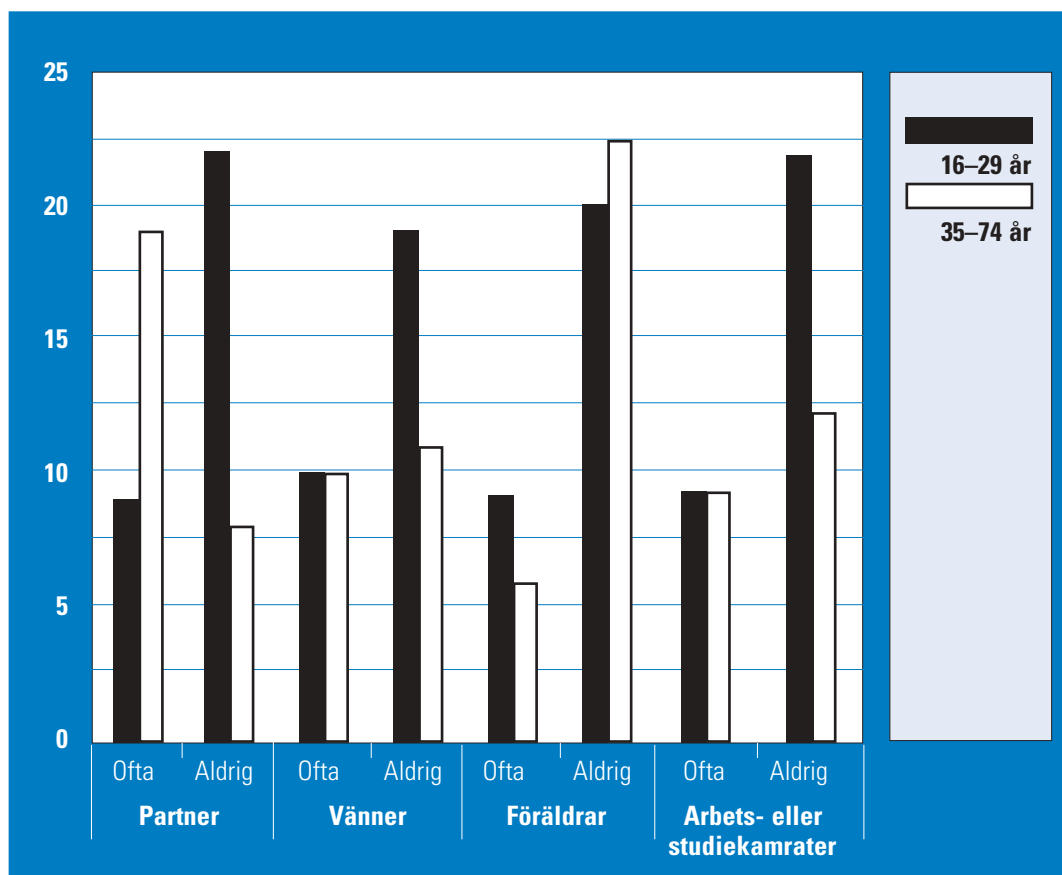

Diagram 9.3 Andel unga och vuxna som svarat att de ofta eller aldrig brukar diskutera politik med dessa personer, 16–74 år, 2002, procent.

densamma. Cirka 10 procent diskuterar politik ofta och cirka 30 procent ibland. Var femte ung och var tionde vuxen pratar aldrig politik.

Unga pratar däremot i lägre grad med sin partner eller sina studie-/arbetskamrater än vuxna. Det finns en skillnad mellan unga kvinnor och män när det gäller *vem* man pratar politik med. Kvinnorna pratar i högre grad politik med sina partner. Unga män pratar i högre grad med sina vänner eller arbets-/studiekamrater. Av dem som har föräldrar som är/har varit politiskt aktiva pratar två gånger så många ofta politik.

Det egna medborgarskapet

Det största frågeområdet i denna undersökning handlar om synen på samhälle, demokrati och medborgarskap. Två av de tre övergripande målen för den nationella ungdomspolitiken är att unga ska ha *inflytande* och tas tillvara som en *resurs* i samhället. Det inflytande unga har på nationell nivå gäller just medborgarskap och att ta tillvara de demokratiska handlingsvägar som står till förfogande för medborgarna. Men hur ser då unga på demokratin, och använder de sig av de traditionella handlingsvägarna? Eller använder sig unga i Sverige idag av andra, mindre traditionella, vägar för inflytande?

Det viktigaste för samtliga, unga som gamla, är att följa lagarna, sedan kommer att rösta när det är val och ta ställning för människors lika värde. Minst viktigt för uppgiftslämnarna är att vara medlem i ett politiskt parti. Unga bedömer generellt alla påståenden som mindre viktiga än vuxna utom *Jag bildar mig en egen uppfattning oberoende av andra* och *Jag är beredd att strunta i en lag som bryter mot mitt samvete*. Unga bedömer dessa som något viktigare i deras eget medborgarskap än vad de vuxna gör.

Unga kvinnor och män svarar relativt lika. Kvinnor tycker att nästan samtliga påståenden är något viktigare än vad männen tycker, med undantag av *att se om sitt eget hus, att gå till domstol för att kräva mina rättigheter* och *att strunta i en lag som bryter mot mitt samvete*. Dessa påståenden anser de unga männen är något viktigare.

Att bilda sig en egen uppfattning och att ta ställning, företrädesvis genom att rösta anses viktigt i medborgarskapet. Att vara partimedlem, eller delta i den politiska debatten generellt, verkar vara mindre viktigt för unga såväl som för vuxna. Synen på det egna medborgarskapet skiljer sig ganska litet mellan generationerna.

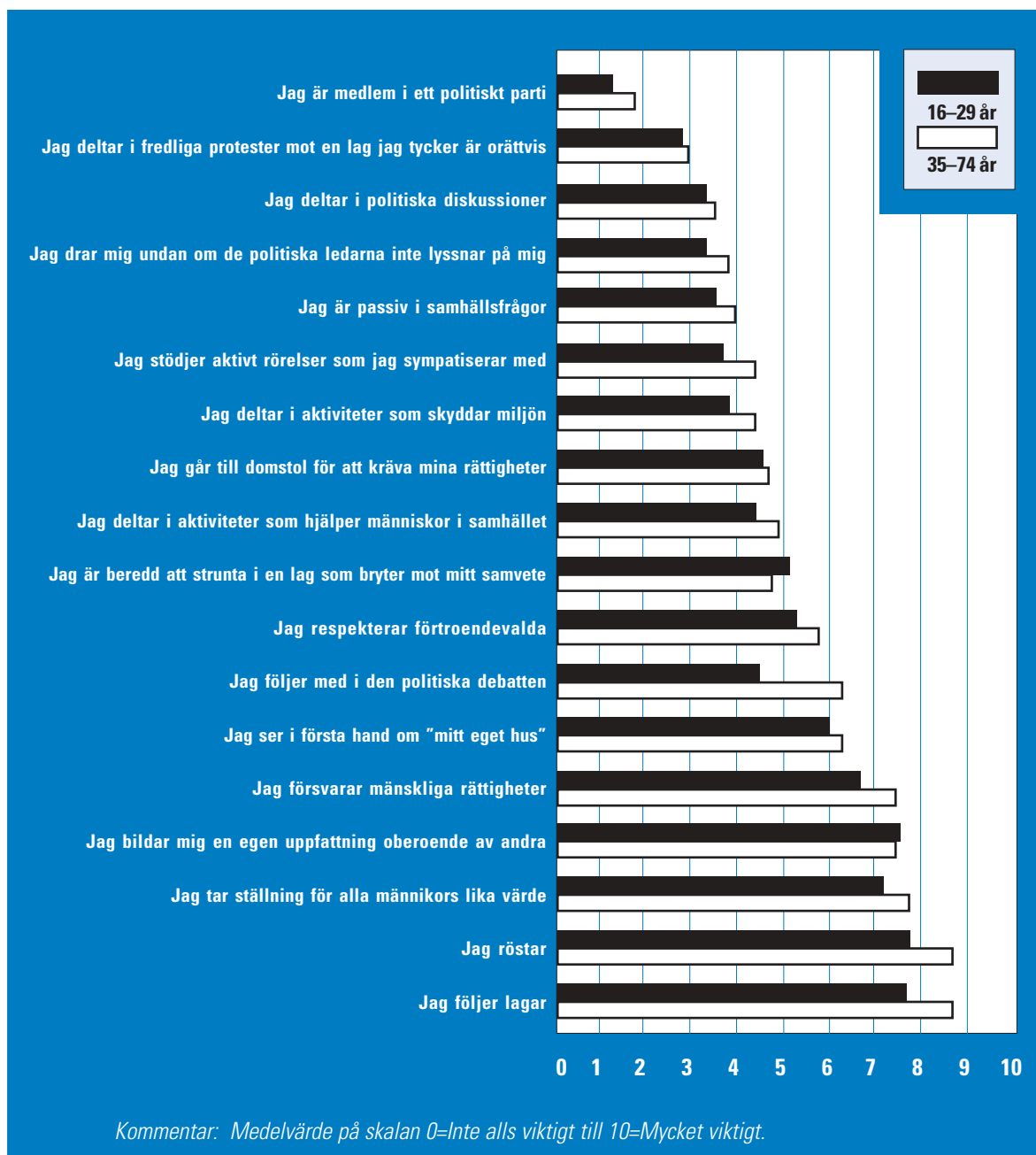

Diagram 9.4 Hur unga och vuxna ser på sig själva som medborgare, 16-74 år, 2002, procent.

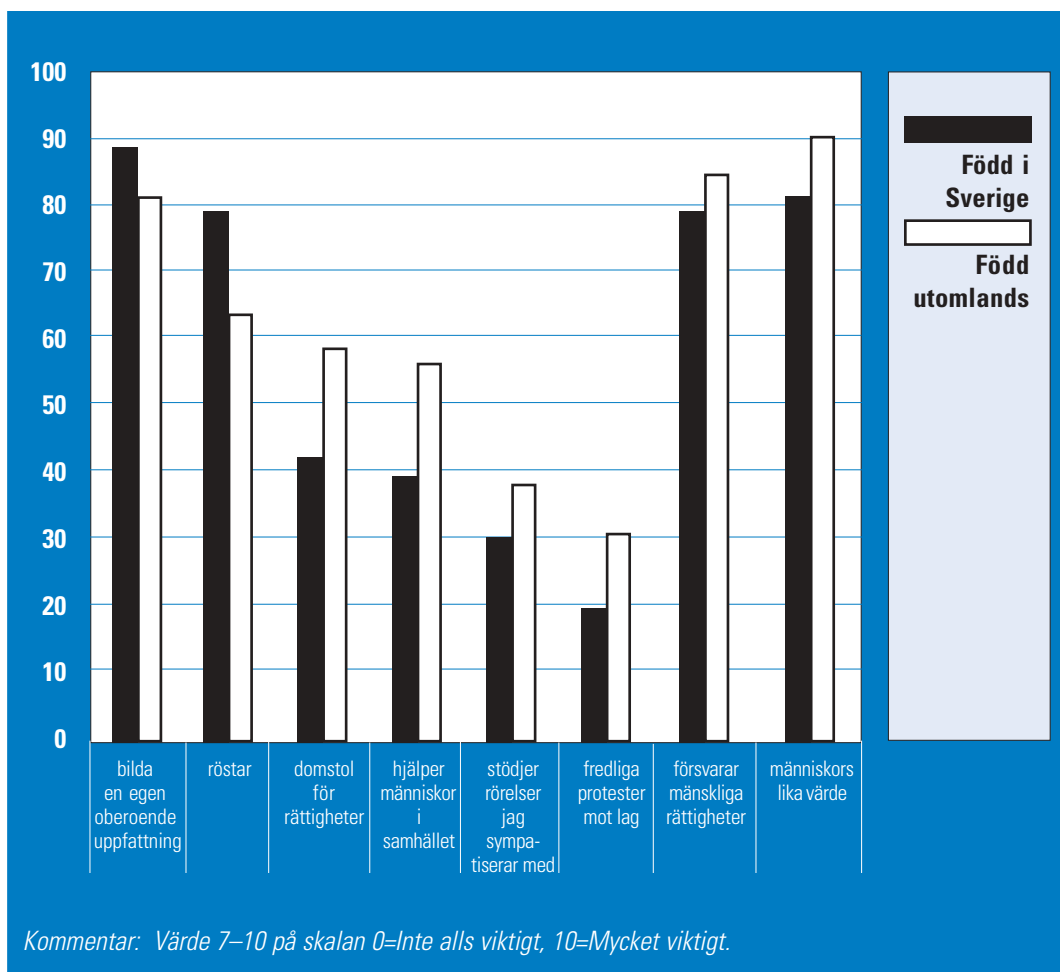

Diagram 9.5 Andel unga födda i Sverige och utomlands som tycker att ovanstående påståenden är viktiga, 16–29 år, 2002, procent.

Om vi jämför unga som är födda i Sverige med dem som är födda i ett annat land så ser vi att påståendena *jag bildar mig en egen uppfattning oberoende av andra* och *jag röstar när det är val* är något mindre viktiga för unga födda utomlands. Däremot är övriga ovanstående påståenden viktigare för den gruppen unga.

Synen på det egna medborgarskapet varierar också mellan unga i olika ålder. De äldre unga ligger närmare de vuxna i sina värderingar av vad som är viktigt i det egna medborgarskapet, vilket i stor utsträckning gäller de traditionella handlingsvägarna. Enda undantaget är medlemskap i politiska partier där de yngsta, 16–19 år,

och de i åldern 35–74 år tycker det är något viktigare än unga i åldern 20–29 år.

Unga med arbetarbakgrund tycker att det är mindre viktigt att följa med i den politiska debatten än unga med tjänstemannabakgrund. När det gäller andelen som tycker att medlemskap i ett politiskt parti är viktigt finns det ingen variation. Mönstret är detsamma om vi ser på utbildningsbakgrund.

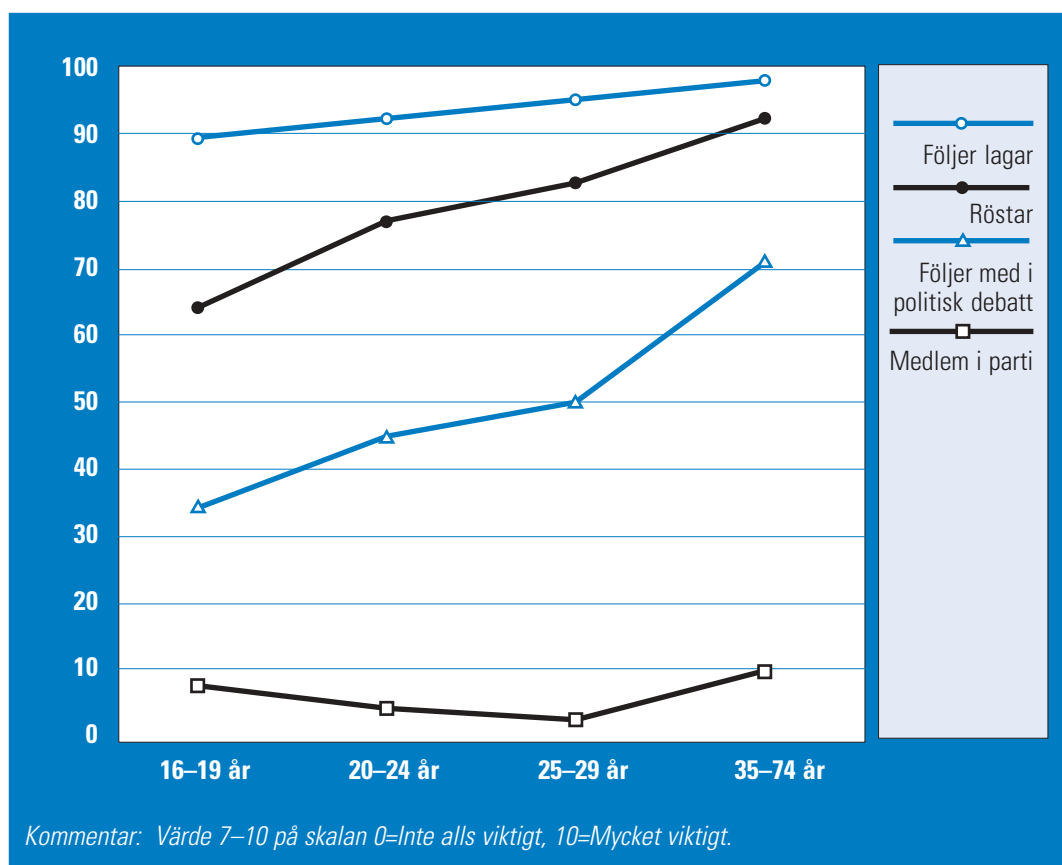

Diagram 9.6 Andel i olika åldersgrupper som tycker att följande aktiviteter är viktiga i det egna medborgarskapet, 16–74 år, 2002, procent.

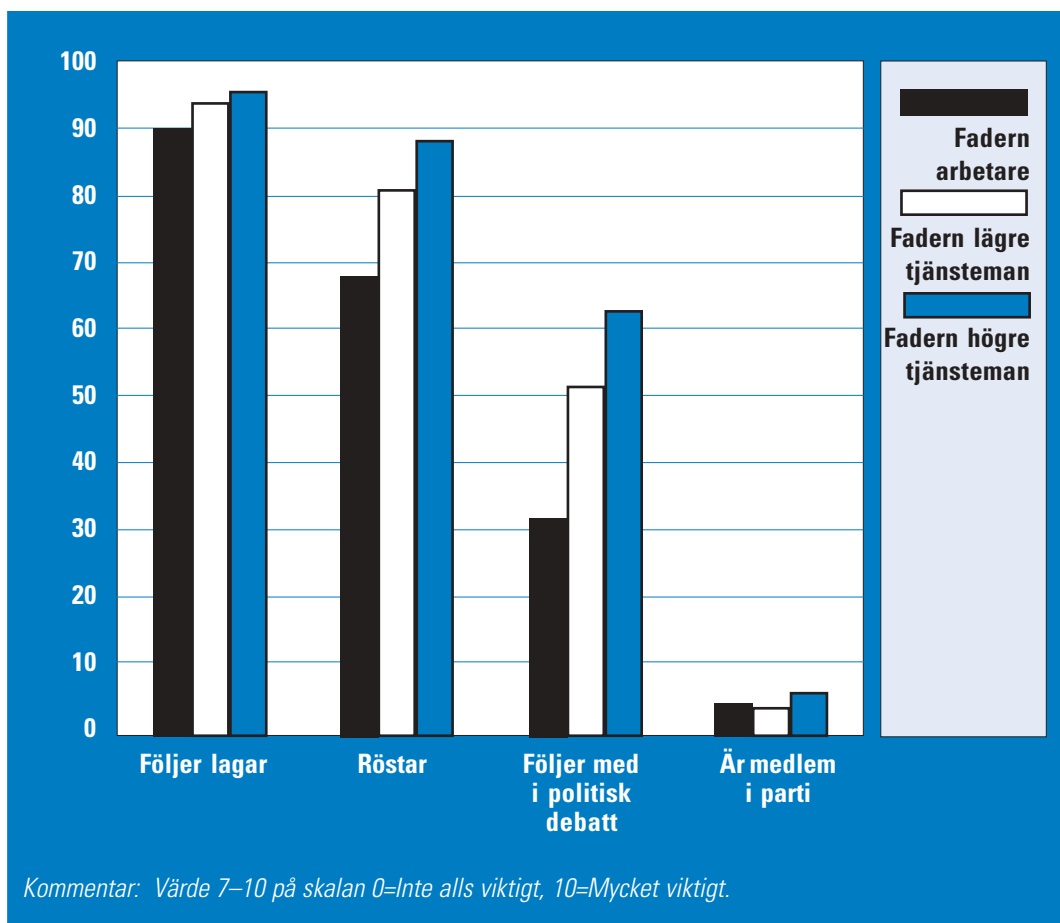

Diagram 9.7 Andel unga med olika sociala bakgrund som tycker att ovanstående aktiviteter är viktiga i det egna medborgarskapet, 16–29 år, 2002, procent.

Politiska handlingar

Hur är det med det politiska handlandet, vad gör man faktiskt? De svar vi fick på frågorna om politiskt intresse och engagemang borde innebära att svaret blir: inte särskilt mycket. Dessutom borde unga och vuxna handla relativt lika, är det så? Frågorna om politiskt handlande täcker hela skalan från att skriva på en namninsamling – till att rösta – och att delta i olagliga demonstrationer/aktioner. Frågorna täcker ett stort område där vissa handlingar kräver mer av engagemang och eget ställningstagande/eget initiativ än andra.

Det politiska handlandet under 1990-talet

Diagram 9.8 ger en förning om hur det politiska handlandet överlag har förändrats sedan undersökningen 1993. Andelen som handlar politiskt *via de traditionella vägarna* som namninsamling och bojkotter/köpstrejk är idag något högre än 1993, men lägre än 1997.

De politiska handlingar som ligger *utanför de traditionella handlingsvägarna*, som att ockupera byggnader, har minskat sedan 1997.

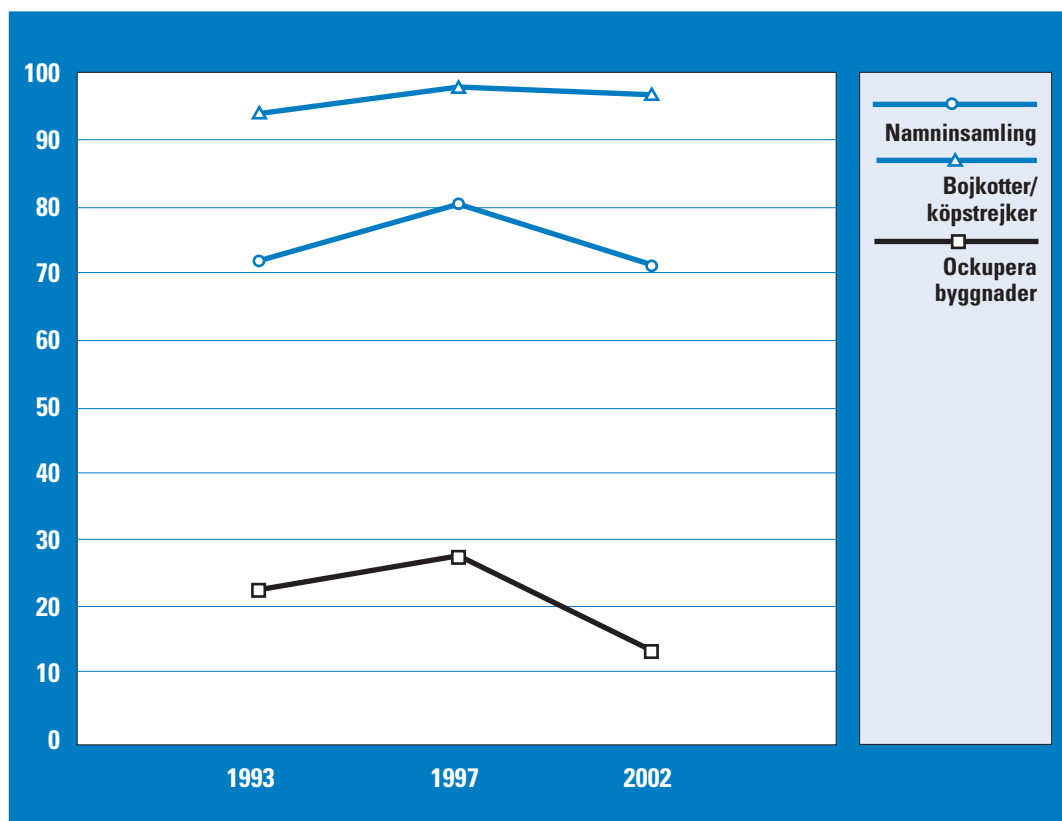

Diagram 9.8 Andel som svarat *har gjort eller kan tänka mig göra* på de politiska handlingarna *skriva på namninsamling, delta i bojkotter/köpstrejk* och *ockupera byggnader*, 16–29 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

Det politiska agerandet verkar ha nått en topp någon gång mellan 1993 och 2002.

Nära 100 procent har deltagit eller kan tänka sig att delta i bojkotter/köpstrejker. Drygt 70 procent har skrivit eller kan tänka sig att skriva på en namninsamling och 15 procent har ockuperat eller kan tänka sig att ockupera byggnader.

Inom ett område är resultaten när det gäller politiska vardagshandlingar desamma idag som 1997, nämligen andelen som kontakter politiker, 26 procent har gjort det och 58 procent kan tänka sig det.

I användandet av dessa traditionella handlingar finns det inte några större skillnader mellan unga och vuxna. Åtta av tio har skrivit på namninsamlingar, en av sex har skrivit insändare, var tredje har burit märken eller symboler.

Slående är dock hur olika ungdomsgruppen och den äldsta vuxengruppen utvecklats från 1993. Överlag har de äldstas, 55–74-åringarnas, politiska handlande ökat successivt medan det skedde en ökning mellan 1993 och 1997 och en tillbakagång mellan 1997 och 2002 i samtliga ungdomsgrupper. Förändringen bland

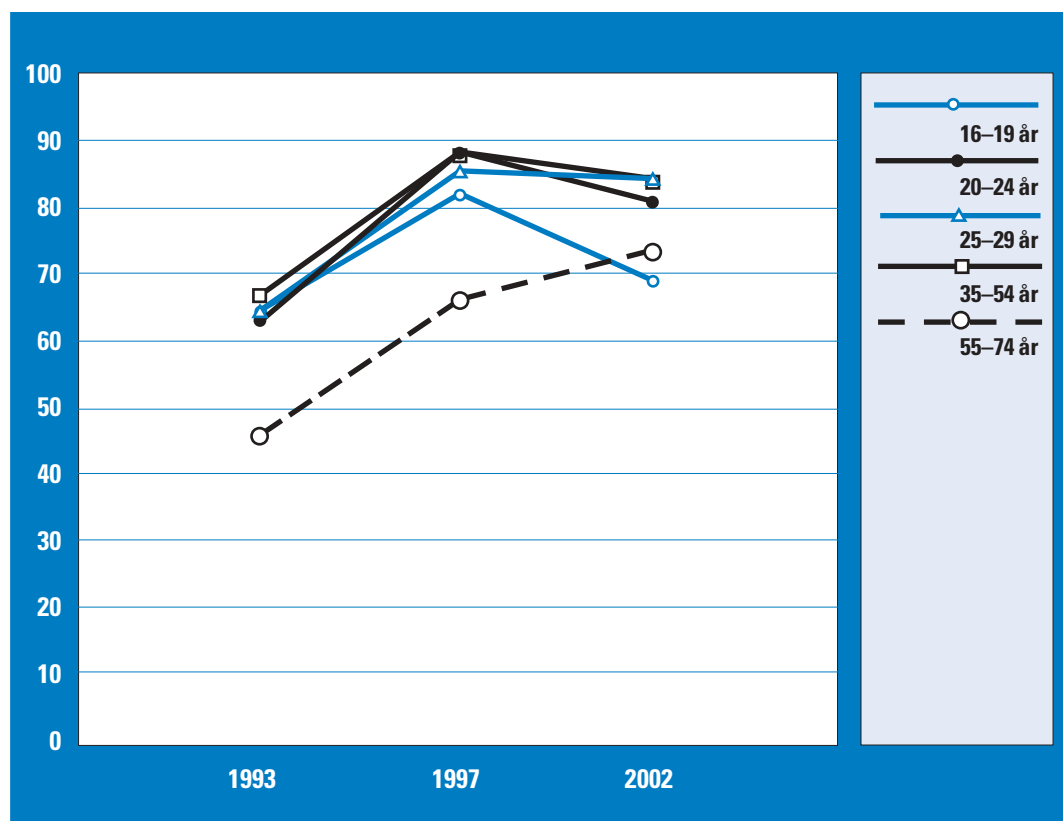

Diagram 9.9 Andel i olika åldersgrupper som har skrivit på namninsamlingar, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

vuxna i åldern 35–54 år liknar mer den i ungdomsgruppen.

Något färre unga har kontaktat politiker eller deltagit i en köpbojkott, men något fler unga kan tänka sig att göra det (se diagram 9.10). En högre andel har deltagit i köpstrejker/bojkotter jämfört med 1993, men andelen har sjunkit sedan 1997. Femton procent har gjort det, varannan kan tänka sig att göra det och resterande tredjedel kan inte tänka sig att delta i köpbojkotter/köpstrejker. Den yngsta åldersgruppen, 16–19 år, är den grupp som i minst utsträckning skriver på namninsamlingar och deltar i köpbojkotter.

Det finns inga större skillnader mellan mäns och kvinnors agerande eller mellan de som är födda i Sverige och de som är födda utomlands.

Andra traditionella handlingar kräver ett större engagemang, som att rösta, demonstrera, skriva insändare eller ta kontakt med politiker samt att arbeta ideellt. När det gäller att rösta i val så har något fler vuxna gjort det men andelarna som har gjort och kan tänka sig att göra det är tillsammans ungefär lika stora, detsamma gäller för demonstrationer och att arbeta ideellt. Majoriteten av dem som inte röstat finns i åldersgruppen 16–19 år. Frågan ställdes ungefär sex månader före valet 2002.

Det finns skillnader mellan unga och vuxna i att agera politiskt inom systemet när det gäller "partimedlemskap" och att "chatta politik" på nätet. Det första är vanligare i vuxengruppen och det senare i ungdomsgruppen, framförallt i åldern 16–24 år. Andelarna som är medlem-

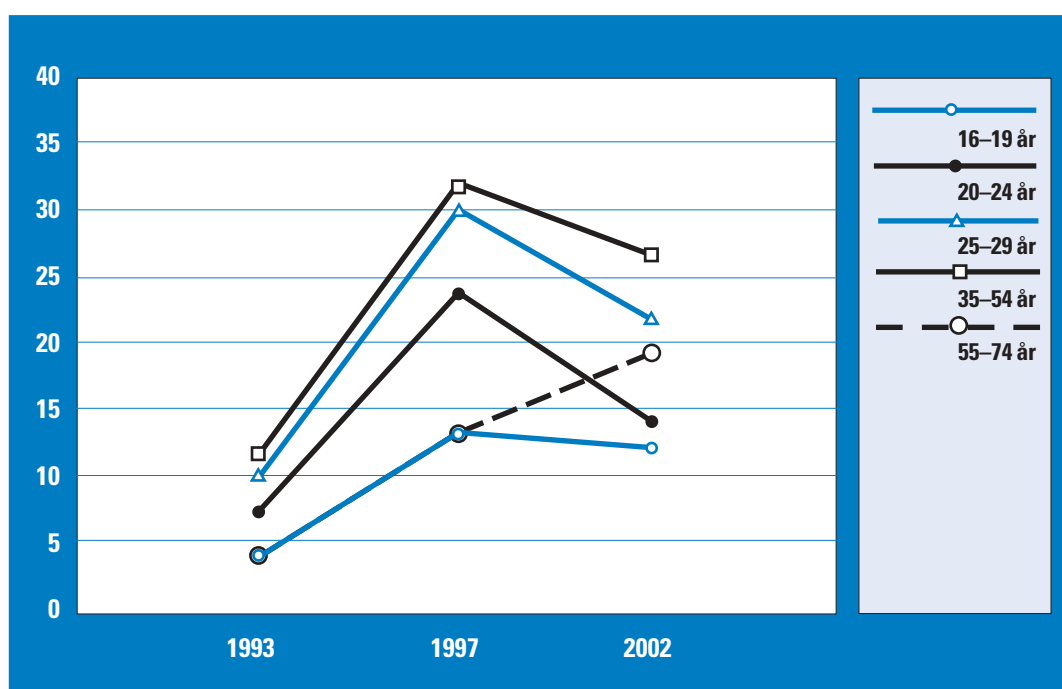

Diagram 9.10 Andel i olika åldersgrupper som har deltagit i köpstrejker/bojkotter, 16–74 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

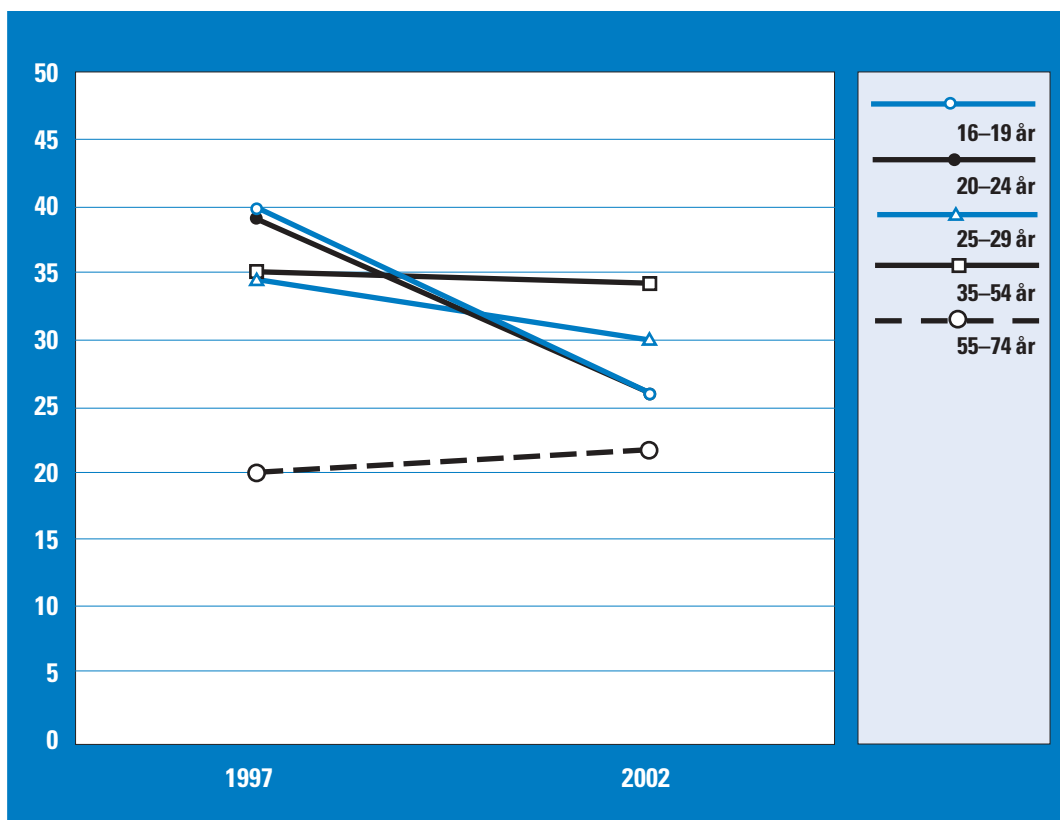

Diagram 9.11 Andel som har burit märken/symboler för att uttrycka en åsikt i olika åldersgrupper, 16–74 år, 1997 och 2002, procent.

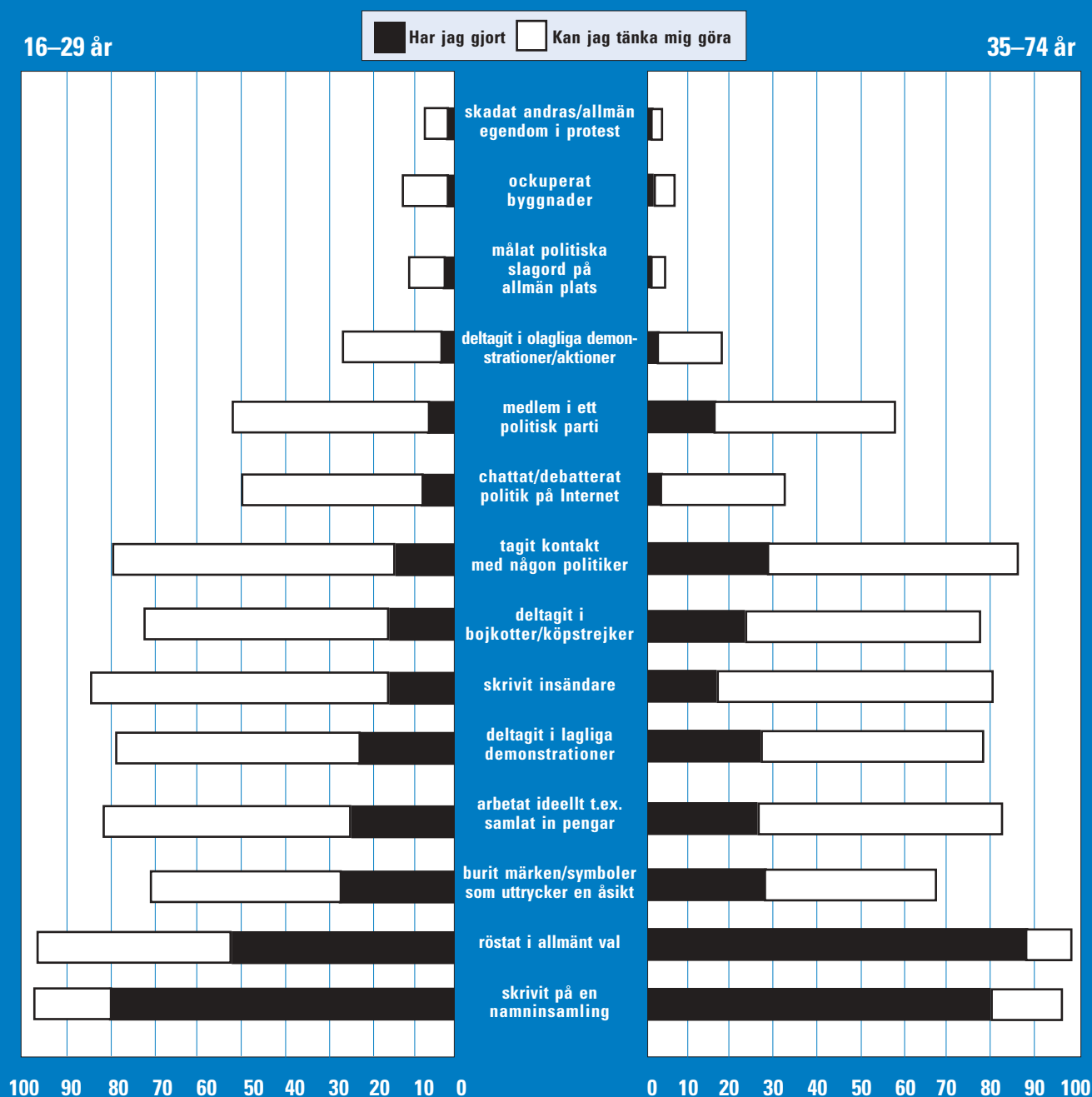
mar i ett politiskt parti har minskat sedan 1997 i alla åldersgrupper och mest i den äldsta. Något fler män än kvinnor är medlemmar.

Unga födda utomlands har i mindre utsträckning chattat, röstat eller skrivit på en namninsamling. Bland unga födda utomlands finns också en större andel som säger att de aldrig skulle göra det.

Vi försökte även fånga attityderna till mindre vanliga och inte alltid lagliga politiska handlingar. Detta är den grupp politiska handlingar där generationsskillnaden är som störst. De

politiska handlingar som ligger utanför det ordinarie politiska systemet är handlingar som i stor utsträckning kräver ett aktivt ställningstagande; demonstrationer/aktioner, att måla slagord, ockupera fastigheter och att skada egendom. Här är det något fler unga som kan tänka sig eller har utfört dessa handlingar. Men en övervägande majoritet skulle aldrig göra det, varken bland unga eller vuxna.

Det är de allra yngsta i studien, 16–19-åringarna, som i störst uträkning uppger att de kan tänka sig att utföra dessa politiska handlingar.

Kommentar: Andel som svarar på alternativen Har jag gjort och Kan jag tänka mig att göra.

Diagram 9.12 Andel unga och vuxna som har gjort eller kan tänka sig att utföra olika politiska handlingar, 16–74 år, 2002, procent.

Dessa unga verkar vara jämt fördelade mellan olika sociala klasser. Däremot finns det skillnad mellan könen. Var tredje man i åldern 16–29 år har eller kan tänka sig att delta i olagliga demonstrationer eller aktioner. Bland de unga kvinnorna är det var femte. Även här är det så att unga med politiskt aktiva föräldrar är mer benägna att handla.

Om vi jämför med tidigare undersökningar hittar vi den största differensen sedan 1997 på frågan om man har eller kan tänka sig att *delta i en olaglig demonstration/aktion*. Andelen som kan tänka sig, eller har gjort det har minskat dramatiskt. Från att ha varit drygt 60 procent till 30, och andelen som har gjort det har minskat från 15 till 5 procent i ungdomsgruppen.

Även andelen som kan tänka sig att *ockupera hus* har minskat drastiskt, andelen har halverats sedan 1997, bland de unga kan 15 procent tänka sig att ockupera byggnader och 85 procent kan inte tänka sig det. Andelen som har gjort det ligger under 2 procent.

Andelen som har *målat politiska slagord* har ökat sedan 1997 i gruppen 16–19 år, från 1 till 3 procent, och andelen som inte skulle göra det

har minskat från 89 till 82 procent. Även i de äldre ungdomsgrupperna har andelarna som aldrig skulle måla politiska slagord minskat med ungefär 4 procentenheter till 88 procent i åldern 20–24 år och till 92 procent i åldern 25–29 år. Andelen i åldern 20–29 år som kan tänka sig att måla politiska slagord i har i motsvarande grad ökat och ligger runt 5 procent.

Om vi ser över en tioårsperiod så kan vi dels se en förändring som huvudsakligen är en ökning av andelen som kan tänka sig eller aldrig skulle göra en handling, dels en minskning i andelen som faktiskt har utfört handlingen.

Vi kan se att förändringen är större mellan 1997 och 2002 i majoriteten av fallen, och mindre över ett längre perspektiv från 1993 till 2002.

Och som svar på frågan inledningsvis kan vi säga att skillnaden mellan generationernas politiska handlande har minskat, även om den fortfarande finns, och ja unga och vuxna gör i stor utsträckning samma saker, även om något fler unga utför mer otraditionella politiska handlingar som att debattera politik på Internet eller att ockupera hus.

Tabell 9.1 Andel som någon gång deltagit i olagliga demonstrationer/aktioner eller skulle kunna tänka sig det i olika åldersgrupper, 16–74 år, 2002, procent

	16–19 år	20–24 år	25–29 år	35–54 år	55–74 år	Totalt
Har jag gjort	5	4	3	3	3	4
Kan tänka mig att göra	29	23	20	20	9	23
Skulle aldrig göra	66	73	76	77	88	73
Totalt	100	100	100	100	100	100

Förtroende för valda och det politiska systemet

Vi har bätt de svarande ta ställning till påståendena nedan om deras förtroende för det politiska systemet och de folkvalda. Samma påståenden återfanns i 1997 års studie samt i flera tidigare undersökningar gjorda av Forskningsinstitutet för samhälle och information, FSI. I *Ny tid nya tankar* visade resultatet att andelen som instämmer i påståendet *klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare har blivit större* har ökat sedan mitten av 1980-talet, utan att uppfattningen om att *man bör blanda sig i politiken, stödja det rätta och protestera mot det som är fel* förändrats särskilt mycket. År 1997 ansåg 64 procent av de yngre och 79 procent av de vuxna att klyftan ökat,

och 65 respektive 74 procent ansåg att man bör blanda sig i politiken.

- Politikerna har förlorat kontakten med dem de regerar och styr över
- Man bör blanda sig i politiken, stödja det rätta och protestera mot det som är fel
- Varje medborgare skall försöka sätta sig in i hur man styr och bestämmer i landet
- De flesta politiska beslut är så komplicerade att det är bäst att bara experter bestämmer
- Klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare har blivit större

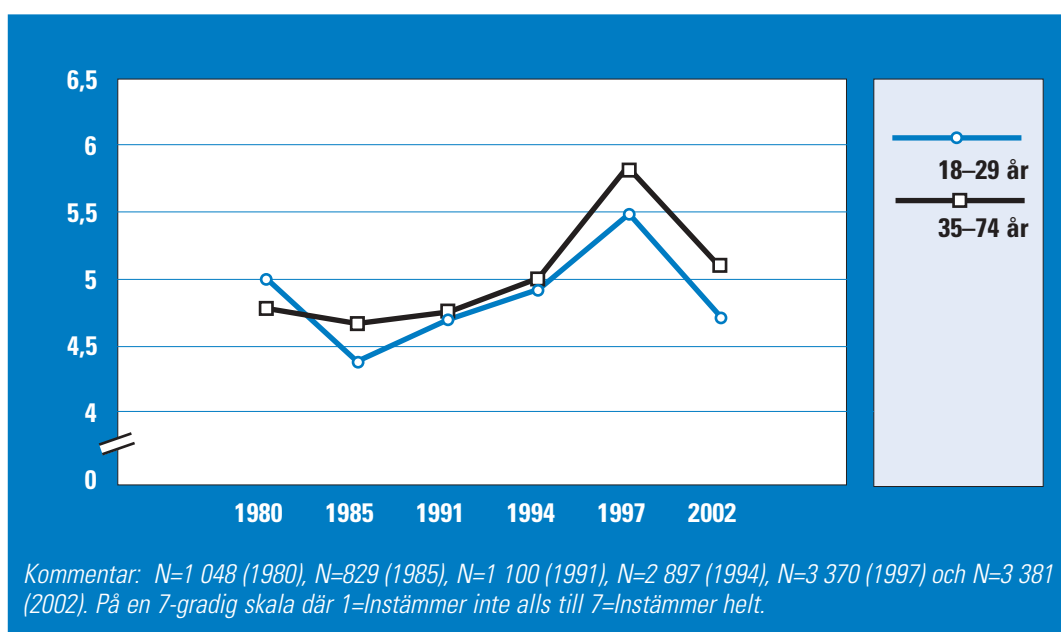

Diagram 9.13 Inställning till påståendet "Politikerna har förlorat kontakten med dem de regerar och styr över", 1980, 1985, 1991, 1994, 1997 och 2002, medelvärde.

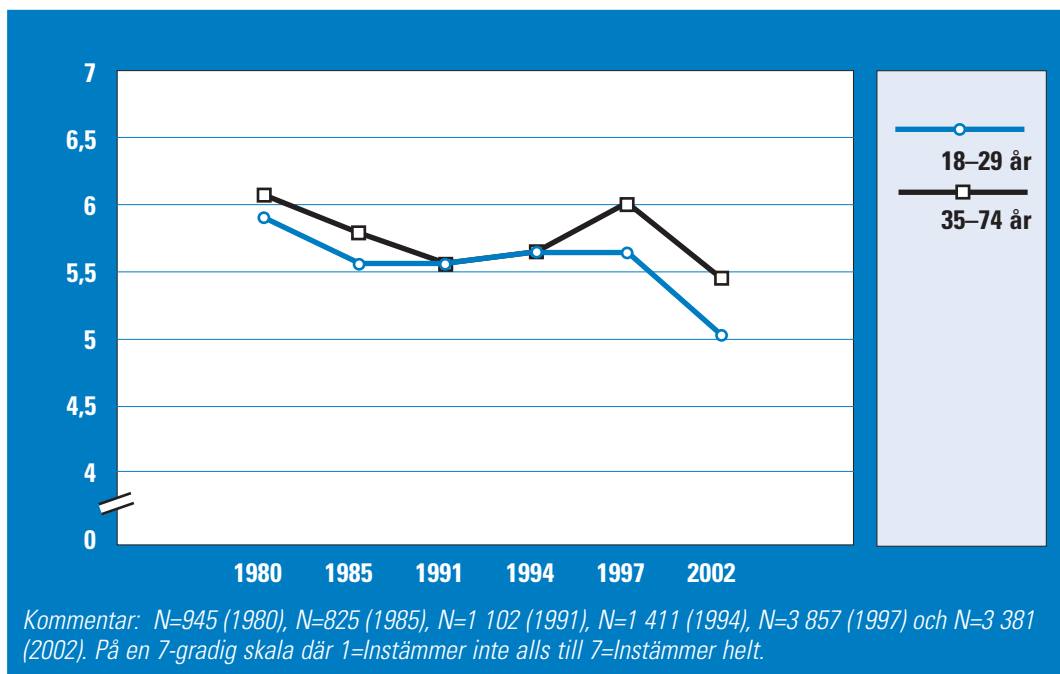

Diagram 9.14 Inställning till påståendet "Man bör blanda sig i politiken – stödja det rätta och protestera mot det som är fel", 1980, 1985, 1991, 1994, 1997 och 2002, medelvärde.

Efter den förra och inför denna studie har det setts som en trend och en effekt av det individualiserade samhället att kontakten mellan politiker och medborgare har minskat. Den trenden verkar ha brutits. Unga och vuxna instämmer i lägre grad i påståendet att *politikerna har förlorat kontakten med dem de regerar och styr över* 2002.

Samtidigt instämmer unga och vuxna i mindre grad 2002 i påståendet att *man bör blanda sig i politiken och stödja det rätta och protestera mot det som är fel*.

I en jämförelse med undersökningen som kom 1997 visar det sig att misstroendet för politiker har minskat och förtroendet har ökat. Två av tre vuxna och 45 procent av de unga instämmer i

att politikerna har förlorat kontakten med dem de regerar och styr över.

I påståendet att man bör stödja det rätta och protestera mot det som är fel syns tveksamheten tydligare. Andelen som instämmer helt har minskat sedan 1997 med 15 procentenheter. I stället har andelen som är tveksamma ökat. Den största förändringen på över 20 procentenheter finns i gruppen som är född utomlands.

I det första av påståendena i diagram 9.15, att *man bör blanda sig i politiken och protestera mot det som är fel* – där cirka var tredje instämmer (mot varannan 1997), instämmer kvinnor och unga mellan 25–29 år, samt vuxna 35–54 år i större utsträckning.

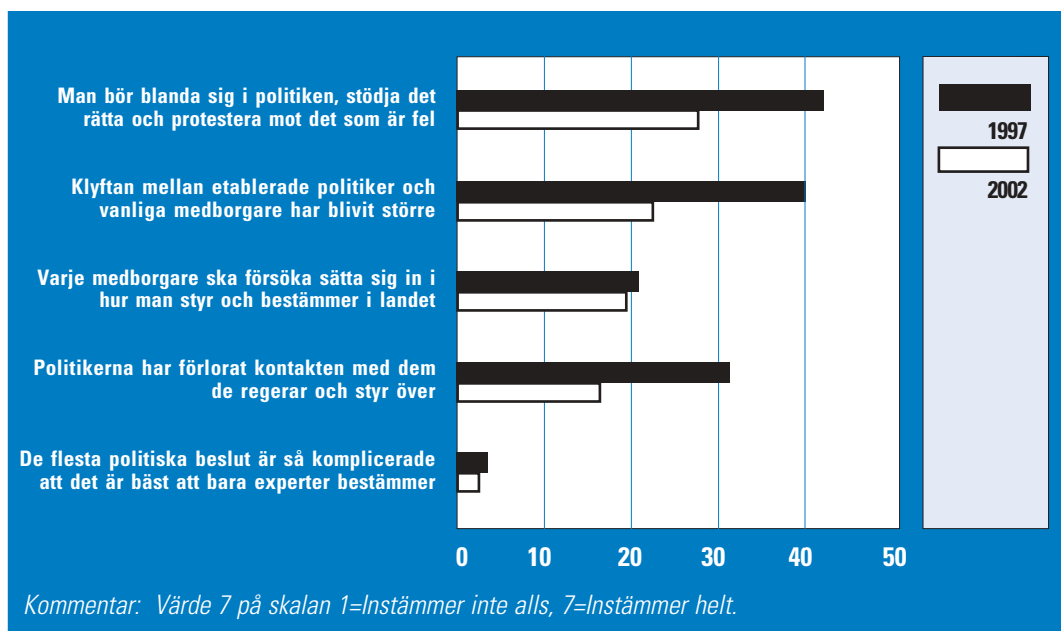

Diagram 9.15 Andel unga som instämmer helt i ovanstående påståenden, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

Andelen som instämmer i påståendet att *politikerna förlorat kontakten med dem de regerar och styr över* har minskat från 31 till 16 procent. Men i stället har andelen som är tveksamma ökat. Andelen som inte instämmer är liten, och förändringen är inte signifikant. I åldersgruppen, 16–29 år, tenderar förskjutningen vara från instämmer helt till mer avvaktande varken-eller-svar. Detsamma gäller bland dem som är födda utomlands.

Även i påståendet att *klyftan mellan politiker och medborgare blivit större* har det blivit färre som instämmer under perioden 1997–2002, från 40 till 23 procent. Dessutom har det blivit fler tveksamma. Förändringen är störst bland 25–29-åringar och födda utomlands. Generellt

har förändringen alltså gått från ett större till ett mindre missnöje. Vad som kan konstateras är dock att unga svarar i högre grad mitt på skalan, medan vuxna i högre grad instämmer helt.

Andelen som anser att *de flesta politiska beslut är så komplicerade att det är bäst att bara experter bestämmer* ligger på ungefär 3 procent. Andelen som instämmer helt har minskat, i stället har andelen som är tveksamma ökat. Det finns inga särskilda könsskillnader. Om vi tittar på unga i olika åldersgrupper så är svarsmönstret i de två yngsta åldersgrupperna relativt lika medan den äldsta ungdomsgruppen svarar på ett sätt som liknar de vuxnas men andelen som instämmer helt är betydligt mindre.

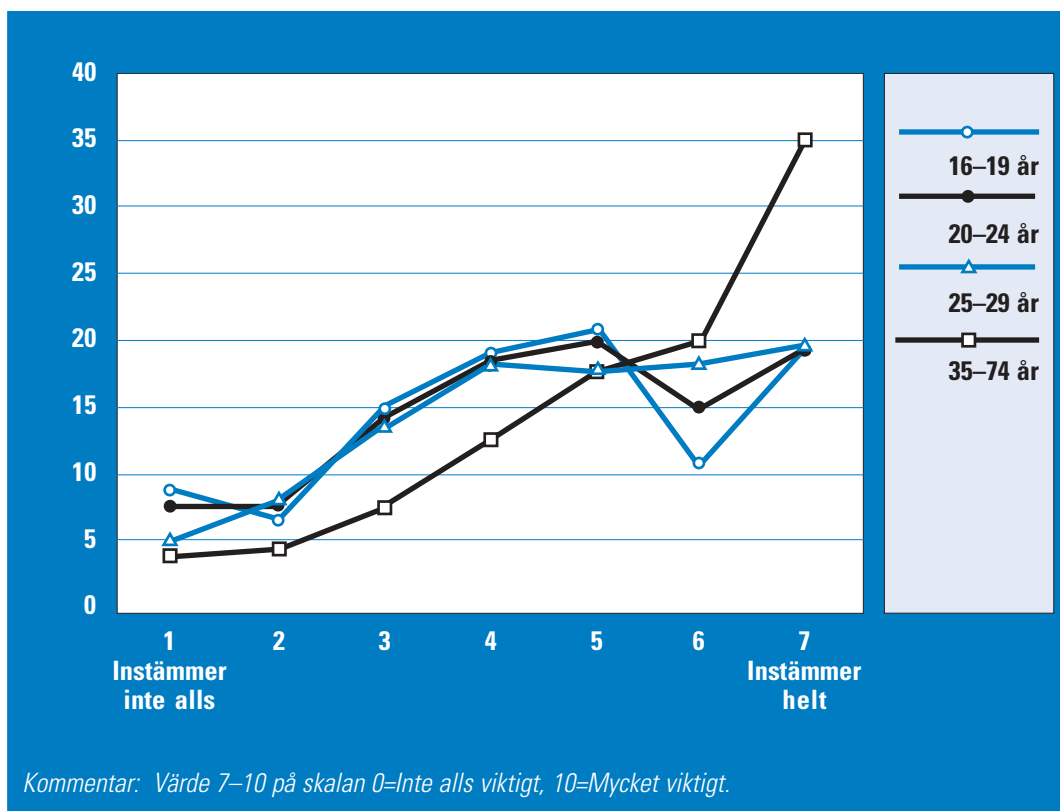

Diagram 9.16 Svarmönster i olika åldersgrupper på påståendet *Varje medborgare ska försöka sätta sig in i hur man styr och bestämmer i landet*, 16–74 år, 2002, procent.

Andelen som inte instämmer i påståendet att *varje medborgare ska försöka sätta sig in i hur man styr och bestämmer i landet* är under 10 procent i alla åldersgrupper. Tre av fyra vuxna och två av fyra unga instämmer i att man ska sätta sig in i hur man styr och bestämmer i landet. Förändringen sedan 1997 är framförallt att andelen bland de yngsta som inte instämmer i påståendet har ökat. Skillnaderna mellan könen är liten. Andelen som anser att *de flesta politiska beslut är så komplicerade att det är bäst att*

bara experter bestämmer har minskat i den äldsta åldersgruppen och bland utlandsfödda, i stället finns det en ökande tveksamhet.

Politiska prioriteringar

Unga uppger alltså ett mindre intresse för politik i denna undersökning än vad de gjorde i de tidigare undersökningarna. De diskuterar politik i lägre grad än vuxna och de agerar inom det politiska systemet i mindre utsträckning. Däremot agerar de i något högre grad i det vardagliga handlandet.

Hur bör då samhällets och politikens prioriteringar se ut? På frågan om vilken typ av samhälle man föredrar *Ett samhälle där alla har det ungefär lika bra ekonomiskt* eller *Ett samhälle där flitiga och dugliga får det betydligt bättre* svarar unga och vuxna lika.

Andelen som är mest tilltalad av att alla har det ungefär lika bra ekonomiskt har ökat bland både unga och vuxna, och mest i vuxengruppen.

För första gången sedan 1970 är fler vuxna tilltalade av detta än unga.

Andelen som är mest tilltalad av ett samhälle där flitiga och dugliga får det betydligt bättre har sjunkit något bland både unga och vuxna.

Sex av tio kvinnor och fem av tio män är mest tilltalade av ett samhälle där alla har det ungefär lika bra ekonomiskt. Skillnaden mellan könen, att kvinnor i högre grad är positiva till lika fördelning, kvarstår oförändrad. Skillnaden att män är mer tilltalade av ett samhälle där flitiga och dugliga får det betydligt bättre har minskat marginellt. Förändringen beror på att andelen män som instämmer i påståendet har minskat. Könsskillnaden har varit lika tydlig i alla undersökningar där frågan har ställts.

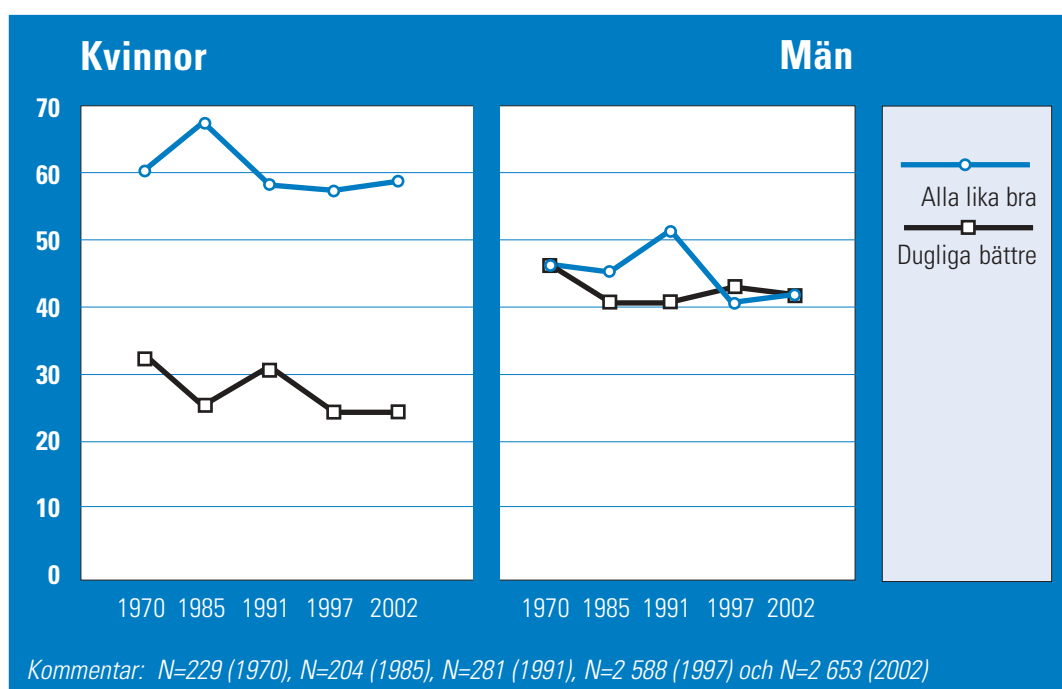

Diagram 9.17 Könsskillnader bland unga i synen på ekonomisk jämlikhet, 18–29 år, 1970, 1985, 1991, 1997 och 2002, procent.

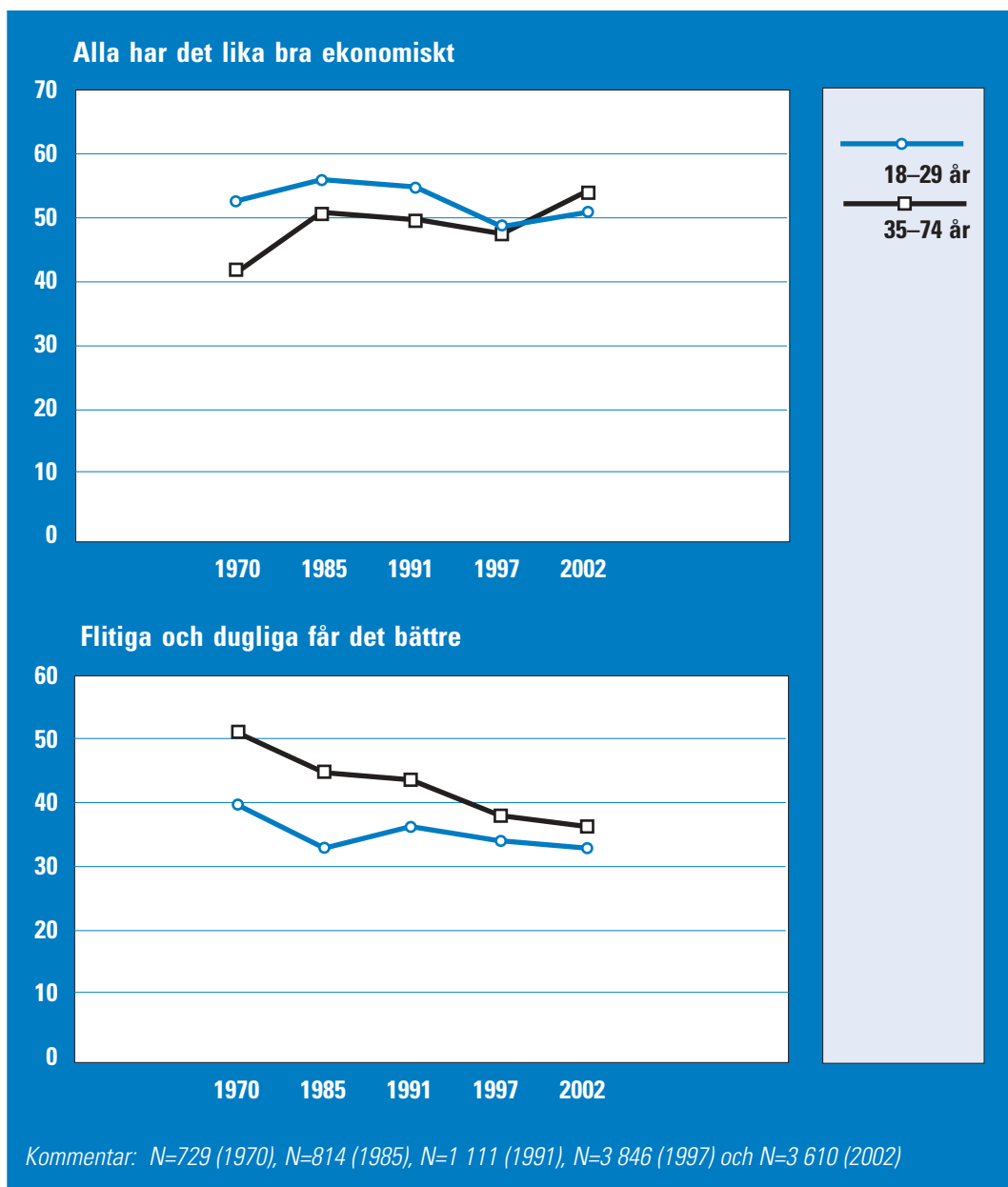

Diagram 9.18 Andel som är mest tilltalade av ett samhälle där alla har det lika bra ekonomiskt/flitiga och dugliga får det betydligt bättre. 18-74 år, 1970, 1985, 1991, 1997 och 2002, procent

Vi frågar också hur skattemedel ska distribueras. Om anslagen till en del utvalda områden som vi listar ska ökas, minskas eller vara oförändrade.

I diagram 9.19 ser vi jämförelser mellan årets undersökning och 1993 års undersökning. I undersökningen 2002 tycker dubbelt så många att insatserna till U-landshjälp bör ökas¹. Varannan tycker att insatserna till miljö- och naturvård bör ökas, resultatet var detsamma 1993. På tvärs mot vad vi kan kalla den mjuka linjen med miljö och U-landshjälp så har även andelen som tycker att försvaret bör få ökade anslag ökat. Även här har det skett en fördubbling.

Andelen som anser att de bör få ett minskat anslag har sjunkit till 42 procent från 56. Andelen som tycker att bidragen bör vara oförändrade är 47 procent.

En majoritet av unga och vuxna tycker att sjukvården, skolan, miljövården samt polis- och rättsväsendet är områden som bör få ökade tilldelningar. Unga, men framförallt vuxna, tycker att anslagen till U-landshjälpen och försvaret ska minskas.

Skillnader mellan könen finns när det gäller U-landshjälp och kultur och fritid. I båda fallen tycker kvinnor i högre grad att anslagen ska ökas och inte minskas.

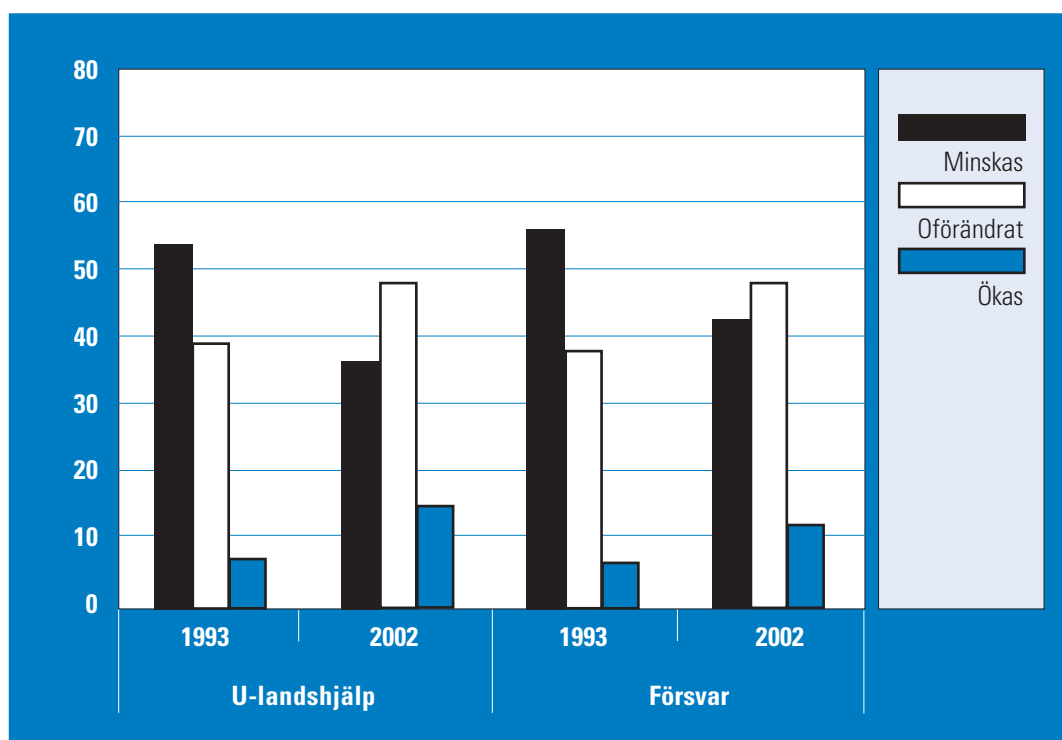

Diagram 9.19 Andelen som tycker att den mängd skattepengar som går till u-landshjälp och försvar ska minskas, hållas oförändrade eller ökas, 16–74 år, 1993 och 2002, procent.

Unga födda utomlands tycker att anslagen till fritid och kultur ska ökas i större utsträckning än svenskfödda ungdomar. Däremot anser de som är födda utomlands att anslagen till polisen ska ökas i mindre utsträckning än svenskfödda ungdomar, men ändå är det 45 procent som tycker att anslagen ska ökas och endast 10 procent att de ska minskas.

En översyn av samtliga frågor ger att försvaret och U-landshjälpen är de områden där största andelen som anser att anslagen bör minskas återfinns. Största andelen som anser att anslagen bör öka finns inom skola, vård och omsorg, samt polis- och rättsväsendet. Den största köns-

skillnaden finns i frågan om ökade eller minskade anslag till U-landshjälp och försvar, men för vård och omsorg, polis- och rättsväsende, skola och utbildning finns det ingen differens mellan kvinnor och män. Unga kvinnor och män tycker olika, men i mindre grad olika än de äldre.

Inom områdena U-landshjälp, försvar, miljö och kultur/fritid vill unga, i högre grad än de vuxna, att mängden skattepengar som tilldelas ska ökas. Men bilden är dubbel.

Unga tycker också att anslagen ska minskas i större utsträckning än vad vuxna gör.

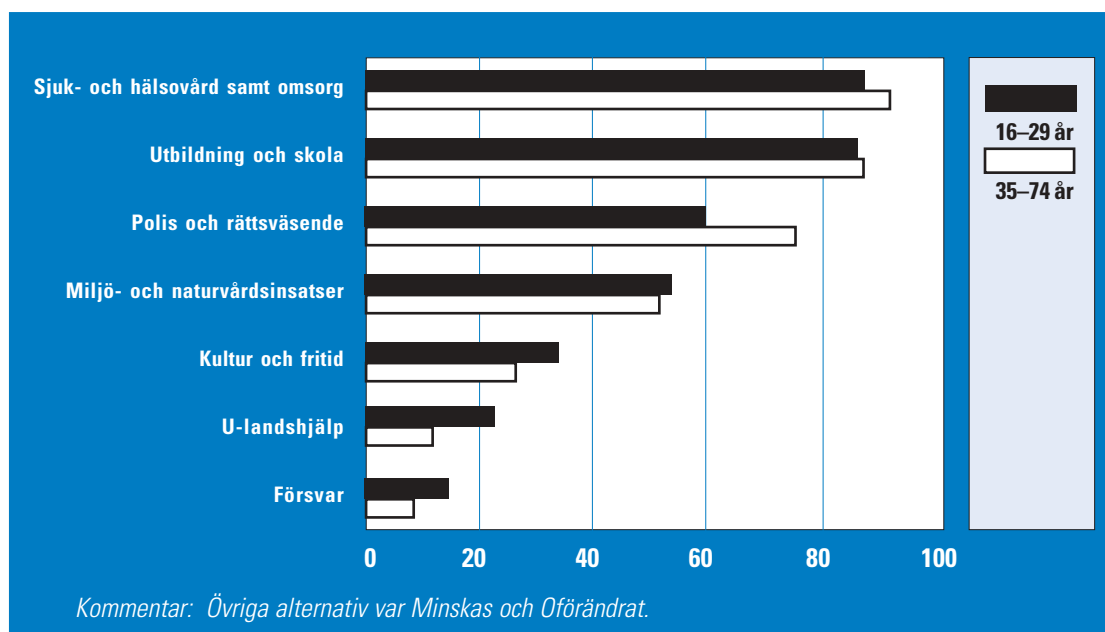

Diagram 9.20 Andel som tycker att den mängd skattepengar som går till ovanstående områden bör ökas, 16-74 år, 2002, procent.

Framförallt till polis- och rättsväsendet tycker unga i lägre grad än vuxna att tilldelningen ska ökas, och i högre grad att tilldelningen ska minskas. Men det är ändå en majoritet som anser att polisens finanser ska vara oförändrade eller öka.

I synen på olika statliga institutioner så är unga och vuxna alltså relativt eniga. Större differens finns mellan könen och olika sociala grupper, som arbetare och högre tjänstemän, om man är född i Sverige eller inte och om man har en högskoleutbildning eller inte. Fler svaranden med längre utbildning tycker att insatserna till skola och utbildning ska ökas än andelen med kortare utbildning. Fler vuxna tycker att insatserna till polisen ska ökas. Andelen som tycker att insatserna till U-landshjälp ska öka är större bland dem som är födda utomlands och bland kvinnor och unga.

Den mest lika fördelningen över alla grupper har miljö- och naturvård. Där tycker något fler än varannan att insatserna bör ökas, oavsett ålder, kön, utbildning eller var man är född. Var man bor i Sverige verkar inte ha någon större betydelse, även om andelen som tycker att insatserna till miljön ska ökas är något lägre, strax under 50 procent, i de mindre kommunerna och glesbygdskommunerna.

Att göra sig hörd och överklaga beslut

Synen på demokratin och samhället, om man är positiv eller negativ, har mycket att göra med om man upplever att man kan göra sig hörd.

Vi ställde frågorna:

- Hur stor möjlighet tror du att människor i allmänhet har att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i samhället?
- Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i samhället?
- Skulle du själv kunna överklaga ett beslut skriftligt?

Tabell 9.2 Andel som svarat Ja, Nej och Vet inte på frågan om de själva skulle kunna överklaga ett myndighetsbeslut, 16–74 år, 2002, procent

	16–29 år	35–74 år	Totalt
Ja	55	64	62
Nej	10	12	12
Vet inte	35	24	27

Varannan ung och två av tre vuxna säger att de kan överklaga ett beslut från en myndighet. Frågan brukar användas för att mäta medborgarnas kompetens. År 1993 angav drygt 60 procent av de unga att de hade kunskapen att skriftligt överklaga ett myndighetsbeslut. En liten minskning har skett i alla åldersgrupper sedan 1993.

På frågorna om att föra fram sina åsikter finns ett samband mellan ålder och kön. Yngre tror i större utsträckning att människor i allmänhet kan göra sig hörda, men att de själva har mindre möjlighet. För äldre är mönstret tvärtom. Men för båda grupperna ligger medelvärdet under fem på en skala från 0–10 och kan inte ses som högt. Mer än hälften i denna studie anser alltså att vare sig de själva eller människor i allmänhet kan föra fram sin åsikt till dem som bestämmer i samhället.

Våld i politiskt syfte

"Att bruka våld i politiskt syfte" är både en moralisk och en politisk handling. Tidigare undersökningar har den funnits med bland de politiska handlingar som vi frågar om man har, skulle kunna tänka sig eller aldrig kan tänka sig

att utföra. Andelen som har svarat att de har/kan tänka sig har knappt nått upp till 2 procent, och därmed har inte gruppen kunnat analyseras vidare.

Var tolfte ung, eller 8 procent anger att det kan vara rätt att bruka våld i politiskt syfte (värde 5–7 på skalan, andelen som anger värde 7 är 4 procent). En av tio i åldern 16–19 år anser också att det kan vara rätt.

Det finns ett samband mellan att anse att politiskt våld kan vara berättigat och att vara engagerad i ett politiskt parti, politiskt kvinnoförbund eller politiskt ungdomsförbund.

Bland dem som är med i politiska organisationer tycker 20 procent att politiskt våld kan vara berättigat. Bland dem som inte är med tycker 6 procent detsamma.

En fråga som samvarierar med att bruka våld i politiskt syfte är medborgaregenskapen, *jag är beredd att strunta i en lag som bryter mot mitt samvete*. De som anser att politiskt våld kan vara rätt anser att det är viktigare att vara beredd att bryta en lag som strider mot samvetet än de som inte tycker att politiskt våld kan vara berättigat.

Tabell 9.3 Medelvärde på frågorna *Hur stor möjlighet tror du att människor i allmänhet har att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i samhället? Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i samhället?*

	Människor i allmänhet	Du själv
16–29 år	4,0	3,4
35–74 år	3,7	3,6
Totalt	3,8	3,5

Kommentar: På en skala där 0=Inga möjligheter till 10=Mycket stora möjligheter.

Tabell 9.4 Andel som svarar att använda politiskt våld kan vara rätt och är aldrig rätt, 16–74 år, 2002, procent

Bruka våld i politiskt syfte	16–19 år	20–24 år	25–29 år	35–74 år	Totalt
är aldrig rätt	81	87	89	99	98
kan vara rätt	10	8	6	1	2

Kommentar: andel som svarar värde 1-3 och 5-7 på den 7-gradiga skalan, 1=Är aldrig rätt till 7=Kan vara rätt.

Tabell 9.5 Samband mellan att tycka att politiskt våld kan vara rätt och att vara beredd att bryta mot en lag som bryter mot det egna samvetet. 16–29 år, 2002, procent

Bruka våld i politiskt syfte			
Strunta i en lag som bryter mot mitt samvete	är aldrig rätt	kan vara rätt	Totalt
mindre viktigt	50	20	46
mer viktigt	50	80	54
Totalt	85	9	

Kommentar: Andel som svarar värde 0–3 och 7–10 svarar på den 11-gradiga skalan 0=Inte alls viktigt till 10=mycket viktigt. Värde 1–3 och 5–7 på skalan 1=Är aldrig rätt till 7=Kan vara rätt.

Noter

¹ Det korrekta begreppet är idag utvecklingssamarbete (SIDA) – vi använder dock uttrycket U-landshjälp som förekommer i enkäten 1993 och därmed i enkäten 2002 för att resultaten ska vara jämförbara. Det är därmed det informanterna svarat på, och vad som kan redovisas.

Forskarreflektion

Erik Amnå & Ingrid Munck

Författarpresentation

Erik Amnå är fil dr och docent i statsvetenskap och verksam vid Young Citizens Program, CEFOS på Göteborgs universitet. Tillsammans med Ingrid Munck är han ansvarig för ett jämförande forskningsprogram kring unga och demokrati i 28 länder som finansieras av Vetenskapsrådet, Skolverket och Göteborgs universitet. Hans tidigare forskning har gällt statsförvaltningen, kommunerna, civilsamhället och demokratin. Erik var huvudsekreterare i Demokratiutredningen 1997–2000.

Ingrid Munck är fil lic i statistik och fil dr och docent i internationell pedagogik. Hon är verksam som forskare vid Young Citizens Program, CEFOS, Göteborgs universitet. Ingrids tidigare forskning har gällt internationella skolstudier med inriktning på utvärdering, mätning och analys av undersökningsmaterial.

Vem kan göra sig hörd?¹

För drygt 80 år sedan fick svenska medborgare allmän och lika rösträtt. Då skulle man vara 23 år för att få rösta. År 1945 sänktes rösträttsåldern i riksdagsval till 21 år. Sedan sjönk den ytterligare ett år i taget 1965 och 1970. Den nu gällande 18-årsgränsen sattes 1974 (SOU 1996:111; Ersson & Wide 2001). Jämsides med att de ungas politiska rättigheter förstärkts har också deras sociala och civila rättigheter utökats undan för undan under 1900-talet (Engwall 1998).

Alla världens barns universella rättigheter är numera inskrivna i FN: s konvention om barnets rättigheter. Den har erkänts av alla världens stater utom Somalia och USA (FN, 1989).

Ur FN: s konvention om barnets rättigheter

Artikel 12:1

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 13:1

Barnet skall ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

Artikel 14:1

Barnet har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.

Artikel 15:1

Barnet har rätt till föreningsfrihet och till fredliga sammankomster.

Flera generationer svenskar har vuxit upp i en demokrati utan särskilt stora egna erfarenheter av något annat – än på håll. I över 40 år har skolan haft till uppgift att lära ut demokrati (Liljestrand, 2002). Barn och ungdomar har också sett vuxna gå till vallokaler, föra politiska debatter, bedriva partiverksamheter etcetera i levande livet och i tidningar, radio och teve. De har träffat på de politiska ungdomsförbunden på sina skolor. Inte sällan har de demonstrerat, kanske själva gått i fackeltåg under skoltid på FN-dagen. På så sätt har de fått sina bilder av demokrati som de för med sig in i vuxenlivet.

Ungdomar och demokrati – några internationella jämförelser

Innan vi går in på det svenska materialet ska vi uppmärksamma två internationellt jämförande demokratiundersökningar som kan bidra med viktiga perspektiv när de svenska ungdomarnas svar ska tolkas. Ungdomar i olika delar av världen har olika erfarenheter som präglar deras uppfattningar om demokrati. Olika länder har olika politiska kulturer. Vi vill först återge den generella politiska miljön som de svenska ungdomarna lever i idag och jämföra den med andra länders. Då får vi också ett säkrare underlag för att tolka de ungas sätt att förhålla sig till demokrati och politik.

Den första undersökningen som vi använder är FN:s årliga värdering av de demokratiska institutionerna i 173 länder genom både subjektiva och objektiva kriterier. Ett av måtten väger samman utbildningsnivå, medellivslängd och BNP per capita. Utifrån detta mått konstrueras det så kallade *Human Development Index (HDI)*².

Det andra materialet kommer från den internationella skolutvärderingsorganisationen IEA (*International Association for the Evaluation of*

Educational Achievement). Organisationen genomförde en internationellt jämförande undersökning av 14- och 15-åringar i 28 länder 1999 (*IEA Civic Education Study*)³. Den studien gör det möjligt för oss att bland annat få veta något om det demokratiska sinnelaget hos unga medborgare i olika länder. Till exempel ungas syn på våld som kampmedel, tolerans mot oliktkäande och bedömningen av jämställdhet mellan män och kvinnor. Vi har valt att utgå från jämställdheten, det vill säga den principiella föreställningen om mäns och kvinnors lika värde.

I diagram 1 har vi sammanställt svaren från de ungas värdering av kvinnors rättigheter region för region längs en internationell indexskala med medelvärdet 100 och standardavvikelsen 50. För samma regioner har vi sedan hämtat ländernas indexvärde ifråga om *Human Development Index (HDI)* år 2002 och överfört dessa värden till den internationella indexskalan. På det sättet får vi en internationell, gemensam skala som möjliggör jämförelser mellan och inom regionerna i dessa båda avseenden.

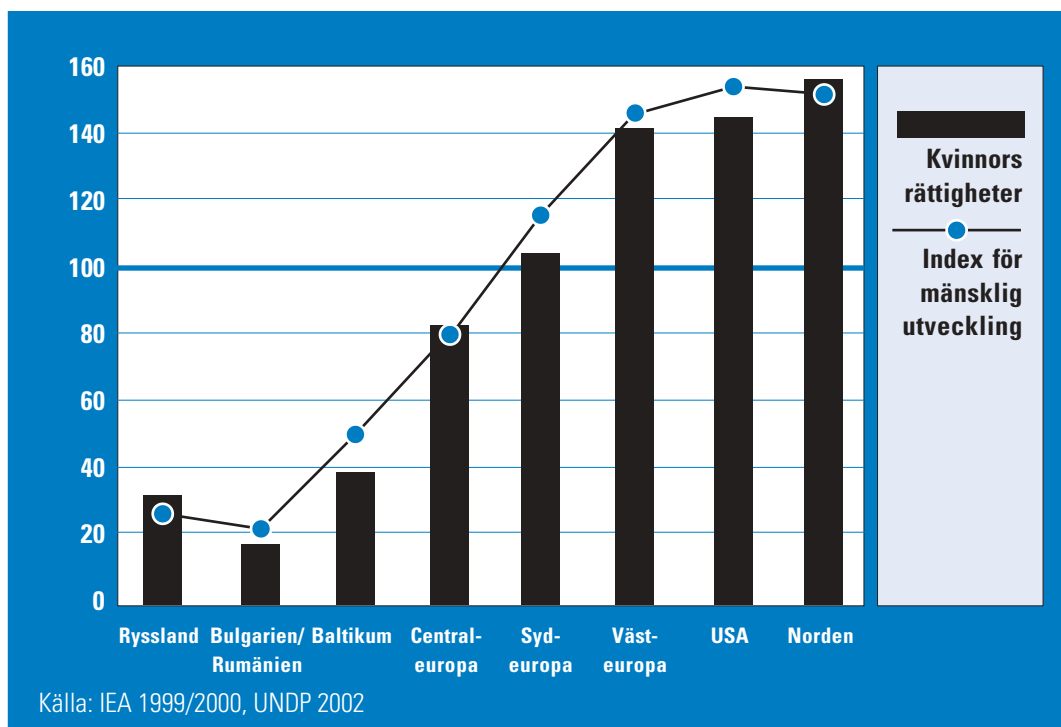

Diagram 14 Ungas värdering av kvinnors rättigheter samt index för mänsklig utveckling i 24 länder. Internationellt medelvärde = 100.

Diagram 1 visar bland annat att det relativt tidigt hos unga i ett land går att avläsa nivån på landets mänskliga utveckling, det vill säga hur människorna förhåller sig till demokratiska värden, idéer och institutioner. Redan 14- och 15-åringarnas politiska grundvärderingar speglar väl den utvecklingsnivå som landet befinner sig på. Även om ungdomarnas uppslutning bakom jämställdheten generellt sett är hög – över 80 procent är positiva – varierar den mellan olika regioner. Och variationerna tycks följa ett bestämt mönster; ju längre regionen kommer ifråga om mänsklig utveckling, desto mer positiva är dess ungdomar till att ge kvinnor

samma rättigheter som män. Uppslutningen bakom detta värde samvarierar alltså med sociala och ekonomiska förhållanden, det vill säga per capitainkomst, tillgång till allmän utbildning och förväntad livslängd.

Jämställdhetsvärdet tycks emellertid ha en särställning. För andra demokrativärden är stödet nämligen inte så utbrett. Inte heller motsvarar variationerna skillnaderna ifråga om ländernas nivå av mänsklig utveckling. Exempelvis är uppslutningen bakom etniska minoriteters rättigheter generellt lägre än för jämställdheten. Här finns även betydande skillnader inom Norden; cirka två av tre danska ungdomar men drygt

fyra av fem svenskar anser att invandrare "borde ha möjligheter att behålla sina traditioner och sin livsstil". Fördömandet av illegala handlingar varierar likaså; exempelvis tar nästan 90 procent av de amerikanska och central- och nordeuropeiska ungdomarna avstånd från påståendet att de nog eller säkert kommer att "sprejmåla slagord i protest på väggar". I Ryssland och Sydeuropa tar färre än 80 procent avstånd från sådana illegala handlingar.

Man föds alltså inte till demokrat utan man blir det. Den demokratiska övertygelsen bestämmer man sig för utifrån särskilda, yttre omständigheter. Men människor som har samma övertygelse kan ha olika uppfattningar om hur man bör handla, till exempel vilka vägar man ska använda sig av för att påverka samhällsutvecklingen. Dessa föreställningar kan också förändras över tid. I vår egen samtid ser vi bland annat hur medborgare i de etablerade demokratierna inte längre handlar som vi har vant oss vid. En analys av de samtida tyska ungdomarna utmynnar i ett porträtt av medborgare som är "... ganska avhållsamma när det gäller konventionella former av politiskt deltagande men samtidigt relativt aktivt engagerade i informella sociala nät ..." (Offe & Fuchs, 2002).

Inte heller de skandinaviska ungdomarna betecknar sig som sina föräldrar eller som deras föräldrar gjorde. På flera punkter tvekar de att ta över etablerade former. De är politiskt engagerade men väljer andra uttrycksformer (Goul, Andersen & Hoff, 2001). "Politiken" söker sig delvis andra vägar (Sörbom, 2002; Amnå, 2003b). Det gäller för övrigt även andra, traditionella kollektiva aktionsformer som föreningar av skilda slag. Det är framför allt ungdomarna som i växande grad vänder det vanliga svenska föreningsväsendet ryggen. I början av 1990-talet var exempelvis 65 procent av alla pojkar mellan 16

och 24 år aktiva i någon förening. År 2000 hade den andelen sjunkit till 43 procent (Amnå & Munck, 2003).

Men det finns också skillnader som pekar i en annan riktning. De svenska 14-åringarna är exempelvis dubbelt så benägna som sina föräldrar att gå in i partier och kandidera för politiska uppdrag. Utöver att de är påfallande villiga att själva utöva ett aktivt medborgarskap – även om de inte är bäst i världen i de avseendena – har de en tämligen solid demokratisk tilltro (Amnå, 2001). Överlag är deras politiska värderingar också anmärkningsvärt stabila. Grunden för partisympati och åsikter i sakfrågor ligger i stort sett still (Oscarsson, 2002). Men inom ungdomsgruppen är skillnaderna stora. De 18-åringar som går på teoretiska gymnasieprogram skiljer sig ifrån dem som går på de praktiskt orienterade programmen och de som lämnar skolan tidigt när det gäller såväl demokratiska kunskaper som attityder till att rösta (Ekman & Eklund, 2002). Åldern säger alltså inte allt, kanske inte ens särskilt mycket.

Den här diskussionen ansluter till ett centralt tema i den samtida internationella samhällsforskningen där ungdomarna sätts i fokus. Ronald Inglehart har hos ungdomarna tyckt sig finna det främsta förkroppsligandet av överflödssamhällets postmaterialistiska värderingar av deltagande, frigörelse och idealism (Inglehart, 2000). Robert Putnam ser i ungdomarna snarare medborgare som är besynnerligt "ointresserade av politik, skeptiska till såväl politiker som medmänniskor, cyniska om politiken samt föga benägna till varaktig social organisering" (Putnam, 2002). Kanske åsiktskillnaden dem emellan kan förklaras av att ungdomarna överlag inte har något emot politik men inte uppfattar att dess befintliga organisationer erbjuder effektiva handlingsvägar för

att förverkliga deras postmaterialistiska drömmar? Visserligen är klasstillhörigheten fortfarande den variabel som förklarar mest av partivalet (Holmberg, 2000), men vissa forskare menar ändå att partierna får allt svårare att representera komplexa så kallade livspolitiska identiteter hos de unga medborgarna. I så fall rör det sig om en avtraditionalisering som går hand i hand med en individualisering men som mycket väl kan ta sig kollektiva politiska uttryck (Giddens & Andersson, 1999; Thörn, 2002). Ungdomar prövar andra sätt för att göra sig hörda.

Lyhördhet, självtillit och social tillit

Ibland sägs det att en demokrati låter alla få vara med och bestämma. Det gäller självklart på valdagarna men däremot inte under alla dagarna däremellan. En demokrati kännetecknas inte av att alla får sin vilja igenom. Demokrati är det när alla kan föra fram sina åsikter och när konflikterna löses utan våld. Alla medborgare ska ha jämlika möjligheter att känna att de kan påverka och därmed göra sin röst hörd. Medborgarnas tilltro till att de har eller kan få betydelse är en fundamental egenskap i en demokrati. De myndigförklaras och får en subjektiv politisk kompetens, en tro på att de förfogar över en tillräcklig mängd av sådana resurser som behövs för att ha en chans att utöva politiskt inflytande (Campbell, Gurin & Miller, 1954; Almond & Verba, 1963).

Men det räcker inte med mikrofoner åt alla. I en demokrati måste också de som bestämmer ha hörlurar. Och de måste vilja använda dem. De är inte skyldiga att lyda men som demokratiska ledare är de skyldiga att lyssna. Kanske är det just politikernas lyhördhet mer än medborgarnas upplevda egna förmåga som avgör ifall

medborgarna anser sig kunna göra skillnad i den lokala och den nationella politiken (Andersen, 2000).

Medborgarnas bedömningar av dels sin egen förmåga att påverka, dels ledarnas förmåga att ge en trovärdig respons på medborgarnas åsikter är två viktiga beståndsdelar i deras totala värdering av de politiska institutionerna. Medborgarnas värdering är ett slags sammanfattning av det politiska systemets lyhördhet för folkets åsikter och samspelar med politiskt intresse och tillit till andra människor. Sammantaget innehåller sådana uppgifter viktig, indirekt information även om varaktigheten och stabiliteten i det politiska systemet (Weatherford, 1992).

När vi jämför 14- och 15-åringar i olika länder utifrån detta betraktelsesätt, avviker även här de nordiska i några viktiga avseenden. Vi valde den här gången tre frågor utifrån den internationella IEA-undersökningen. Den första gäller om man anser att regeringen gör sitt bästa för att ta reda på vad folket vill (*politisk lyhördhet*). Den andra fångar in känslan av att själv ha något att komma med i en politisk diskussion (*politisk självtillit*). Den tredje frågan handlar om i vilken utsträckning man anser sig kunna lita på andra människor (*social tillit*). Diagram 2 visar var ungdomarna i åtta regioner befinner sig i förhållande till varandra kring det gemensamma internationella medelvärde 100 i sina svar på de tre frågorna.

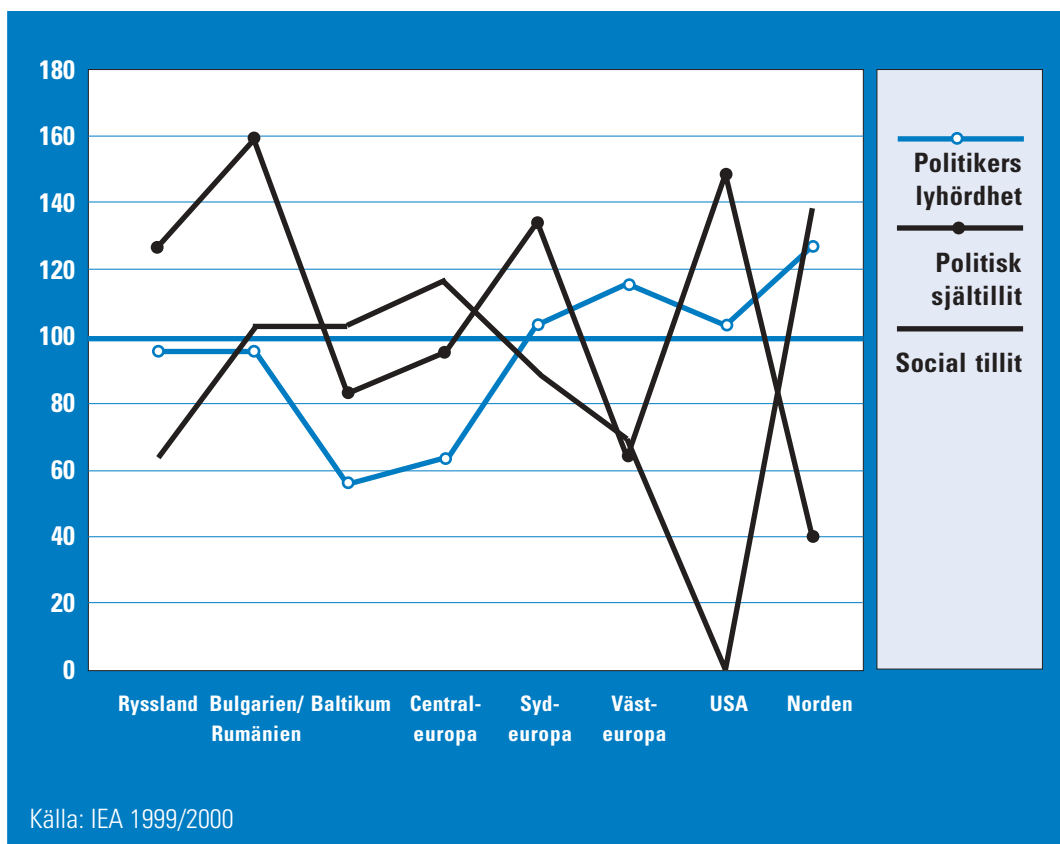

Diagram 2⁵ 14-åringars attityder till politikers lyhördhet, politisk självtillit och social tillit i 24 länder. Internationellt medelvärde = 100.

Av diagram 2 framgår bland annat att de bulgariska, rumänska, sydeuropeiska och amerikanska ungdomarna har en hög uppfattning om sina egna, möjliga bidrag till politiska diskussioner. De västeuropeiska och de nordiska ungdomarna anser tvärtom att de oftast inte har något att tillföra när politik förs på tal. Däremot framgår att ungdomarna i Danmark, Finland, Norge och Sverige har en jämförelsevis större tilltro än de flesta andra regioners ungdomar till politikernas vilja att lyssna på vad vanligt

folk vill. De har också ett mycket större förtroende för andra människor än ungdomar i genomsnitt i regionerna. De amerikanska ungdomarna kombinerar däremot en stark politisk självtillit och ganska stark tilltro till politikernas vilja att lyssna på vanligt folk med en mycket låg tillit till andra människor. Den nära kopplingen mellan hög mänsklig utveckling, HDI, ifråga om en stark uppslutning bakom jämställdhetsprincipen (diagram 1) motsvaras här av en påfallande oregelbundenhet över de

åtta regionerna framför allt när det gäller om man kan lita på folk i det egna landet. Vi har därmed ett ytterligare, nyanserande karaktärsdrag i vår uppsättning av komparativa medborgaridentiteter.

Analysmodell

I det här kapitlet ska vi analysera hur särskilt de yngre medborgarnas identiteter i Sverige formas. Vi ska undersöka hur deras uppfattningar om politikernas lyhördhet och människors sociala tillit inklusive deras egen möjlighet att göra sig hörda, deras egna erfarenheter av delaktighet och deras eget val av politiska handlingsvägar samspelar. Det gäller alltså vilka erfarenheter unga medborgare själva har av diskussioner, föreningsliv och annat umgänge på sin fritid och om de överlag känner sig delaktiga i samhället.

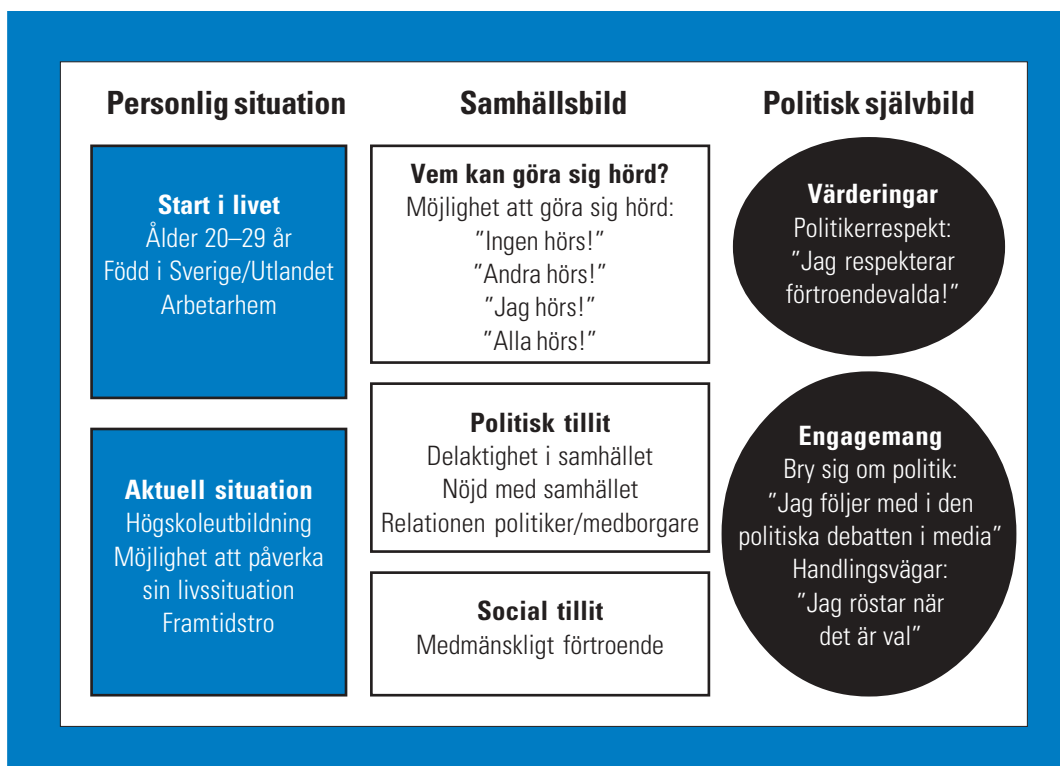
Som framgår av vår analysmodell försöker vi att tolka svaren med hjälp av viss basinformation om såväl deras *start i livet* (kön, ålder, etnicitet etcetera) som deras *aktuella situation* (förväntningar på livet, framtidssyn, oro etcetera). Data av detta slag ger oss information om deras personliga situation både med hänsyn till deras historia och till deras samtida samhällsposition.

Vi har skäl att anta att den personliga situationen har betydelse för vilken bild man har av samhällets politiska institutioner och sociala relationer. Denna *samhällsbild* består närmare bestämt av dels vad vi kallar *politisk tillit*, dels *social tillit*. Med det förra begreppet avser vi hur de unga ser på samhällsutvecklingen i allmänhet när det gäller relationerna mellan medborgare och förtroendevalda i olika avseenden, till exempel om de är nöjda eller ej med samhällsutvecklingen eller vad de anser om medborgarnas möjligheter att göra sig hörda. Ungdomarna

har fått ta ställning till några ganska vanliga påståenden i den politiska debatten; exempelvis om de anser att "klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare blivit större" eller att "politikerna har förlorat kontakten med dem de regerar och styr över".

Slutligen belyser vi vilket samband det kan finnas mellan denna samhällsbild och ungdomarnas egen politiska självbild. Vi vill försöka förstå skillnaderna i de ungas politiska identiteter. Den ena aspekten gäller mer principiella hållningar till några centrala demokratiska värden som synen på jämlikhet, laglydnad, våld och tolerans (*värderingar*). Den andra komponenten i självbilden är hur de bedömer sitt politiska jag (*engagemang*). Vilka anser exempelvis att det är viktigt att vara politiskt engagerad (det kan vara att bekämpa det man tycker illa om eller stödja det man sympatiserar med)?

Med hjälp av analysmodellen kommer således bilderna av de unga medborgarna att speglas genom de möjligheter de själva bedömer att det finns för att göra sig hörda i samhället. Resultaten av sambandsanalysen ger länkarna bakåt till den personliga situationen och försöker förklara variationen i samhällsbilden. Den blickar dock framför allt framåt för att ge en fylld bild och förståelse för hur den politiska självbilden är styrd av samhällsbilden.

Analysmodell

Från kritiska deltagardemokrater till optimistiska åskåardemokrater.

Denna undersökning ger oss möjligheter att jämföra de unga med de äldre. På några punkter kan vi även se hur utvecklingen varit under 1990-talet (då vi jämför med 1993 och 1997), som var ett politiskt årtionde då flera av det gamla folkhemmets ambitioner sänktes, exempelvis full sysselsättning, materiell jämlikhet och inkomstrygghet. Välfärdsstaten bytte skepnad. För många medborgare blev 1990-talet "en otrygghetschock" (Vogel, 2002, s. 9).

Till att börja med hittar vi ett positivt besked och ett som framstår som mer problematiskt. En större andel unga är nöjda med det svenska samhället idag. Toppbetyget på en 7-gradig skala

delades exempelvis 1997 ut av endast 0,9 procent av 16–19-åringarna och 0,5 procent av 20–24-åringarna. Idag är fortfarande motsvarande andelar visserligen mycket låga, 3,3 respektive 1,6 procent, men ändå högre. De tre mest positiva alternativen på frågan från 1997 fick stöd hos cirka en femtedel av ungdomarna under 20 år, år 2002 hade andelen ökat till över en fjärdedel.

I linje med detta resultat var det också färre 2002 än 1997 som ansåg att politikerna hade förlorat kontakten med dem som de regerar över. Det är också markant färre som 2002 hävdade att klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare hade ökat.

Bland 16–19-åringarna var det 11 procent färre, bland 20–24-åringarna 19 procent färre och bland 25–29-åringarna var det 22 procent färre som helt instämde i påståendet att klyftan blivit större. År 2002 höjde de unga alltså betyget från 1997 för politikernas sätt att sköta sitt uppdrag. Möjligen ser vi här en kombinerad valårs- och "efter den 11 september"-effekt. I en tid som präglas av yttre hot träder de politiska ledarna fram och har kanske blivit tydligare. Men nivån är ändå låg. Även om de som tar avstånd från påståendet att klyftan blivit större ungefär fördubblats, var det fortfarande endast var åttonde ung medborgare som gjorde det.

Ungdomarna värderar inte längre politiska aktiviteter lika högt. En mindre andel än 1997 menade att det är viktigt att folk sätter sig in i och deltar i politiken. Då tog 22 procent av 16–19-åringarna och 25 procent av 20–24-åringarna avstånd från påståendet att det är viktigt att engagera sig i samhället. Nu har de andelarna stigit till 29 procent för båda åldersgrupperna. Men bland de yngsta var det ändå hälften som menade att det är viktigt att engagera sig i politiken.

Vad vi också får veta är att ungdomarna hade en mer positiv syn på sin egen framtid 2002 än 1997. Likaså menade fler att deras liv motsvarar förväntningarna. De är optimister när det gäller sina egna liv. Men även om fler verkar tillbakavisa påståenden om växande avstånd mellan folk och folkvalda, måste man komma ihåg att en majoritet av ungdomarna fortfarande var missnöjda med det svenska samhället.

Bland alla som svarat uppgav hälften, eller 7 procentenheter färre år 2002 än nio år tidigare, att de är mycket eller ganska intresserade av politik i allmänhet, medan 7 procentenheter fler än tidigare uppgav att de inte är särskilt eller alls intresserade. Även bland ungdomarna var det långt färre i ungdomsgrupperna som sa sig

vara intresserade av politik 2002 än det var 1993, med reservation för att svarsformaten inte är identiska; det gäller både svensk politik och internationell. De inte särskilt eller inte alls intresserade har blivit fler, de ganska eller mycket intresserade har blivit färre. De mycket eller ganska intresserade 16–19-åringarna har minskat med 4 procentenheter till 34 procent, 20–24-åringarna med 9 procentenheter till 36 procent samt 25–29-åringarna också med 9 procentenheter till 40 procent. De inte alls intresserade 16–19-åringarna har ökat med 13 procentenheter till 30 procent, 20–24-åringarna har fördubblats till 25 procent medan de inte alls politiskt intresserade 25–29-åringarna har ökat med 6 procentenheter till 17 procent.

Litet svepande skulle vi kunna säga att ungdomarna generellt sett framstår som missnöjda optimister. Men vi måste gardera oss för den skarpa kontrasten mellan deras ljusa bild av det egna livet och dess framtidsutsikter å ena sidan och deras långt mörkare missnöje med det svenska samhället å den andra. Därför är det rimligare att beteckna dem som politiskt missnöjda samhällsmedborgare, men privat som optimister.

Den mest bekymrade och minst toleranta generationen

Jämför vi sedan åldersgrupperna verkar 16–29-åringarna vara den grupp som är mest oroad över samhällsutvecklingen, se diagram 4. De är mer bekymrade än äldre generationer. Men ungdomarnas oro är inte mer uppgiven eller präglad av en större maktlöshetskänsla än de äldres. Tvärtom. Ungdomarna har både en större framtidsstro än de äldre och en större tilltro till sin egen förmåga att förändra. Inte heller är det så många unga som äldre som menar att klyftan mellan medborgare och politiker växer.

Däremot förstärks det intryck som skandinavisk forskning tidigare har visat, nämligen att ungdomarna är mindre toleranta än de äldre (Andersen & Hoff, 2001), se diagram 5.

Unga i åldrarna 16–24 år är mindre benägna än de äldre att tillåta muslimska fundamentalister, rasister eller höger- och vänsterextremister att hålla möten. Den generation, som mer än de äldre har egna erfarenheter från skolan och på fritiden av människor från andra etniska miljöer, ställer strängare krav än de äldre på att nyanlända invandrare bör anpassa sig till svenska traditioner ifråga om barnuppfostran,

religion, jämställdhet, kultur, demokrati och språk.

Ungefär var tjugonde 16–29-åring säger 1997 att de använt våld i politiskt syfte. Det är dubbelt så många som bland de äldre. När det gäller den principiella hållningen till frågan om våld kan rättfärdigas som politiskt instrument återkommer ett liknande, mindre avståndstagande synsätt; 70 procent av ungdomarna säger att det aldrig är rätt att bruka våld medan andelen bland de medelålders och äldsta är 80 respektive 90 procent 2002.

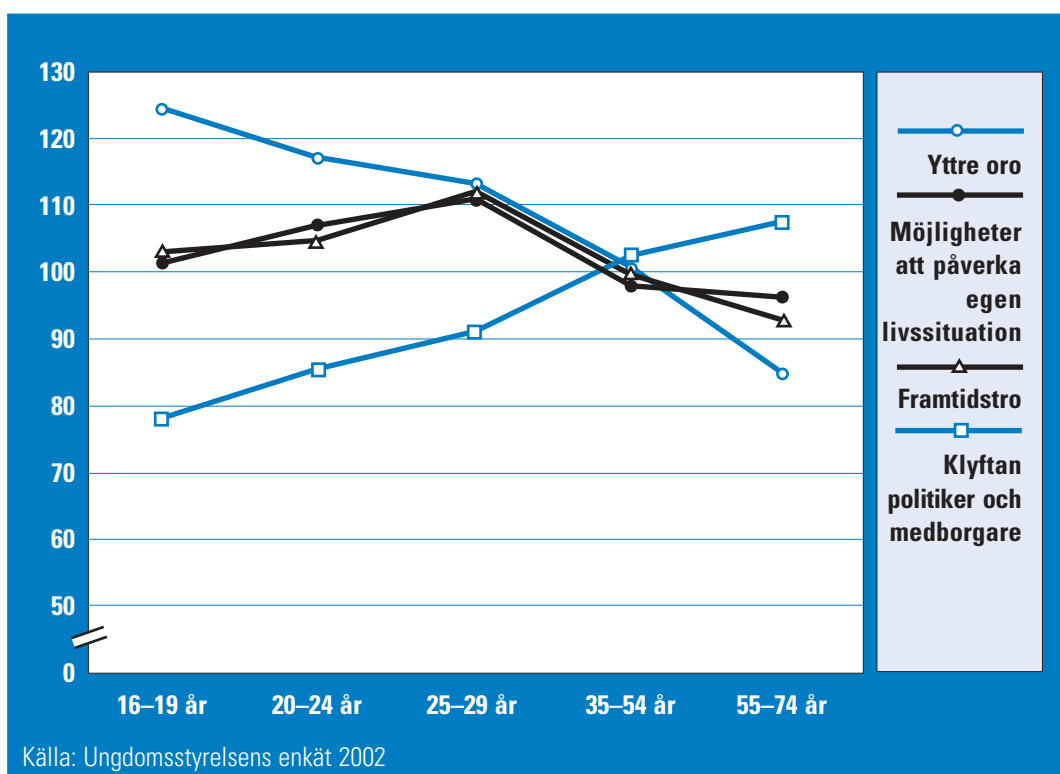

Diagram 3 Upplevelse av oro, påverkansmöjligheter, framtidstro och klyftan mellan politiker och medborgare, indelat i åldersgrupper. Indexskala med medelvärde 100 för hela befolkningen 16–74 år, standardavvikelsen 50.

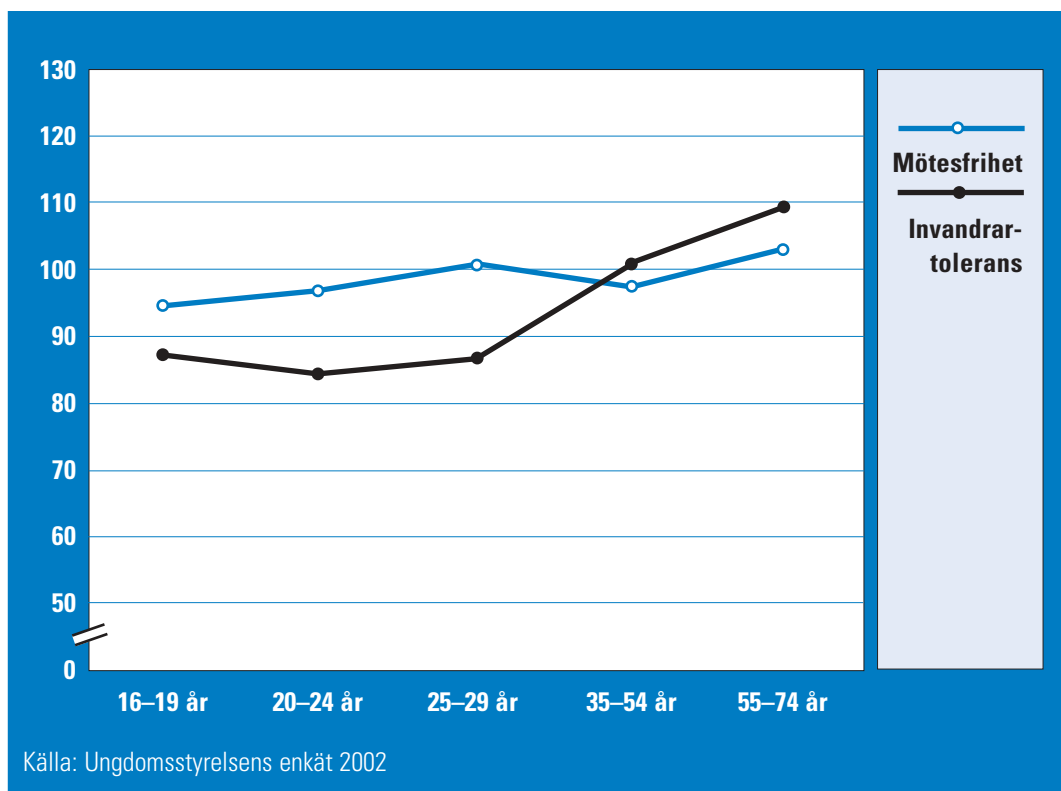

Diagram 4 Mötesfrihet och invandrar-tolerans efter åldersgrupper. Indexskala med medelvärde 100 för hela befolkningen 16–74 år, standardavvikelsen 50.

Släcker nöjdheten engagemanget?

Ungdomarnas medborgarbegrepp förtjänar några särskilda reflektioner när det gäller hur de värderar olika politiska handlingsvägar. Om vi återigen använder våra internationella data, tycks det existera en alldeles särskild balans mellan å ena sidan förtroendet för de politiska ledarna och å andra sidan vilken vikt man lägger vid det egna medborgarengagemanget. Med hjälp av IEA:s internationella indexskalor kan vi jämföra 14- och 15-åringarnas attityder till å

ena sidan valdeltagande, partimedlemskap, förtroendevalda, engagemang och politiska diskussioner. Det kallar vi i diagram 6 för konventionellt medborgarskap. Å andra sidan visar diagrammet vilken grad av tillit ungdomarna har till riksdagen, regeringen, partierna, kommunstyrelserna, polisen och domstolarna.

Av diagram 6 kan vi dra slutsatsen att när de politiska ledarna betar sig på ett sätt som inger förtroende är det inte så viktigt att andra, exempelvis jag själv, deltar. Ju bättre andra sköter politiken, desto mindre behöver jag själv lägga mig

i – och omvänt. Det mönstret framträder tydligt i Norden och i Västeuropa liksom, fastän omvänt, i de nya demokratierna i Central- och Östeuropa. Internationellt sett ligger USA däremot över båda medelvärdena. De amerikanska ungdomarna förenar ett internationellt sett stort förtroende för de politiska institutionerna med en internationellt sett mycket positiv attityd till att själva delta.

För de unga nordiska medborgarna tycks deltagandet ha sitt främsta värde som ett instrument för förändring och således sakna ett egenvärde. Det är alltså mer en praktisk politisk verklighet än någon dygd som gör att man övergår från att vara en åskådarmedborgare till att bli

en deltagarmedborgare. Eller kanske dygden just är denna; en förpliktelse att vara medborgare men först vid behov. Att mer defensivt och reaktivt vara beredd att ingripa om ingen annan gör det (Amnå, 2003a).

Lusten att aktivera sitt jourhavande medborgarskap tycks bero på det politiska intressets storlek, vilket i sin tur avspeglar hur man uppfattar samhällsförhållandena. Det kan finnas mer objektiva faktorer som förklarar förändringarna i storleken på det politiska intresset. År 1993 var exempelvis det år när ungdomsarbetslösheten var den högsta på många årtionden. Så många som 18 procent av 16–24-åringarna var då arbetslösa. Vid ingången till år 2002 var

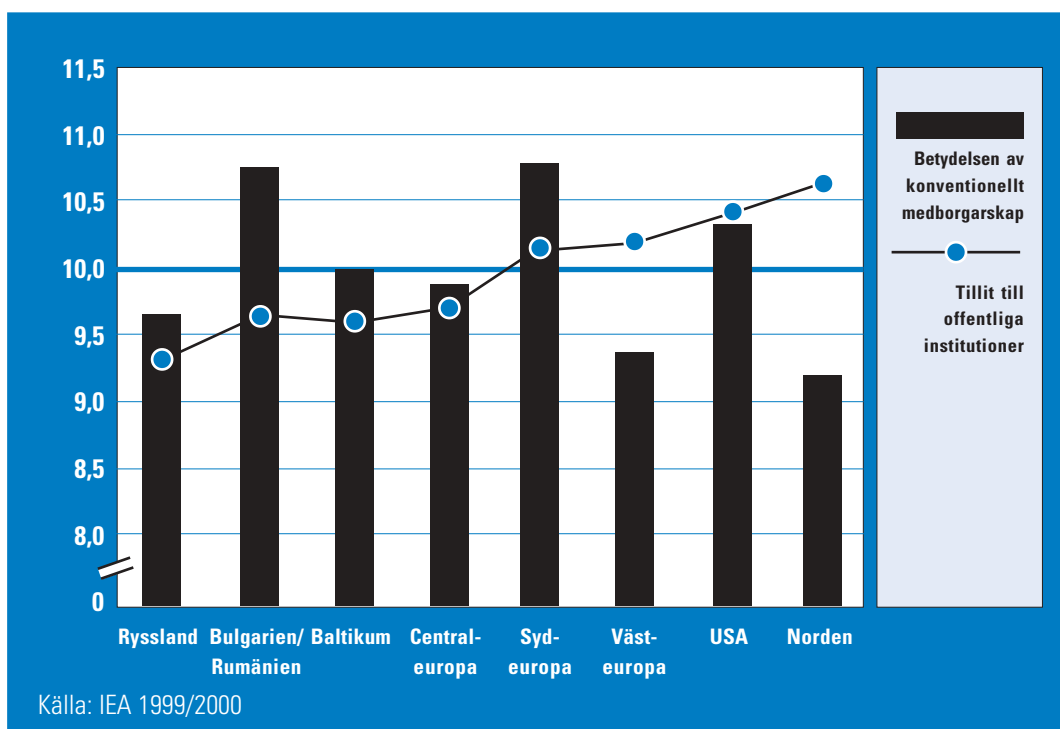

Diagram 56 Ungdomars tillit till offentliga institutioner respektive attityder till konventionellt medborgarskap i 24 länder. Internationellt medelvärde=10

arbetslösheten nere i 8 procent i samma åldersgrupp (SCB, 2002). Det är under en sådan ekonomisk högkonjunktur som det politiska intresset sjunker; 1993 var det 45 procent av 20–25-åringarna som sa sig vara politiskt intresserade medan det 2002 var 36 procent.

För att ge de svenska siffrorna lite proportioner kan vi jämföra med en mycket dramatisk samhällsomvandling i ett annat land, närmare bestämt de spanska ungdomarnas politiska intresse under åren runt den stora övergången från diktatur till demokrati vid mitten av 1970-talet. Deras politiska intresse låg på topp just under de kritiska omvandlingsåren 1975–1977. Då sa som flest 45 procent av ungdomarna att de var ganska eller mycket intresserade av politik. Men mot slutet av 1980-talet, när demokratins institutioner hade installerats, mer än halverades de spanska ungdomarnas politiska intresse till 18 procent (Perez-Diaz, 2002).

Sammanfattningsvis avviker de nordiska 14-åringarna kring sekelskiftet i framför allt två avseenden från andra ungdomar i Europa och USA. De har å ena sidan en anmärkningsvärt hög tillit såväl till de offentliga institutionerna, inklusive de politiskt valda församlingarna, som till andra medborgare. Å andra sidan har de en anmärkningsvärd låg politisk självtillit liksom en låg principiell prioritering av det konventionella medborgarskapet.

En hög yttre tillit tycks alltså samexistera med en relativt låg politisk självtillit vid en internationell jämförelse. Samtidigt vet vi att de svenska 16–29-åringarna, enligt Ungdomsstyrelsens undersökning som genomfördes ett par år senare än IEA-undersökningen, blev alltmer nöjda med det svenska samhället och med politikerna under 1990-talet samt att de idag värderar ett aktivt medborgarskap lägre.

Beror denna passivisering huvudsakligen på att de är nöjda med hur samhället och politikerna utvecklar sig? Ett missnöjt folk blir ett aktivt folk, ett nöjt folk blir passivt? Det finns förvisso skäl för en sådan logik när vi jämför data från Ungdomsstyrelsens olika enkäter under 1990-talet och enkäten från 2002. Men frågan är om den nedprioritering av egenaktiviteten som ungdomarna gör under 1990-talet enbart kan förstås som en positiv reaktion på en ökad systemtillfredsställelse. Den låga självtilliten som den internationella undersökningen talar om gör oss skeptiska till ett sådant harmoniskt samband. En principiell uppslutning bakom ett relativt passivt medborgarskap skulle lika gärna kunna vara ett sätt att göra en medborgardygd av dåliga utsikter att själv kunna göra någon skillnad. En mer negativ samhällsutveckling skulle i så fall inte innebära någon automatisk förlösning av ytterligare aktivitet.

Vem kan göra sig hörd?

Vi behöver alltså gå vidare i vår analysmodell och fördjupa resonemanget om den politiska tilliten och dess betydelse för demokratiska värderingar och eget engagemang. Vi vill bli mer säkra på att det verkligen är nöjdheten, och inte till exempel utsiktslösheten att göra sig hörd, som formger de ungas politiska engagemang.

Vi har tagit avstamp i två frågor (fråga 42 och 43, se Enkäten). Svaren speglar hur medborgare bedömer en fundamental demokratisk egenskap i det svenska samhället, nämligen om det går att göra sig hörd. Den statsvetenskapliga demokratiforskningen har länge intresserat sig för medborgarnas tillit till och förtroende för de politiska institutionerna (Norris, 1999). Bakgrunden är naturligtvis att den typen av vertikalt förtroende är en viktig förutsättning för politiskt deltagande. När inte folket litat på sina

valda ledare, utbreder sig antingen apati eller oro som i värsta fall kan leda till våldsamheter.

En klassisk aspekt på förtroendet i en representativ demokrati gäller om ledarna lyssnar på folket. Har folk i allmänhet någon möjlighet att nå fram till ledarna med sina synpunkter? Fråga 43 i Ungdomsstyrelsens enkät lyder "Hur stor möjlighet tror du att människor i allmänhet har att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i samhället?". Även om frågans formulering kan leda tanken till andra än politiker, menar vi att svaren i första hand speglar i hur stor utsträckning man menar att de politiska ledarna och institutionerna bryr sig om vad vanligt folk tycker och tänker. Är ledarna överlag mottagliga för medborgarnas opinioner? Det är den subjektiva bilden av ledarnas förmåga att lyssna, om man så vill en bild av jämlikhet och ojämlikhet i det offentliga rummet. Svaret speglar alltså en attityd som inte behöver vara grundad i någon mera konkret erfarenhet eller kunskap om hur det faktiskt står till med andras möjligheter att påverka.

En annan aspekt gäller ledarnas lyssnande på just mig, fråga 42: "Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i samhället?". Svaren

handlar om den tillfrågade personens egen politiska självförståelse, hur just hon eller han ser på möjligheten att föra fram sina politiska uppfattningar. Har personen tilltro till sina egna politiska resurser? Anser personen att den, om den skulle vilja, kan nå fram och få de politiska ledarna att lyssna? Det är en mer jagcentrerad men också mer erfarenhetsbaserad värdering av individens politiska kompetens.

Om vi kombinerar svaren på dessa frågor, tror vi oss fånga en mer differentierad bild av hur medborgarna bedömer samhällets generella mottaglighet för medborgarsynpunkter. Vi klassificerade hela materialet i medborgargrupper (Vem hörs?-grupper) med fyra olika bedömningar av möjligheter att göra sig hörd. Litet förenklat har vi betraktat det som olika bedömningar av att höras – om de skulle vilja.

- Den första gruppen – "Alla hörs!" – har en positiv eller neutral uppfattning om såväl samhällets lyhördhet för folk i allmänhet som för dem själva.
- Den andra gruppen – "Andra hörs!" – menar att till skillnad från folk i allmänhet kan de själva inte göra sig hörda.

Tabell 1⁷ Andel 16–29 åringar inom de olika "Vem hörs?-grupperna 2002, procent

		Hur stora möjligheter har du att göra dig hörd?	
		STORA	SMÅ
Hur stora möjligheter har andra att göra sig hörda?	STORA	"Alla hörs!" 30	"Andra hörs!" 11
	SMÅ	"Jag hörs!" 4	"Ingen hörs!" 55

- I den tredje gruppen – "Jag hörs!" – återfinns de som menar att tvärtom hur det är med andra medborgares möjligheter att föra fram sina uppfattningar till ledarna har de själva möjligheter att göra sig hörda.

- Den fjärde gruppen slutligen – "Ingen hörs!" – består av medborgare som har en genomgående negativ uppfattning om både sina egna och andra medborgares möjligheter att göra sin uppfattning känd.

I Norden har ungdomarna traditionellt haft ett större politiskt självförtroende än de äldre (SOU 1994:73; Goul, Andersen & Hoff, 2001). Analysen av Ungdomsstyrelsens data bekräftar emellertid inte det intrycket. De unga avviker inte från de äldre ifråga om egen politisk självtillit. Men däremot kan vi se en annan avvikelse; i förhållande till de medelålders har de allra yngsta en större tilltro till att folk överlag kan göra sig hörda.

Av tabell 1 framgår att litet mer än varannan 16–29-åring hamnar i gruppen "Ingen hörs!" medan den motsatta gruppen "Alla hörs!" samlar knappt en tredjedel, "Andra hörs!" cirka var tionde och "Jag hörs!" ungefär var tjugonde.

En jämförelse med andra åldersgrupper visar att de yngsta avviker markant på framför allt en punkt (tabell 2). De som inte har eller alldeles nyss har fått rösträtt menar oftare än andra att de själva inte hörs men att *andra* hörs. Den mest positiva bilden av att *alla* hörs har 20–29-åringarna men det handlar i allmänhet om mycket små skillnader mellan åldersgrupperna. Den mest negativa bilden av att *ingen* hörs har de medelålders. Men av alla är det över hälften som menar att ingen kan göra sig hörd hos politikererna medan färre än var tredje anser att alla kan göra sig hörda i det svenska samhället.

Tabell 2 Fördelningen mellan "Vem hörs?"-grupperna med avseende på ålder 2002, procent

Åldersgrupp	"Ingen hörs!"	"Andra hörs!"	"Jag hörs!"	"Alla hörs!"
16–19 år	53	16	4	27
20–24 år	57	10	3	30
25–29 år	54	10	6	31
35–54 år	60	6	6	28
55–74 år	58	7	6	29
Totalt 16–74 år	58	8	6	29

Kommentar: Konstruktionen av grupperna framgår av not 7.

Ser vi sedan på varifrån de olika grupperna av ungdomar (16–29 år) rekryteras ser vi bland annat, att de som är födda utomlands framför allt är överrepresenterade bland dem som menar att de själva – i motsats till andra – inte kan föra fram sina åsikter till dem som bestämmer (tabell 3). De som kommer från arbetarhem respektive de som inte har högskolestudier är överrepresenterade bland dem som menar att ingen kan göra sig hörd och underrepresenterade bland dem som anser att alla kan föra fram sina åsikter till dem som bestämmer. Grupperna "Jag hörs" och "Alla hörs" har omvänt en relativt stort andel ungdomar med högskolestudier.

Med utgångspunkt i hur de ser på medborgarnas möjligheter att göra sig hörda i politiken ska vi beskriva vilka bilder av demokratin och sig själva som 16–29-åringarna i Sverige har. En sammanfattande modellanalys av de fyra grupperna och sambanden med ungdomarnas sam-

hällsbild och politiska självbild följer logiken i analysmodellen. Den inleds med en samlad bild av styrkan hos de enskilda frågornas samband med grupptillhörigheten "Ingen hörs" och motsvarande analys för "Alla hörs".

Resultaten sammanfattas i tabell 4 och ger underlag för en närmare beskrivning av "Vem hörs"-grupperna i framställningen nedan. Vi har också använt dessa resultat för att gå vidare med en förklarande analys och valt frågorna med de starkaste signifikanta gruppskillnaderna, frågorna om "Respekten för förtroendevalda", "Röstar när det är val" och "Följer den politiska debatten i medierna", som beroende variabler i en sammanfattande modellanalys som följer analysmodellen.

Tabell 3 Fördelningen mellan Vem hörs?-grupperna med avseende på bakgrund, kön och utbildning, 16–29 år, 2002, procent

	"Ingen hörs!"	"Andra hörs!"	"Jag hörs!"	"Alla hörs!"
Män	58	8	6	28
Kvinnor	58	7	6	29
Födda i Sverige	59	6	6	29
Födda utomlands	52	14	5	29
Högskola	46	5	10	40
Ej högskola	62	9	5	25
Arbetarhem	61	8	5	26
Ej arbetarhem	55	7	7	30

Kommentar: Konstruktionen av grupperna framgår av not 7.

Tabell 4 Sammanfattning av de starkaste positiva sambanden mellan "Vem hörs?"-grupperna, 16–29 år, och frågor rörande den politiska självbilden 2002.

Starkast samband bland frågor om:	Starkast samband bland frågor om:
Diskutera politik Fråga 34 Delaktighet i det svenska samhället Fråga 31 Fritid Fråga 53 Föreningsaktiviteter Fråga 55	Hur är du själv som medborgare Fråga 41 Politiska handlingar Fråga 46 Möjligheter att överklaga Fråga 44/45
Jag känner mig delaktig i det svenska samhället Samhället tar tillvara min kunskap och förmåga på ett bra sätt Hur ofta brukar du diskutera politik med andra? Dina föräldrar Dito dina arbets-/studiekamrater Aktiv i politiskt parti Idrottar på fritiden Läser tidningar/böcker Surfar på Internet	Jag respekterar förtroendevalda Jag följer med i den politiska debatten i tidningar, radio och teve Jag deltar i politiska diskussioner Jag röstar när det är val Jag är medlem i ett politiskt parti Möjligheter att överklaga

”Alla hörs!”

Den mest positiva värderingen av den politiska jämlikheten görs av ungdomar som överlag säger sig vara mer nöjda med samhället än andra.

- De känner en större delaktighet i samhället och håller inte med dem som påstår att klyftan har ökat mellan politiker och medborgare eller att politikerna har förlorat kontakten med folket.

- De anser att man bör blanda sig i politiken genom att stödja det som är rätt och protestera mot det som är fel.

- De är oftare med i partiernas ungdomsförbund och elevråd. Nio av tio säger att de röstar eller kommer att rösta.

- Mer än andra ungdomsgrupper tycker de att de verkligen kan påverka sin egen livssituation.

- De ställer relativt stränga krav på att nyanlända invandrare ska anpassa sig till svenska förhållanden när det gäller barnuppfostran, religion, jämställdhet, kultur, demokrati och svenska språket.

”Andra hörs!”

Som vi såg tidigare har nordiska ungdomar inget stort politiskt självförtroende i jämförelse med ungdomar i andra länder. Deras överlägset stora sociala tillit och tillit till sina politiska ledare och institutioner motsvaras inte av någon tilltro till de egna politiska resurserna.

Var tionde ungdom i den här undersökningen menar sig inte vara politisk jämlike med andra medborgare när det gäller att kunna göra sig hörd.

- De anser att andra har förmåga att ge sin vilja till känna men inte att de själva har det.

- De är relativt nöjda med samhället men känner själva inte någon delaktighet i det.

- De svarar oftare än andra att de inte kan påverka sin livssituation.

- De anser att man inte bör blanda sig i politiken eller försöka sätta sig in i hur den fungerar.

- De är inte benägna att själva använda våld som politiskt kampmedel.

- De tycker inte att klyftan mellan medborgare och politiker vuxit. Bara två av tre betraktar sig som väljare.

Som framgår av tabell 3 återfinns anmärkningsvärt många ungdomar som är födda utomlands i denna grupp. Det är också en förhållandevis stor andel av dem som mer definitivt svarat nej på frågan om de själva anser att de kan göra sig hörda.

”Jag hörs!”

Här finns ungdomar som inte heller anser att möjligheterna att ge sin uppfattning till känna är jämnt spridd i samhället. Men av något skäl menar de att de själva ändå kan göra sig hörda och påverka sin egen livssituation.

- De är inte särskilt nöjda med samhället idag men känner sig likafullt mer delaktiga i samhället än de flesta andra. För egen del förbehåller de sig rätten att dra sig undan om politikerna inte lyssnar.

- De har ett socialt engagemang och känner starkt för de mänskliga rättigheterna och frågor som oftare än hos andra tar sig uttryck i sociala rörelser.

- De är mer beredda att strunta i en lag som inte överensstämmer med deras samvete. Men skulle det behövas kan de själva gå till domstol och kräva sin rätt.

- De har oftare än andra ungdomar brukat våld och kan tänka sig att göra det igen i politiskt syfte.

”Ingen hörs!”

Men den allra mörkaste bilden av svensk demokrati tecknar den dryga hälften av ungdomarna som menar att de själva och folk i allmänhet har små möjligheter att föra fram sina uppfattningar till dem som bestämmer.

- De menar att Sverige är politiskt jämlikt trots att alla, också de själva, har små möjligheter att komma till tals med ledarna.

- De är mer oroliga för samhällsutvecklingen och för sin egen framtid än andra.

- De berättar oftare än andra ungdomsgrupper om sin brist på delaktighet i samhället och säger sig oftare än andra sakna möjligheter att påverka sin livssituation.

- De menar att deras resurser helt enkelt inte tas till vara.

- De uttrycker ett större missnöje med det svenska samhället än de andra ungdomarna.

- De har lägre anpassningskrav på nyanlända invandrare än andra.

- De värderar politiskt deltagande i allmänhet, och partimedlemskap i synnerhet, lågt.

- De bekänner sig i mindre utsträckning än andra – utom de vuxna (35–74 år) – till laglydnad.

- De betraktar sig i lägre grad som aktiva i sociala rörelser – såväl unga, vuxna som äldre i denna grupp

Vi kan med andra ord konstatera att det finns ett klart samband mellan våra vem hörs-grupper å ena sidan och respekten för förtroendevalda, villigheten att rösta och det politiska engagemanget å andra sidan. Ju mer man erfar att alla hörs, desto mer stöder man den representativa demokratin. Vi har gjort tre så kallade regressionsanalyser som nära följer logiken i analysmodellen och som ger möjlighet att beskriva sambanden ovan sedan hänsyn tagits till bakgrunden. Den personliga situationen har beskrivits med ålder, etnicitet, högskolestudier, arbetarhem och goda möjligheter att påverka samt hur man bedömer framtiden. Vem hörs-grupperna visar sig emellertid vara de kraftigaste prediktorerna för alla de nämnda handlingsvägarna tillsammans med delaktighet i det svenska samhället, sedan hänsyn tagits till den personliga situationen. Annorlunda uttryckt kanaliseras alltså den personliga situationen genom erfarenheten av vilka som kan göra sig hörda i samhället. Mest av allt gäller detta respekten för de förtroendevalda.

Möjligheten att göra sig hörd avgör engagemangets styrka och handlingsform

Låt oss återgå till frågan om nöjdhetens betydelse för det politiska engagemanget. I tabell 5 sammanfattas resultaten av en prövning av vilka länkar det finns mellan "Nöjdheten med det svenska samhället" och främst frågorna som rör ungdomarnas engagemang. Tabellen redovisar sambandskoefficienter, korrelationer för ungdomsgruppen och som jämförelse motsvarande korrelationer för vuxna 35–54 år respektive för äldre 55–74 år. Ju starkare positivt samband, desto högre blir värdet i tabell 5. De samband som är så svaga att de troligen i befolkningen inte skiljer sig från noll kallas icke-signifikanta och redovisas inte i tabellen.

Resultaten från sambanden mellan hur nöjd och hur engagerad man är visar på ett komplicerat mönster. Ju mer missnöjd man är med samhällsutvecklingen, desto mer deltar de unga i politiska diskussioner med vänner och desto mer diskuterar de äldre med såväl sina vänner som arbetskamrater. Och omvänt gäller att ju mer belåten man är med samhället, desto mindre diskuterar man. Men vad vi också ser är att ju mer belåten man är, desto mer benägen är man att aktivt välja olika politiska handlingsvägar; rösta, försvara mänskliga rättigheter etcetera. Det är de positiva sambanden som är de starkaste och dessa redovisas i tabell 5.

Beträffande fritidsvanor är det överlag så att nöjdhet samvarierar starkast med ett engagemang i föreningar, elevrådsdeltagande, Internet-surfande och aktivitet i scouter och friluftsföreningar. För de unga samspelar nöjdheten positivt med engagemanget. En intressant kontrast mot de unga är den äldsta gruppen 55–74 år som trots sitt missnöje med samhället är aktiva tidnings- och bokläsare.

De yngsta och äldsta har under lång tid varit mindre partiaktiva än de medelålders. Men mot slutet av 1900-talet framstod den äldsta åldersgruppen som partiernas främsta bärare (Teorell & Westholm, 1999). Vi kan understryka den utvecklingen. Lusten att engagera sig i ett politiskt parti är negativ för de unga och vuxna 30–54 år men vänder uppåt för åldersgruppen 55–74 år.

Innebär vidare olika bedömningar av möjligheterna att göra sig hörd att man också prioriterar olika mellan politiska handlingsvägar? Nej, rangordningen skiljer sig inte åt överlag; ingen hörs-gruppen går inga andra vägar än till exempel alla hörs-gruppen. Överlag säger sig de som ingår i ingen hörs-gruppen vara mer passiva – de röstar mindre, demonstrerar mindre etcetera. Ifråga om varje handlingsväg har den gruppen lägre värden. De största nivåskillnaderna mellan grupperna finns kring frågorna om man respekterar de förtroendevalda samt om man är engagerad och följer den politiska debatten. Inga andra frågor visar på en så tydlig skillnad mellan grupperna – oavsett ålder. På en elvagrading skala återfinns ungdomarna på värdet fem, de äldsta på värdet sex, beträffande respekten för förtroendevalda. De ungdomar som deltar i politiska diskussioner ligger på samma nivå som alla de äldre.

Med andra ord kan vi se att den internationellt sett låga nivån för de svenska ungdomarnas vilja att axla traditionella medborgarroller skulle kunna hänga samman med att så många ungdomar – mer än varannan – har en så låg tilltro till de politiska ledarnas vilja att lyssna till dem själva och till folk i allmänhet. De är också mindre villiga att över huvud taget själva engagera sig i de traditionella, representativa formerna. Dessutom säger de sig känna mindre delaktighet i samhället.

Tabell 5 Sammanfattning av de starkaste sambanden mellan nöjdheten med det svenska samhället och frågor rörande engagemang med uppdelning efter generationer, 2002

Fråga nr	Frågans lydelse	Korre- lation	Korre- lation	Korre- lation
		16–24 år	35–54 år	55–74 år
31.3	Samhället tar tillvara min kunskap/förmåga på ett bra sätt	.39	.43	.37
31.2	Jag känner mig delaktig i det svenska samhället	.35	.45	.42
41.8	Respekt för förtroendevalda	.25	.33	.28
41.1	Jag följer lagar	.17	.11	n.s.
46.11–14	Sammanfattning av fyra frågor som rör illegala handlingar	-.15	-.14	n.s.
41.2	Jag röstar när det är val	.14	n.s.	n.s.
41.14	Jag tar ställning för alla människors lika värde	.13	n.s.	n.s.
n.s. = icke signifikant samband				

Det finns också ett starkt samband mellan att vara nöjd med samhällsutvecklingen och att respektera de förtroendevalda. Och ju mer man respekterar sina valda, desto mer prioriterar man de konventionella, representativa handlingsvägarna som att rösta, kontakta sina politiker, demonstrera, arbeta ideellt och vara med i föreningar. På motsvarande sätt samspelar missnöjet – mer än tilltron till ledarna – med en

benägenhet att i första hand tillgripa mer okonventionella, olagliga och våldsamma medel. Ett något svagare samband finns mellan missnöje och namninsamling, bära märken och bojkott. När det exempelvis gäller vikten av att försvara alla människors lika värde är dock ungdomarna i allmänhet mycket positiva (i genomsnitt värdet 7 på en skala som går till 10) även om de äldre är ännu mer positiva (värdet åtta).

Sammanfattningsvis leder nöjdhet inte automatiskt till passivitet vare sig bland ungdomar eller äldre. Men däremot påverkar tilltron till politikernas lyhördhet och bedömningen av samhällsutvecklingen i högsta grad valet av politisk handlingsform. Ju mer belåten man är, desto mer vill man jobba inom ramen för de representativa institutionerna på basis av sina politiska rättigheter. Och ju mer missnöjd man är, desto större är risken att man tillgriper våld. Det är inte misstron mot ledarna utan missnöjet med samhällsutvecklingen som får våldsbekymret att växa, oavsett om man är 16 år eller 54 år.

Men det är inte nog därmed. De som menar att det är lätt för folk, inklusive dem själva, att göra sig hörda i det svenska samhället är mer villiga än andra att använda inte bara de konventionella vägarna utan även andra. Förutom att rösta kan de tänka sig att demonstrera, gå in i sociala rörelser, överklaga, gå till domstol etcetera. De som däremot menar att det är svårt att göra sig hörd ställer sig lika tveksamma till alla politiska handlingsvägar. Detta leder till att de blir passivare. Det är den skiktade tilltrons tydligaste politiska uttryck bland svaren på Ungdomsstyrelsens enkät.

Sammanfattande modellanalys

Vi återvänder nu till analysmodellen, där den politiska självbilden beskrivs som ett resultat av den personliga situationen och den samhällsbild man har. I diagrammet har de variabler som ingår i modellanalysen redovisats. Vi har tidigare sett att de mycket unga, 16–19 år, skiljer ut sig från de andra ungdomsgrupperna vid val av politiska handlingsvägar, något som har gjort att vi begränsat analysen till åldrarna 20–29 år.

Frågan är nu om möjligheten att göra sig hörd och andra inslag i ungdomarnas samhällsbild överskuggar betydelsen av den personliga situationen när det gäller att förklara den politiska självbilden. I tabell 6 sammanfattas resultaten av tre regressionsanalyser med utfallsvariablerna från den politiska självbilden (1) *Jag respekterar förtroendevalda*, (2) *Jag röstar i val* och (3) *Jag följer den politiska debatten i medierna*⁴. För varje analys redovisas sambandskoefficienter för samtliga så kallade förklarande variabler eller prediktorer. Dessa anger sambandets styrka sedan hänsyn tagits till övriga variabler i listan av förklarande variabler. Liksom för korrelationskoefficienter anger dessa koefficienter sambandets styrka, med den skillnaden att en regressionskoefficient har räknats ut så att den beaktar modellens andra variabler i den personliga situationen och samhällsbilden och därmed fångar förklaringsvärdet hos det enskilda bidraget. För utfallsvariabeln "Röstar när det är val" visar tabell 6 att den högsta koefficienten gäller politisk tillit, .20 för prediktorn "Respekt för förtroendevalda". Ett resultat som kan tolkas så att, allt annat lika, om respekten för förtroendevalda ökar så kan detta förväntas leda till ett högre röstdeltagande.

I analysen ställs grupperna *andra hörs*, *jag hörs* och *alla hörs* mot gruppen *ingen hörs*. För "Respekten för förtroendevalda" betyder det enligt tabell 6 att jag hörs-gruppen inte skiljer sig från ingen hörs, koefficienten är icke-signifikant (n.s.). De båda andra grupperna, *andra hörs* och *alla hörs* uppvisar ett betydande högre förtroende jämfört med ingen hörs-gruppen, koefficienterna är .05 och .15, båda signifikanta på .01-procentsnivån. Dessa direkteffekter på förtroendet för folkvalda har tagit hänsyn till inverkan från bakgrundsfaktorerna, variablerna

Tabell 6 Samband mellan livssituation och politisk självbild, 20–29 år, 2002, standardiserade regressionskoefficienter

Prediktor/Förklarande variabel	Politisk självbild/Beroende variabel		
	Värderingar	Engagemang	
	Respekt för förtroendevalda	Röstar när det är val	Följer den poli- tiskadebatten
Personligen			
Ålder	n.s.	.05***	n.s.
Född i Sverige/Utlandet	n.s.	.14***	n.s.
Arbetarhem/ej arbetarhem	n.s.	.09***	.15***
Högskoleutbildning/ej högskoleutbildning	n.s.	.07***	.10***
Möjlighet påverka livssituationen	n.s.	n.s.	n.s.
Framtidstro	n.s.	.09***	n.s.
Vem kan göra sig hörd?			
Andra hörs/ingen hörs	.05***	n.s.	n.s.
Jag hörs/ingen hörs	n.s.	.06***	.10***
Alla hörs/ingen hörs	.15***	.08***	.15***
Politisk tillit			
Nöjdhet med samhället	.11***	n.s.	n.s.
Delaktighet i samhället	.11***	.16***	.17***
Respekt för förtroendevalda		.20***	.19***
Klyftan politiker/medborgare	.08***	.05**	.08***
Social tillit			
Går det att lita på människor	.07***	n.s.	n.s.
Förklarad variation R ²			
	12%	15%	15%
n.s. = icke signifikant samband ** = signifikant på .05% nivå *** = signifikant på .01% nivå			

under "start i livet och aktuell situation", men också från de övriga variablerna under "politisk och social tillit". Annorlunda uttryckt, sambandet mellan *vem hörs*-grupperna och "respekt för förtroendevalda" dominerar bilden och kan inte härledas till några andra variabler i modellen.

Slutsatser – visionen om den lyhörda demokratin

Kanske den mest utmanande bilden i materialet ur vårt perspektiv är den bild som hälften av ungdomarna bär av ojämlikhet: varken de själva eller folk i allmänhet kan föra fram sina uppfattningar. Samhället och politiken ger dem inte någon delaktighet. Tvärtom upplever de ett utanförskap. De bär på ett större missnöje över det svenska samhället än vad äldre gör.

Det finns flera svar på deras utmaningar. Ett vore förstås att ytterligare sänka rösträttsåldern. Ett annat är att förstärka den representativa demokratin lyhördhet för ungas behov och kompetens. Här ger utvecklingen under 1990-talet ett uppmuntrande besked om att politikerna alls inte är hopplöst uträknade. Medborgarna förmår i hög grad att ta in ny information och att vid behov göra omvärderingar.

Men frågan är om den ovedersägliga ojämlikheten enbart kan motarbetas på dessa sätt. Vi bör också fråga oss om det finns andra sätt att få medborgarna att uppleva att de kan göra sig hörda i samhällsutvecklingen. För demokratin överlevnad och utveckling är det avgörande att det finns en förståelse hos de folkvalda representanterna och tjänstemännen, om än inte alltid sympati, för perspektiven hos de medborgare som anser att de inte hörs eller att inte någon lyssnar. Samtidigt måste givetvis dessa medborgares egna bekännelser till tolerans och fredliga medel förstärkas genom argumentation. Just delaktighetens generella förklaringskraft i vår analysmodell motiverar försök att skapa många demokratiska arenor för att utveckla både en självtillit och en kritisk tillit till den representativa demokratin institutioner hos dem som på olika sätt upplever att varken de själva eller andra hörs. Kanske måste samtliga berörda aktörer börja med att erkänna, doku-

mentera och bejaka att det politiska engagemanget har många ansikten.

Den här artikeln startade i en internationell jämförelse. En hypotes var att ju nöjdare ungdomarna är med samhällsutvecklingen och ju större tillit de har till de politiska institutionerna, desto mindre politiskt engagerade blir de. Vi har emellertid funnit att nöjdhet i sig inte kan förklara engagemangets nivå – inte i Sverige i alla fall.

Förtroendet för politikerna har ett positivt samband med den politiska tilliten; nöjdhet, delaktighet och klyftan politiker/medborgare.

Politikerförtroendet tycks inte ha något att göra med om man kommer från arbetarhem eller vilken etnisk härkomst man har. Här kommer däremot nöjdheten in. Den förklarar visserligen inte hur engagerad man är eller vilka medel man använder sig av för att uttrycka sin politiska uppfattning. Men ju nöjdare man är med samhällsutvecklingen, desto större förtroende har man för de ansvariga politikerna.

Vi har funnit en stark förklaringsfaktor genom att i fyra olika grupper kombinera uppfattningarna om man själv kan göra sig hörd och om man anser att andra kan det. Det är denna subjektiva uppfattning om huruvida det går att göra sig hörd som har den starkaste förklaringskraften för såväl det politiska engagemanget som de demokratiska värderingarna, till exempel viljan att rösta och delta i politiska diskussioner. Men även den egna klassbakgrunden förklarar mycket i dessa båda avseenden. Just klassbakgrund och etnisk bakgrund, liksom därmed sammanhängande egna studieerfarenheter, förklarar sedan i sin tur i hur stor utsträckning man menar att det går att göra sig hörd.

Demokrati är med andra ord i hög grad en klass- och etnicitetsfråga. Det är inte missnöjet med samhällsutvecklingen utan det är förtro-

endet för politikerna, vilket i stor utsträckning beror på hur mottagliga man anser de vara för medborgarnas synpunkter, som avgör vad man själv anser om demokratin och vad man själv väljer att göra för/i/av/med den. Logiken är enkel och uppenbar. Upplever man inte att politikerna är lyhörda, förtjänar de ingen respekt. Och då urgröps viljan att delta i politiken genom att till exempel rösta. Det är de folkvaldas vilja att lyssna som inte bara påverkar medborgarnas beteende utan också deras värderingar av demokratin.

Noter

¹ För värdefulla synpunkter på en tidigare version av detta kapitel vill vi tacka dels övriga antologiförfattare och projektledare, dels universitetslektor Lennart Nilsson och professorerna Peter Esaiasson, Mikael Gilljam och Sören Holmberg vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

² Index för mänsklig utveckling (HDI) är ett mått som är sammansatt av tre variabler: medellivslängd, utbildningsnivå (läskunnighet bland vuxna samt skolgång i låg-, mellan- och högstadium, gymnasium och högskola) och verklig BNP per capita (omräknad efter inhemsk köpkraft och inte efter gällande växelkurs) UN. Human Development Report 2002 [cited.] Available from <http://www.undp.org/hdr2002/>. I vår bearbetning utgör medelvärde 100, det internationella genomsnittet för HDI är satt till 100 för de länder som ingår i analysen samt standardavvikelsen 50.

³ Mätningen av medborgarbildningen avser dels ungdomarnas sociala och politiska miljö, dels deras kunskaper, värderingar och attityder till politik och demokrati. Datainsamlingen skedde i slutet av år 1999 [www.iea.nl; Torney-Purta, 2001 #116]. I skalan om jämställdhet, "Index för kvinnors rättigheter" i diagram 1, har den internationella IEA-skalan omformats till ett internationellt index med medelvärde 100 och standardavvikelsen 50 för de 28 länder som ingår i studien.

⁴ Skalan för värderingen av kvinnors rättigheter baseras på sex påståenden med svarsalternativ på en fyrgradig skala från "Håller absolut inte med" till "Håller absolut med" samt ett femte vet inte-alternativ: "Kvinnor borde ställa upp i val och vara med och styra landet på samma sätt som män", "Kvinnor borde på alla sätt ha samma rättigheter som män", "Kvinnor borde hålla sig borta från politiken", "När det är ont om jobb har män större rätt att få ett jobb än kvinnor", "Män och kvinnor borde få samma lön för samma arbete" och "Män är bättre kvalificerade än kvinnor för att bli politiska ledare".

I undersökningen som genomfördes 1999 deltog 92 000 ungdomar i åldern 14–15 år i 28 länder. De ingående länderna/regionerna i diagrammet är Ryssland Bulgarien/Rumänien Baltikum: Estland, Lettland och Litauen; Centraleuropa: Polen, Tjeckien, Slovakien, Slovenien och Ungern; Sydeuropa: Italien, Portugal, Cypern och Grekland; Väst Europa: Belgien (fransktalande), England, Tyskland och Schweiz; USA; Norden: Danmark, Finland, Norge och Sverige (Regionindelningen följer Berglund & Aarebrot (1997)).

⁵ Variabeln politikernas lyhördhet baseras på påståendet "Politikerna gör sitt bästa för att ta reda på vad vanliga människor vill" och variabeln politisk självtillit på påståendet "Jag har oftast något att säga när politiska frågor eller problem diskuteras". Svarsalternativen var fyra, från "Håller absolut inte med" till "Håller absolut med" samt "Vet inte". Variabeln social tillit baseras på frågan "Hur ofta kan du lita på institutionerna?" (som sista fråga i en lista som föregåtts av elva olika institutioner, exempelvis domstolar, polisen, kommunstyrelsen och riksdagen) som i den svenska versionen innehöll följande alternativ: "Människorna som bor i Sverige" Svarsalternativen var fyra, från "Aldrig" till "Alltid" samt "Vet inte". I diagrammet har svarsskalorna omformats till en internationell indexskala med medelvärde 100 och standardavvikelsen 50 baserad på de 28 länder som ingår i studien. I undersökningen som genomfördes 1999 deltog 92 000 ungdomar i åldern 14–15 år i 28 länder. De ingående länderna/regionerna i diagrammet är Ryssland; Bulgarien/Rumänien; Baltikum: Estland, Lettland och Litauen; Centraleuropa: Polen, Tjeckien, Slovakien, Slovenien och Ungern; Sydeuropa: Italien, Portugal, Cypern och Grekland; Väst Europa: Belgien (fransktalande), England, Tyskland och Schweiz; USA; Norden: Danmark, Finland, Norge och Sverige (Regionindelningen följer Berglund & Aarebrot (1997)).

⁶ IEA-skalan för variabeln konventionellt medborgarskap baserar sig på svaren av fem frågor, utformade som påståenden: "En vuxen som är en god medborgare ..." "... röstar när det är val", "...är medlem i ett politiskt parti", "...följer med i den politiska debatten i tidningar, på radion eller i teve", "... respekterar politiska ledare" respektive "deltar i politiska diskussioner". Svalternativen var fem och sträckte sig från "Inte alls viktigt" till "Mycket viktigt" samt "Vet inte". Variabeln tillit till offentliga institutioner baserar sig på svaren på sex frågor (här redovisade i den svenska versionen): "Hur ofta kan du lita på institutionerna?": "Domstolarna", "Polisen", "Sveriges riksdag", "Sveriges regering", "De politiska partierna" respektive "Politikerna i din kommun". Svalternativen var fyra, från "Aldrig" till "Alltid" samt "Vet inte". De båda IEA-skolorna som använts i diagrammet är Rasch-skolor med internationella medelvärde 10 och standardavvikelsen 2 rapporterade i den internationella rapporten (Torney-Purta, Lehmann, Oswald, & Schulz, 2001).

I undersökningen deltog 92 000 ungdomar i åldern 14–15 år i 29 länder. De här ingående länderna/regionerna är Ryssland; Bulgarien/Rumänien; Baltikum: Estland, Lettland och Litauen; Centraleuropa: Polen, Tjeckien, Slovakien, Slovenien och Ungern; Sydeuropa: Italien, Portugal, Cypern och Grekland; Västeuropa: Belgien (fransktalande), England, Tyskland och Schweiz; USA; Norden: Danmark, Finland, Norge och Sverige (Regionindelningen följer Berglund & Aarebrot (1997)).

⁷ Grupperna har åstadkommit genom en kombination av två frågor. Den ena lyder "Hur stor möjlighet tror du att människor i allmänhet har att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i samhället?". Den andra lyder "Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i samhället?" Svalternativen följer en tiogradig skala från "inga möjligheter" till "mycket stora möjligheter". För varje fråga klassificerade vi alla de som svarat 5–10 (neutrala och uttalat positiva) som positiva, dvs. de menade att människor i allmänhet respektive de själva hade möjligheter att föra fram sin mening. De som svarat 0–4 betraktades tvärtom som negativa, dvs. de ansåg att folk i allmänhet respektive de själva hade små möjligheter att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer. Indelningen innebär att de som varit uttalat negativa samlats i gruppen med negativa hållningar till påståendena om möjligheterna att göra sig hörd(a). Det är också den grupp som vi senare kommer att använda som referensgrupp för att jämföra med de grupper som har en mer positiv hållning. På detta sätt får vi en differentiering som täcker hela materialet. De fynd vi gör med detta upplägg borde rimligen ha förstärkts ytterligare om vi hade valt att enbart analysera de mest extrema och uteslutit de neutrala ur analysen.

Referenser

Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.

Amnå, E. (2001). Medborgarskapets dynamik: reflektioner kring 2006 års förstagångsväljare. I C. Jönsson (Red.), *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*. Stockholm: Justitiedepartementet och Riksbankens Jubileumsfond.

Amnå, E. (2003a). Deltagardemokrati. Önskvärd, nödvändig - men möjlig? I M. Gilljam och J. Hermansson (Red.), *Demokratins mekanismer*. Stockholm: Liber.

Amnå, E. (2003b). Book review of A. Sörbom "Vart tog politiken vägen?". *Young 1* (11): 94–96.

Amnå, E., & Munck, I. (2003). Socialt och politiskt kapital. I J. Vogel, E. Amnå, I. Munck och L. Häll, *Föreningslivet i Sverige. Valfärd, socialt kapital och demokratisk plantskola. Rapport nr 98 i serien Levnadsförhållanden*. Stockholm: SCB.

Andersen, J. G. (2000). Magt of avmagt: Nyt perspektiv på "political efficacy". I J.G. Andersen, L. Torpe & J. Andersen (Red.), *Hvad folket magter. Demokrati, magt og avmagt*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.

Andersen, J. G. och Hoff, J. (2001). *Democracy and Citizenship in Scandinavia*. Hampshire: Palgrave.

Berglund, S., & Aarebrot, S. (1997). *The political history of Eastern Europe in the 20th century: the struggle between democracy and dictatorship*. Cheltenham: Edward Elgar.

Campbell, A., Gurin G., & Warren, E. M. (1954). *The voter decides*. Evanston, Ill.: Row Peterson & Comp.

Ekman, T., & Eklund, S. (2002-10-15). Valfärdens förlorare valskolkar. *Dagens Nyheter*.

Engwall, K. (1998). *Gör barn till medborgare! - om barn och demokrati under 1900-talet*. Stockholm: Demokratiutredningens skrift nr 4, SOU 1998:97.

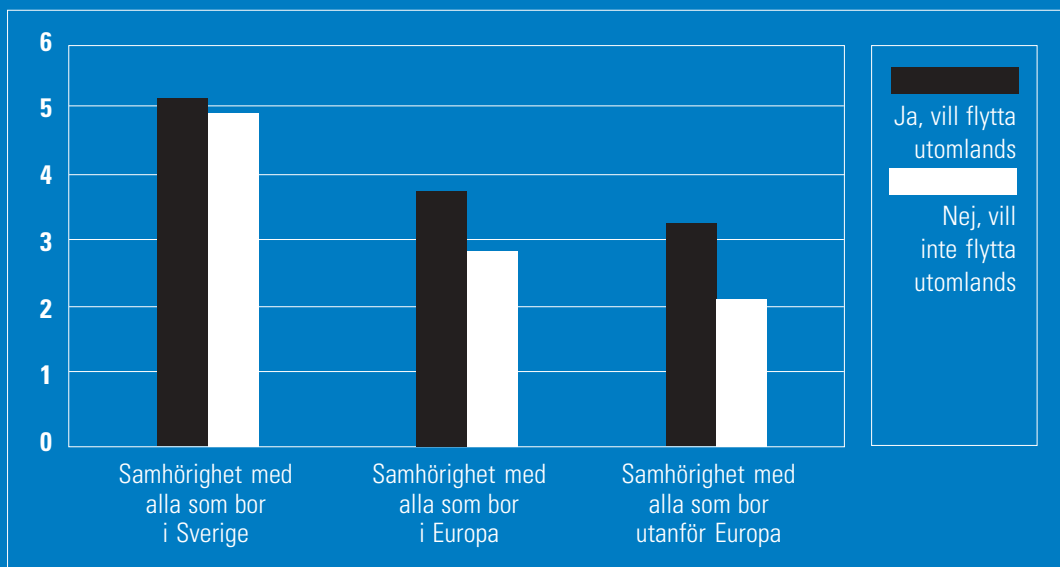
Ersson, S., & Wide, J. (2001). Valdeltagandet i Sverige -variation i tid och rum. I, C. Jönsson (Red.), *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*. Stockholm: Justitiedepartementet och Riksbankens Jubileumsfond.

- FN. *Barnkonventionen* (1989). [cited]. Available from www.bo.se.
- Giddens, A., & Andersson, S. (1999). *Modernitet och självidentitet -självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Holmberg, S. (2000). *Välja parti*. Stockholm: Norstedts
- Inglehart, R. (2000). Changing Values in the New Millenium: Challenges to Representative Democracy. I *Den representativa demokratis framtid*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Gidlunds förlag.
- Liljestrand, J. (2002). *Klassrummet som diskussionsarena. Örebro studies in education*, 6. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Norris, P. (1999). *Critical citizens - global support for democratic government*. Oxford: Oxford University Press.
- Offe, C., & Fuchs, S. (2002). A decline of social capital? The German case. In R.D. Putnam (Red.), *Democracies in flux*. Oxford: Oxford University Press.
- Oscarsson, H. (2002). *Spår i framtiden - Ung-SOM-undersökningen, Västsverige 2000*. Göteborg: SOM-institutet
- Perez-Diaz, V. (2002). From civil war to civil society. I R.D. Putnam (Red.), *Democracies in flux. The evolution of social capital in contemporary world*. Oxford: Oxford University Press.
- Putnam, R. D. (2002). Conclusion. In R.D. Putnam (Ed.), *Democracies in flux*, New York: Oxford University Press.
- SCB (2002) *Sysselsättning och arbetslöshet 1975–2001* [cited.] Available from <http://www.scb.se/statistik/am0401/GUL2001.pdf>.
- SOU 1994:73. *Ungdomars välfärd och värderingar -en sammanfattning av huvudrapporten*. Stockholm: Civildep.
- Sörbom, A. (2002). *Vart tar politiken vägen?- om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm studies in sociology, N.S., 14. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Teorell, J., & Westholm, A. (1999). Var det bättre förr? Politisk jämlikhet under 30 år. I E. Amnå (Red.), *Medborgarnas erfarenheter*. Stockholm: Demokratiutredningens forskarvolym V, SOU 1999:113.
- Thörn, H. (2002). *Globaliseringens dimensioner -nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.
- Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Civic Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. Amsterdam: IEA.
- UN. *Human Development Report 2002* (2002) [cited.] Available from <http://www.undp.org/hdr2002/>.
- Ungdomsstyrelsen (1998). *Ny tid – nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro. Ungdomsstyrelsens utredningar*, 10. Stockholm: Ekblad
- Weatherford, M. S. (1992). Measuring political legitimacy. *American Political Science Review* 86 (1):149-166.
- Vogel, J. (2002). Välfärdsmätning och social rapportering. I J. Vogel, M. Hjerm och S.-E. Johansson (Red.), *Integration till svensk välfärd? Om invandrades välfärd på 90-talet*. Stockholm: SCB, rapport 96.

Mångfald

Kapitel 10

Planer att flytta utomlands, 16–29 år, 2002

Ungas syn på mångfald

I ett tidigare kapitel har vi sett att mänskliga rättigheter och alla människors lika värde är viktiga egenskaper i det egna medborgarskapet för 9 av 10 unga och vuxna (kapitel 9). Tidigare studier har också visat att unga människor är mindre etnocentriska, dvs. de är mer positiva till invandring och känner större samhörighet med människor från andra länder och kulturer än vuxna och äldre människor. Till viss del är detta en följd av att många unga själva är födda i andra länder eller har föräldrar som är det. Andelen unga i undersökningen som är födda utomlands är dock inte större än andelen vuxna som är det, 10 procent. Men en större andel unga än vuxna har föräldrar som är födda utomlands 8 respektive 4 procent.

I studien 2002 har vi dessutom frågat om ungas syn på andra grupper av medborgare än immigranter som också är utsatta för diskriminering och kränkande behandling.

Ungas känsla av samhörighet

Som vi tidigare har sett är alla människors lika värde en viktig fråga för både unga och gamla.

Vi har frågat om tolerans mot olika grupper i samhället och även ställt frågor om vilken samhörighet de känner med andra där de bor eller i andra länder och med andra med samma tro, i samma ålder eller av samma kön.

Fem procent av Sveriges unga och 1 procent av Sveriges vuxna känner sig som världsmedborgare.

Bland unga som är födda utomlands känner sig 8 procent mest hemma i det land där de är födda. Ju längre de har flyttat, desto mindre andel känner sig hemma i Sverige. Hälften, 50 procent, av de unga som är födda utomlands känner sig dock mest hemma i den kommun de bor i nu medan andelen bland unga födda i Sverige är 59 procent.

Tabell 10.1 Var unga och vuxna känner att de hör hemma mest, 16–74 år, 2002, procent

	16–29 år	35–74 år	Totalt
I den stad eller kommun där du bor.	46	62	58
I Sverige.	16	13	14
I den stad eller kommun där du är född.	17	10	12
I den landsdel där du bor.	9	9	9
I det land där du är född om annat land än Sverige.	2	1	1
I Norden, Europa, annan världsdel.	5	2	3
I hela världen.	5	2	2
Totalt	100	100	100

Det finns ett samband mellan att vilja bosätta sig permanent eller en viss tid utomlands och den samhörighet man känner med andra, se diagram 10.1. Kanske är känslan av samhörighet en av drivkrafterna bakom internationell mobilitet. Det finns ingen skillnad mellan de som har respektive inte har varit utomlands. Vi kan dock se att unga som har varit utomlands eller vill resa utomlands känner en större samhörighet med alla grupper även om skillnaden är liten. I diagram 10.1 ser vi att de som vill flytta utomlands även känner en större samhörighet med alla som bor i Sverige.

När vi frågar efter vilka man känner samhörighet med, så är inte mönstret lika enkelt som när vi frågar var man känner sig hemma. Nästan 50 procent känner sig mest hemma i sin egen stad eller kommun, men bara 10 procent känner en stor samhörighet med dem som bor i den egna kommunen. Däremot känner 50 procent i ungdomsgruppen en stor samhörighet med dem som har samma intressen. Ungefär 35 procent i åldern 16–24 år känner också en stor samhörighet med dem som är i samma ålder, det gör 15–20 procent i de övriga åldersgrupperna. Det finns ingen skillnad mellan unga kvinnor och män.

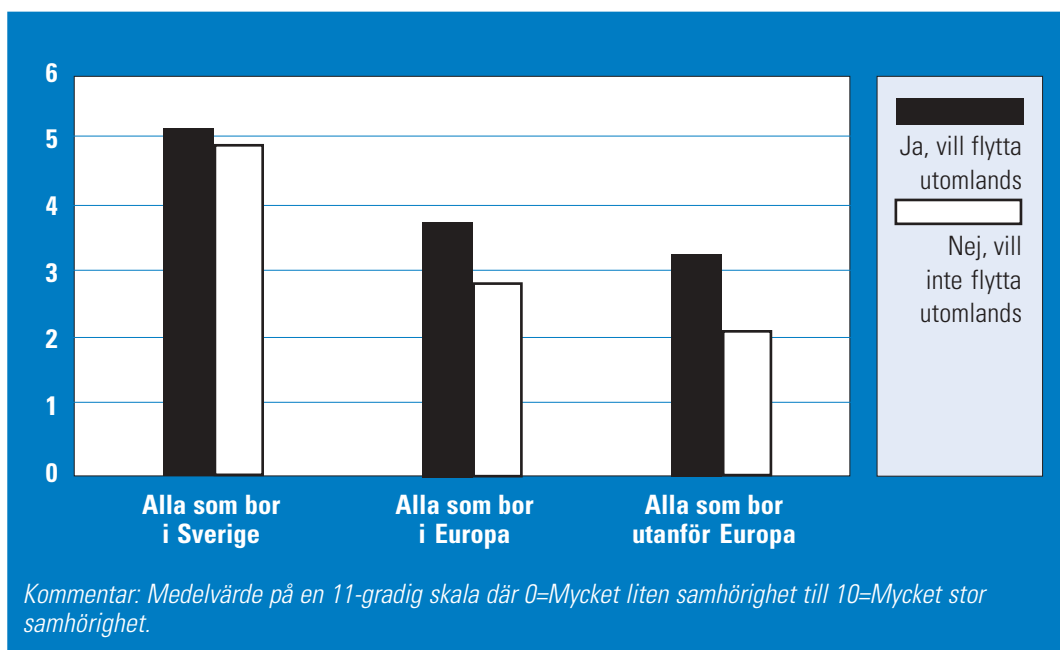

Diagram 10.1 Andel unga som har planer på att flytta utomlands under minst 6 månader och hur stor samhörighet de känner med de som bor i Sverige, Europa och utanför Europa, 16–29 år, 2002, medelvärde.

Unga känner störst samhörighet med dem som är födda i samma land – nämligen Sverige. Unga som är födda utomlands känner större samhörighet med dem som har samma tro än med dem som är födda i samma land.

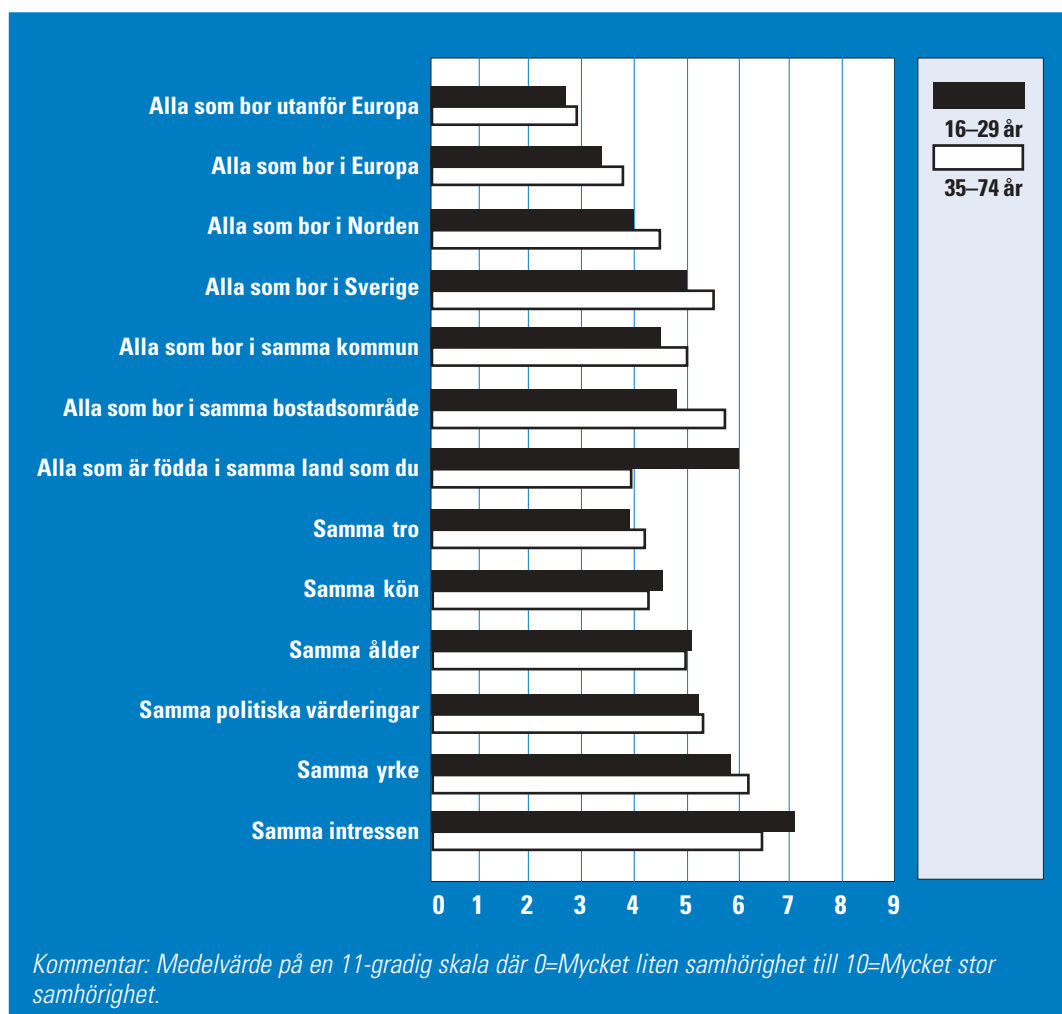

Diagram 10.2 Andel unga och vuxna som känner stor samhörighet med olika grupper, 16–74 år, 2002, medelvärde.

Unga och mångfald

När det gäller olika grupper i samhället och deras rättigheter och deras närvaro har vi frågat efter vilka grupper, av ett antal som vi har listat, som man inte tycker bör få hålla möten och efter de grupper som man inte vill ha som grannar. De listade grupperna är:

Kristna fundamentalister, Muslimska fundamentalister, Vänsterextremister, Invandrare, Homosexuella, Kriminellt belastade, Rasister, Psykiskt sjuka, Högerextremister, Människor som har Aids och Droghmissbrukare.

Generellt visar unga en tolerantare inställning än vuxna. Unga och äldre är relativt överens om vad de tycker om de olika grupperna, det finns dock vissa skillnader. Överlag är de unga männen mer negativa till att ha merparten av dessa grupper som grannar, medan vuxna i större utsträckning menar att de borde hindras från att hålla offentliga möten. Kvinnorna är mindre restriktiva och oftare mer tveksamma än männen. En av fem anser att ingen av dessa grupper bör förhindras att hålla möten, en av tjugo skulle inte ogilla någon grupp som grannar.

De grupper man inte vill tillåta att de har offentliga möten är rasister, extremister och fundamentalister. Rasisterna är de minst populära, en av tre unga och en av fyra vuxna tycker att de inte borde få hålla möten.

De man inte vill ha som grannar är företrädesvis droghmissbrukare och kriminellt belastade, drygt 60 procent svarar så. Minst motstånd får invandrare, homosexuella och människor som har aids, en av tre anger att de inte motsätter sig att de har möten eller skulle ogilla dem som grannar. Unga anger detta något mer än vuxna. Det är också de grupper där frågan har fått allra störst bortfall, för invandrare och homosexuella är bortfallet så stort som 30 pro-

cent. De grupper med minst bortfall, under 15 procent, är de grupper där man tydligast tar avstånd, rasister, kriminellt belastade och droghmissbrukare¹.

Bortfallen kan tolkas som att frågan har upplevts som kränkande, eller att uppgiftslämnaren velat protestera mot frågan. Frågan är också den som gett upphov till flest kontakter från uppgiftslämnare – och då har det framförallt gällt att man har ansett frågan vara kränkande/diskriminerande, varför resultaten ska tolkas med försiktighet.

En tydlig skillnad i uppfattning finns mellan åldersgrupperna för psykiskt sjuka. Varannan av de yngre, jämfört med var tredje i vuxengruppen, skulle ogilla att ha psykiskt sjuka grannar, däremot är det en väldigt liten grupp som inte tycker att det är okej att de har möten.

Tabell 10.2 Andel unga och vuxna som tycker att det är okej med följande grupper som grannar, eller att de håller offentliga möten och andelen som tycker att ingetdera är okej, 16–29 år, 2002, procent

		16–29 år	35–74 år	Totalt
Invandrare	Inte OK	1	1	1
	OK	34	31	32
Homosexuella	Inte OK	2	1	1
	OK	36	31	32
Människor som har aids	Inte OK	1	1	1
	OK	35	30	32
Psykiskt sjuka	Inte OK	4	3	3
	OK	20	25	24
Drogmissbrukare	Inte OK	5	4	4
	OK	13	12	13
Kriminellt belastade	Inte OK	6	6	6
	OK	15	15	15
Rasister	Inte OK	14	11	11
	OK	9	13	12
Kristna fundamentalister	Inte OK	4	4	4
	OK	19	19	19
Muslimska fundamentalister	Inte OK	6	6	6
	OK	16	17	17
Högerextremister	Inte OK	8	8	8
	OK	15	16	16
Vänsterextremister	Inte OK	5	4	4
	OK	21	21	21

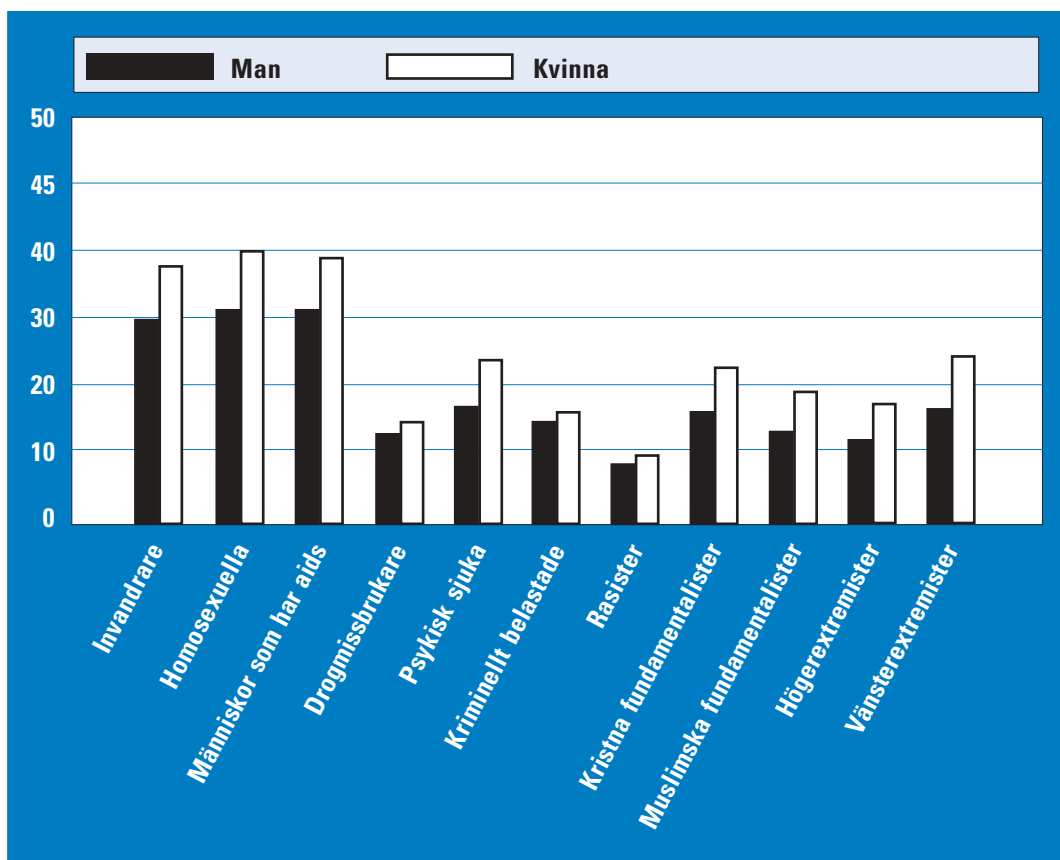

Diagram 10.3 Andel unga kvinnor och män som tycker att det är okej att följande grupper håller möten och finns som grannar, 16–29 år, 2002, procent.

Kvinnor tycker i högre grad, i jämförelse med andra grupper och unga kvinnor i högre grad än äldre kvinnor, att det är okej med dessa grupper i sin närhet och att de håller möten.

Andelen unga kvinnor som inte tycker det är okej att samtliga grupper finns som grannar och att de håller möten är större än andelen män i två fall, nämligen när det gäller kriminellt belastade och rasister.

Tabell 10.3 Ungas attityder till invandrare och rasister, 16–29 år, 2002, procent

		Man	Kvinna	Total
Rasister	inte möten	26	30	28
	inte grannar	42	37	39
	inte möten eller grannar	12	16	14
	OK med möten och grannar	9	10	9
Invandrare	inte möten	4	3	4
	inte grannar	18	8	13
	inte möten eller grannar	2	1	1
	OK med möten och grannar	30	38	34

I tabell 10.3 framgår hur unga ser på invandrare och rasister, 18 procent vill inte ha invandrare som grannar eller att de ska hålla möten, jämfört med 80 procent som tycker att rasister inte ska hålla möten eller bo i grannskapet.

I enkäten fanns en fråga om i vilken grad man tycker nyanlända invandrare ska anpassa sig till svenska förhållanden som till exempel språk, jämställdhet, demokrati som vi brukar den, barnuppfostran enligt svenska normer, kultur och religion.

Huvudparten anser att invandrare bör anpassa sig till svenska förhållanden när det gäller barnuppfostran och jämställdhet samt att de bör lära sig tala svenska. Kultur och religion är de områden som kräver minst anpassning, viket går i samma riktning som resultatet 1997 där 50 procent ansåg att invandrare var ett tillskott till Sveriges kultur, trots att 80 procent ansåg att invandringen borde minska. I undersökningen 2002 anser 80 procent av de unga att invand-

rare inte behöver anpassa sin kultur till svenska förhållanden, och 50 procent att Sverige bör ta emot färre invandrare (se tabell 10.4).

Män anser i högre grad att invandrare bör anpassa sig än vad kvinnor gör. Det finns ett samband mellan att inte vilja ha invandrare som grannar och att vilja att de ska anpassa sig i hög grad.

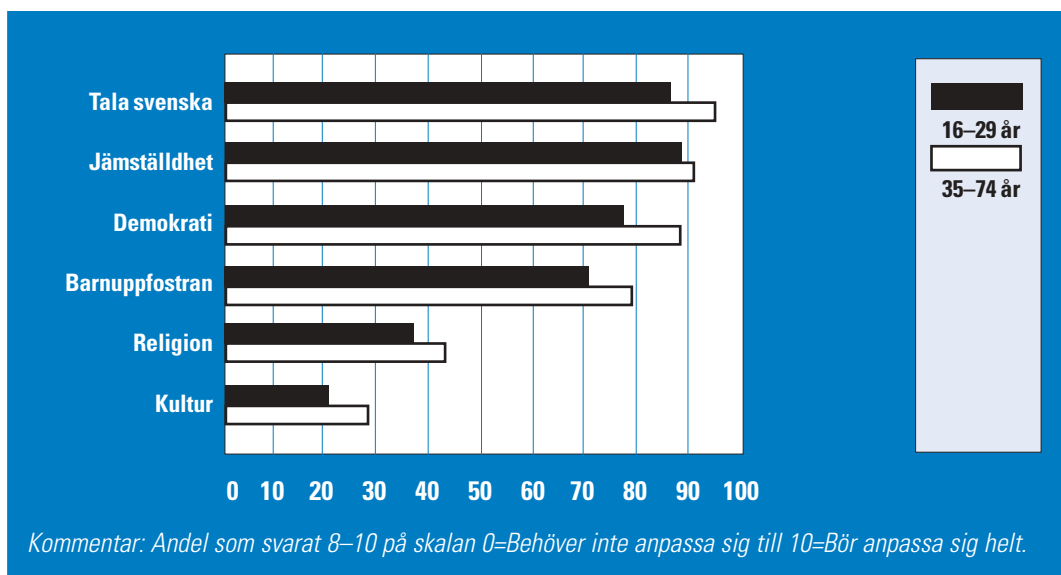

Diagram 10.4 Andel unga och vuxna som anser att nyanlända invandrare bör anpassa sig till svenska förhållanden när det gäller ..., 16-74 år, 2002, procent.

I *Ungdomar välfärd och värderingar* skriver man om resultaten i undersökningen 1993 att unga inte är mer främlingsfientliga än vuxna utan 7 av 10 tyckte då att Sverige bör ta in färre flyktingar. Man identifierade vissa grupper där främlingsfientligheten var högre; nämligen

bland unga män och bland unga med arbetarbakgrund. Unga som var födda utomlands, unga kvinnor, unga med föräldrar med längre utbildning och tonåringar var mer positiva till invandring.

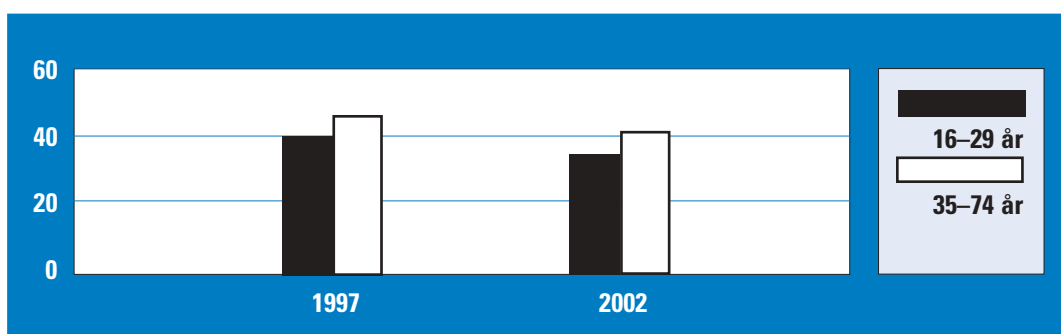

Diagram 10.5 Andel unga och vuxna som tycker att Sverige ska ta emot flyktingar i mindre utsträckning, 16-74 år, 1997 och 2002, procent.

I de två senare undersökningarna lyder inte frågan på samma sätt, utan vi frågar här om man tycker att Sverige bör ta emot fler, färre eller en oförändrad mängd invandrare och flyktingar. I den jämförelsen har andelen som svarar att Sverige bör ta emot färre flyktingar halverats sedan 2002 och ligger idag på 36 procent.

I *Ny tid – nya tankar* konstaterade man att det finns en skillnad i svarsfördelningen beroende på om frågan gäller invandrare eller flyktingar. Differensen mellan unga och äldre är större när det gäller invandrare än när det gäller flyktingar. Differensen har ökat ytterligare mellan unga och vuxna, men överlag har andelen som tycker att Sverige bör ta emot färre invandrare och flyktingar fortsatt att sjunka sedan 1997. Yngre män och kvinnor tycker att Sverige bör ta emot flyktingar och invandrare i högre grad än vad äldre män och kvinnor tycker, men det är unga i åldern 20 till 24 år som är mest positiva till att ta emot fler invandrare och flyktingar. Unga i tonåren är mer positiva idag än 1993 men är inte den mest positiva åldersgruppen. Äldre män och

kvinnor tycker mer lika, men överlag är det så att kvinnor i större utsträckning tycker att Sverige bör ta emot fler flyktingar och invandrare.

Andelen unga som tycker att Sverige bör ta emot invandrare och flyktingar i större utsträckning har fördubblats sedan 1997, men är bara 23 procent när det gäller flyktingar och 10 procent när det gäller invandrare generellt.

Tabell 10.4 Andel unga respektive vuxna som anser att Sverige bör ta emot invandrare och flyktingar i större eller mindre utsträckning, 1997 och 2002, procent

		16–29 år		35–74 år	
		1997	2002	1997	2002
Ta emot flyktingar	I större utsträckning	14	23	10	14
	I mindre utsträckning	40	36	46	41
Ta emot invandrare	I större utsträckning	5	10	3	7
	I mindre utsträckning	61	49	69	53

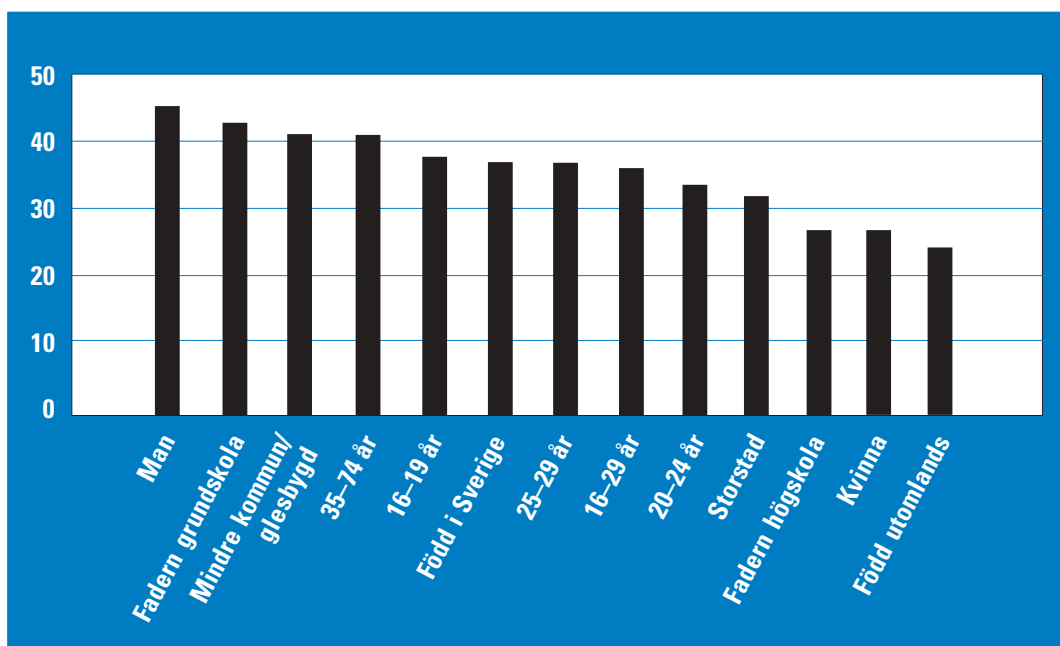

Diagram 10.6 Andel i olika grupper som anser att Sverige bör ta emot färre flyktingar, 16–29 år (om annat ej anges), 2002, procent.

I diagram 10.6 redovisas andelen i olika grupper som anser att Sverige bör ta emot färre flyktingar.

Det är ganska stora skillnader beroende på ålder, var man bor i Sverige, födelseland, utbildningsbakgrund och kön. De som är födda utomlands, eller har föräldrar med högskoleutbildning tycker i störst utsträckning att andelen flyktingar och invandrare som tas emot i Sverige bör öka och i minst utsträckning att andelen bör minska. Män, unga med föräldrar med kortare utbildning, unga i mindre kommuner eller i glesbygdssområden och vuxna tycker i större utsträckning att Sverige bör ta emot färre flyktingar.

De som anser att invandrare ska anpassa sig i hög grad anser i större utsträckning att Sverige ska ta emot färre invandrare och flyktingar. På motsvarande sätt anser de som inte tycker det

är okej med invandrare som grannar i högre grad att Sverige bör ta emot färre invandrare.

I denna undersökning har vi frågat om unga och äldres attityder till betydligt fler grupper än tidigare, framförallt homosexuella och psykiskt sjuka, detta för att kunna ge en bredare beskrivning av ungas värderingar och synen på mångfald. Som vi har sett i tabell 10.2 är unga positivare än vuxna till homosexuella men mer avvaktande när det gäller psykiskt sjuka.

I undersökningen fick de svarande ta ställning till följande påståenden:

- Homosexuella ska ha rätt att adoptera på samma villkor som heterosexuella
- Homosexualitet är inte naturligt och bör aktivt motarbetas av samhället.

- Psykiskt sjuka är en del av samhället och ska inte gömmas undan på sjukhus eller institutioner utan ges plats och hjälp att leva tillsammans med oss andra

- Psykiskt sjuka är ofta farliga för sig själva och andra och bör därför vårdas på sjukhus eller institution

Unga instämmer i mycket högre grad än vuxna i påståendet att homosexuella ska ha rätt att adoptera på samma villkor som heterosexuella.

Av de unga instämmer fyra av tio i påståendet mot två av tio vuxna. Även här finns det stora skillnader mellan vad kvinnor och män svarar.

Av de unga männen tycker 60 procent att homosexuella *inte* ska ha rätt att adoptera jämfört med 35 procent bland de unga kvinnorna. Det är 18 procent av de unga männen som instämmer i att homosexualitet är onaturligt och bör motarbetas av samhället. Detsamma gör 7 procent av de unga kvinnorna. Synen på homosexuella har en tydlig generationsprägel.

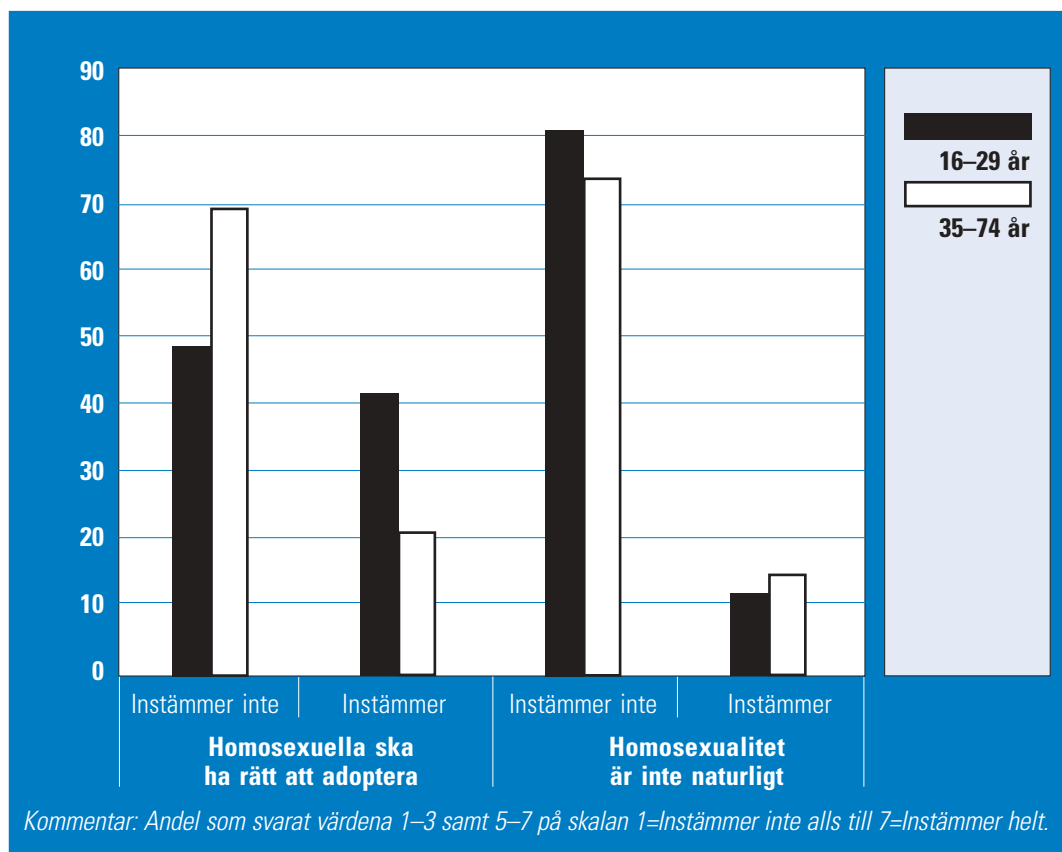

Diagram 10.7 Andel unga och vuxna som instämmer respektive instämmer inte i ovanstående påståenden, 16-74 år, 2002, procent.

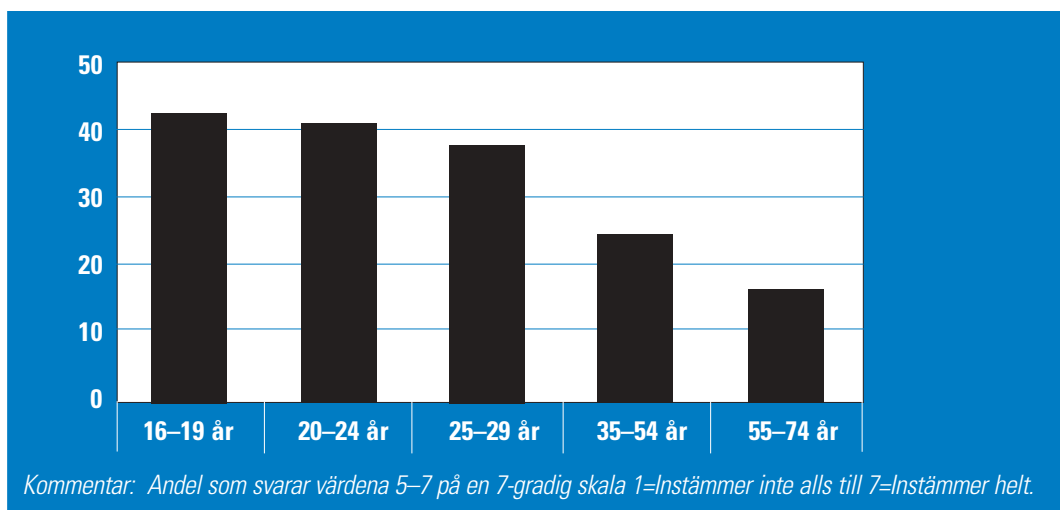

Diagram 10.8 Andel som instämmer i att homosexuella ska ha rätt att adoptera, 16–74 år, 2002, procent.

Knappt 50 procent av de yngre och 60 procent av de äldre instämmer i att psykiskt sjuka är en del av samhället och ska ges plats och hjälp att leva med oss andra, drygt 30 procent av yngre och 20 procent av de äldre gör inte det. Det är 35 procent av de yngre som tycker att psykiskt sjuka är farliga för sig själv och andra och bör vårdas på sjukhus, 30 procent av de äldre instämmer.

När det gäller synen på psykiskt sjuka är mönstret också präglad av generation men spegelvänt. Här är det i stället en större andel äldre som instämmer i att *Psykiskt sjuka är en del av samhället och ska inte gömmas undan på*

sjukhus eller institutioner utan ges plats och hjälp att leva tillsammans med oss andra.

Om vi ska försöka sammanfatta hur unga ser på andra så är det med större tolerans än vad vuxna i Sverige gör. Andelen i samtliga åldersgrupper som anser att invandringen ska minska har sjunkit sedan 1997. Åtta av tio unga vill inte ha rasister som grannar eller att de ska hålla offentliga möten.

Men nästan lika många vill att invandrare ska anpassa sig till svenska förhållanden när det gäller jämställdhet, demokratins ställning och barnuppfostran samt att de ska lära sig det svenska språket.

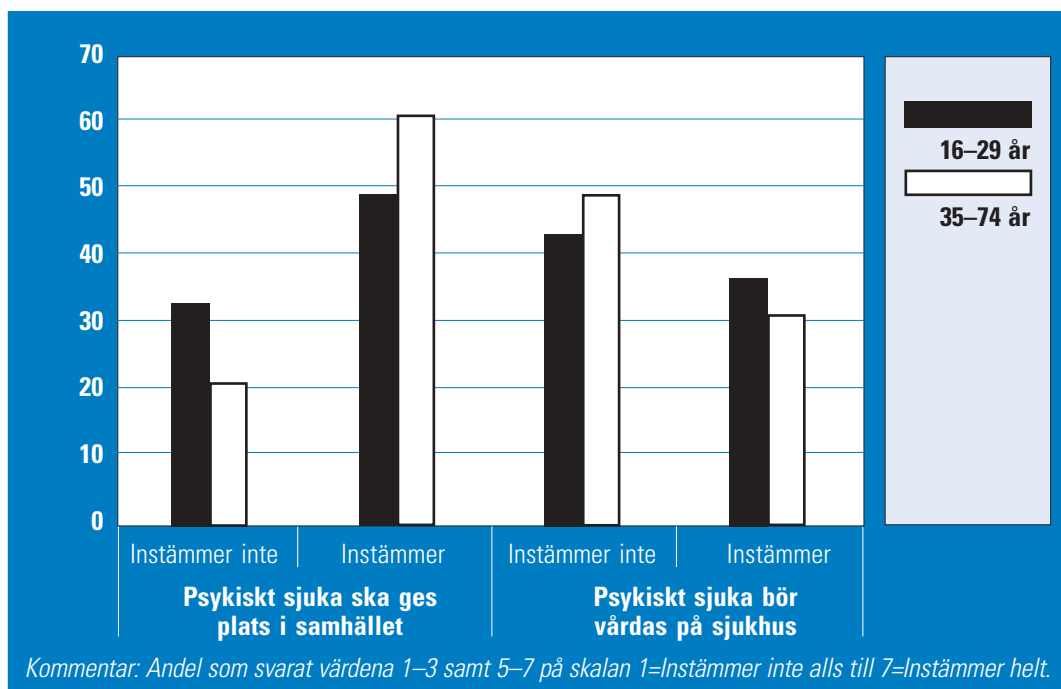

Diagram 10.9 Andel unga och vuxna som instämmer respektive instämmer inte i ovanstående påståenden, 16-74 år, 2002, procent.

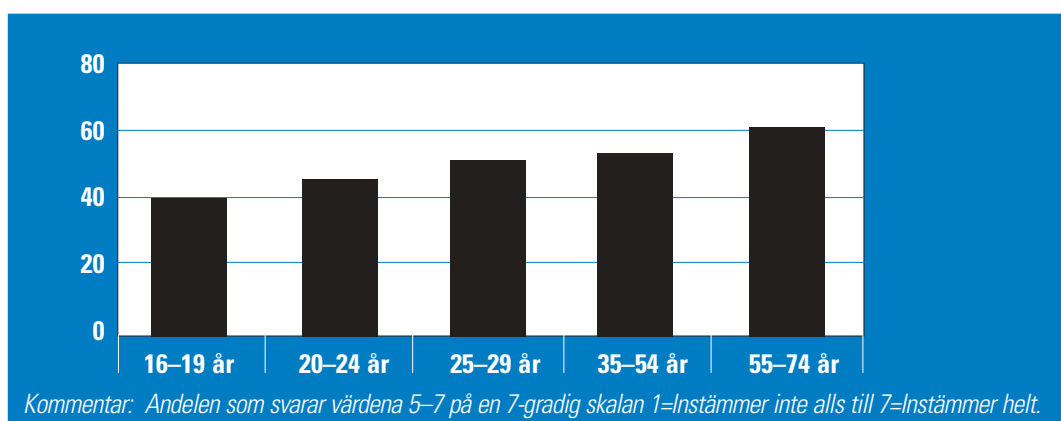

Diagram 10.10 Andel som instämmer i att psykiskt sjuka är en del av samhället, 16-74 år, 2002, procent.

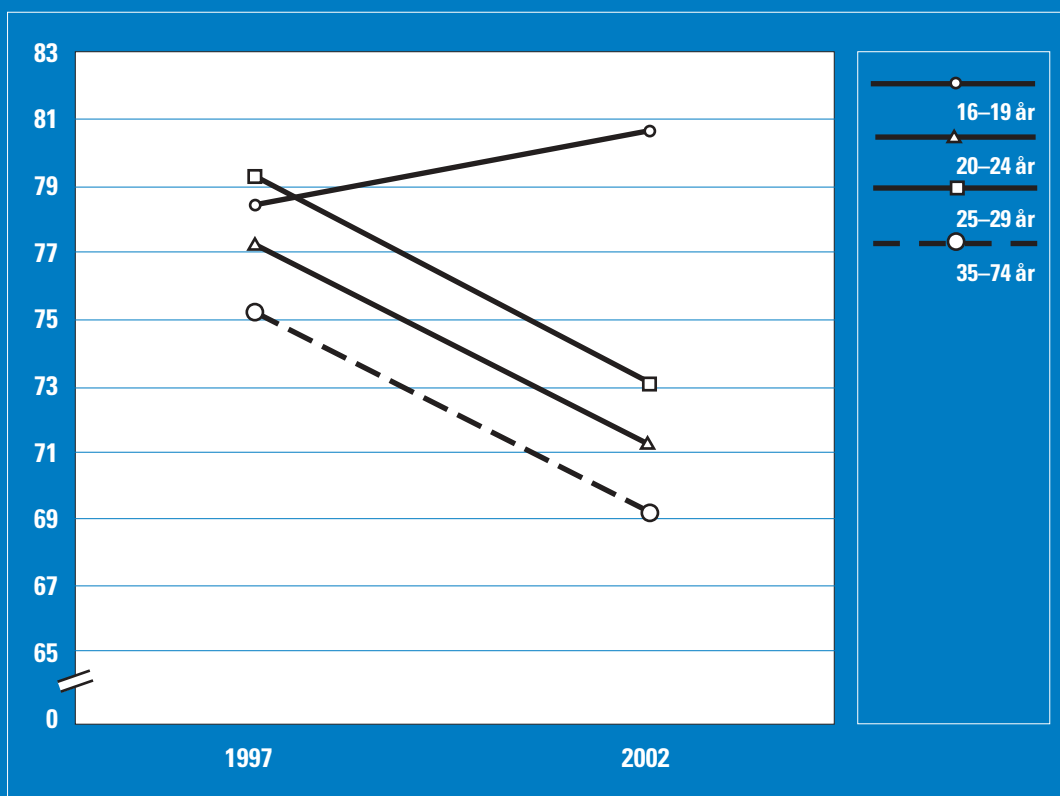
Noter

¹ Se cd-skiva bilaga för fullständig teknisk rapport.

Hälsa

Kapitel 11

Upplevd hälsa, 16–74 år, 1997 och 2002

Ungas syn på sin hälsa och livskvalitet

Hur vi mår påverkar vårt perspektiv på samhället, och vår omgivning har en effekt på hur vi mår. Därför har vi i årets undersökning ställt något fler frågor om hälsa och välbefinnande än tidigare år. Vi frågar om hur nöjd man är med sin hälsa och sig själv, om man är orolig för sin hälsa, om man känner sig ledsen och nere eller glad samt efter olika symtom som tyder på stress och ohälsa.

Några av frågorna fanns med 1993 och ett par frågor går att jämföra med undersökningen från 1997. Merparten av de unga i Sverige idag mår mycket bra när vi jämför med andra länder och när vi ser till sjukvårdsstatistiken (SOU 2001:55). Drygt var tredje, 35 procent, av de unga är aldrig oroliga för sin hälsa, det är nästan dubbelt så många som i vuxengruppen. Tre av fyra, 75 procent, i ungdomsgruppen är nöjd med sin hälsa.

Det är ovanligt att unga dör av sjukdom, i stället är de vanligaste dödsorsakerna främst olyckor och sedan självmord. Runt 400 individer i åldern 16–24 år förolyckas årligen. Ett flertal undersökningar under de senaste åren pekar dock på en ökad psykisk ohälsa bland yngre (Socialstyrelsen, 2001).

Ungas upplevda hälsa

Av rapporten *Barn och ungdomars välfärd* framgår att unga i Sverige har det bra – i alla fall de flesta. Men andelen unga som är oroliga för sin hälsa har ökat sedan 1993, framförallt i gruppen 20–24 år. Unga oroar sig dock i mindre grad 2002 än 1993 för familjens ekonomi, arbetslöshet eller för att smittas av hiv/aids.

Var tionde 20–24-åring och var tjugonde 16–19-åring är ofta orolig för sin hälsa. Då det finns cirka en miljon i åldersgruppen 16–25 år i Sverige idag innebär det att nära 100 000 unga ofta är oroliga för sin hälsa. Bland unga som är arbetslösa eller födda utomlands är andelarna som ofta är oroliga för sin hälsa högst.

Tio procent av ungdomarna i undersökningen uppger att de är missnöjda med livet i sin helhet. Av dem som är missnöjda med sin hälsa är 30 procent också missnöjda med livet.

Men 45 procent av dem som är missnöjda med sin hälsa är dock nöjda med livet.

Jämfört med 1997 har andelen som uppger att de är helt nöjda med sin hälsa minskat. De som är helt missnöjda har däremot inte ökat i lika stor utsträckning. Förändringen är signifikant för majoriteten av åldersgrupperna och för kvinnor.

När det gäller hur nöjda unga är med livet har det inte skett några förändringar sedan 1997, inte heller i vilken utsträckning unga eller vuxna anser att livet motsvarar deras förväntningar. Tre av fyra unga och fyra av fem vuxna är nöjda med livet i sin helhet. En av tio unga är missnöjd, en på femtio är helt missnöjd.

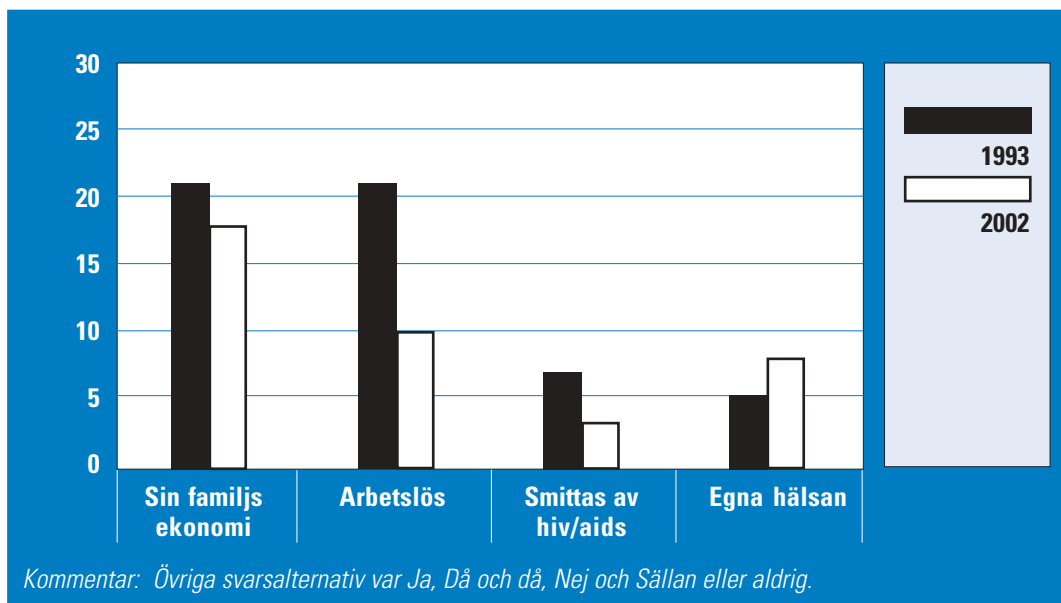

Diagram 11.1 Andelen som ofta är orolig för sin hälsa, familjens ekonomi, arbetslöshet och att smittas av hiv/aids, 16–29 år, 2002, procent.

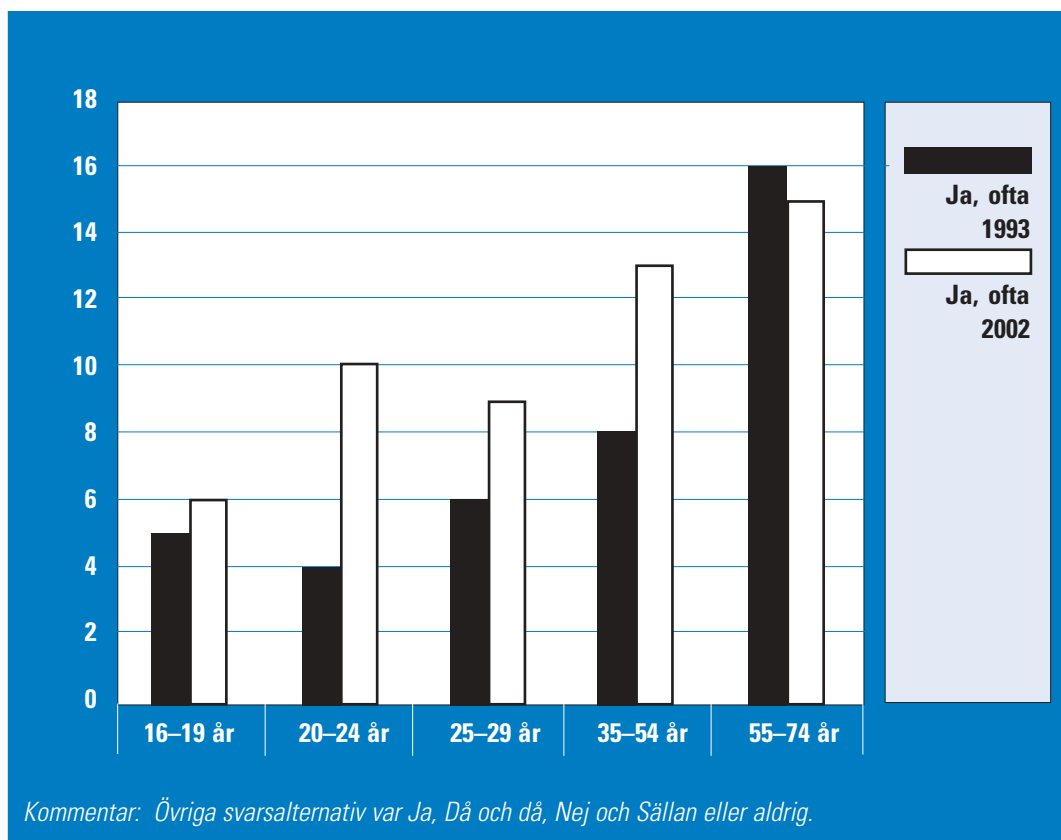

Diagram 11.2 Andel som ofta känt sig orolig för sin hälsa den senaste tiden, 16–74 år, 1993 och 2002, procent.

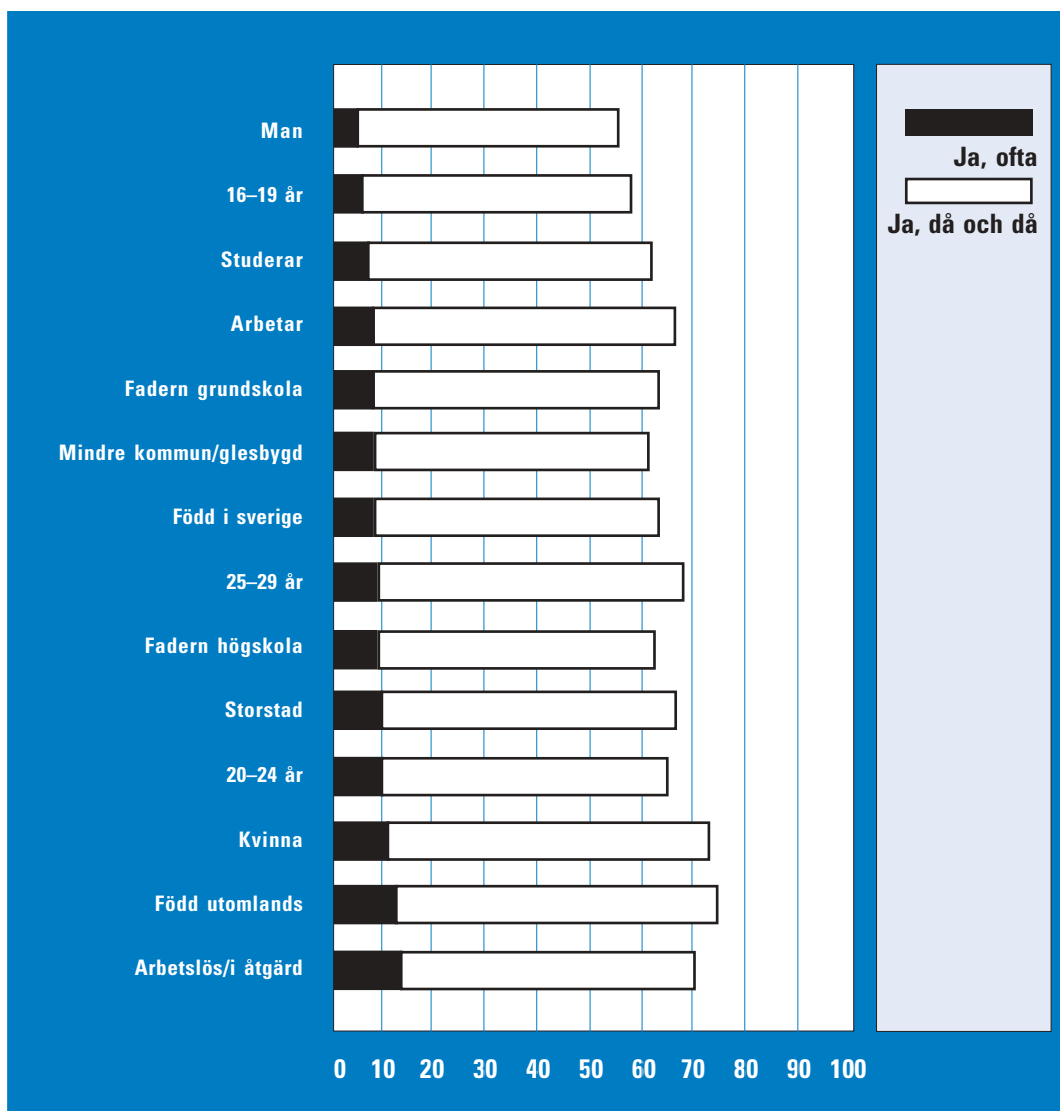

Diagram 11.3 Andel som är orolig för hälsan ofta eller då och då i olika grupper, 16–29 år (om ej annat anges), 2002, procent.

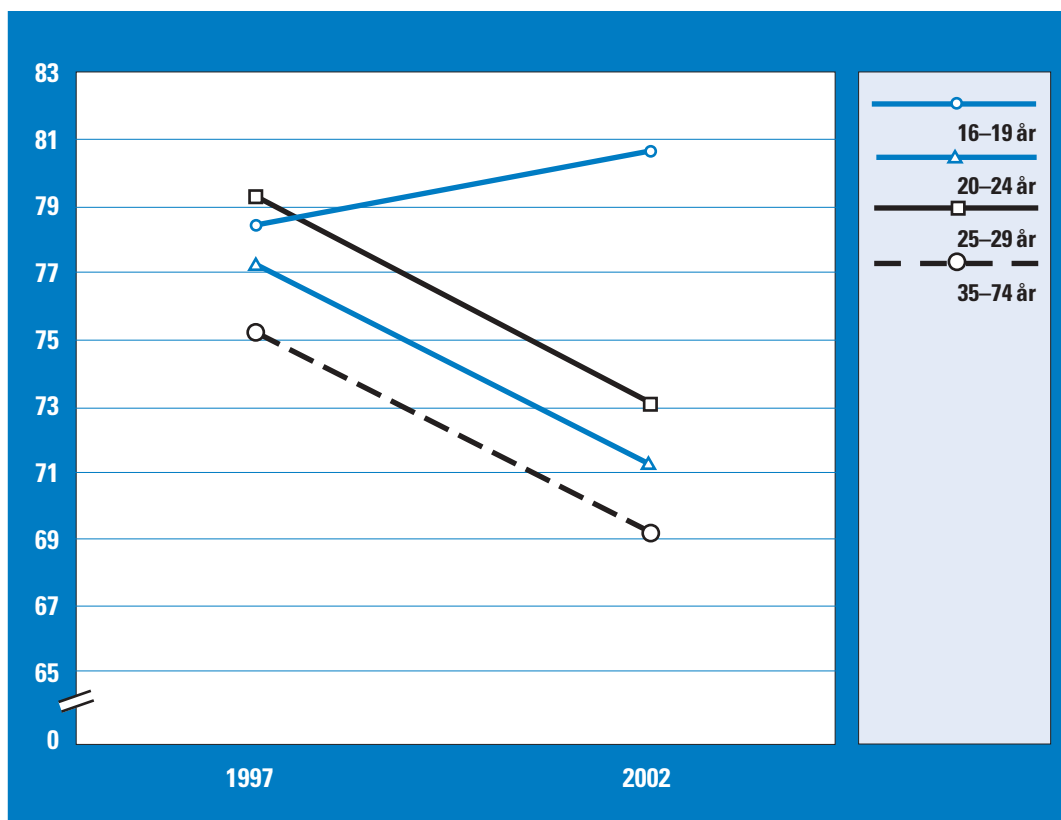

Diagram 11.4 Andel som är nöjda med hälsan i olika åldersgrupper, 16-74 år, 1997 och 2002, procent.

Tabell 11.1 Andel unga och vuxna som är nöjda eller missnöjda med livet och som anser att livet motsvarar eller inte motsvarar deras förväntningar

	16-29 år	35-74 år
Missnöjd med livet i sin helhet	11	8
Nöjd med livet i sin helhet	76	82
Livet motsvarar inte förväntningarna	20	16
Livet motsvarar förväntningarna	62	70

Kommentar: Andel som svarat värde 1-3=Missnöjd/motsvarar inte förväntningarna och 5-7=Nöjd/motsvarar förväntningarna på frågorna.

Ungas livskvalitet

Av frågorna *Motsvarar ditt liv idag dina förväntningar*, och *Är du nöjd eller missnöjd med livet i sin helhet* gör vi ett summativt index, som vi kallar *Livskvalitet*. Samma index skapades i studien 1997 (*Ny tid – nya tankar* s. 46). Medelvärdena i de olika åldersgrupperna skiljer sig inte mycket åt mellan undersökningstillfällena.

Vi kategoriserar värdena 1–4 som låg upplevd livskvalitet och värdena 6–7 som hög livskvalitet.

I ungdomsgruppen uppger cirka 7 av 10 en hög livskvalitet medan andelarna är högre i vuxengruppen, 1997 uppgav 3 av 4 unga att deras livskvalitet var låg.

Unga som är arbetslösa, födda utomlands och i åldern 20–24 år rapporterar lägre livskvalitet än andra grupper. Utbildningsnivå, kön och om man bor i storstad eller glesbygd ger inga större variationer i jämförelse med de först nämnda.

Tabell 11.2 Medelvärde för livskvalitet i olika åldersgrupper, 16–74 år, 1997 och 2002, medelvärde

	1997	2002
16–19 år	4,9	5,1
20–24 år	4,9	4,8
25–29 år	5,1	5,1
35–54 år	5,1	5,1
55–74 år	5,5	5,4

Kommentar: På en 7-gradig skala där 1=Mycket låg livskvalitet till 7=Mycket hög livskvalitet.

Tabell 11.3 Andel med hög (6–7) och låg (1–4) livskvalitet, 16–74 år, 2002

	Låg	Hög	Totalt
16–19 år	27	73	100
20–24 år	32	68	100
25–29 år	25	75	100
35–54 år	25	75	100
55–74 år	18	82	100
Totalt	23	77	100

Kommentar: På en 7-gradig skala där 1=Mycket låg livskvalitet till 7=Mycket hög livskvalitet.

Det finns även en differens mellan unga med fast respektive visstidsanställning i upplevd livskvalitet. Bland unga med fast anställning uppger 22 procent en låg livskvalitet, bland unga med visstidsanställning uppger 32 procent låg livskvalitet (ingår ej i diagrammet nedan).

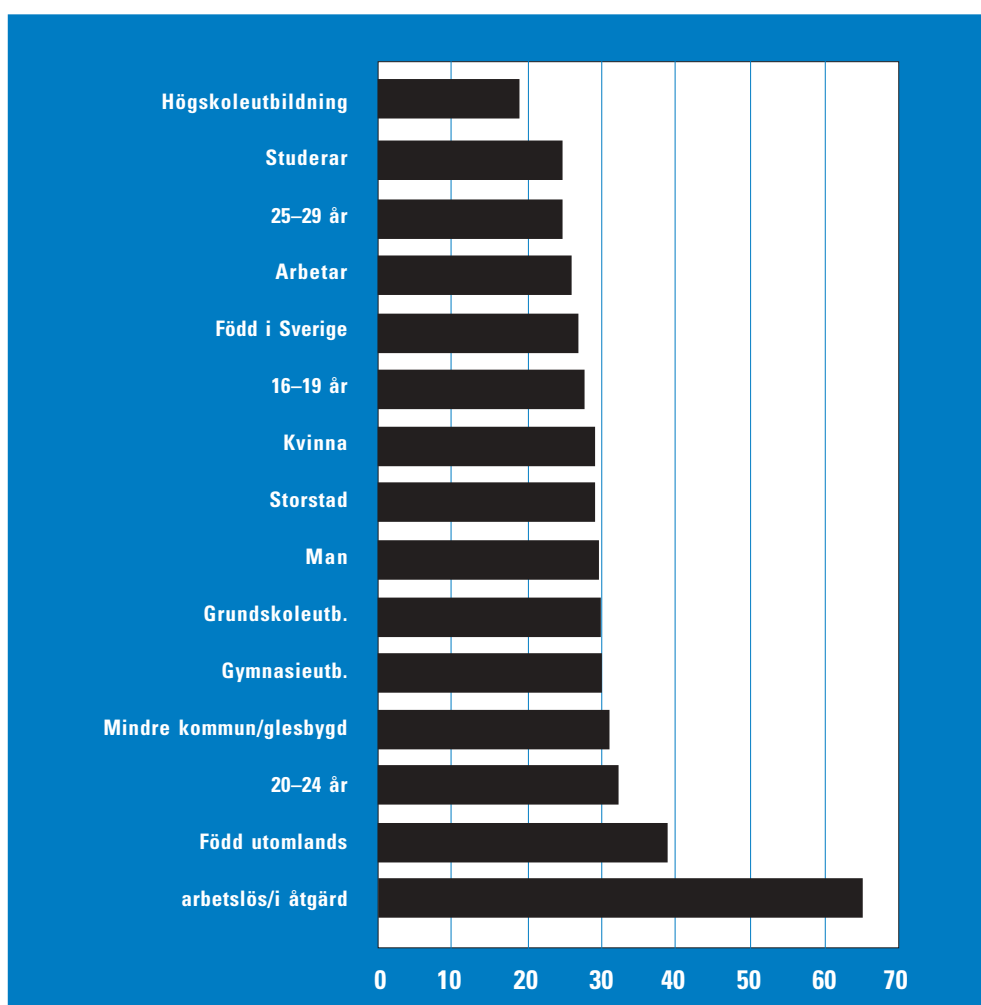

Diagram 11.5 Andel i olika grupper som anger låg livskvalitet, 16-29 år (om ej annat anges), 2002, procent.

Unga och stress

Unga rapporterar en högre upplevd stress än vuxna. En och en halv gång så många unga som vuxna uppger att de känner sig stressade varje dag eller flera gånger i veckan.

Kvinnor rapporterar en högre upplevd stress än män och yngre upplever oftare stress än äldre. Femton procent av de mellan 16 och 19 år, och 10 procent i hela undersökningen, uppger att de har ont i huvudet varje dag eller flera gånger i veckan.

Unga med låg livskvalitet rapporterar mer stress (50 procent) än unga med hög livskvalitet (30 procent), unga med låg livskvalitet rapporterar också mer stress än någon av grupperna i diagram 11.8. När vi undersöker hur mycket stress unga i olika grupper rapporterar så är det unga kvinnor, unga födda utomlands och unga i åldern 16–19 år som rapporterar stress i högre grad än unga män, eller unga som är arbetslösa eller 25–29 år. Utbildningsbakgrund eller egen utbildning verkar inte samvariera med hög eller låg stressnivå.

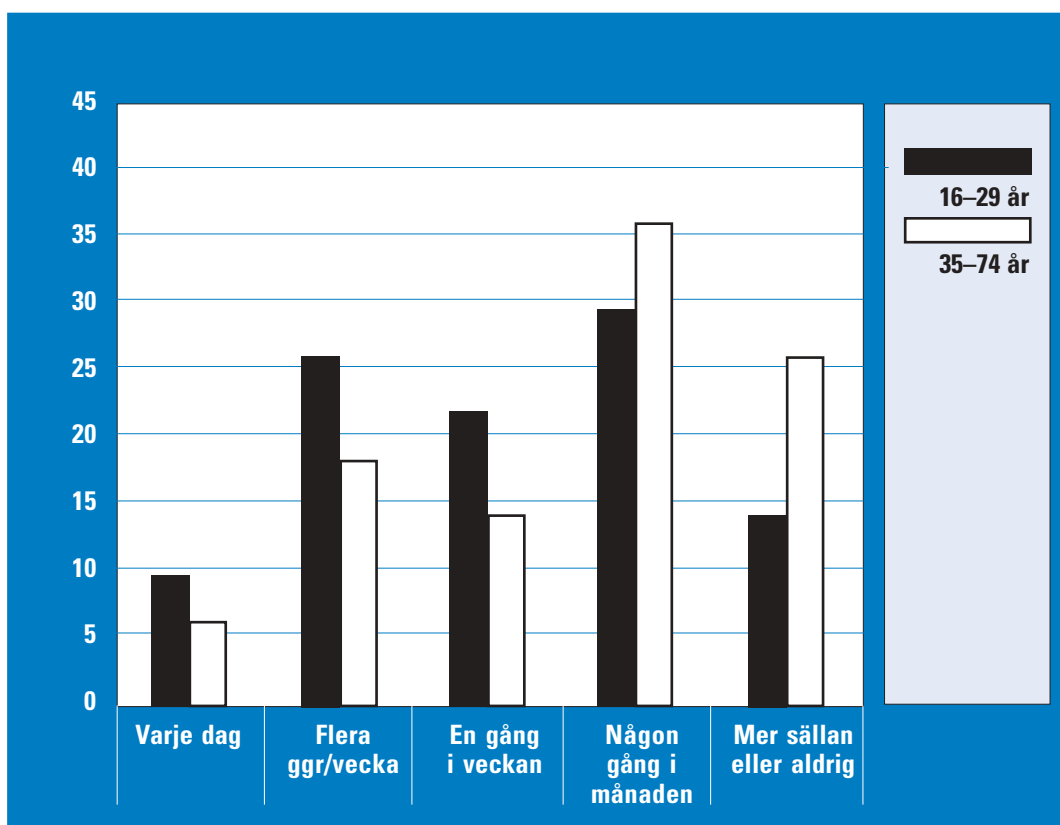

Diagram 11.6 Andel som har upplevt stress någon gång under det senaste halvåret, 16–74 år, 2002, procent.

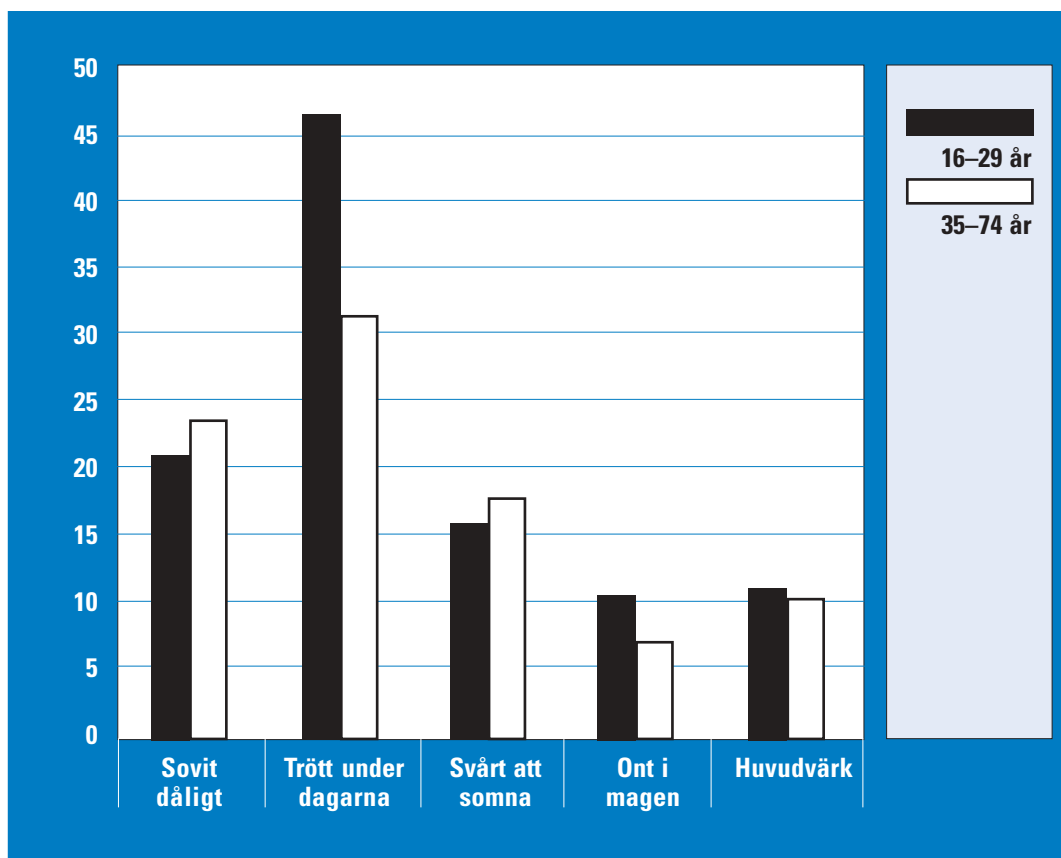

Diagram 11.7 Andel som ofta eller flera gånger i veckan, har haft ovanstående besvär under det senaste halvåret, 16-74 år, 2002, procent.

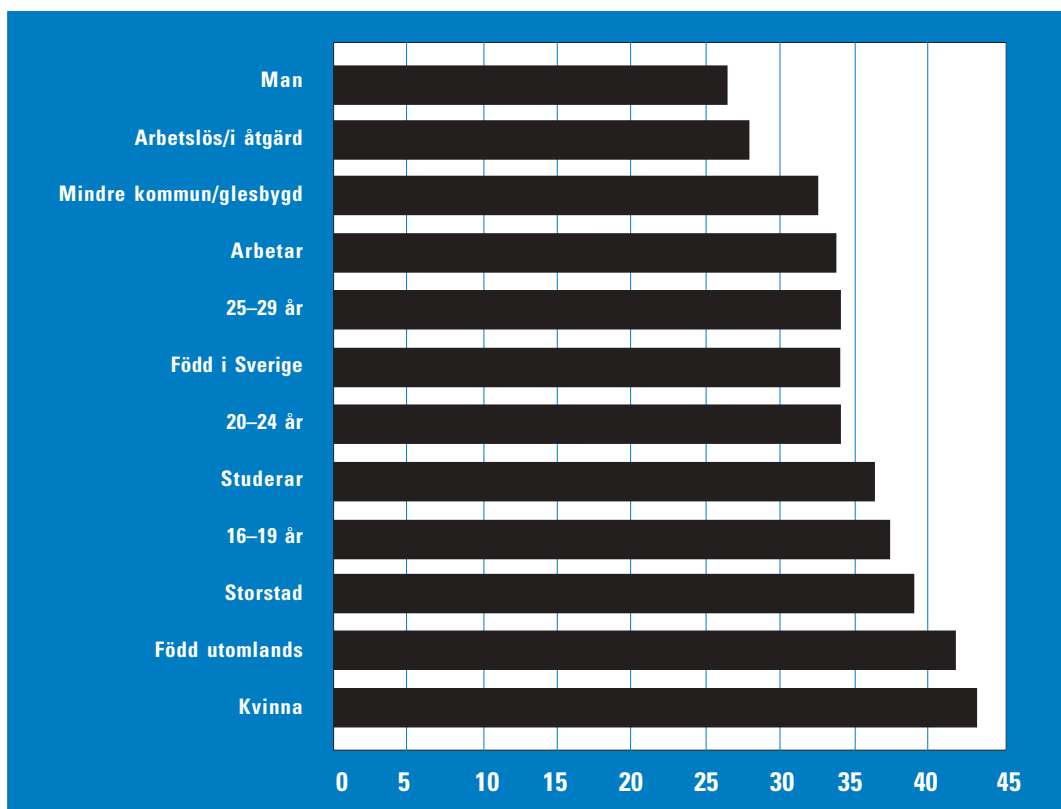

Diagram 11.8 Andel unga i olika grupper som känt sig stressade varje dag eller flera gånger i veckan under det senaste halvåret, 16-29 år (om ej annat anges), 2002, procent.

Unga mår bra trots allt

Men tre av fyra unga mår bra. Nio av tio är nästan alltid på gott humör. Majoriteten av de unga orkar göra mycket, är nöjda med sig själva och sitt utseende.

Ungas syn på sig som person skiljer sig inte mycket från vuxnas. Men de skillnader som finns mellan generationerna är signifikanta.

Även när det gäller olika "bra-faktorer" finns det skillnader mellan könen. Kvinnor rapporterar i lägre grad att de är nöjda med sitt utseende (73 procent jämfört med 84 procent bland männen) och sig själva (78 procent) än män (88 procent).

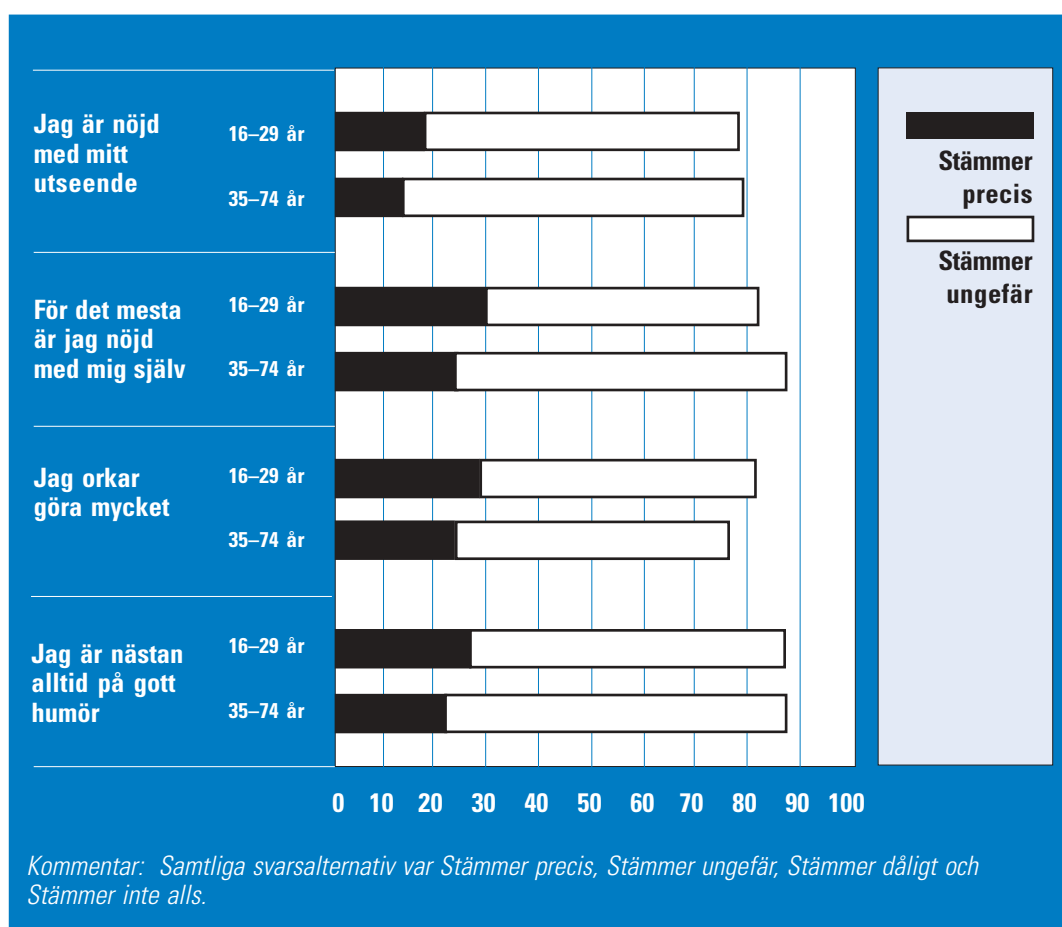

Diagram 11.9 Andel som svarat *Stämmer ungefär* och *Stämmer precis* på olika påståenden om hur man kan vara som person eller hur man mår och känner sig, 16-74 år, 2002, procent.

Forskarreflektion

Bengt Starrin

Författarpresentation

Bengt Starrin är fil dr i sociologi och professor i socialt arbete vid Karlstads universitet. Han bedriver forskning inom området välfärd och folkhälsa med fokus på utsatta gruppers situation. Bengts forskning innefattar också studier inom det emotionssociologiska fältet. Han är en av författarna till den nyligen publicerade boken *Utbränd och emotionellt utmärglad*.

Psykisk ohälsa bland unga

För en tid sedan hade en svensk kvällstidning ett stort mittuppslag med rubriken "Visst blir man lycklig av pengar". Rubriken spände i stort sett över hela mittuppslaget. I artikeln refererades en brittisk forskningsrapport som visade att om man råkar vinna eller på annat sätt komma över en stor summa pengar, till exempel genom arv, så mår man mycket bättre. Även små extra tillskott i ekonomin ökade välbefinnandet. Enligt referatet så är det friheten att slippa bekymra sig om pengar, att kunna gå ned i arbetstid, åka på semester eller köpa den bil man drömmer om som gör att folk mår bättre och känner sig lyckligare. Och det tycks inte finnas någon övre gräns för hur mycket pengar man kan tjäna eller på något annat sätt förvärva innan lyckan vänds till olycka.

I artikeln intervjuas också några svenska storsinnare. Temat i dessa intervjuer är att nu har man pengar så man slipper att oro sig. Man kan slappna av.

I rapporten kunde de engelska forskarna, enligt referatet, konstatera att de hushåll som ärvt eller vunnit mycket pengar var mycket mer tillfreds med livet och uppmätte mycket lägre stressnivåer än andra. Men pengar är inte allt, enligt forskarna. Det fanns ett fåtal i undersökningen som inte blev ett dugg harmoniska efter kassatillflödet. Och ekonomin var inte heller den enda faktorn som påverkade hälsan. Kärleken, relationerna till andra människor och jobbet var också betydelsefulla faktorer.

I det här kapitlet undersöker jag sambanden mellan ekonomiska och relationella förhållanden å ena sidan och självrapporterad ohälsa å

andra sidan. Jag använder mig av data från Ungdomsstyrelsens "Attityd- och värderingsstudie" och begränsar mig då till åldersgruppen 20–29 år.

Först skall jag i korta drag redogöra för utvecklingen och utbredningen av självrapporterad psykisk ohälsa under framförallt de senaste tio åren.

Utvecklingen under 1990-talet

Under 1980-talet minskade omfattningen av lättare psykiska problem som ängslan, oro och ångest bland män och kvinnor medan svåra besvär låg kvar på samma nivå som tidigare. Denna minskning upphörde och förbyttes till en uppgång under 1990-talet. Den största ökningen har skett i yngre åldrar med i stort sett fördubblade andelar (Folkhälsorapport, 2001). Särskilt tydlig var ökningen bland unga kvinnor. Andelen kvinnor i åldern 20–24 år som uppgav att de kände ängslan, oro eller ångest ökade från 9 procent 1988–1989 till 27 procent 1998–1999 (Börjesson, 2001).

Ängslan, oro, ångest, sömnproblem och nedstämdhet och liknande brukar i undersökningar vanligtvis användas som indikatorer på vad som ibland benämns psykisk ohälsa och ibland psykiska besvär. Vad man då framförallt avser är mer lätta och mindre allvarliga former av psykisk ohälsa och som ofta kan ses som naturliga reaktioner på påfrestningar som inträffar i människors liv. Som påpekas i den nationella folkhälsorapporten har förekomsten av dessa typer av besvär visat sig vara en bra temperaturmätare

på det psykiska välbefinnandet i befolkningen (Folkhälsorapport, 2001). Forskning visar att dessa besvär har samband med de förhållanden i samhället som berör den enskildes livssituation (Folkhälsorapport, 2001). Den psykiska ohälsan i vid mening förefaller variera på ett systematiskt sätt beroende på till exempel kön, ålder, etnicitet, socialt nätverk, social position och materiella resurser som till exempel pengar. Varför det förhåller sig så finns det olika teorier och uppfattningar om.

Ängslan, oro och sömnproblem är vanligare bland invandrare i Sverige jämfört med infödda svenskar. Besvären tycks öka i omfattning med ursprungslandets geografiska och därmed kulturella avstånd till Sverige. De är särskilt framträdande bland invandrare med utomeuropeiskt ursprung. Folkhälsorapporten visar också att dessa problem är vanligare bland kvinnor än bland män och att skillnaderna ökar med stigande ålder.

En hel del studier visar att lätta psykiska besvär varierar med socioekonomisk grupptillhörighet. Ängslan, oro och ångest förefaller vara vanligare bland ej facklärd arbetare än vad de är bland tjänstemän på mellan och högre nivå. Skillnaderna är tydligare bland kvinnor än bland män.

Utbredningen av de lätta psykiska besvären fördelar sig också på olika sätt när det gäller utbildningsnivån i befolkningen. Besvären är störst bland de lågutbildade. Det gäller både för kvinnor och för män. Bland kvinnor har till exempel sömnbesvär ökat successivt från 1980-talets början i alla utbildningsgrupper medan denna typ av besvär för männen har varit relativt konstant under hela 1980-talet varefter besvären har ökat i alla utbildningsgrupper (Folkhälsorapport, 2001).

Hur skall man då tolka ökningen av den självrapporterade psykiska ohälsan under 1990-talet? En rad olika förhållanden anses ha haft betydelse, bland annat den omfattande förändring som ägde rum på den svenska arbetsmarknaden i början av 1990-talet. Då ökade arbetslösheten mycket kraftigt, från någon enstaka procent till 13–14 procent. Detta ledde till stora nedskärningar i den sociala och ekonomiska välfärden som för många innebar en allvarlig ekonomisk stress. Under den senare delen av 1990-talet skedde en återhämtning av sysselsättningstalen. Omfattande rationaliseringar inom såväl den privata som den offentliga sektorn ägde rum. Hög bemanning ersattes av slimmade organisationer, ökad koncentration på kärnverksamheter och tidsbegränsade anställningar. De så kallade jäktiga jobben blev fler. Ökat arbetstempo, tidspress och allt osäkrare anställningsformer blev vardag för många (se Bejerot & Aronsson, 2000; Eriksson, Starrin & Janson, 2003; Hallsten & Isaksson, 2000).

Ekonomiska förhållanden och hälsa

Det finns numera en mängd undersökningar om sambandet mellan ekonomiska förhållanden och hälsa både på samhällsnivå och på individnivå. På samhällsnivån visar forskningen att rika länder har en betydligt bättre folkhälsa än fattiga länder. Forskningen visar också att länder med stora inkomstklyftor mellan olika grupper har sämre folkhälsa än länder med mindre inkomstklyftor (Wilkinson, 1992; Kawachi, Kennedy, Lockner & Protow-Stith, 1997). Utifrån sina iakttagelser har den engelske forskaren Richard Wilkinson formulerat en hypotes om den sociala sammanhållningens betydelse för folkhälsan. Wilkinson betraktar stora olikheter i inkomster som ett uttryck för

ett värderingsmässigt mindre sammanhållet samhälle. Vad Wilkinson på sätt och vis aktualiserar är de sociala banden på samhällsnivån (Wilkinson, 1992).

Rent allmänt kan sägas att den forskning som intresserat sig för att belysa sambandet mellan ekonomiska förhållanden å ena sidan och ohälsa och sociala problem å andra sidan funnit att framförallt låg ekonomisk status, ekonomisk stress och fattigdom är kopplade till en ökad risk för hälsomässiga och sociala problem (Horwitz, 1984).

Två svenska forskare, Olle Lundberg och Johan Fritzell, fann i en undersökning samband mellan inkomst och symtom på såväl fysisk som psykisk ohälsa bland vuxna i åldern 35–64 år. Sjukligheten för män var cirka tre gånger så vanlig bland den femtedel som hade den lägsta inkomsten jämfört med den femtedel som hade den högsta inkomsten. Inkomstförändringar till det sämre samvarierade också med ökad självrapporterad sjuklighet för män (Lundberg & Fritzell, 1995). Undersökningar visar på att utbredningen av psykiska besvär bland grupper av människor som är utsatta för ekonomisk stress, som till exempel om man har svårigheter att betala räkningar i tid och om man saknar ekonomisk buffert, är betydligt större än bland dem som inte är utsatta för denna stress (Phil & Starrin, 1998). Viveca Östberg fann i sin studie att psykisk hälsa bland barn och ungdomar samvarierar med tillgången på ekonomiska resurser (Östberg, 2001). Gunilla Olivius och medarbetare fann vid en studie av föräldrar med hemmavarande barn, 20 år eller yngre, ett starkt samband mellan ekonomiska förhållanden och föräldrarnas självskattade hälsa. Ju sämre ekonomi, desto sämre var den självskattade hälsan (Olivius, Hanson, Lyttkens & Östergren, 1998).

Den arbetslöshetsforskning som beaktat den ekonomiska aspekten visar att ju svårare den ekonomiska situationen är under arbetslöshet, desto större är risken att drabbas av ohälsa i någon form (se t.ex. Starrin, Forsberg & Ranta-keisu, 1999). Ett flertal studier visar att när familjernas ekonomiska situation beaktas blir kopplingen mellan arbetslöshet och ohälsa betydligt tydligare. Ekonomiska svårigheter i familjer i samband med arbetslöshet tycks även i många fall öka de sociala spänningarna i familjerna (se t.ex. Vosler, 1996).

Sociala relationer och hälsa

Det finns också en omfattande forskning som visar på betydelsen av goda sociala relationer för den psykiska hälsan. Sociala relationer är en vittomfattande beteckning för många typer av förhållanden mellan människor. Olika aspekter av individens sociala relationer har setts som betydelsefulla för hennes psykiska och fysiska hälsa. House och Kahn (1985) lyfter fram tre olika aspekter som brukar användas inom detta forskningsområde. En aspekt är kvantiteten eller antalet relationer en människa har. Den andra aspekten handlar om relationernas struktur, vilken brukar beskrivas i termer av sociala nätverk. Här är det till exempel intressant om individens olika vänner och bekanta i sin tur känner varandra. Den tredje aspekten fokuserar relationernas innehåll, speciellt i vilken grad de kan anses vara stödjande för individen.

Trygga och stödjande sociala relationer betraktas som en viktig resurs som skyddar mot psykisk ohälsa. Mekanismerna bakom detta är dock inte helt klarlagda men det finns mycket som talar för att det är den positiva verkan som sådana relationer har för självkänslan som är gynnsam för den psykiska hälsan. Individer som

har stöd i omgivningen kan också i högre grad känna sig förvissade om att de får hjälp vid behov. Detta kan leda till en ökad känsla av trygghet. Det kan också medföra att individen i mindre grad påverkas av och har lättare att hantera stressfyllda situationer.

En viktig inspirationskälla för forskningen om det sociala stödets betydelse för hälsan har den numera klassiska Alameda Countystudien (Berkman & Syme, 1979) varit. Flera svenska befolkningsinriktade undersökningar har inspirerats av den studien. Ett antal avhandlingar som hade sociala nätverk/socialt stöd och hälsa som studieobjekt producerades under 1980-talet (Orth-Gomér, 1979; Hansson, 1988; Östergren, 1991; Undén, 1991). Man kunde visa att omfattningen av och kvaliteten i människors sociala relationer har betydelse för såväl psykisk hälsa som dödlighet. I försöken att klargöra mekanismerna bakom detta samband har i huvudsak två hypoteser formulerats. Den ena framhåller det sociala stödets *direkta* effekt och menar att frånvaron av socialt stöd i sig är en negativ stressfaktor som framkallar sjuklighet. Den andra hypotesen hävdar det sociala stödet som en resurs som bidrar till att modifiera och lindra effekterna av påfrestningar. Det sociala stödet antas således verka som en *buffert* mot påfrestningar (Vilhjalmson, 1993; Israel & Schuman, 1990).

Bertil Hanson och Per-Olov Östergrens studie av män i Malmö födda 1914 visar att det emotionella stödets kvaliteter, snarare än enbart tillgängligheten av socialt stöd, har effekt på sådant som till exempel upplevelsen av nervösa besvär eller sömnproblem (Hansson & Östergren, 1987).

I en studie där man bland annat jämförde utbredningen av nedstämdhet bland befolkningen framgår att av de kvinnor som hade ett starkt socialt stöd var det endast 3 procent som rap-

porterade att de ofta var nedstämda. Motsvarande siffra för kvinnor med svagt socialt stöd var 21 procent dvs. sju gånger högre (Pihl & Starrin, 1998).

Det mesta av forskningen inom området sociala relationer och hälsa har omfattat vuxna personer. Även för barn och ungdomar har olika aspekter av sociala relationer visats vara betydelsefulla. Viveca Östbergs studie av det sociala nätverkets betydelse för barns och ungdomars självskattade hälsa visar att goda kamrat- och föräldrelationer är hälsobefrämjande (Östberg, 2001). Några studier har också visat att konfliktfyllda relationer till föräldrar har en negativ inverkan på barns hälsa (Sweeting & West, 1995) och att relationerna till jämnåriga har betydelse för psykosomatiska besvär bland barn (Berntsson, Köhler & Gustafsson, 2001).

Ungdomsstyrelsens undersökning

Jag skall nu övergå till att undersöka hur sambanden ser ut mellan ungdomars ekonomiska och relationella förhållanden å ena sidan och självrapporterad ohälsa å andra sidan.

En hel del forskning har, som framgått, ägt rum om betydelsen av såväl ekonomiska förhållanden som betydelsen av sociala relationer för människans hälsa och välbefinnande. Men det är två forskningslinjer som levt relativt åtskilda. I denna studie skall jag föra samman dessa två forskningslinjer i en och samma modell, som kallas ekonomi-sociala bandmodellen. Modellen beskriver betydelsen av samspelet mellan ekonomiska och relationella förhållanden för förståelse av hur ohälsan varierar. Modellen har tidigare använts för att studera variationer i psykisk ohälsa (Pihl & Starrin, 1998) och för att studera variationer i känslor av skam (Starrin, KalanderBlomkvist & Janson, 2003).

Jag börjar med att presentera sambanden mellan ekonomi¹ och ohälsa (diagram 1).

Skillnaderna i utbredningen av dagliga hälsobesvär, orolig för hälsan och ledsen eller nere är betydande vid en jämförelse mellan den ekonomiskt otryggare och den ekonomiskt tryggare gruppen. Med dagliga hälsobesvär avses att man dagligen besvärar av endera huvudvärk, ont i magen eller svårigheter att somna². Av unga män är det 8 procent som har dagliga hälsobesvär i den ekonomiskt otryggare gruppen. I den ekonomiskt tryggare gruppen är det 2 procent. Motsvarande siffror för kvinnor är 11 respektive 4 procent. Nio procent av männen i den ekonomiskt otryggare gruppen uppger att de ofta är oroliga för sin hälsa³. I den ekonomiskt tryggare gruppen är siffran 3 procent. Siffrorna för kvinnor är högre i de båda grupperna, 17 respektive 8 procent.

Sex procent av männen i den ekonomiskt otryggare gruppen känner sig ofta ledsna eller nere⁴. För den ekonomiskt tryggare gruppen är siffran 1 procent. Motsvarande siffror för kvinnor är 10 respektive 4 procent.

I diagram 2 redovisas sambandet mellan relationella förhållanden⁵ och ohälsa. Mönstret liknar det som gäller för ekonomiska förhållanden och ohälsa. Utbredningen av dagliga hälsobesvär, oro för hälsan och ledsen eller nere är betydligt större bland dem med otryggare sociala band än bland dem med tryggare sociala band. Detta gäller både för män och för kvinnor. Skillnaden mellan män och kvinnor är att siffrorna genomgående är högre för kvinnor än för män.

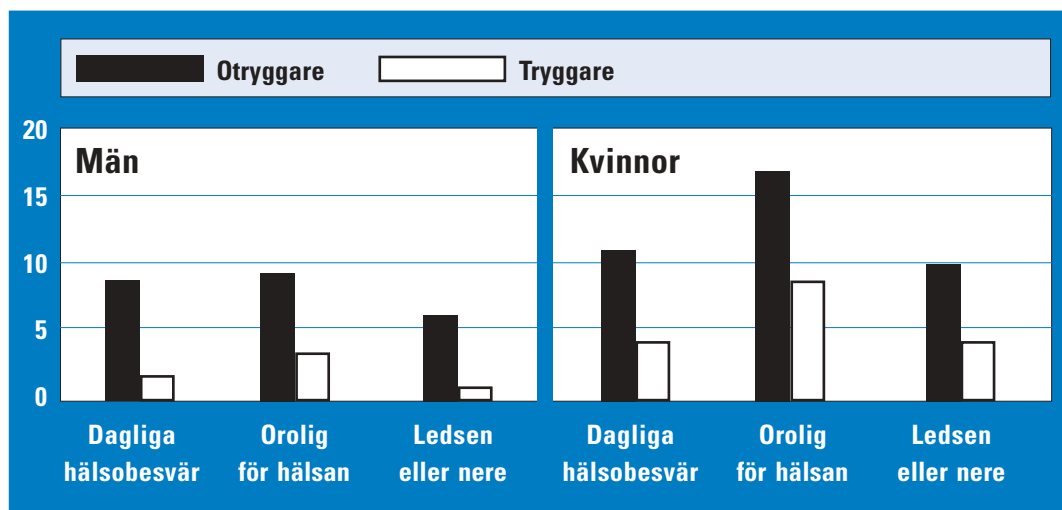

Diagram 1 Ekonomiska förhållanden och ohälsa bland män och kvinnor 20–29 år, 2002, procent.

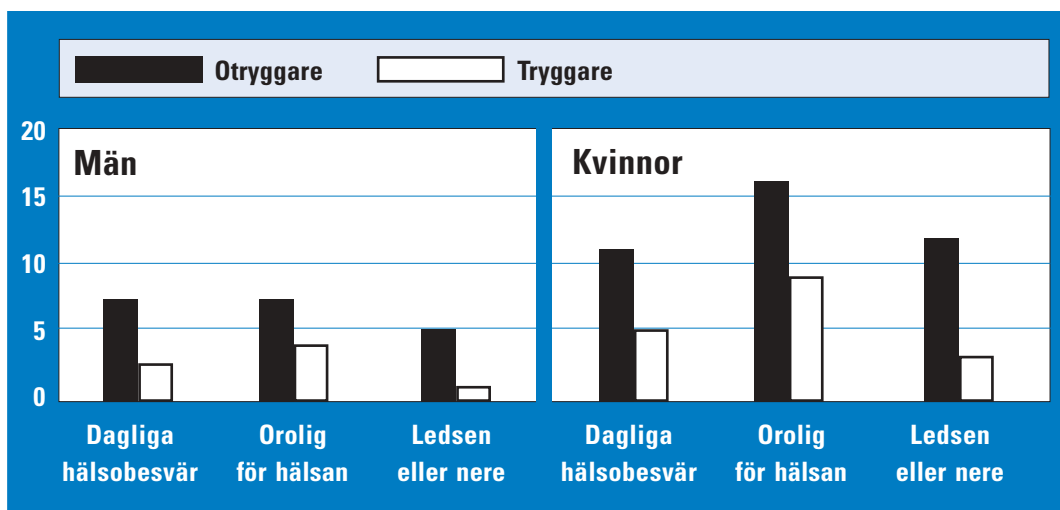

Diagram 2 Sociala relationer och ohälsa bland män och kvinnor 20–29 år, 2002, procent.

Jag övergår nu till att redovisa utbredningen av olika indikatorer på ohälsa i ljuset av ekonomiska bandmodellen dvs. den modell som kombinerar otryggaretryggare ekonomiska förhållanden med otryggaretryggare sociala band.

Av diagram 3 framgår att utbredningen av ohälsa är störst i gruppen "otryggare ekonomiska förhållanden och otryggare sociala band". Utbredningen av dagliga hälsobesvär är i runda tal tre gånger större i den grupp vars ekonomi är otryggare och vars sociala band är otryggare jämfört med vad den är i den grupp vars ekonomi är tryggare och vars sociala band är tryggare. Siffrorna är 10 respektive 2 procent för männen och 14 respektive 3 procent för kvinnorna.

Tio procent av männen och 21 procent av kvinnorna känner daglig oro för hälsan i "otryggare-otryggare"-gruppen. Motsvarande siffror för "tryggare-tryggare"-gruppen är 2 respektive 7

procent. Ofta ledsen eller nere är 8 procent av männen och 14 procent av kvinnorna i "otryggare-otryggare"-gruppen. Motsvarande siffror i "tryggare-tryggare"-gruppen är 1 respektive 2 procent.

Det mönster som vi kan se i diagram 3 kan tolkas som att otrygga ekonomiska förhållanden och otrygga sociala relationer var för sig är ogynnsamt för hälsan. Och sambandet blir ännu tydligare när otrygga ekonomiska förhållanden kombineras med otrygga sociala relationer. Tryggare sociala relationer tycks dämpa effekten av otrygga ekonomiska förhållanden och trygga ekonomiska förhållanden dämpar effekten av otrygga sociala förhållanden.

SOCIALA BAND

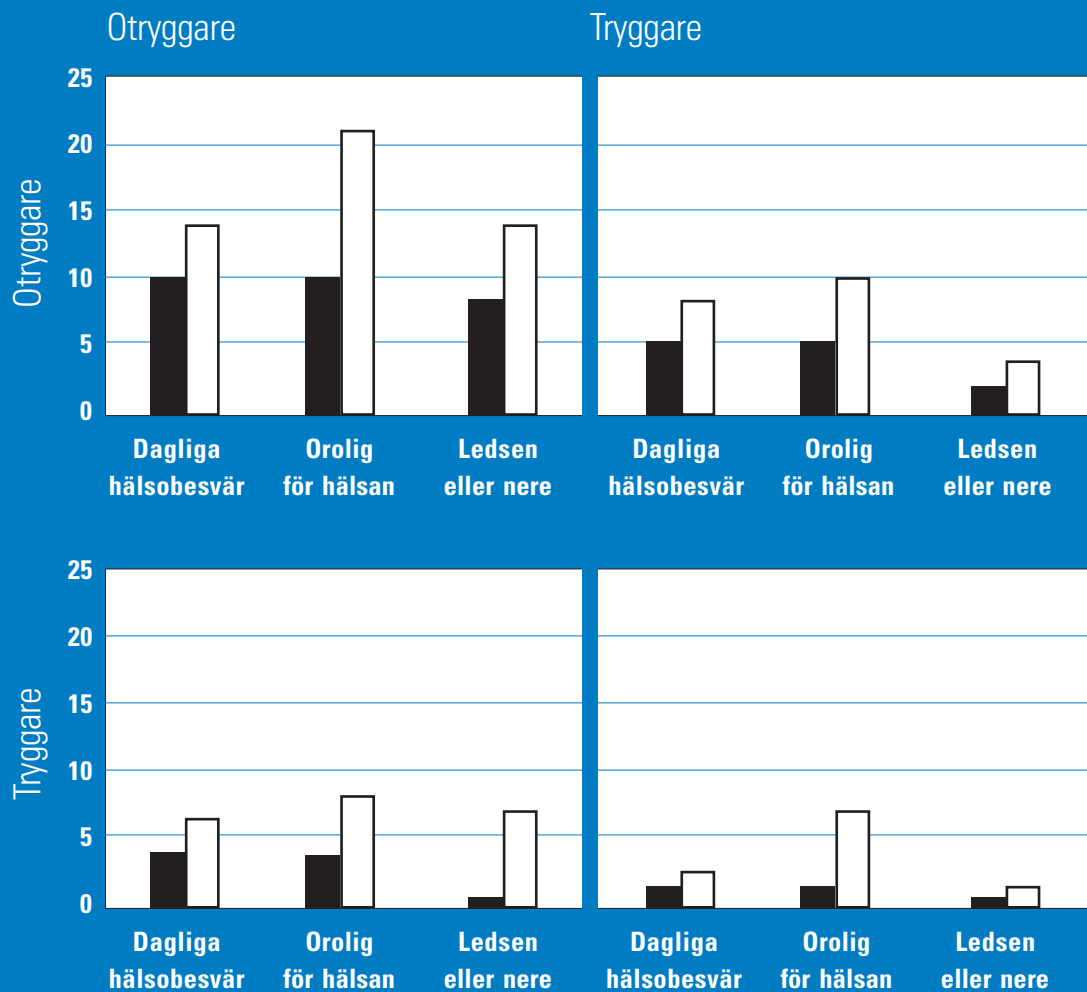

Diagram 3 Ekonomi-sociala bandmodellen och ohälsa 20–29 år, 2002, procent.

Social utsatthet och psykosocial ohälsa

Vilka grupper befinner sig i mer otrygga ekonomiska och relationella förhållanden? I diagram 4 redovisas de tre grupper som uppvisar den största andelen som lever under dubbel otrygghet (ekonomi-sociala band). I diagrammet anges också referensvärden. För unga män i åldern 20–29 år är andelen 25 procent, för unga kvinnor i samma ålder är värdet 32 procent. Således är det en betydligt större andel unga kvinnor jämfört med unga män som lever under den dubbla otryggheten.

Ser vi till gruppen unga män kan vi notera att andelen som lever under dubbel otrygghet är cirka dubbelt så stor bland dem som har genomgången grundskola som sin högsta utbildning, har erfarenheter av långtidsarbetslöshet, är arbetslösa eller i åtgärd än vad den är för unga män i allmänhet.

När det gäller gruppen unga kvinnor kan vi notera ett likartat mönster. Två tredjedelar, 66 procent, av dem som har genomgången grundskola som högsta utbildning lever under en dubbel otrygghet. Det är tre gånger så stor andel som genomsnittet för unga kvinnor. Drygt hälften (57 procent) av dem som har erfarenhet av långtidsarbetslöshet lever också under denna dubbla otrygghet.

I vilka sociala grupperingar är den självrapporterade ohälsan mest utbredd? Ett sammansatt ohälsomått har bildats utifrån uppgifter om dagliga hälsobesvär, orolig för den egna hälsan och ledsen eller nere dvs. de mått som tidigare presenterats. Det sammansatta ohälsomåttet, som kallas psykosocial ohälsa, innebär att man endera uppvisar dagliga besvär, daglig oro för hälsan eller instämmer i påståendet "Jag känner mig ofta ledsen eller nere". Bland männen (diagram 5) är det 10 procent som uppfyller detta krav dvs. uppvisar tecken på vad som

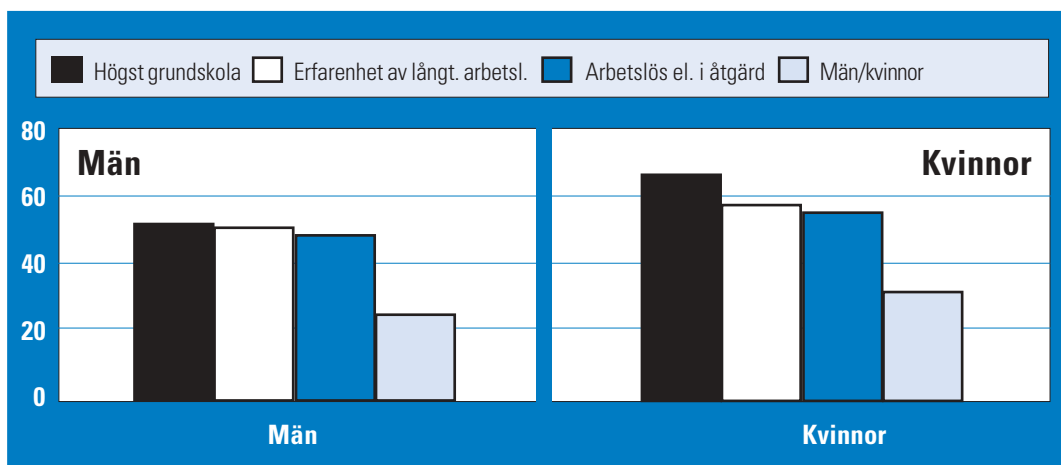

Diagram 4 Sambanden mellan otryggare ekonomiska och relationella förhållanden och olika sociala bakgrundsförhållanden bland män och kvinnor, 20–29 år, 2002, procent.

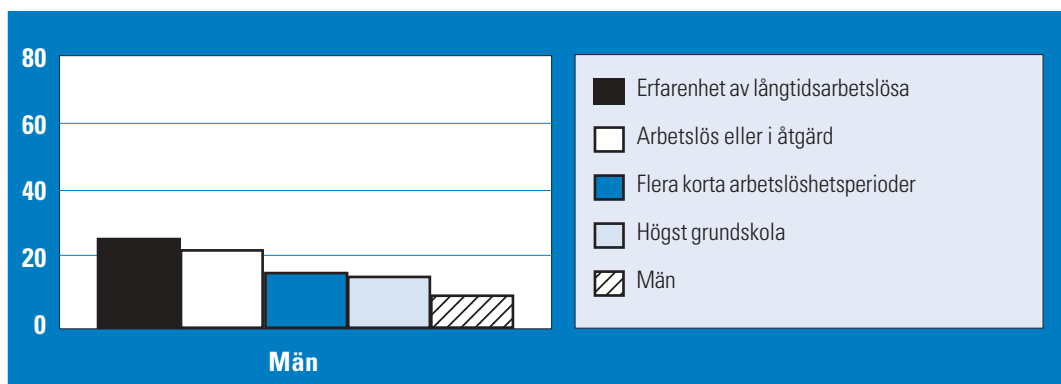

Diagram 5 Sociala bakgrundsförhållanden och psykosocial ohälsa bland män 20–29 år, 2002, procent.

här betecknas som psykosocial ohälsa. Bland kvinnor är det en dubbel så stor andel (20 procent, diagram 6).

I diagrammen 5 och 6 redovisas de sociala grupper som har den högsta andelen med psykosocial ohälsa. De grupper som har den största andelen med psykosocial ohälsa är de som har erfarenhet av långtidsarbetslöshet (25 procent), de som är i arbetslöshet eller i arbetsmarknadspolitiska åtgärder (21 procent), de som har erfarenheter av upprepade korta arbetslöshetsperioder (16 procent) och de som har genomgången grundskola som sin högsta utbildning (15 procent).

Bland kvinnor återfinner vi den högsta andelen med psykosocial ohälsa bland följande grupper; högst grundskola (35 procent), arbetslöshet eller i åtgärder (35 procent), första generationens invandrare dvs. både den svarande och den svarandes föräldrar är födda i ett annat land (35 procent) och flera korta arbetslöshetsperioder (30 procent).

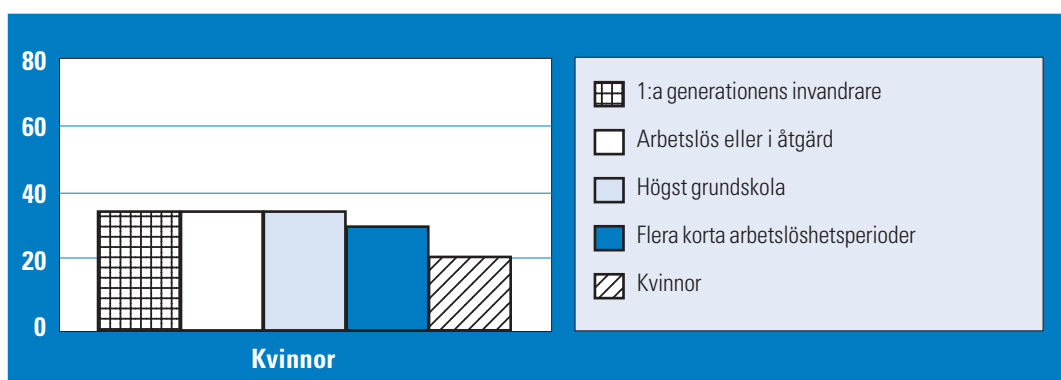

Diagram 6 Sociala bakgrundsförhållanden och psykosocial ohälsa bland kvinnor 20–29 år, 2002, procent.

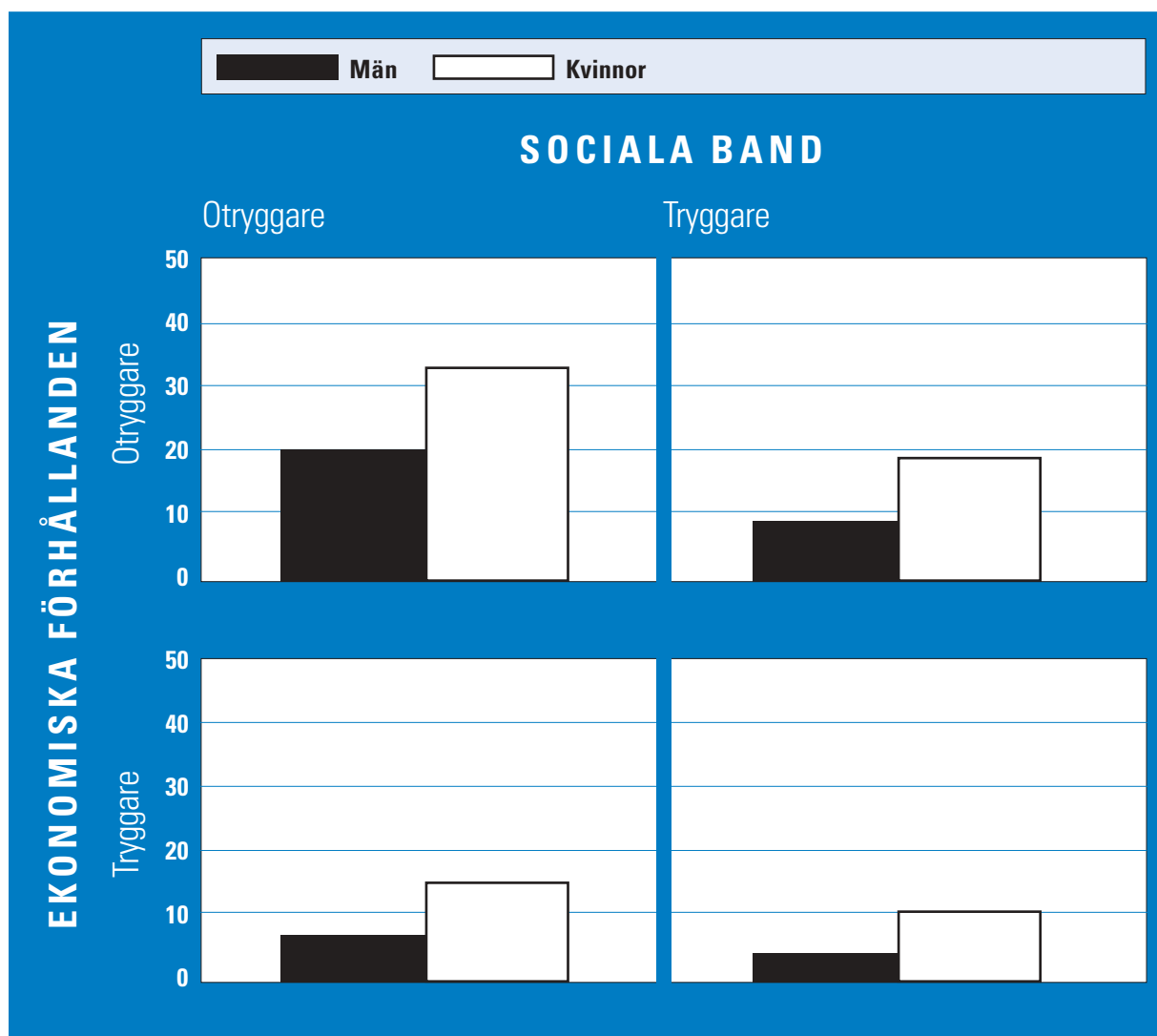

Diagram 7 Ekonomi-sociala bandmodellen och psykosocial ohälsa bland män och kvinnor 20–29 år, 2002, procent.

I diagram 7 redovisas slutligen andelen med psykosocial ohälsa i ljuset av ekonomi-sociala bandmodellen.

För både män och kvinnor gäller att den psykosociala ohälsan är mest utbredd bland dem som

lever under dubbel otrygghet och minst utbredd bland dem som lever under dubbel trygghet. Vi kan notera att för män är utbredningen av psykosocial ohälsa fem gånger så stor bland dem som lever under dubbel otrygghet jämfört med

bland dem som lever under dubbel trygghet, 20 respektive 4 procent.

Utbredningen av psykosocial ohälsa bland kvinnor är drygt tre gånger så stor bland dem som lever under dubbel otrygghet jämfört med bland dem som lever under dubbel trygghet (33 respektive 10 procent).

Vi kan också lägga märke till att tryggare sociala band dämpar "effekterna" av otryggare ekonomi. Men att också det omvända gäller. Tryggare ekonomi dämpar effekterna av otryggare sociala band.

Ohälsans ojämlika fördelning

Som framgått är förekomsten av självrapporterad ohälsa inte jämlikt fördelad mellan olika grupper av unga människor i åldern 20–29 år. Och denna ojämlika fördelning förefaller inte att vara slumpartad utan systematisk. Ohälsan är klart överrepresenterad bland grupper som i allmänna ordalag brukar betraktas som mer utsatta i ekonomiskt och socialt avseende.

Vissa av de mer strukturellt betingade ojämlikheter som framträder i samhället, till exempel materiella resurser som pengar och andra resurser som till exempel makt, inflytande och status och dessas koppling till ohälsa har varit föremål för en hel del forskning. Den visar att det finns en tendens att människor som befinner sig högre upp i den ekonomiska och sociala hierarkin har bättre hälsa och lägre dödlighet än vad människor som befinner sig lägre ned har. Detta är ett mönster som finns i de flesta industrialiserade länderna (Whitehead, 1990). Frågan är hur pass beständigt mönstret är. Flera författare menar att mönstret tenderar att återskapas i varje ny generation men med delvis andra och nya uttrycksformer och orsaker.

I den här studien har den så kallade ekonomi-sociala bandmodellen använts för att studera

självrapporterad psykisk ohälsa bland unga människor. Frågan är vad modellen på ett djupare plan uttrycker och som gör det uppkomna sambandet mellan ekonomiska och relationella förhållanden å ena sidan och självrapporterad ohälsa å andra sidan, mer begriplig. Om vi först behandlar den relationella sidan är den grundläggande tanken att de sociala banden mellan människor är någonting som ständigt är föremål för prövning vid socialt samspel. Tillstånden i de sociala banden avläser vi oupphörligt och inte enbart genom att tolka det som sägs utan främst genom hur det sägs, dvs. genom vårt uppträdande. Och när banden mellan människor hotas väcker det känslor – känslor av om vi har ett värde eller ej i den andres ögon. Dessa typer av känslor brukar sammanfattas med hjälp av begreppen stolthet eller skam. Stolthet signalerar att de sociala banden är trygga och säkra medan skam⁶ signalerar att banden är otrygga och osäkra (Scheff, 1990). Hos Scheff blir skamkänslan inte bara ett passivt uttryck för otrygga och osäkra sociala band. Den kan också, om den undertrycks⁷, ge upphov till psykisk ohälsa. I till exempel depressionen finns en viktig komponent som just rör bristen på säkra och trygga sociala relationer till andra människor.

Den ekonomiska sidan av ekonomi-sociala bandmodellen har också en emotionell-relationell sida. Det finns otaliga framställningar – både historiska och moderna – om den skam som är förbunden med att sakna pengar, vara fattig och att ha låg status. Ett tema som ofta återkommer i litteraturen är att i moderna samhällen som präglas av individualism, konkurrens och prestationsorientering riskerar personliga misslyckanden i konkurrensen om ekonomiska resurser, social status, social prestige och makt att uppfattas som tillkortakommanden och något som i sin tur har en tendens

att leda till att man känner sig mindre värd⁸. Att vara fattig tenderar att uppfattas som ett individuellt misslyckande – till och med som en personlig brist och inte som något som är orsakat av samhällsliga kriser. Pengar, det som den fattige lider brist på, fyller viktiga funktioner i människans liv. De ger en känsla av kontroll och makt över sin egen vardag. En tryggad ekonomi möjliggör dessutom deltagande i sociala och kulturella aktiviteter (Underlid, 1992). Att leva under otrygga ekonomiska förhållanden innebär sannolikt också påfrestningar på den enskildes identitet och relationer till andra. Och det är denna sammantagna stress eller påfrestning som sambandet mellan ekonomiskt/relationella förhållanden och ohälsa måhända är ett uttryck för.

Noter

¹ Faktorn ekonomiska förhållanden har bildats genom att väga samman uppgifter om inkomst samt individernas svar på följande två frågor: – "Vissa förhållanden eller situationer kan ju ibland upplevas som oroande eller skrämmande. Har Du själv under den senaste tiden känt dig orolig för ... din eller familjens ekonomi?". Svarsalternativen var "Ja, ofta", "Ja, då och då", "Nej, aldrig". – "Är du nöjd eller missnöjd med ... din ekonomi?". De svarande ombads att kryssa för ett alternativ på en 7-gradig skala. Värde 1 hade svarsalternativet "Helt missnöjd" och värde 7 svarsalternativet "Helt nöjd". Det fanns även möjligheter att kryssa för alternativet "Inte aktuellt" som hade värdet 8. Detta alternativ exkluderas vid sammanvägningen. Den tredje frågan som ingår i samman-vägningen är följande fråga: Enligt Din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet? De svarande ombads kryssa för ett alternativ på en 11-gradig skala. Ytterlighetspunkterna på skalan var "Det går inte att lita på människor" och "Det går att lita på människor". Den slutliga sammanvägningen skedde med hjälp faktoranalys. Två lika stora grupper bildades – otryggare ekonomiska förhållanden och tryggare ekonomiska förhållanden.

² Den fråga som ställdes var: Nu kommer några besvär man kan ha. Svara hur ofta du haft sådana besvär under det senaste halvåret ... "Huvudvärk" ... "Ont i magen" ... "Svårt att somna". Svarsalternativen var: "Varje dag", "Flera ggr/vecka", "En gång i veckan", "Någon gång i månaden", "Mer sällan eller aldrig". Dagliga hälsobesvär är ett sammanfattande mått på om man besvärats varje dag av endera huvudvärk, ont i magen, svårt att somna.

³ Den fråga som ställdes var: Vissa förhållanden eller situationer kan ju ibland upplevas som oroande eller skrämmande. Har Du själv under den senaste tiden känt dig orolig för något av följande? ... "Din egen hälsa." Svarsalternativen var: "Ja, ofta", "Ja, då och då", "Nej, aldrig", "Inte aktuellt".

⁴ Den fråga som ställdes var: Här kommer olika påståenden som handlar om hur man kan vara som person eller hur man mår och känner sig: "Jag känner mig ofta ledsen eller nere". Svarsalternativen var: "Stämmer precis", "Stämmer ungefär", "Stämmer dåligt", "Stämmer inte alls". I redovisningen presenteras enbart de som markerat svarsalternativet "Stämmer precis".

⁵ Faktorn sociala relationer har bildats genom att väga samman svar på följande tre frågor: Är du nöjd eller missnöjd med ... "Relationer till dina föräldrar" ... "Dina vänner." De svarande ombads att kryssa för ett alternativ på en 7-gradig skala. Värde 1 hade svarsalternativet "Helt missnöjd" och värde 7 svarsalternativet "Helt nöjd". Det fanns även möjligheter att kryssa för alternativet "Inte aktuellt" som hade värdet 8. Detta alternativ exkluderas vid sammanvägningen. Den tredje frågan som ingår i samman-vägningen är följande fråga: Enligt Din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet? De svarande ombads kryssa för ett alternativ på en 11-gradig skala. Ytterlighetspunkterna på skalan var "Det går inte att lita på människor" och "Det går att lita på människor". Den slutliga sammanvägningen skedde med hjälp faktoranalys. Två lika stora grupper bildades – tryggare sociala relationer och otryggare sociala relationer.

⁶ Skam kan sägas vara ett samlingsnamn på ett kluster av emotioner som innefattar många variationer – från vardagliga små pinsamheter och mild förlägenhet till intensiva former som förödmjukelse, förnedring och vanära.

⁷ Thomas Scheff skiljer mellan erkänd och icke-erkänd skam. Distinktionen är viktig för att förstå de mer djupgående effekter på människans psyke som emotionen kan ha. Den erkända eller uppmärksammade skammen antas inte få några allvarliga följder. Man vet att man skäms och det underlättar en bearbetning som slutligen gör att skammen skingras. Den icke erkända eller icke uppmärksammade skammen kan däremot få allvarliga sociala och psykiska konsekvenser. Undertryckt skam dröjer kvar i kroppen och försätter den i försvarsberedskap. Det binder i sin tur upp andra emotioner och till sist går all energi åt till att hålla den emotionella spänningen intakt. Resultatet blir en obalans som på sikt kan utmynna i olika stressjukdomar.

⁸ Detta finns tydligt uttalat hos t.ex. författare som Lehtinen (1998), Neckel (1991), Scheff (1990), Sennett

Referenser

- Bejerot, E., & Aronsson, G. (2000). Psykiskt och fysiskt tröttnande arbete – tendenser under 1990-talet. I S. Marklund (Red.), *Arbetsliv och hälsa 2000*. Stockholm: Arbetskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet.
- Berkman, L. F., & Syme, L. S. (1979). Social networks, host resistance and mortality: A nine-year follow-up study of Alameda County residents. *American Journal of Epidemiology* 1979, 109 (2), 186–204.
- Berntsson, L. T., Köhler, L., & Gustafsson, J. E. (2001). Psychosomatic complaints in schoolchildren: A Nordic Comparison. *Scandinavian Journal of Health*, 29, 44–54.
- Börjesson, M. (2001). Vad innebar 1990-talet för ungdomars livsvillkor. I Å. Bergmark (Red.), *Ofärd i välfärden. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*, Stockholm (SOU 2001:54).
- Eriksson, U. B., Starrin, B., & Janson, S. (2003). *Utbränd och emotionellt utmärkt*. Lund: Studentlitteratur.
- Folkhälsorapport – 2001*. (2001). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Hallsten, L., & Isaksson, K. (2000). Arbetslöshet, osäker anställning och psykisk ohälsa. I S. Marklund (Ed.), *Arbetsliv och hälsa 2000*: Arbetskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet.
- Hanson, B. S. (1988). *Social network, social support and health in elderly men: a population study* (akad. avh.) Lund.
- Hanson, B. S., & Östergren, P.-O. (1987). Different social network and social support characteristics, nervous problems and insomnia: theoretical and methodological aspects on some results from the population study 'men born in 1914', Malmö, Sweden. *Social Science and Medicine*, 25, 849–859.
- Horwitz, A. V. (1984). The Economy and Social Pathology. *Annual Review of Sociology*, 10, 95–119.
- House, J. S., & Kahn, L. R. (1985). Measures and concepts of social support. I S. Cohen & S. L. Syme (Eds.), *Social support and health*. London: Academic Press.
- Israel, B. A., & Schurman, S. J. (1990). Social support, control, and the stress process. In K. Glanz, F. M. Lewis & B. K. Rimer (Eds.), *Health behavior and health education. Theory, research and practice*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Kawachi, I., Kennedy B. P., Lockner K., & Protow-Stith, D. (1997). Social Capital, income inequality and mortality. *American Journal of Public Health*, 97, 1491–1498.
- Lehtinen, U. (1998). *Underdog shame – Philosophical essays on women's internalization of inferiority*. University of Göteborg. (Doctoral dissertation.)
- Lundberg, O., & Fritzell, J. (1995). Income distribution, income change and health. I *Economic change, social welfare and health in Europe*. WHO-Euro, 54:37–58.
- Neckel, S. (1991). *Status und Scham – Zur symbolischen Reproduktion sozialer Ungleichheit*. Frankfurt, New York: Campus.
- Olivius, G., Hanson, B. S., Lyttkens, C. H., & Östergren, P. O. (1998). Har ekonomiska faktorer betydelse för föräldrars självskattade hälsa? *Socialmedicinsk tidskrift*, 75, 6, 305–309.
- Orth-Gomér, K. (1979). *Studies on ischemic heart disease: psychosocial risk indicators and ventricular arrhythmias*. (akad. avh) Stockholm.
- Pihl, A., & Starrin, B. (1998). Ekonomiska påfrestningar, socialt stöd och ohälsa. *Socialmedicinsk tidskrift*, 75, 6, 297–304.
- Scheff, T. J. (1990). *Microsociology. Discourse, Emotion, and Social Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sennett, R., & Cobb, J. (1973). *The Hidden Injuries of Class*. New York: Vintage.
- Sennett, R. (1999). *När karaktären krackelerar: personliga konsekvenser av att arbeta i den nya kapitalismen*. Stockholm: Atlas.
- Starrin, B., Forsberg, E., & Rantakeisu, U. (1999). I arbetslöshetens spår – ekonomisk stress, skam och ohälsa. I A. Härenstam, U. Lundberg, E. Lindblad & B. Starrin (Red.), *I vanmaktens spår*. Umeå: Borea.
- Starrin, B., KalanderBlomkvist, M., & Janson, S. (2003). Socialbidragstagande och statusbunden skamkänsla – En prövning av ekonomisociala band modellen. Submitted.

Sweeting, H., & West, P. (1995). Family life and health in adolescence: a role for culture in the health inequalities debate? *Social Science and Medicine*, 40, 163–175.

Undén, A-L. (1991). *Social support and health: methodology, relationship to work environment and to ischemic heart disease*. (akad. avh) Stockholm.

Underlid, K. (1992). *Arbeidslaus*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Vilhjalmson, R. (1993). Life stress, social support and clinical depression: A reanalysis of the literature. *Social Science and Medicine*, 37 (3), 331–342.

Vosler, N. R. (1996). *New Approaches to Family Practice – Confronting Economic Stress*. London: Sage Publications.

Whitehead, M. (1990). *The Concept and Principles of Equity and Health*. Copenhagen. World Health Organization, Regional Office for Europe.

Wilkinson, R. (1992). The impact of income inequality on life expectancy. *British Medical Journal*, 304, 165–168.

Östberg, V. (2001). Hälsa och välbefinnande. I J. O. Jonsson, V. Österberg, M. Evertson & S. Brolin Låftman (Red.), *Barns och ungdomars välfärd. Antologi från Kommittén Valfärdsbokslut*, Stockholm (SOU 2001:55).

Östergren, P-O. (1991). *Psychosocial resources and health: With special reference to social network, social support and cardiovascular disease*. (akad. avh) Lund.

Lag & moral

Kapitel 12

Ungas rättsuppfattning, 16–29 år, 2002

Tycker är följande kan vara rätt	Procent
Att anställa någon svart mot betalning	15
Att köpa ut sprit till ungdomar under 20 år	9
Att undvika betala biljetten på buss eller tåg	9
Att kasta skräp på offentlig plats	2
Att köpa sexuella tjänster	4
Att göra anspråk på sociala förmåner	3
Att skattefuska om man har möjlighet	4
Att köpa något man vet är stulet	3
Att använda knark	2
Att köra rattfull	0

Ungas syn på lag och rätt

I enkäten ställs ett antal påståenden om mer eller mindre moraliska dilemman och uppgiftslämnarna ska bedöma om de kan vara rätt att utföra eller om de aldrig är rätt. Dessa är moraliska påståenden vilket innebär att de är svårtolkade. Att en annars dubiös handling i vissa fall kan tolkas som rätt antyder inte att man själv skulle kunna utföra handlingen. Internationellt brukar Sverige ses som ett laglydigt land, nio av tio i undersökningen anger att de tycker att det är viktigt att följa lagar. Unga så väl som vuxna tycker i mycket låg grad att det är okej med skattefusk eller att göra anspråk på sociala förmåner jämfört med i andra länder, medan toleransen är högre när det handlar om så kallad privatmoral som till exempel otrohet. Detsamma gäller de övriga nordiska länderna. Mycket ses som en effekt av sekulariseringen, dvs. kyrkans eller religionens moraliska påverkan är liten i Norden. I till exempel de katolska länderna är de privatmoraliska kraven i stället högre, och de samhällsmoraliska lägre.

Det finns dock en diskussion om att samhällsmoralen är på nedåtgående. Omstruktureringen av välfärdssamhället sägs vara en bidragande orsak, tillsammans med den ökande individualiseringen.

Tidigare studier har visat att unga har en något liberalare syn på lagar och regler än vuxna. Detta omtalades redan i undersökningen 1993. Framförallt hade unga en liberalare syn på individuella regler.

Andelen som anser att det kan vara rätt att anställa någon mot svart betalning har ökat sedan 1993. I alla andra fall; att göra anspråk på sociala förmåner som man inte har rätt till, att skattefuska samt att undvika att betala biljetter på buss och tåg, har andelen som anser att det kan vara rätt minskat totalt. I några fall har andelen ökat i ungdomsgruppen.

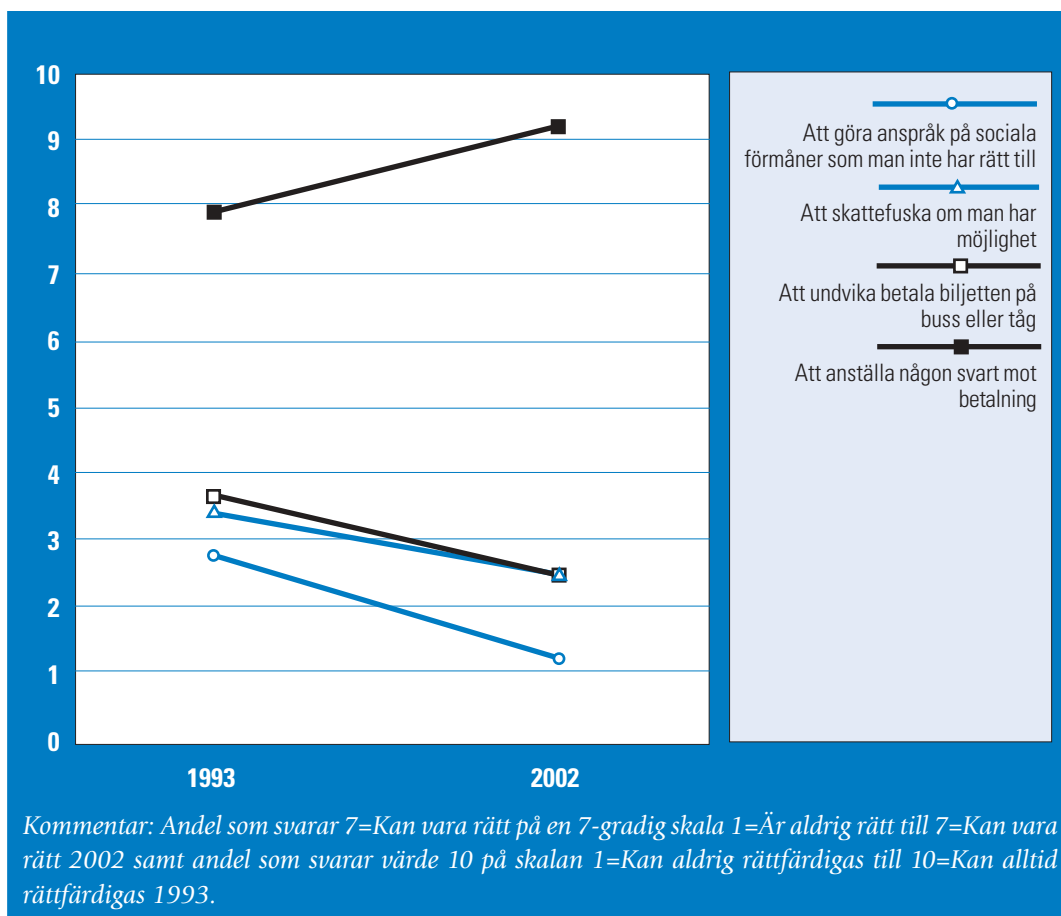

Diagram 12.1 Andel som svarar att följande handlingar kan vara rätt. 16–74 år, 1993 och 2002, procent.

Förändringar sedan 1990-talet

Sedan 1993 har andelen som tycker att det kan vara rätt att göra anspråk på sociala förmåner som man inte har rätt till, att skattefuska samt att undvika att betala biljetter på buss och tåg, minskat i hela undersökningen medan andelen som anser att det kan vara rätt att anställa någon mot svart betalning ökat.

Om vi ser till förändringarna i ungdomsgruppen ser vi att andelarna inte har ökat i nämnvärd utsträckning sedan 1993 förutom i tre fall, de allra yngstas, 16-19-åringarnas, inställning till att köpa ut sprit till ungdomar under 20 år och inställningen till att betala biljett på buss eller tåg samt inställningen till att anställa någon mot svart betalning.

Tabell 12.1 Andel som anser att följande kan vara rätt, 16–74 år, 1993 och 2002, procent

		16–29 år	35–74 år
Att anställa någon svart mot betalning	1993	12	6
	2002	15	7
Att köpa ut sprit till ungdomar under 20 år	1993	3	3
	2002	9	1
Att undvika betala biljetten på buss eller tåg	1993	7	3
	2002	9	1
Att kasta skräp på offentlig plats	1993	3	3
	2002	2	0
Att köpa sexuella tjänster	1993	5	5
	2002	4	3
Att göra anspråk på sociala förmåner	1993	3	3
	2002	3	1
Att skattefuska om man har möjlighet	1993	4	4
	2002	4	2
Att köpa något man vet är stulet	1993	3	2
	2002	3	0
Att använda knark	1993	3	6
	2002	2	0
Att köra rattfull	1993	3	4
	2002	0	0

Kommentar: Andel som svarar 7=Kan vara rätt på en 7-gradig skala 1=Är aldrig rätt till 7=Kan vara rätt 2002 samt andel som svarar värde 10 på skalan 1=Kan aldrig rättfärdigas till 10=Kan alltid rättfärdigas 1993.

I många andra fall, till exempel när det gäller att köra rattfull, har andelen som anser att det kan vara rätt minskat sedan 1993.

Bland vuxna har det också skett förändringar, framförallt i inställningen till att använda knark och att köra rattfull, där andelen som anser att det kan vara rätt har minskat.

Huvudsakligen har alltså attityderna till olagliga handlingar skärpts, till att i lägre grad anse att olika handlingar kan vara rätt. Unga är dock fortfarande något liberalare.

Rätt och fel och generationsskillnader

Det bör påpekas att både unga och vuxna anser att dessa handlingar kan vara rätt i väldigt låg grad. På den 7-gradiga skalan från 1=Är aldrig rätt till 7=Kan vara rätt kommer endast ett medelvärde upp till 2,2 för vuxna och 3,5 för unga och det är att anställa någon mot svart betalning. Resterande medelvärden ligger därunder. Unga tycker att samtliga handlingar kan

vara rätt i större utsträckning än vuxna förutom att köra rattfull, det tycker unga är rätt i lika låg grad som vuxna.

Detta är alltså handlingar som inte är lagliga, och som uppgiftslämnarna får ta ställning till om de *kan* vara rätt. Vi använder oss av en 7-gradig skala och för att nyansera bilden redovisar vi i diagram 12.2 de som svarar värde 5–7 på skalan 1=Är aldrig rätt till 7=Kan vara rätt. Värde 1–3 på skalan, alltså andelen som anser att olika handlingar aldrig är rätt varierar mellan 99 procent för att köra rattfull till 75 procent för att anställa någon mot svart betalning.

Unga är mindre restriktiva i frågan om att anställa någon mot svart betalning, att inte betala biljett och att köpa ut sprit till minderåriga. Att köra rattfull och att köpa sexuella tjänster är de handlingar där skillnaden mellan generationerna är som minst. De allra yngsta männen är de som tycker att köpa sexuella tjänster och att anställa någon mot svart betalning kan vara rätt i störst utsträckning. De som anser att det kan vara rätt att anställa någon mot svart betalning är framförallt unga män med tillfällig anställning.

Tabell 12.2 Inställning till olika olagliga handlingar, 16–74 år, 2002, medelvärde

	16–29 år	35–74 år	Totalt
Att anställa någon mot svart betalning	3,5	2,2	2,5
Att undvika betala biljetten på buss eller tåg	2,8	1,4	1,7
Att köpa ut sprit till ungdomar under 20 år	2,7	1,4	1,7
Att kasta skräp på offentlig plats	2,3	1,5	1,7
Att skattefuska om man har möjlighet	2,1	1,6	1,7
Att göra anspråk på sociala förmåner som man inte har rätt till	2,1	1,3	1,5
Att köpa något man vet är stulet	2,0	1,2	1,4
Att köpa sexuella tjänster	1,8	1,6	1,7
Att bruka våld i politiskt syfte	1,8	1,3	1,4
Att använda knark	1,6	1,1	1,2
Att köra rattfull (under påverkan av alkohol)	1,1	1,1	1,1

Kommentar: Medelvärde på en 7-gradig skala, 1=Är aldrig rätt till 7=Kan vara rätt. Rangordnad från högsta till lägsta värde bland unga.

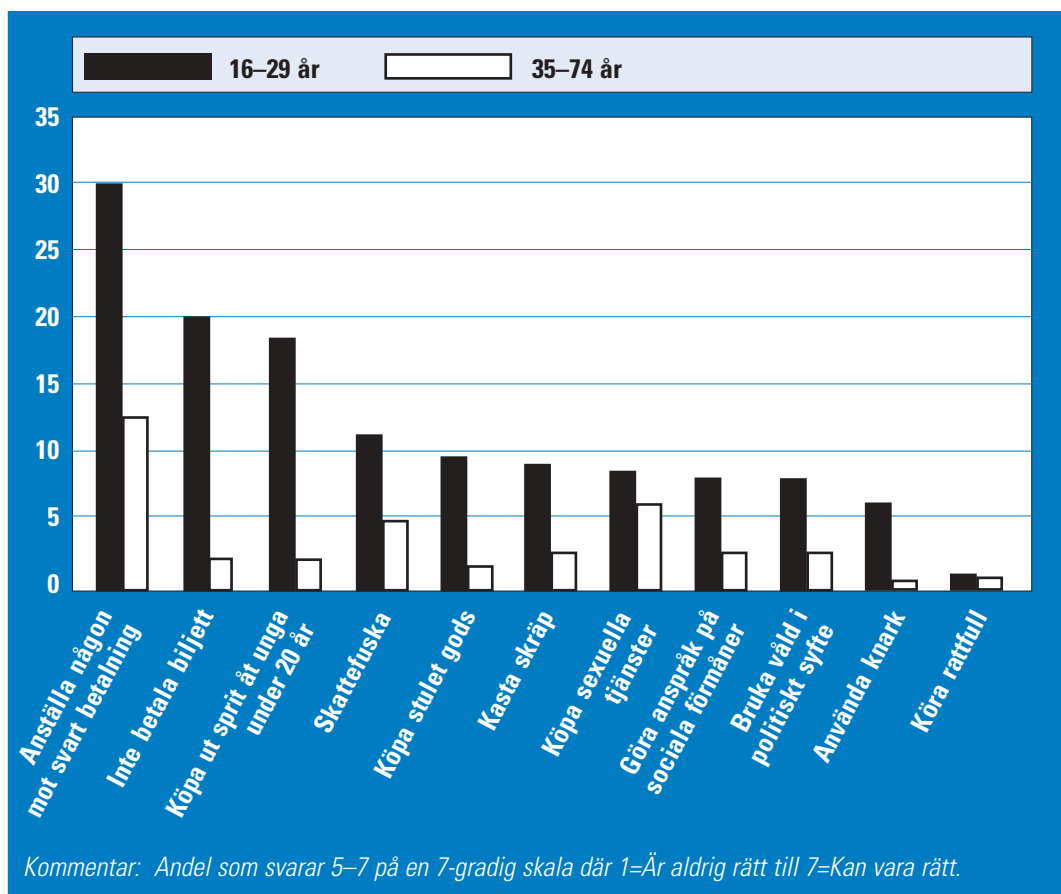

Diagram 12.2 Skillnaden mellan unga och vuxna i inställning till olika olagliga handlingar, 16–74 år, 2002, procent.

De som oftast anser att det kan vara rätt att göra anspråk på sociala förmåner de inte har rätt till är i åldern 16–19 år, bor i mindre kommuner, är arbetslösa och har föräldrar med längre utbildning eller som är högre tjänstemän. Det finns ingen skillnad mellan kvinnor och män eller var unga är födda, i Sverige eller utomlands.

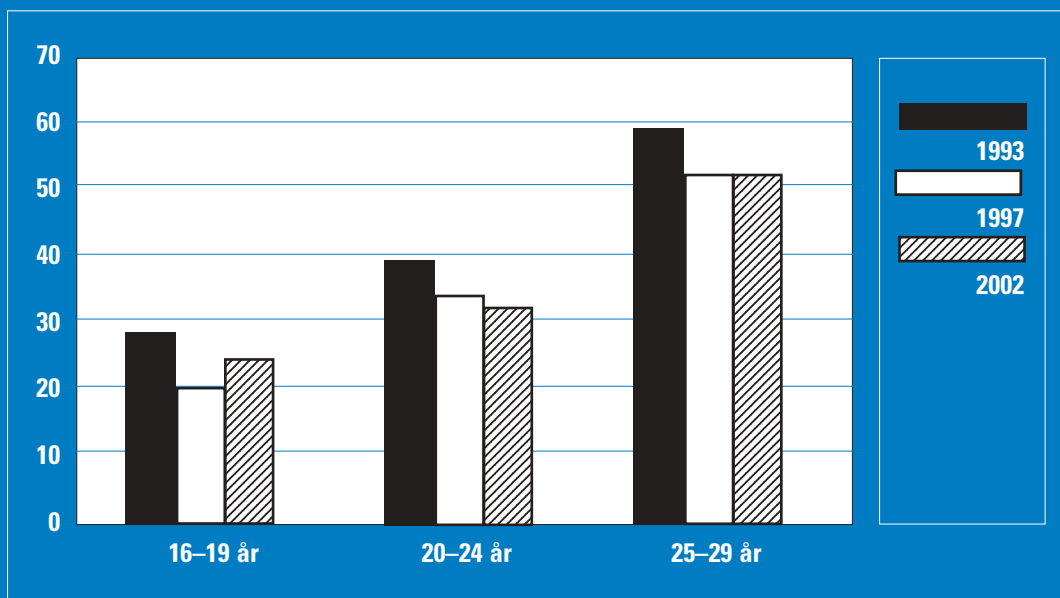
Unga som anser att det kan vara rätt att skattefuska är inte arbetslösa utan har arbete, de har föräldrar med längre utbildning och är män. Där finns ingen variation mellan storstad och mindre kommuner, unga i olika åldrar eller om de är födda utomlands eller i Sverige.

Detta är mönster som funnits tidigare. Om vi jämför med de tidigare studierna är skillnaderna små.

Mobilitet

Kapitel 13

Unga som vill bo kvar på samma ort, 1993, 1997 och 2002

Ungas syn på att flytta och resa

Att flytta och resa hör ungdomen till och reser gör de svenska ungdomarna, 35 procent av de unga har varit mer än sex gånger utomlands utan sällskap av sina föräldrar vilket är en ökning med 8 procentenheter sedan 1997. År 2002 är det en mindre andel som aldrig har varit utomlands utan sina föräldrar och en större andel som har varit det många gånger. En av tre tycker det är mycket viktigt att de har hunnit resa runt och se världen innan de är 35 år.

Semester är det vanligaste vid resor utomlands, sedan kommer arbete och studier. Ungefär lika många kvinnor som män har arbetat utomlands. Något större andel (30 procent) unga från storstadskommuner än från mindre eller glesbygdskommuner (20 procent) har arbetat utomlands. Det finns inga skillnader mellan unga som är födda utomlands och unga som är födda i Sverige när det gäller att arbeta utomlands. Det är fler kvinnor än män som har studerat utomlands, 30 respektive 20 procent.

Det är inte fler utlandsfödda men det är fler unga boende i storstad som väljer att studera utomlands. Det är två gånger så vanligt bland de med föräldrar med akademisk utbildning (38 procent) som bland de med föräldrar med grundskoleutbildning (20 procent).

Fler svenskfödda (80 procent) har semestrat utomlands än utlandsfödda (67 procent). I alla andra grupper ligger andelarna mellan 70 och 80 procent.

Tabell 13.1 Andel som har varit utomlands utan sällskap av sina föräldrar 1997 och 2002, 16–29 år, procent

	16–19 år	20–24 år	25–29 år	Totalt
1997	65	90	95	84
2002	69	91	96	88
Totalt	100	100	100	100

Tabell 13.2 Antal gånger unga har varit utomlands, 16–29 år, 1997 och 2002 procent

	1997	2002
Nej, aldrig	16	12
Ja, 1–2 ggr	28	23
Ja, 3–4 ggr	20	20
Ja, 5–6 ggr	9	10
Ja, mer än 6 ggr	27	35
Totalt	100	100

Tabell 13.3 Unga i olika åldersgrupper och vad de har gjort utomlands, 16–29 år, 2002, procent

	Arbetat	Studerat	Semestrat	Varit bistånds- arbetare /volontär	Varit på ungdoms- utbyte	Nej, inget av ovan- stående
16–19 år	9	18	55	1	8	8
20–24 år	23	26	82	3	9	9
25–29 år	35	28	91	4	8	1
Totalt	25	25	79	3	8	3

En framtid på orten?

Ungas önskade och genomförda resande måste tyda på att unga är mobila, kanske till och med mobilare än någonsin förr?

Över 40 procent av Sveriges 21-åringar flyttar över kommungränsen årligen. Sverige är ett av

de länder i Europa där unga flyttar hemifrån tidigt, medelåldern på dem som flyttar hemifrån ligger på 19 år och har gjort så väldigt länge.

I ett internationellt perspektiv är det ovanligt att göra som i Sverige och bo ensam som ung. Unga i andra länder flyttar hemifrån för att leva

Tabell 13.4 Medelålder vid flytt hemifrån och andel som har flyttat, i olika åldersgrupper, 16–74 år, 2002, procent

	Medelålder vid flytt hemifrån	Andel som har flyttat hemifrån i respektive åldersgrupp
16–19 år	15	13
20–24 år	19	72
25–29 år	19	97
35–54 år	19	98
55–74 år	20	98
Totalt	19	90

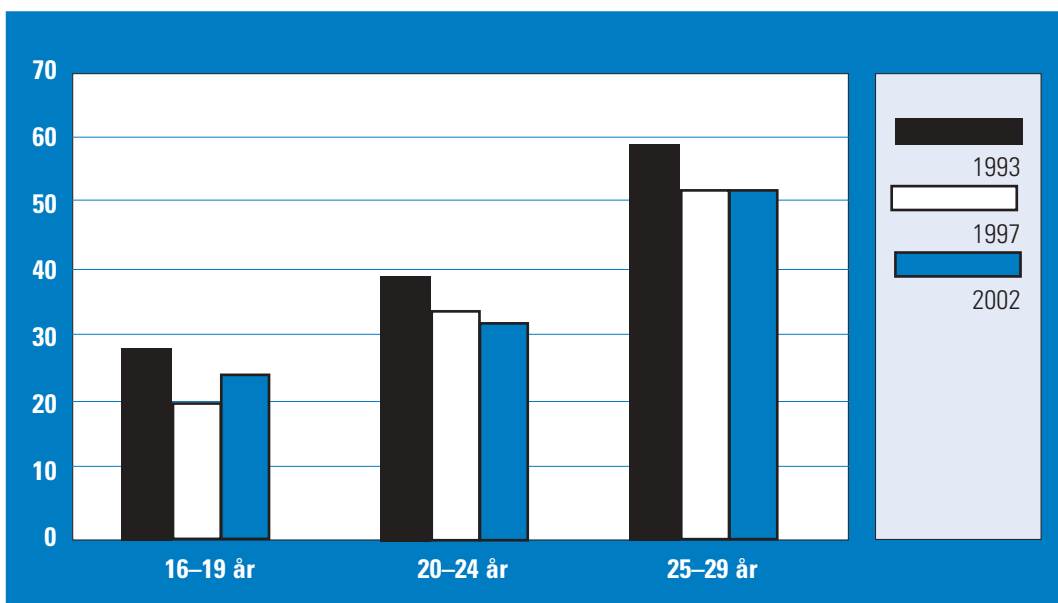

Diagram 13.1 Andel som vill bo kvar på samma ort, 16–29 år, 1993, 1997 och 2002, procent.

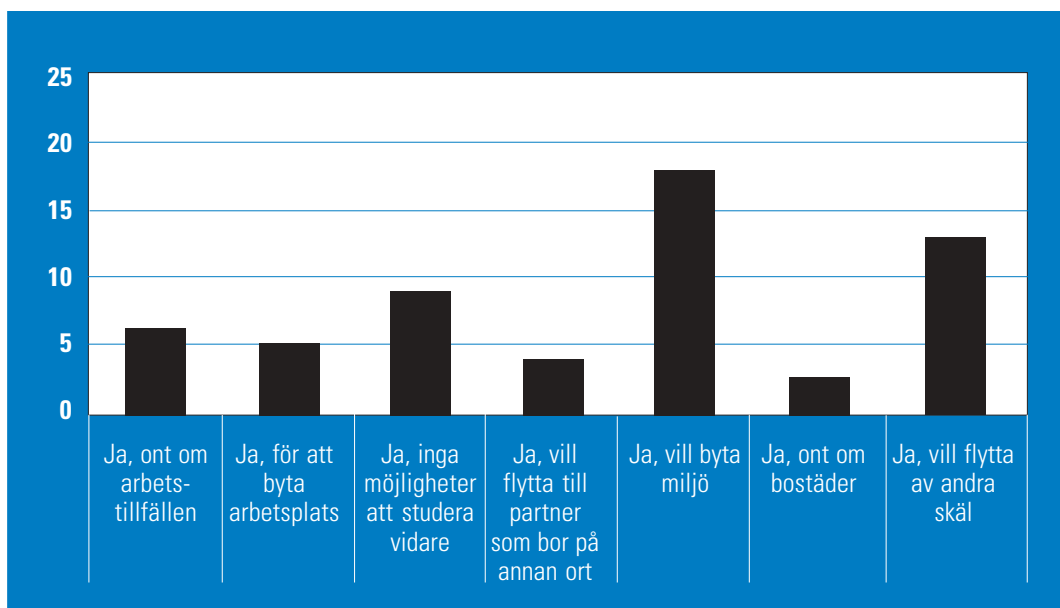

Diagram 13.2 Andel unga som tror att de kommer att flytta på grund av följande skäl, 16–29 år, 2002, procent.

tillsammans med en partner i större utsträckning än unga i Sverige. Självklart kan mobilitetsmönster inte förklaras enbart utifrån vad unga vill, mycket styrs i stället av trångboddhet, bostadsmarknad, utbildnings- och försörjningsmöjligheter.

I åldern 16–19 år räknar närmare 50 procent med att flytta från orten inom de närmaste åren. Det är många men det är ändå osäkert om fler unga flyttar idag än tidigare. I undersökningen 1993 uppgav nära var tredje ung i 16–19 års ålder att de inte kommer att flytta. Andelen sjönk till 20 procent 1997 men har nu ökat till 23 procent som *inte* kommer att flytta och ytterligare 29 procent som inte vet. Drygt var tredje i ungdomsgruppen tror att de kommer att flytta inom de närmaste åren.

Av dem anges följande skäl. Av de knappa femtio procent som tror att de kommer att flytta svarar en av tio att de kan tänka sig att flytta om den utbildning de vill gå inte finns tillgänglig. En av tjugo kan också tänka sig att flytta till ett arbete. En önskan att byta miljö är skäl nog för att flytta för 18 procent av dessa ungdomar.

Det finns skillnader mellan hur kvinnor och män svarar. Kvinnor kan i större utsträckning tänka sig att flytta för att *byta* arbete och till en partner. Tillgång till bostad och studier är inte förvånande ett starkare skäl för unga att flytta än det är för vuxna.

En framtid i Sverige?

Om unga vill flytta utomlands

Unga i denna studie visar även ett något minskat intresse för att flytta utomlands jämfört med 1997, även om skillnaden är liten är förändringen signifikant. Ungefär fyra av tio unga kan tänka sig att bo i ett annat land under minst 6 månader, och andelen som planerar att bosätta sig mer permanent utomlands är 20 procent.

Det finns vissa skillnader mellan de grupper som svarar ja och de som svarar nej på att flytta utomlands. De som svarar *nej* är något oftare män, utlandsfödda, har föräldrar som är arbetare samt är oftare arbetslösa. Andelen som är intresserad är ändå stor, 73 procent av barnen till arbetare säger *ja, absolut* eller *ja, kanske* till att bo utomlands under minst sex månader. Bland barnen till högre tjänstemän är motsvarande andel 85 procent. Antalet barn till arbetare är lika stor som antalet barn till lägre och högre tjänstemän tillsammans. Tillsammans

blir de mer än 750 000 unga i åldern 16–29 år som skulle vilja flytta från Sverige och bo utomlands under minst sex månader.

De yngsta är de som i störst utsträckning vill flytta från Sverige och jämfört med den vuxna gruppen är unga mycket mer intresserade av att röra sig internationellt.

Kvinnor svarar något mer positivt på resor och att flytta utomlands än män, men skillnaden är inte mer än fem procentenheter. En av tre unga som är född utomlands planerar att bosätta sig mer permanent utomlands, jämfört med var sjätte ung som är född i Sverige.

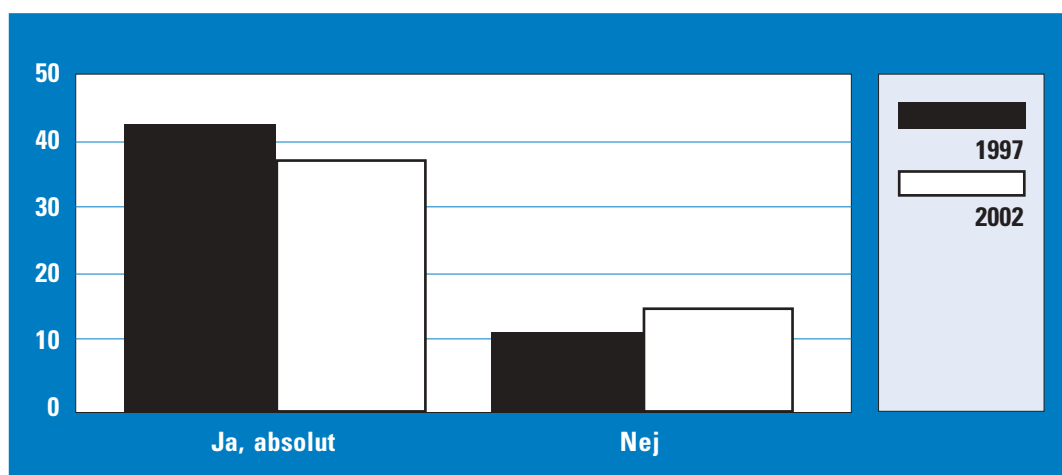

Diagram 13.3 Andel som svarar ja eller nej till att flytta från Sverige och bo i ett annat land under minst 6 månader, 16–74 år, 1997 och 2002, procent.

Tabell 13.5 Andel som i grupper med olika social bakgrund svarar Ja eller Nej till att flytta från Sverige och bo i ett annat land under minst 6 månader, 16–29 år, 2002, procent

	Fadern arbetare	Fadern lägre tjänsteman	Fadern högre tjänsteman
Ja, absolut	30	37	48
Ja, kanske	43	43	37
Nej	18	12	11
Vet inte	10	7	4
Totalt	100	100	100

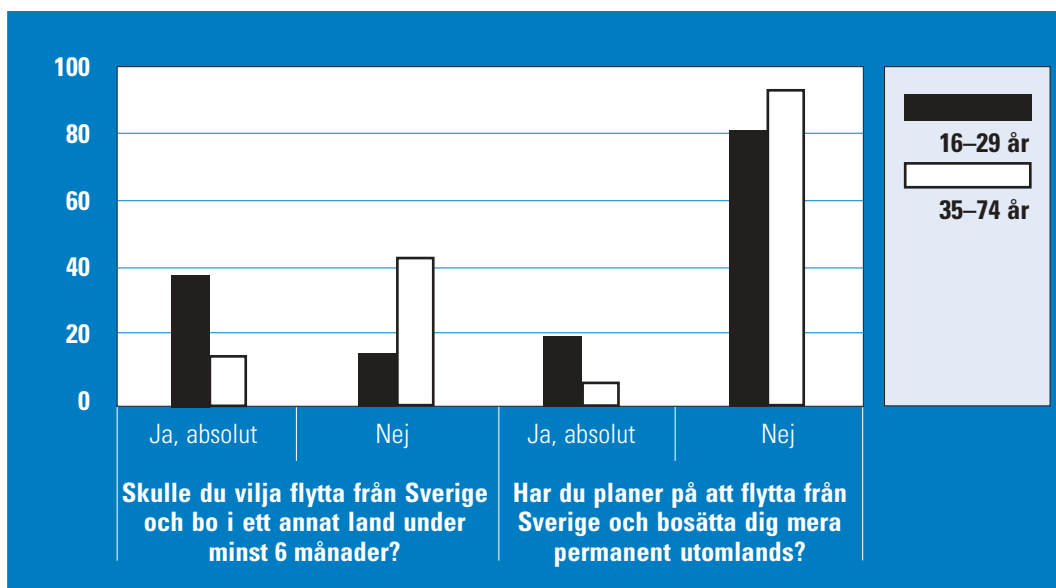

Diagram 13.4 Andel unga och vuxna som svarar Ja eller nej till att flytta mer eller mindre permanent från Sverige till ett annat land, 16–74 år, 2002, procent.

Sysselsättning utomlands

Men vad vill de då göra utomlands? I tabell 13.6 framgår svaren bland de 40 procent som skulle vilja bo utomlands i minst 6 månader.

Som tidigare nämnts finns det vissa skillnader mellan den grupp som kan tänka sig att leva utomlands en period och den grupp som inte vill. Det finns även skillnader inom den grupp som vill resa ut – här finns det bland annat skillnader i vad man vill göra.

De flesta svarade att de vill *arbeta*, på frågan om tänkbar sysselsättning utomlands. Mest intresserade av att arbeta utomlands är studenterna och unga som arbetar, samt unga i åldern 20–24 år. Vilken utbildningsbakgrund de unga har påverkar också, 65 procent av de med föräldrar med längre utbildning och 53 procent av de med föräldrar med kortare utbildning vill arbeta utomlands. Unga som är arbetslösa eller utanför arbetsmarknaden vill i mindre utsträck-

Tabell 13.6 Varför unga i olika grupper skulle vilja flytta från Sverige och bo i ett annat land under minst 6 månader, 16–29 år, 2002, procent

	Arbeta	Studera	Semestra "luffa runt"	Arbeta med bistånds- arbete/ volontär- arbete	Annat	Vet inte
16–19 år	50	41	48	13	9	3
20–24 år	60	42	49	18	9	2
25–29 år	57	23	38	18	8	2
Man	54	28	40	11	9	2
Kvinna	59	40	57	22	8	2
Född i Sverige	58	35	45	17	8	2
Född utomlands	47	31	33	15	12	2
Arbetar	58	24	42	16	8	1
Studerar	61	50	49	20	6	2
Arbetslös/i åtgärd	48	21	45	12	14	2
Faderns utbildning grundskola	53	25	40	17	7	2
Faderns utbildning högskola	65	47	49	19	9	1
Samtliga 16–29 år	56	34	44	17	8	2

ning arbeta utomlands än unga som studerar/ arbetar men nästan varannan vill arbeta.

På andra plats kommer att *semestra*, och luffa runt. Studenter och unga i åldern 16–24 år är mest intresserade av denna typ av sysselsättning. Minst intresserade är unga som är födda utomlands, män, och unga i åldern 25–29 år. Även här spelar utbildningsbakgrund roll, dock inte lika mycket som när det gäller att *studera* – som kommer på tredje plats. Dubbelt så många unga med föräldrar med längre utbildning vill studera utomlands än unga med föräldrar med kortare utbildning. Studenter och kvinnor är också mer intresserade än unga som arbetar eller är arbetslösa och män.

Att vilja arbeta som *volontär* eller biståndsarbetare påverkas dock i liten grad av vilken bakgrund man har, vare sig att vara född utomlands eller föräldrarnas utbildning spelar roll. Intresset är dock större bland kvinnor än män och bland studenter än i någon annan grupp, och lägst bland de yngsta, män och arbetslösa – intresset ligger mellan 10 och 20 procent, dvs. en till två av tio av de 40 procent ungdomar som är intresserade av att i minst sex månader leva utomlands, kan tänka sig att göra det som volontärer eller biståndsarbetare.

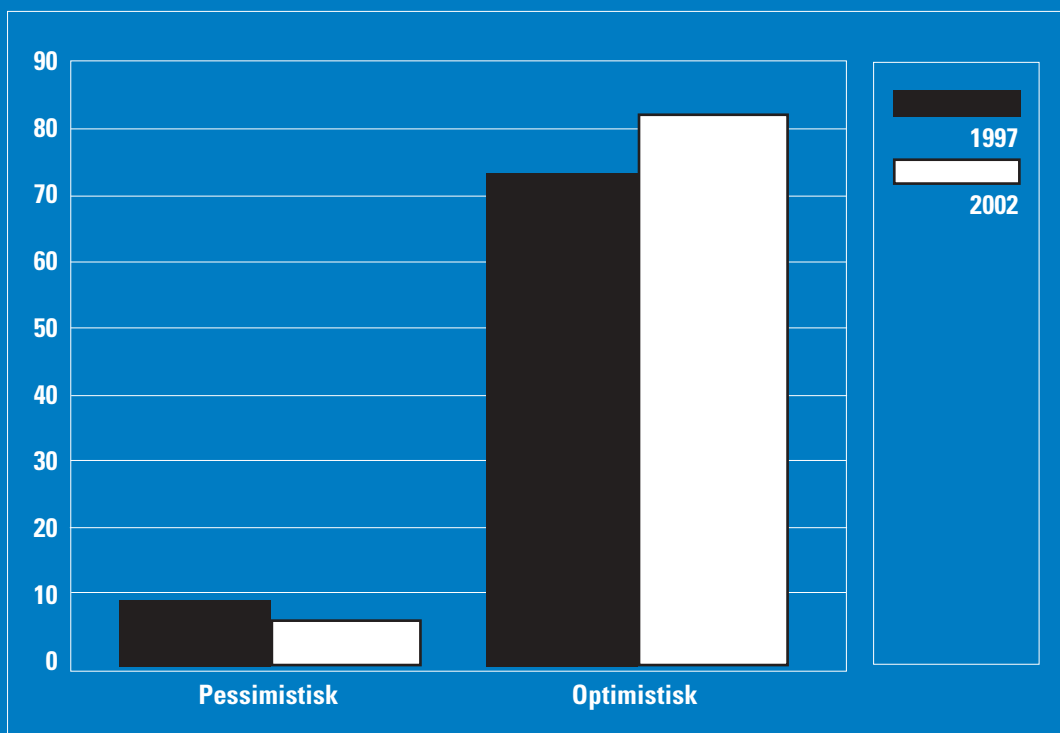
Unga i Sverige har ett gediget intresse för att resa, var femte planerar dessutom att bosätta sig utomlands. Jämfört med 1993 har ungas mobilitet ökat, medan den har gått ner om vi jämför med 1997. Det är svårt att avgöra om detta beror på ett minskat intresse eller praktiska orsaker som till exempel ungas förlängda utbildning, den ökade andel som vidareutbildar sig direkt efter gymnasiet och den ökade andelen högskolor i Sverige – vilket gör att unga inte måste flytta för att studera vidare idag. Den ökade valfriheten kan ha lett till en ökad osäkerhet om framtiden, det är dock ingen tvekan om att unga

vill resa till andra länder och även leva utomlands, i alla fall ett tag.

Framtiden

Kapitel 14

Ungas framtidssyn, 16–29 år, 1997 och 2002

Ungas syn på framtiden

Unga idag har många planer inför framtiden – men inte nödvändigtvis andra planer än tidigare generationers unga. Snarare är det så att vissa planer, som till exempel högskolestudier eller att resa utomlands, delas av ett större antal unga idag, och inte bara vissa grupper.

I detta kapitel kommer fokus att ligga på vad unga tror om sin framtid.

Framtidssyn och framtidsoptimism

För många är ungdomen sinnebilden för framtiden. Vad unga tror och tänker blir ofta förutsägelser av vad framtiden har att erbjuda. Vi frågade; Hur ser du på framtiden för din egen del? Åtta av tio unga ser optimistiskt på framtiden.

Var fjärde, 25 procent, är mycket optimistisk medan ungefär var tjugonde eller 6 procent unga ser pessimistiskt på sin framtid.

En jämförelse med 1997 års undersökning visar att andelen pessimister har minskat. Det är framförallt i åldersgruppen 16–19 år som det är färre pessimister. Andelen optimister har ökat i alla åldersgrupper, dock minst bland unga i åldern 20–24 år.

Tabell 14.1 Andel unga och vuxna som ser pessimistiskt respektive optimistiskt på framtiden för sin egen del, 16–29 år, 16–74 år, 1997 och 2002, procent

	1997		2002	
	Pessimistisk	Optimistisk	Pessimistisk	Optimistisk
16–29 år	9	74	6	82
16–19 år	11	70	7	78
20–24 år	8	77	6	81
25–29 år	7	77	6	85
35–74 år	12	68	7	76

Kommentar: Andel som svarar 1–3 och 5–7 på en 7-gradig skala där 1=Mycket pessimistisk och 7=Mycket optimistisk.

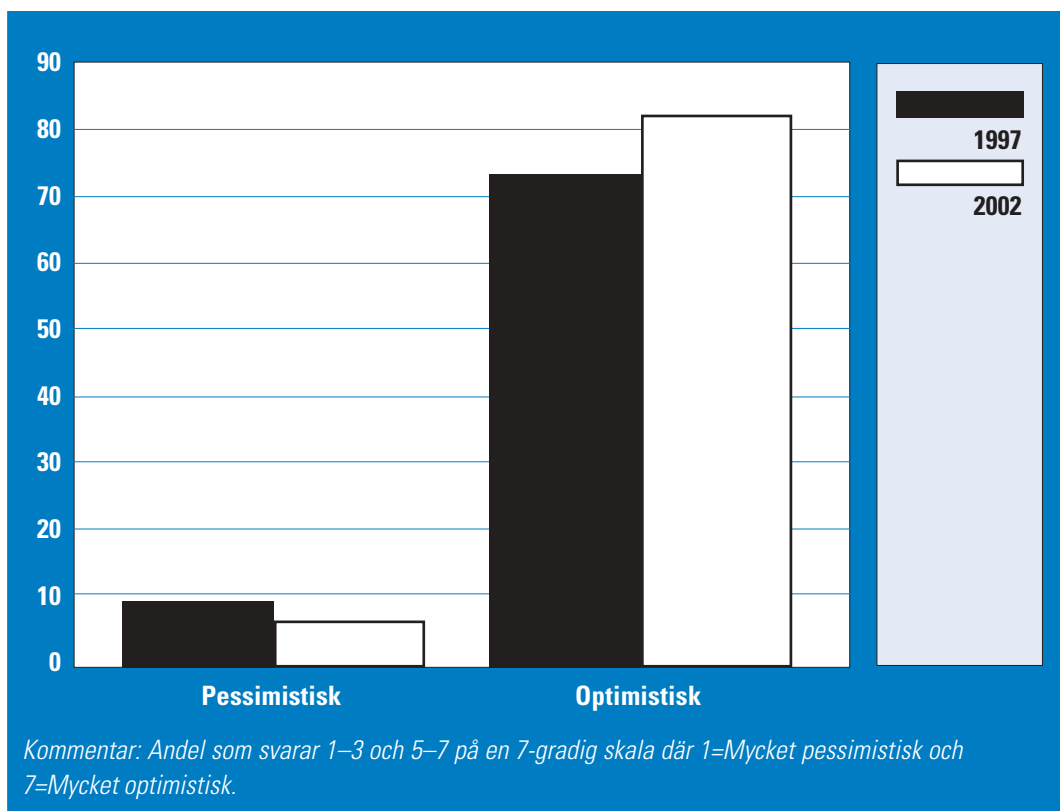

Diagram 14.1 Andel unga som ser pessimistiskt respektive optimistiskt på framtiden för sin egen del, 16–29 år, 1997 och 2002, procent.

Andelen som är optimistiska är något lägre i mindre kommuner, bland de allra yngsta och bland unga födda utomlands. Mer än var tionde ung i glesbygden ser pessimistiskt på sin framtid. Andelen är högst bland unga arbetslösa, av dem ser var femte pessimistiskt på sin framtid. Högst andel optimister finns bland unga i storstad och bland dem som studerar eller arbetar.

Hur man ser på framtiden – optimistiskt eller pessimistiskt, bör påverkas av hur man har det i livet just nu.

Som vi ser i tabell 14.2 skiljer sig de som ser pessimistiskt på sin framtid, pessimisterna, rätt ordentligt från unga som helhet i undersökningen. De som ser optimistiskt på sin framtid, optimisterna, är ju betydligt fler och svarar också mer lika samtliga i undersökningen.

Pessimisternas liv motsvarar inte förväntningarna, 28 procent av dem anser att det inte alls motsvarar förväntningarna (motsvarande siffra för hela ungdomsgruppen är 4 procent och 2 procent för optimisterna). De upplever i liten

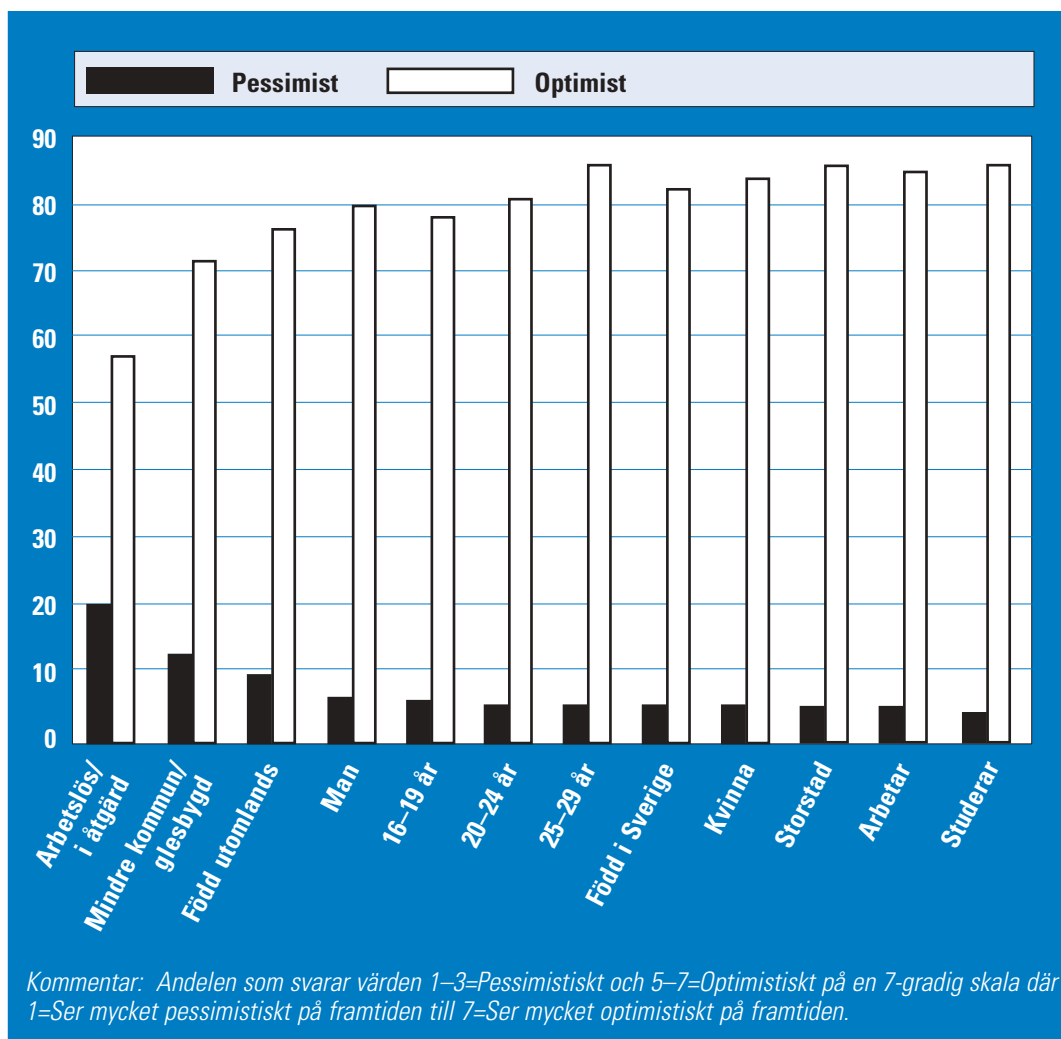

Diagram 14.2 Andelen optimister och pessimister i olika grupper av unga 16-29 år (om annat ej anges), 2002, procent.

utsträckning att de kan påverka sin livssituation, de känner en låg delaktighet i samhället och de tycker inte att deras kompetenser tas tillvara.

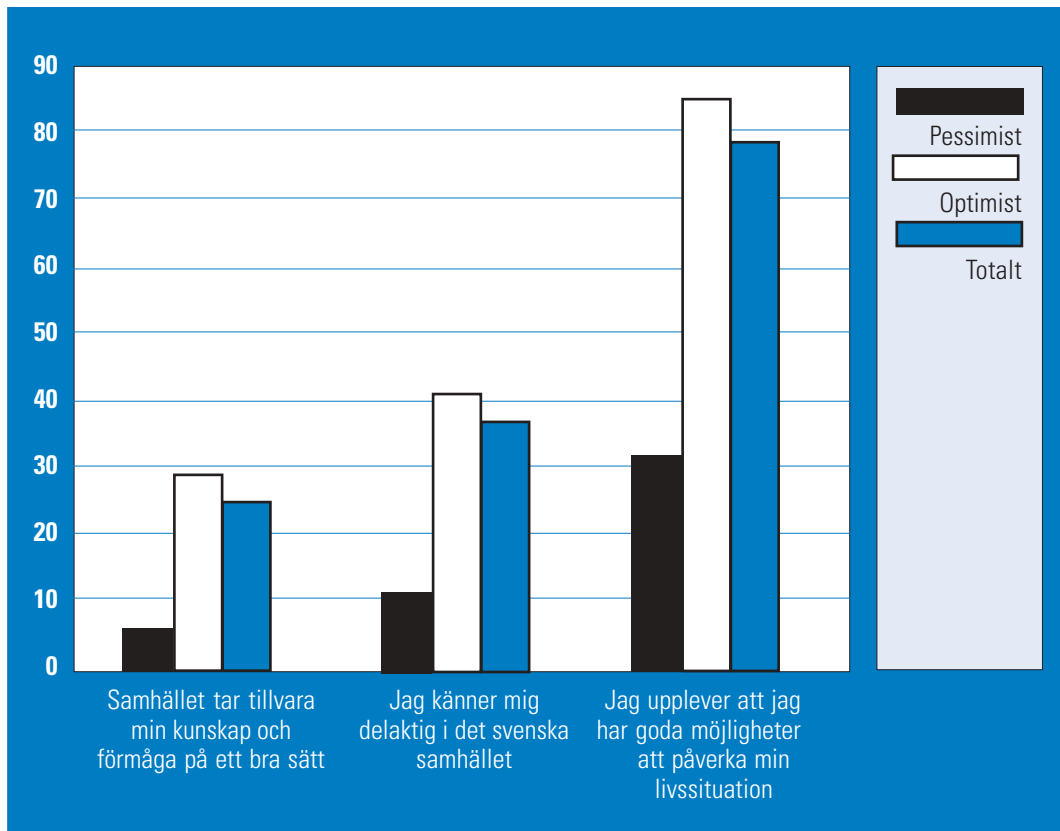

Diagram 14.3 I vilken utsträckning optimister och pessimister känner sig delaktiga i samhället och upplever att de kan påverka samt i vilken grad deras resurser tas tillvara, 16–29 år, 2002, procent.

De unga pessimisterna tycker i större utsträckning än andra unga att klyftan medborgare – politiker har ökat. Detta innebär dock inte att de anser att man inte ska blanda sig i politiken, tvärt om anser de i större utsträckning att man ska protestera mot det som är fel.

Tabell 14.2 I vilken utsträckning optimister och pessimister anser att klyftan mellan medborgare och politiker har blivit större och om man bör blanda sig i politiken, 16–29 år, 2002

	Samtliga	Pessimister	Optimister
Man bör blanda sig i politiken, stödja det rätta och protestera mot det som är fel	28	36	29
Klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare har blivit större	24	45	23

Kommentar: Andel som svarar värde 7 på en 7-gradig skala där 1=Instämmer inte alls till 7=Instämmer helt.

Tabell 14.3 I vilken utsträckning optimister och pessimister anser att det går att lita på människor, 16–29 år, 2002

	Samtliga	Pessimister	Optimister
I vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet	5,6	3,2	6,0

Kommentar: Medelvärde på en 11-gradig skala där 1= Det går inte att lita på människor till 10=Det går att lita på människor i allmänhet.

Ungas oro

Vid beskrivningar av dagens samhälle brukar det uppmärksammas att vi idag inte har våra liv utstakade i lika hög grad som vår farfar eller farfars föräldrar hade. Detta brukar ofta ses om något positivt, men är också en källa till oro. Att vara ung i det tjugoförsta århundradet betyder inte att samtliga faktorer är bättre och enklare än tidigare. Unga oroar sig idag också, över arbetslöshet, skilsmässa, ekonomi, ohälsa, ja, över sin framtid.

Andelen unga som oroar sig över sin hälsa och för den internationella situationen har ökat sedan 1993. Andelen som oroar sig för att bli arbetslös, för miljöförstöring på orten där de bor och för att bli smittad med hiv/aids har däremot minskat.

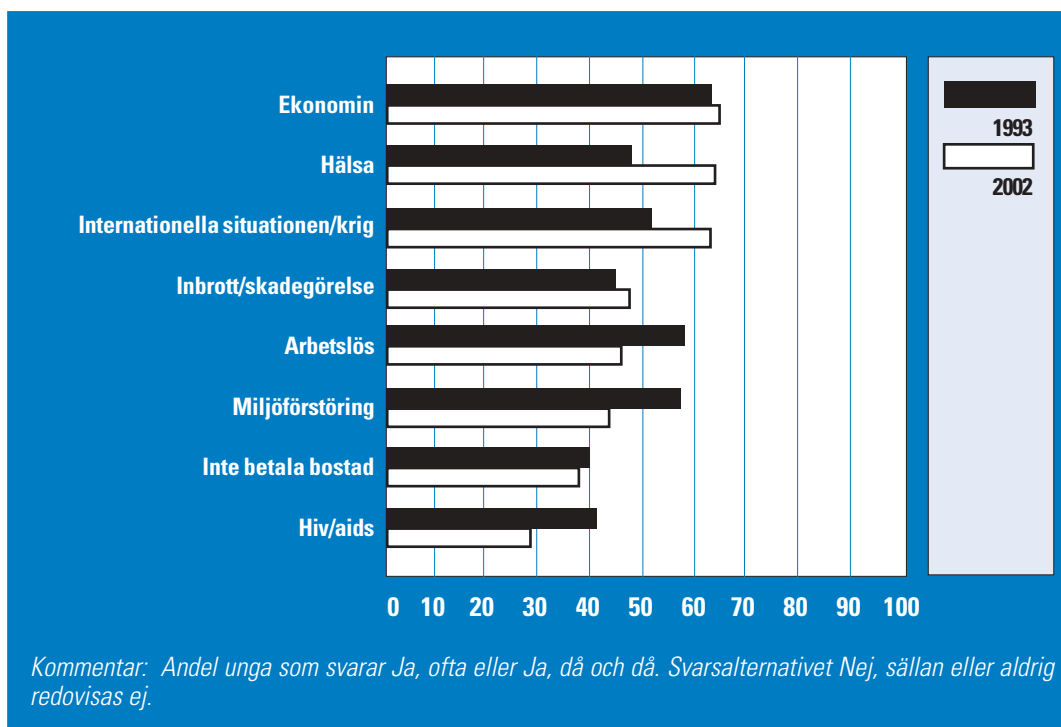

Diagram 14.4 Andel unga som känner sig oroliga för ovanstående, 16–29 år, 1993 och 2002, procent.

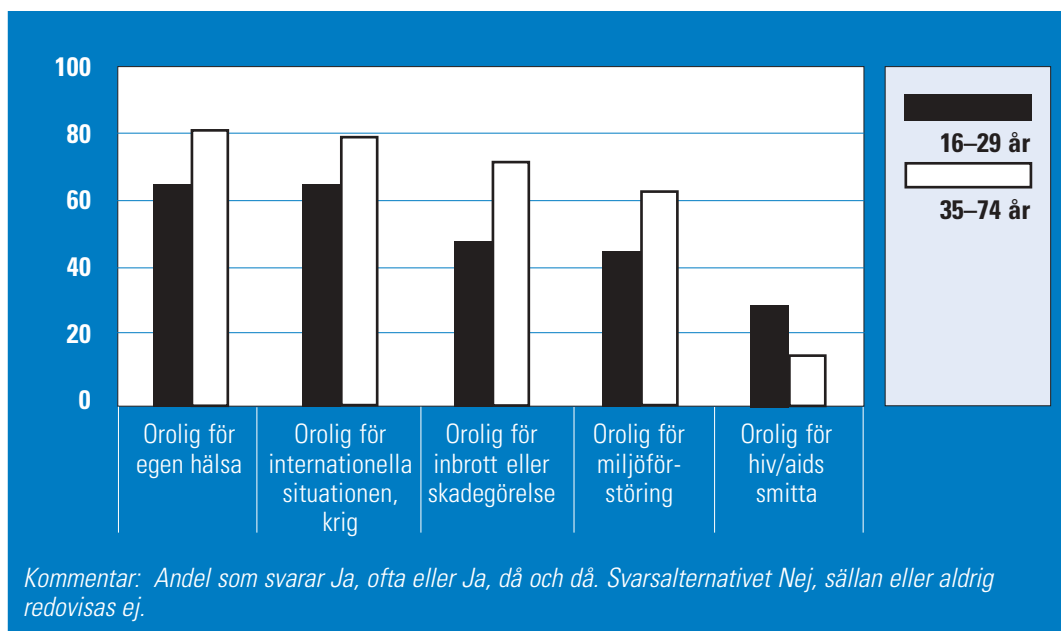

Diagram 14.5 Andel som är oroliga ofta eller då och då, 16–74 år, 2002, procent.

I kapitlet om arbete ser vi närmare på dem som oroar sig för arbetslöshet och familjens ekonomi och i avsnittet om hälsa ser vi närmare på dem som oroar sig för sin hälsa. De unga som oroar sig för miljöförstöring tillhör inte någon speciell grupp, utan lika jämnt fördelade i alla grupper, oavsett kön.

I ungdomsgruppen är det unga i åldern 16–24 år som oroar sig oftast för den internationella situationen och krig och det är i den åldern som ökningen har skett. De som oroar sig mest är i åldern 55–74 år, av dessa oroar sig 20 procent ofta över den internationella situationen. Unga som är födda i ett annat land oroar sig mer än unga födda i Sverige, i synnerhet de som är födda utanför Norden och Europa, 19–24 procent av

dessa är ofta oroliga över den internationella situationen. Tio procent av de unga födda i Sverige oroar sig ofta 2002 vilket är en fördubbling sedan 1993. Frågan ställdes sex månader efter 11 september, 2001 då New York skakades av ett stort terroristattentat som fick många efterverkningar.

Tabell 14.4 Var man är född och om man oroar sig för den internationella situationen eller inte, 16–29 år, 2002, procent

	Sverige	Norden	Övriga Europa	Utanför Europa	Totalt
Ja, ofta	10	13	24	19	12
Ja, då och då	53	58	51	53	53
Nej, aldrig	37	29	25	28	36
Totalt	100	100	100	100	100

Ungefär 30 procent är nöjda med det svenska samhället idag, vilket är en ökning med 8 procent sedan 1997. Samtidigt är det 40 procent unga och vuxna som är missnöjda med det svenska samhället idag.

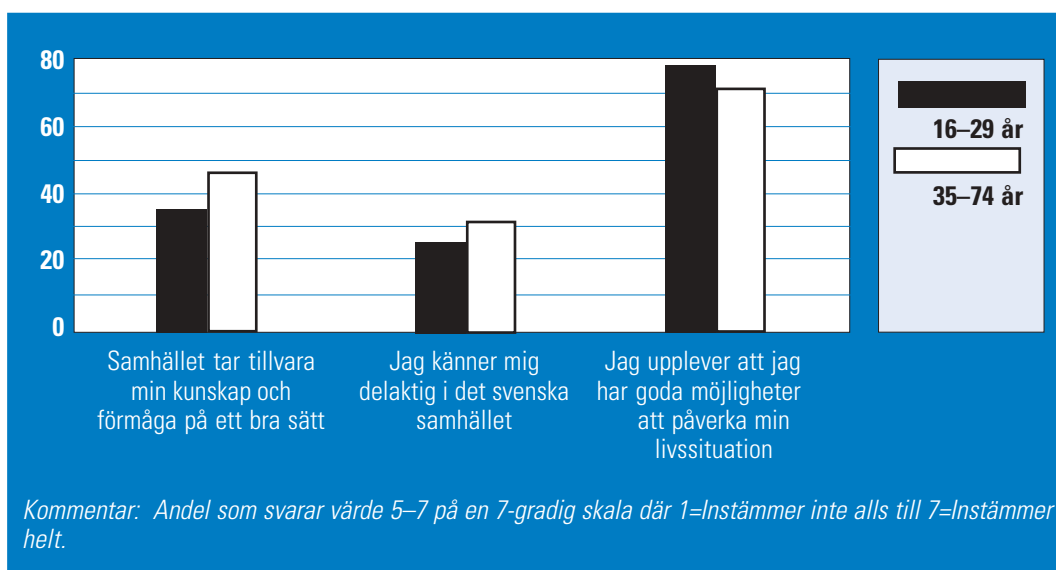

Diagram 14.6 Andel unga och vuxna som känner sig delaktiga i det svenska samhället, som instämmer i att de tas tillvara som en resurs i samhället och som upplever att de kan påverka sin livssituation, 16–74 år, 2002, procent.

Nära 80 procent, en större andel bland de unga än bland de vuxna, upplever att de har goda möjligheter att påverka sin egen livssituation. De känner sig dock inte alls delaktiga i samhället i motsvarande grad.

Två av tre unga tycker dock att livet motsvarar förväntningarna, vilket är en ökning sedan 1997 med ungefär 10 procentenheter i ungdomsgruppen och något mindre i vuxengruppen

Bra i framtiden

Det stora flertalet i ungdomsgruppen ser optimistiskt på sin framtid, även om den innehåller en del orosmoment. Nio av tio unga och vuxna tror också att de kommer att få det ganska bra i framtiden. Om vi ser till andelen som tror att de kommer att få det mycket bra så är variationen större. Diagram 14.8 visar hur stor andel i olika grupper som svarar stämmer precis på påståendet *Jag tror jag kommer få det bra i framtiden*.

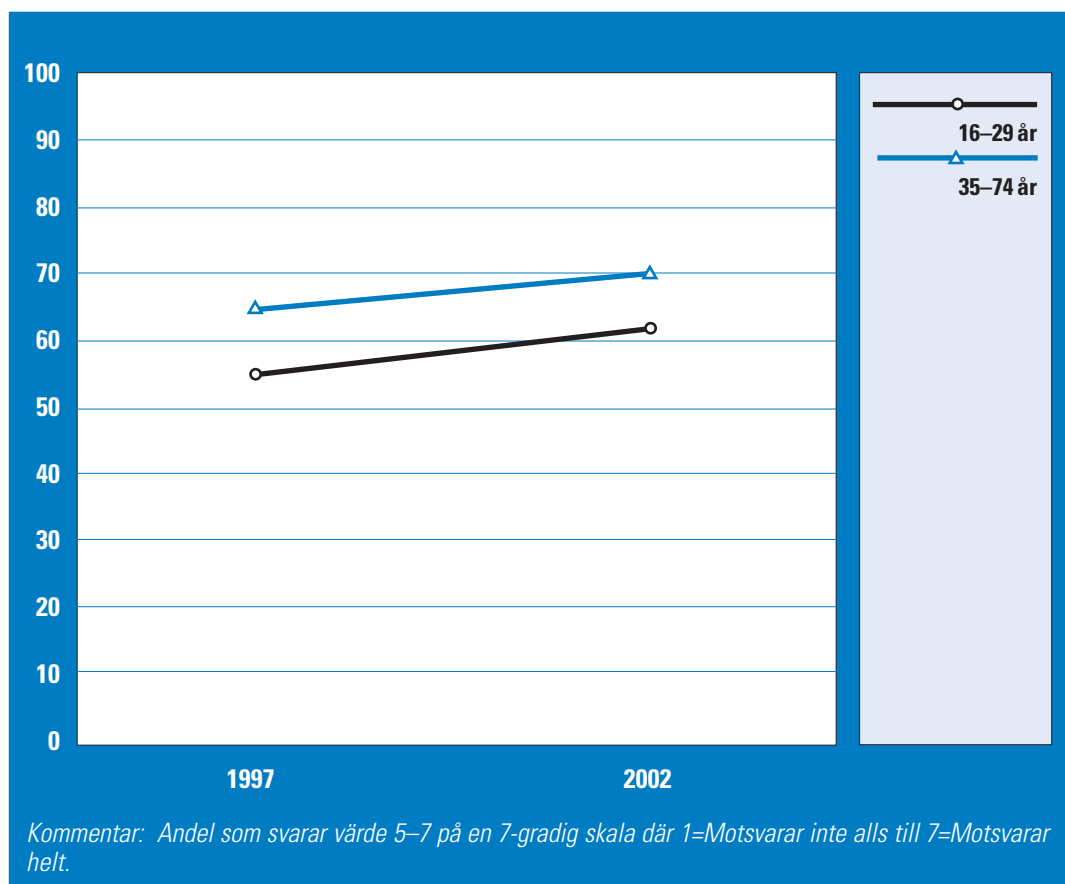

Diagram 14.7 Andel unga och vuxna som menar att livet motsvarar förväntningarna, 16-74 år, 1997 och 2002, procent.

De som ser ljusast på framtiden är inte oväntat unga med längre utbildning, som arbetar och som bor i större städer, de är positivare i sin attityd än unga som är arbetslösa, har kortare utbildning eller bor i mindre kommuner. Dock fanns det här ingen skillnad mellan kvinnor och män, 45 procent av båda könen tror att framtiden blir bra. De som är i åldern 35 till 74 år ser mindre ljust på sin framtid än unga, de

som är i åldern 25–29 år är mest positiva, 47 procent av dem jämfört med 21 procent av de vuxna tror att de kommer att få det bra i framtiden.

Andra faktorer som påverkar synen på framtiden är om man upplever oro eller ej, ser pessimistiskt eller optimistiskt på framtiden och om man har en låg eller hög livskvalitet. De som har hög livskvalitet eller är optimister tror att

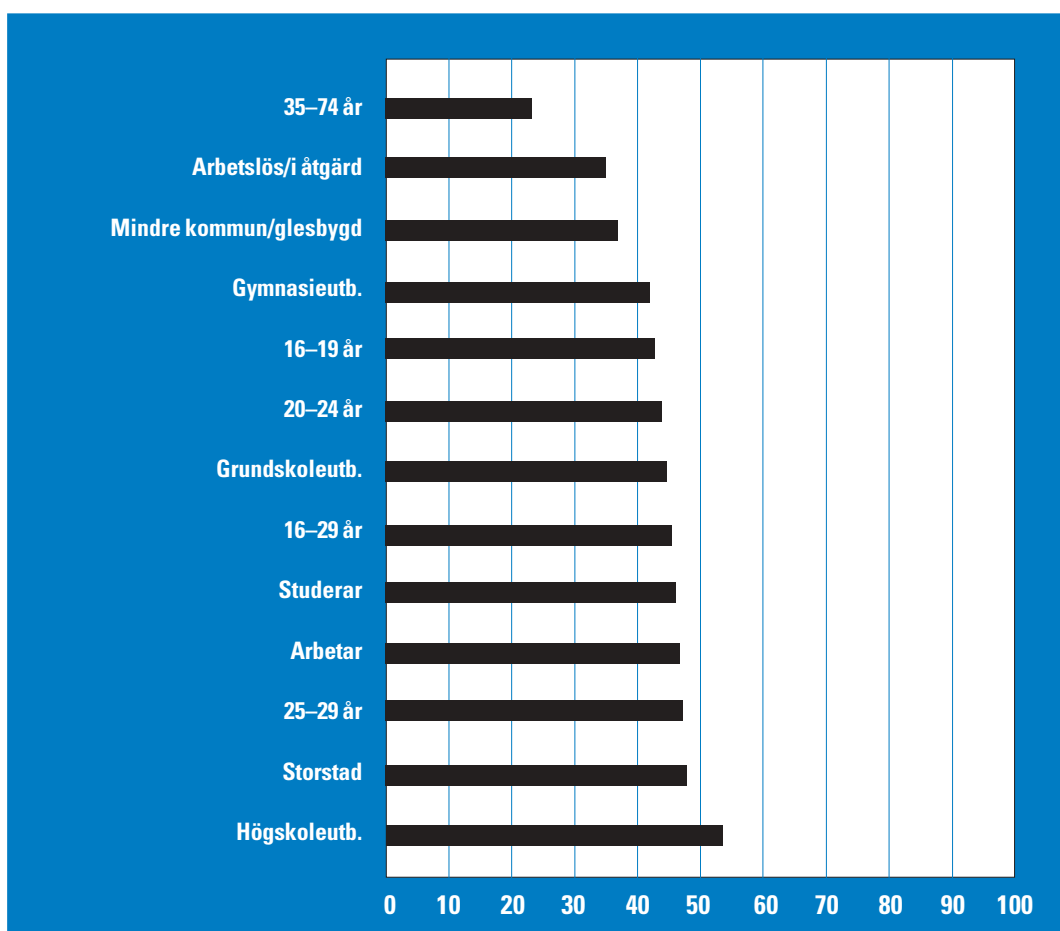

Diagram 14.8 Andel i olika grupper som tycker att det stämmer precis att de kommer att få det bra i framtiden, 16–29 år (om annat ej anges), 2002, procent.

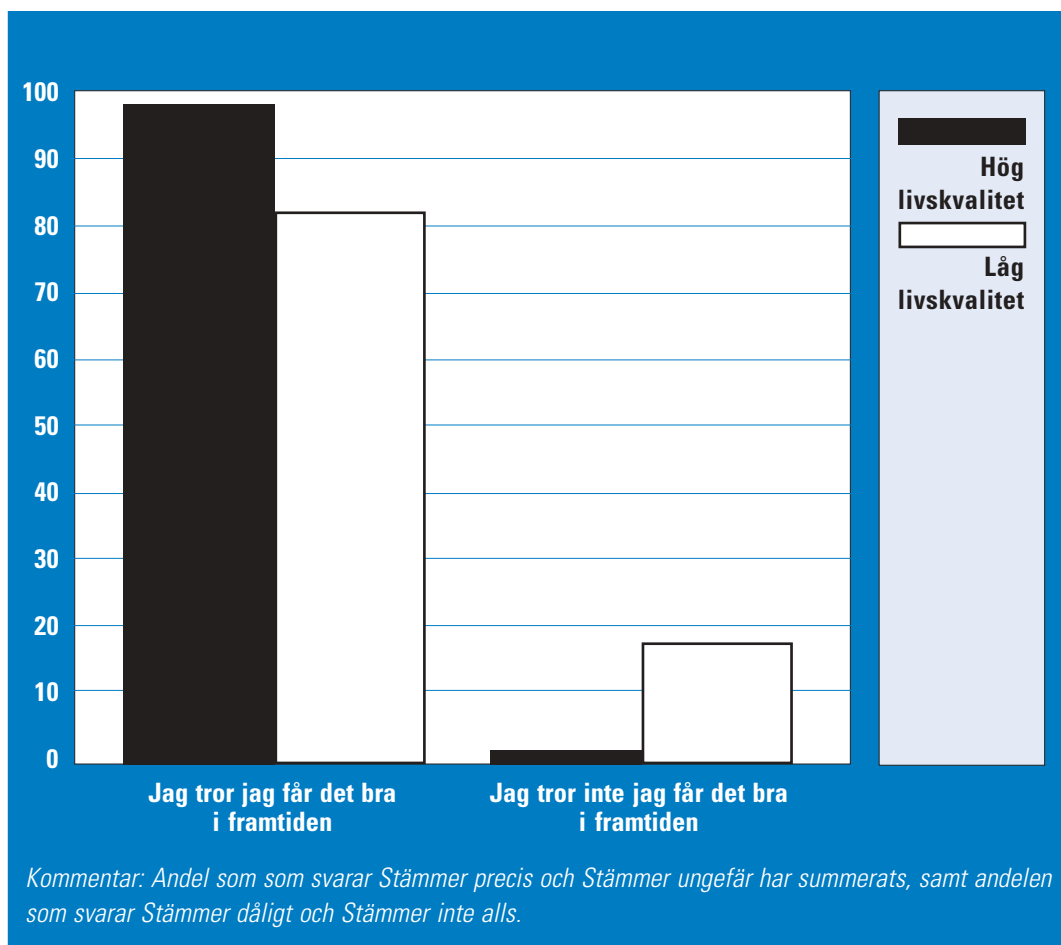

Diagram 14.9 Sambandet mellan ungas upplevda livskvalitet och hur de tror att de får det i framtiden, 16–29 år, 2002, procent.

de kommer att få det bra i framtiden. De som är pessimister eller har låg livskvalitet tror i mindre utsträckning att de kommer att få det bra i framtiden.

De som har låg livskvalitet upplever att livet inte motsvarar förväntningarna just nu och är missnöjda med livet i sin helhet, trots detta ser de flesta av dem ändå framtiden an med tillför-

sikt, men var femte gör inte det. De unga som har en hög livskvalitet ser mycket ljus på framtiden, och de utgör också det stora flertalet.

Forskarreflektion

Stefan Jerkeby

Författarpresentation

Stefan Jerkeby är fil dr i sociologi och lektor vid universitetet i Karlstad samt vid Mälardalens högskola. Stefan disputerade på en avhandling om civila motståndsrörelser *Slutna cirklar – om civila motståndsrörelser i Norge och Danmark 1940–1945*. I avhandlingen undersöks orsaker till motståndsrörelsernas uppkomst, deras rekryteringsunderlag samt varför de beskrivna motståndsorganisationerna försökte tillämpa vissa specifika och skilda handlingsstrategier. Han undervisar med inriktning mot socialpsykologi och socialisationsvillkor i det moderna samhället.

Det motsägelsefulla framtidssammanhanget

Om motsägelsefullhet

Framtiden är redan här! För forskare inom vissa filosofiska traditioner kan framtiden ses mer som en del av nuet än som en tid där fjärran mål är placerade (Merleau-Ponty, 1962:420; Heidegger, 1934:350). Tiden och särskilt framtiden är en märklig abstraktion och på sätt och vis en omöjlighet, samtidigt något fullständigt konkret och närvarande. Så får historien sin plats i det levda nuet. Och föreställningar om framtiden fungerar som ett historiskt medvetande och ligger till grund för vårt handlande. Framtiden utgör sålunda ett motsägelsefullt sammanhang. Vidare kan detta sammanhang iscensättas spektakulärt, endera allvarligt eller på lek.

Framtidslajvet *Futuredrome* är ett riksbekant levande rollspel. Både i *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* har kulturbilagorna ägnat helsidor åt "Nordens mest spektakulära framtidsskådespel" (SvD 2002-08-24). "Framtiden finns i Kinnekulle" så lyder rubriken i *Svenska Dagbladet*. I ett kalkbrott skapar 1 500 människor "en postapokalyptisk vision", ett samhälle som går i ett ständigt festrus. Deltagarnas medelålder sägs ligga mellan 25 och 30 år, könsfördelningen är jämn. Den som inte roar sig blir arresterad (DN 2002-08-24). Njutningen är en plikt. Inte desto mindre handlar det om ett samhällskritiskt spektakel. Det menar åtminstone arrangörerna i en intervju med DN:s reporter. *Futuredrome* vänder sig mot "konsum-

tionshysteri och passivisering av människor". Rollspelet lär utmynna i en statskupp.

Ett spektakel kan vara häftigt och/eller skrämmande men samtidigt ingå i ett trygghetsarbete där den häftiga känslan fäster en i verkligheten och skapar en form av säkerhet och visshet endera *i* eller *inför* skapandet av den egna framtiden. Socialisationsforskaren och kulturkritikern Thomas Ziehe har skrivit en hel del om hur framtidssammanhanget skapas och görs tryggt (Ziehe, 1986, 1993, 1994; för en sammanfattning, se Jerkeby, 2001). Således kan vi faktiskt säga att framtiden bidrar till att orsaka nuet.

Framtidssammanhang och orsakssammanhang

I framtidssammanhanget finns alltså ett "orsakssammanhang" (Jerkeby, 1998:72ff).

För det första kan vi tänka oss ett "nu" eller ett förflutet som orsakar det kommande. "Något", ett orsakssammanhang, åstadkommer en effekt in i framtiden. Detta orsakssammanhang kan utgöras av en "tidsanda", ett gemensamt medvetande som formar hur vi upplever, tänker, talar och värderar olika sidor av livet. En tidsanda kan exempelvis vara mer eller mindre materialistisk etcetera och orsaka många människors typiska inställning till framtida livsmål (Andersson, Fürth & Holmberg, 1997). Ett annat orsakssammanhang inom ramen för samma tidsstruktur, är de olika levnadsförhållanden som bidrar till systematiska skillnader mellan män-

niskors framtidsdrömmar och inställning till framtiden överhuvudtaget. Hur folk ser på sin framtid kan exempelvis förklaras med hänvisningar till den sociala klass man tillhör eller var man befinner sig i livscykeln¹.

Orsakssammanhangen tidsanda och livssituation är kausala. De föregår sina effekter. En rimlig följdfråga blir då varför ett visst orsakssammanhang orsakar de effekter som det orsakar? Med andra ord: Hur *fungerar* det vi betraktar som orsaker? Varför orsakar låt oss säga livssituationen en uppsättning attityder till framtida livsområden? Ett svar är att attityden till framtiden *fyller en funktion* i eller för livssituationen. Attityden *gör* något med livssituationen. På så sett har framtiden förvandlats till en form av orsak. Det handlar då om ett annat slags orsakssammanhang och samtidigt om en annan tidsstruktur.

Problem och syften

Här fokuserar jag främst funktionella framtids- och orsakssammanhang genom är att bearbeta och illustrera några funktioner som ungas attityder till framtiden kan fylla. Två åldersgrupper bildar illustrationsmaterial, 16–19-åringar samt 25–29-åringar. De motsvarar den typiska åldern för en deltagare i Futuredrome. Den yngre åldersgruppen kan statistiskt sett sägas vara mitt på tröskeln till den framtid som för många blir ett avgörande steg från ungdomstiden. Att jag utesluter gruppen av 20–24-åringar sammanhänger med att jag i en äldre ungdomsgrupp vill ha för mina syften "lämpliga" andelar ensamstående/sammanboende och yrkesverksamma. Skälen till urval av grupper kommer att framgå närmare av fortsättningen.

Det övergripande problemet rör vad inställningen till olika typer av framtida livssituationer gör med det liv som levs nu. Med livssituationer

avses områden av livet som familj, arbete och utbildning. Områden som dessa gestaltar och avspeglar samtidigt en tidsanda – "kulturen". Dess betydelse kommer att beröras inom ramen för en funktionell förståelse. Huvudsyftet är dock inte att belysa det kulturella orsakssammanhanget. Utan är att belysa vad attityder kan göra med oss och andra. Attityd förstår jag då som en "beredskap för ett visst beteendemönster". Attityden står för en tendens, en "inställning".

Att kompensera och legitimera: attityder till framtida sociala omständigheter

Hur är inställningen till ekonomisk och social trygghet, familjebildning och social status i den för Futuredrome-typiska åldersgruppen? Och vilka attityder har denna grupp i jämförelse med den yngre åldersgruppen som inom några år kommer att ta den äldres plats? Hur viktigt är det, enligt dessa två åldersgrupper, att i framtiden ha en egen familj och egna barn, en fast anställning, en god ställning i samhället, hög levnadsstandard och ett lugnt och stabilt familjeliv?

I tabell 1 redovisas andelen som på en 7-gradig skala kryssat för 6 eller 7 (mycket viktigt) på frågan Hur viktigt är det att du när du är 35 år har ... förverkligat olika sociala omständigheter (fr. 63)

För hela åldersgruppen tycks attityderna vara desamma som de som framkom i en mätning som gjordes år 1997 (se *Ny tid – Nya tankar* s. 107). Mellan könen finns samtidigt märkbara skillnader.

Tabell 1 Andelen män/kvinnor som anser det vara viktigt att vid 35 års ålder ha förverkligat olika sociala omständigheter, 16–19 år och 25–29 år, 1997 och 2002, procent

	Män		Kvinnor		16–29 år	
Social omständighet	16–19 år	25–29 år	16–19 år	25–29 år	1997	2002
Bildat familj och skaffat barn	45	58	63	75	63	62
En fast anställning	76	75	76	69	82	76
God ställning i samhället	36	17	33	16	25	24
Hög levnadsstandard	59	48	59	43	48	51

Kommentar: (N=1 655) Värdet 6–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt.

Stabilt familjeliv

Vikten av ett lugnt och stabilt familjeliv liksom att skaffa barn och bilda familj tycks i vår aktuella värderingsundersökning – knappast förvånande – öka för kvinnorna när dessa närmar sig den typiska åldern för just familjebildning och att skaffa sig barn. Detta innebär att en redan etablerad skillnad förstärks mellan könen. Både i gruppen äldre (25–29 år) och i gruppen yngre kvinnor (16–19 år) prioriteras familjebildning i genomsnitt högre än inom grupperna av unga män.

Skillnaden mellan stabilt familjeliv och familjebildning bland kvinnor som är 16–19 år respektive kvinnor som är 25–29 år kan bero på vad man inom respektive grupp lägger för innebörd i "familjeliv" och "lugnt och stabilt". Dessa uttryck kan för somliga bära med sig en enty-

digt positiv laddning. För andra ger de eventuellt en bismak av tristess, stagnation och försoffning. Ordet stabilt kan associeras till en mindre önskvärd bundenhet, kanske rentav passivitet.

I den yngre åldersgruppen närs, sannolikt i större utsträckning än i den äldre, drömmar om en hög samhällsställning och levnadsstandard. Med stigande ålder förverkligas en del av den tidiga ungdomens drömmar. Andra drömmar läggs åt sidan eller omvärderas radikalt allteftersom yttre levnadsomständigheter växelverkar med de egna önskingarna.

Av de äldre ungdomarna befinner sig dessutom vissa redan i den situation som de antas kunna nå. Alla individer i de aktuella grupperna ställs inte inför äkta framtidsfrågor. En del personer i den äldre gruppen bedömer snarare en redan existerande livssituation. Av männen i åldersgruppen 25–29 år är exempelvis runt 60 procent sammanboende eller gifta. Av kvinnorna i samma åldergrupp är 70 procent sammanboende eller gifta. Ungefär var femte man och var tredje kvinna i åldersgruppen lever tillsammans med egna barn. Nästan hälften av dem (46 procent) jobbar heltid och är fast anställda.

Hur viktigt är det med familjebildning, fast anställning osv. inom den grupp 25–29-åringar som *inte redan har* fast anställning och som *inte* lever med egna eller partners barn?

I tabell 2 kan vi se hur gruppen "utan fast anställning och som inte lever med egna eller andras barn" genomgående värderar trygghets- och familjevärden lägre än inom hela gruppen 25–29 år. Kvinnorna utan fast anställning osv. närmar sig kvinnorna i tonåren när det gäller attityden till "lugnt och stabilt familjeliv". De äldre männen å sin sida närmar sig de yngre med avseende på "bilda familj/skaffa barn".

Den aktuella livssituationen legitimeras eller ges en mening delvis med referenser till ett förmodat liv i framtiden. Hur man helst *inte* vill leva i framtiden kan självfallet också utgöra en legitimeringsgrund².

Föreställningar om framtiden kan alltså ha en *legitimerande funktion*. Men de kan också vara *kompensterande*. I yngre åldrar kan det senare ligga

Tabell 2 Sociala omständigheter som män/kvinnor som ej lever med barn eller har fast anställning anses vara viktiga att ha förverkligat vid 35 års ålder, 16–19 år och 25–29 år, 2002, procent

Sociala omständigheter	Män 25–29 år ej barn (samtliga män 25–29 år)	Män 16–19 år	Kvinnor 16–19 år	Kvinnor 25–29 år ej barn (samtliga kvinnor 25–29 år)
Familj och barn	46 (58)	45	63	64 (75)
Fast anställning	59 (75)	76	76	72 (69)
God samhällsställning	14 (17)	36	33	20 (16)
Hög levnadsstandard	44 (48)	59	59	44 (43)
Lugnt och stabilt familjeliv	46 (55)	54	54	59 (68)

Kommentar: (N=1 039) Värdet 6–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt. Jämförelsetal (samtliga 25–29 år) från 2002 inom parentes.

nära till hands, vilket i så fall skulle kunna bidra till en relativt högre värdering av resurser som på grund av ålder och social situation ännu inte är fullt tillgängliga, som pengar och materiell välfärd av olika slag.

För gruppen "25–29 år, utan fast anställning, lever inte tillsammans med egna eller partners barn" kan vi anta att familjebildning osv. *i princip* är möjlig. Hur viktigt är det för dessa "äldre unga", att *just nu* bilda hem, skaffa barn; skaffa ekonomisk trygghet, fast arbete osv.? I tabell 3 jämförs värdering av framtida sociala omständigheter (vid 35 år) med det som är viktigt just nu.

Mellan könen finns idag markanta skillnader för vissa framtidsalternativ. Av kvinnorna anser 73 procent att självförverkligandet och resandet är viktigt, medan 50 procent av männen är av den uppfattningen. Samtidigt anser 63 procent av kvinnorna mot 45 procent av männen

att familjebildning är viktigt att ha klarat av vid 35 års ålder.

Att familjebildning inom en viss grupp prioriteras lågt betyder dock inte att familjen behöver stå lågt i kurs som socialt eller kulturellt värde. Familjen är exempelvis i betydande grad det som ger livet dess mening.

Tabell 3 Andel män/kvinnor utan fast anställning och som inte lever tillsammans med egna eller andras barn, som just nu anser olika sociala omständigheter vara mycket viktiga eller allra viktigast, 25–29 år, 2002, procent

Sociala omständigheter	Män	Kvinnor	Totalt
Familj och barn	25 (46)	34 (64)	31
Ekonomisk trygghet fast arbete	64 (59)	67 (72)	66
Ställning i yrket	30	29	29
Samhällsställning	9 (14)	16 (44)	13

Kommentar: (N=295) Värdet 6–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt. Jämförelsetal (samtliga 16–29 år) från 1997 inom parentes.

Tabell 4 Andel män/kvinnor utan fast anställning och som ej lever tillsammans med egna eller andras barn, som anser att ett visst socialt sammanhang ger livet mest mening, 25–29 år, 2002, procent

Sociala omständigheter	Män	Kvinnor	Totalt
Arbete	8	5	6 (8)
Studier	4	2	3 (2)
Fritid	22	5	12 (14)
Familj	37	65	54 (64)
Vänner	29	22	25 (12)

Kommentar: Värdet 6–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt. Jämförelsetal (samtliga 16–29 år) från 1997 inom parentes.

Av tabell 4 framgår att familjen i större utsträckning värderas högre än exempelvis arbete, studier, fritid och vänner. Emellertid är gruppen av män som inte lever i en familjeliknande situation i jämförelse med motsvarande grupp kvinnor mer benägen att se fritiden som ett

meningsskapande sammanhang. Omvänt är kvinnogruppen mer än mansgruppen benägen att erkänna familjen som det mest meningskapande livssammanhanget. Dessa förhållanden mellan könen är desamma även för hela gruppen 25–29-åringar.

Tabell 5 Andel män/kvinnor som anser att ett visst socialt sammanhang ger livet mest mening, 25–29 år, 2002 (1997), procent

Sociala omständigheter	Män	Kvinnor	Totalt
Arbete	9	4	6 (8)
Studier	1	1	1 (2)
Fritid	20	6	12 (14)
Familj	53 (30)	76 (60)	66 (64)
Vänner	17	13	15 (12)

Kommentar: (N=900) Värdet 6–7 på skalan 1=Inte alls viktigt till 7=Mycket viktigt. Jämförelsetal (samtliga 16–29 år) från 1997 inom parentes.

En jämförelse med resultat från år 1997 talar för att det allmänna skattningsmönstret har bestått för vad som skapar mening i livet. Mellan könen tycks det dock ha skett en förskjutning, eller utjämning. Differensen mellan kvinnor och män är mindre 2002. Men det finns fortfarande skillnader. Mellan män respektive kvinnor som idag lever under olika omständigheter är skillnaderna betydande i hur man ser på familj, arbete, fritid osv.

Ungefär tre av fyra av samtliga kvinnor i åldern 25–29 år (76 procent) anser att familjen är det som mest ger livet mening, medan knappt två av tre (65 procent) företräder denna uppfattning bland kvinnorna utan fast anställning och som inte lever med egna eller partners barn. Både för männen och kvinnorna får vännerna relativt sett större betydelse om man inte lever tillsammans med egna eller andras barn. Fritid däremot värderas ungefär lika bland männen respektive kvinnorna såväl inom hela gruppen 25–29-åringar som inom gruppen som inte har fast anställning, barn osv. Ungefär 20 procent av männen och 5 procent av kvinnorna anser att fritid är det som mest ger livet mening. Var gränsen mellan exempelvis vänner och fritid går, det vet vi dock inte. Vi vet alltså inte vad som förknippas med vänner respektive fritid. Vänskapliga aktiviteter brukar ju höra fritiden till osv. Fritid kan allmänt beteckna en fri tid som ger den frihet som i sin tur ger en livsmening.

Att ha mycket fritid när man blir 35 år prioriteras ungefär lika av män, kvinnor, yngre respektive äldre ungdomar samt inom grupper baserade på olika sysselsättnings- och familjesituation. På en 7-gradig skala (inte alls viktigt ... mycket viktigt) anger mer än hälften av de tillfrågade i åldern 16–29 år att mycket fritid kommer att vara viktigt/mycket viktigt när man är 35 år gammal. Något mer än 53 procent av de

unga männen (16–19 år) och nästan 57 procent av de yngsta kvinnorna (16–19 år) anser att mycket fritid kommer att vara mycket viktigt när de blir 35 år.

Möjligheter, överskridanden och ambivalenser

Låt oss kort rekapitulera och vidareutveckla de hittills förda resonemangen. Relationerna till framtiden är i betydande utsträckning yttre. Av praktiska skäl lever man som om framtiden kommer att bli på ett visst sätt och vad som anses viktigt nu kan självfallet uttryckas i termer för vad man tror eller vill ska bli viktigt senare i livet. Ur det som har varit växer en framtidsbild som ger mening och sammanhang både åt det som är och det som var. I denna dialektik finns både en rättfärdiggörande och en kompenserande funktion. Samtidigt kan givetvis det vi tror om framtiden vara *överskridande*. Vi förutsätter en framtid som gör oss förmögna till handling. På ett ofta självklart och oreflekterat sätt litar vi dessutom allmänt till vår egen och andras överskridande förmåga, vilket avspeglas i uttryck som "det ordnar sig alltid ...", "nu ska vi inte bara se till hindren ...". I förvisningen om att det kommer att "gå bra" blir vi förmögna att i tanken ta in och väga framtidsförslag mot varandra.

I ett socialt konstruktionsarbete opererar vi sålunda med ett dolt antagande om rationalitet. En viss framtid blir därigenom en del av nuet. Vilken framtid vi går till mötes är delvis en fråga om rimliga möjligheter och vad man bedömer som sådana. Framtiden utgör en *möjlighetsstruktur*. Vari denna består bestäms i sin tur av ens tillgängliga handlingsmönster, vad man tror sig förmå och vad man har erfarenhet av. Vi förfogar över vissa typiska *handlingsrepertoarer* som gör att vi uppfattar "möjligheten" på ett visst sätt.

En förklaring till könsskillnader kan utgå från att handlingsrepertoarer är könsspecifika. Ovan nämndes markanta skillnader för vissa framtidsalternativ. Närmare tre av fyra kvinnor men endast hälften av männen anser exempelvis att självförverkligandet och resandet är viktiga saker att ha klarat av vid 35 års ålder. Kanske ligger tidsbegränsat utlandsarbete närmare till hands som praktisk möjlighet för unga kvinnor i åldern runt 20 år än för män i motsvarande ålder? Au pair-jobb och liknande utgör knappast ett alternativ i de yngre männens handlingsrepertoar. Kvinnorna i åldersgruppen 16–19 år visar också i större utsträckning än männen stort intresse för att bo i ett annat land än Sverige. Av kvinnorna kan 45 procent absolut tänka sig att bo i annat land under minst 6 månader medan 7 procent absolut inte kan tänka sig att göra detsamma. Av männen är 37 procent tveklöst positiva till utlandsboende och 15 procent är tveklöst negativa till detsamma.

För resandet och självförverkligandet kan de könsspecifika laddningarna vara starka. Det brukar påtalas att det i kvinnors självförverkligande ställs högre krav på sammanjämkning av olika intressen. Kvinnornas självförverkligande måste mer än männens hävdas och försvaras. Männen självförverkligande är mer taget för givet och märks därför inte på samma sätt som kvinnornas.

I den mån en grupps självförverkligande måste hävdas torde vissa kännetecken inom den aktuella gruppen få relativt stor betydelse. Geografisk rörlighet kan vara ett av många tecken i detta sammanhang. Bevisen på ett lyckat självförverkligande kan också vara av många olika slag, men en del är mer övertygande än andra.

Könsspecifika villkor fungerar som tecken. De vävs samman i könsövergripande och typiskt moderna betydelser. Ofta är dessa ambivalenta: bundenheten i ett familjeliv som del av ett indi-

viduellt självförverkligande; självständighet för att kunna binda sig i en kärleksrelation; geografisk rörlighet för att kunna uppleva en social platsbundenhet (för talande exempel i detta sammanhang, se Asplund, 1992).

Ja, själva ambivalensen i sig – en allmän kluvenhet – kännetecknar den moderna erfarenheten, kulturen och tidsandan. Föreställningar om framtiden närs i denna kluvna erfarenhet (se exempelvis Asplund, 1979 & Thörn, 1997).

En del av kluvenheten är motsättningen mellan den allmänna normen för en attityd och den attityd som man av funktionella och praktiska skäl "använder". Medvetenheten om just denna ambivalens kommer till uttryck i vardagligt tal. Vi säger exempelvis att "det är skillnad på teori och praktik". Vad man borde göra med hänsyn till ett överordnat kulturellt värde är inte alltid det man gör. Man säger en sak, men gör något annat, osv. Denna typ av kluvenhet kan bli påtaglig när det till exempel gäller förhållandet mellan arbete och fritid.

I en modern löntagarkultur torde både "arbete" och "fritid" generellt sett värderas högt. Attityden till arbete kommer därtill i det allmänna medvetandet att domineras av *skillnaden mellan* arbete och fritid. Just därför kan man också på ett meningsfullt sätt ställa enkätfrågor om arbete *kontra* fritid, exempelvis om man i framtiden helst vill ha mycket eller lite fritid respektive vill arbeta mycket eller lite.

Inom ramen för en löntagarkultur finns en kluvenhet till "arbete eller fritid" och samtidigt en ensidighet. Ensidigt tenderar arbete att ses som ett medel för mål på fritiden; kluvet tenderar arbetet att bli både en ära och en förbannelse. Det ska vara meningsfullt och gott, samtidigt som det ju inte är "något annat än ett arbete". Och ofta tar vi åtskillnaden mellan arbete och fritid för given.

Fritid och arbete behöver dock inte utgöra vare sig oförenliga eller kompletterande värden (för exempel se Eriksson, 1998; Jakobsen & Karlsson, 1993; Karlsson, 1992; Jakobsen, 1999). Den komplementära varianten lyder ungefär så här: Hoppas att jag får ett hederligt, trevligt och meningsfullt arbete som samtidigt ger mig mycket och innehållsrik fritid. Det oförenliga eller kontradiktoriska alternativet kan ta sig följande uttryck: Bara att jag får ett jobb så att jag tjänar tillräckligt bra för att kunna vara ledig så mycket som möjligt.

Arbetet kan i olika utsträckning endera vara ett mål i sig självt eller ett medel för att främst nå mål på fritiden. I den mån arbetet är ett mål i sig självt kan fritiden bli ett av medlen för att förverkliga drömmarna med ett arbete. I karriärinriktade jobb exempelvis kan därmed gränsen mellan arbete och fritid ofta bli oklar.

Bortom drömmar om en ideal mix av arbete och fritid kan vi finna föreställningar i vilka det saknas en typisk och tydlig skillnad mellan arbete och fritid. Sådana föreställningar kan för övrigt vara nästan omedvetna, alltså inte fullt ut formulerade eller färdigtänkta. Den som exempelvis "lever för sitt företag", eller som när en dröm om ett företagsliknande projekt reflekterar inte nödvändigtvis i termer av mer eller mindre fritid i förhållande till mer eller mindre arbete. Livet blir snarare ett enda och bestämt av det man brinner för. Och här kan det *praktiska framtidsmedvetandet* vara en sak, medan det *deklarerade medvetandet* är ett annat. Man kan alltså instämma i en gemensam och allmän arbets-/fritidsideologi, men samtidigt, när det väl kommer till kritan, styras av en helt annan förståelse- eller referensram. Den *allmänna* attityden (beredskapen för ett beteende) avspeglas inte alltid i den *specifika* situationen.

Allt detta kan synas självklart för somliga. Men jag tror ändå att det kan vara värt att påpeka, i synnerhet med tanke på nästa avsnitt.

Allmän och specifik framtid

I denna värderingsstudie frågar vi bland annat den yngre åldersgruppen, 16–19-åringarna, inom vilka sektorer de kan tänka sig att jobba i framtiden. Till vilka arbetsområden säger de ja? Till vilka säger de nej? Och till vilka är de kluvna? Här handlar det på ett sätt om ställningstaganden till en mycket specifik framtid. Samtidigt kan vi anta att attityden till ett specifikt framtidsområde är en del av en mer allmän "hållning". Framtiden är både allmän och specifik. Den allmänna framtidens funktion kommer att diskuteras avslutningsvis. Men låt oss först betrakta några av de specifika framtidsområden som hör till den allmänna framtidens stöttepelare.

Tydliga skillnader mellan könen finns för yrkesområdena vård/omsorg, industri/tillverkning respektive byggnation. Traditionellt sett kvinnliga samhällssektorer kontrasteras mot traditionellt manliga yrkesområden.

Vi kan särskilt observera hur andelen ambivalenta av män/kvinnor relativt sett minskar inom vård/omsorg och byggnation. Observera även att förhållandevis få visar intresse för offentlig förvaltning. Detta gäller bägge könen i ungefär lika mån (männen 11 procent, kvinnorna 15 procent). Vilka bibetydelser de två begreppen offentlig och förvaltning bär med sig kan vi här endast spekulera i: Kontorsarbete? Tjänstemannavälde? Byråkrati? Ingen betydelse alls?

Tabell 6 Andel män/kvinnor som i olika grad kan tänka sig att jobba inom olika samhällssektorer, 16–19 år, 2002, procent

Samhällssektor		Män	Kvinnor	Totalt
Vård/omsorg	Ja	10	30	20
	Nej	61	35	47
	Ambivalent	29	35	39
Undervisning	Ja	19	21	20
	Nej	42	34	37
	Ambivalent	39	45	42
Industri/tillverkning	Ja	24	6	15
	Nej	30	54	43
	Ambivalent	45	40	42
Byggnation	Ja	21	5	12
	Nej	32	70	52
	Ambivalent	48	25	36
Offentlig förvaltning	Ja	11	15	13
	Nej	35	32	33
	Ambivalent	54	53	54

Kommentar: (N=653) på en 7-gradig skala: Ja=6–7, Nej=1–2, Ambivalent=3–5.

Språkliga beteckningar av till synes allmän karaktär ges könsspecifika och bestämda innebörder. Beteckningar blir konkreta, dvs. tankeväckande och komplexa trots – eller tack vare – att de i sig själva är allmänna, abstrakta och "tomma". En och samma beteckning kan tilldelas en mängd olika, delvis kända och delvis okända, specifika innebörder. Attityderna till ett specifikt uttryck, en viss term, eller en bestämd beteckning styrs samtidigt av dess allmänna egenskap. Framtiden är *både* allmän och specifik. Framtidsfrågor i en enkät handlar både om vissa bestämda områden och om framtiden i en obestämd form eller bemärkelse. Attityder till specifika framtidsområden *indikerar* tillsammans en allmän attityd till framtiden. Och omvänt, den allmänna attityden *avspeglas* i specifika ställningstaganden. Bland annat därför kan samvariationer uppstå mellan "målbilder" (se Ungdomsstyrelsen, 1998, s. 108). Vissa attityder bildar tillsammans över- och underordnade strukturer av livsinställningar. Vissa av dem är klassbundna, andra beroende av ålder eller kön osv.

Vidare kan vi anta att en allmän framtidsattityd indikeras respektive avspeglas i andra attitydsammanhang än framtiden. "Framtidssammanhanget" i betydelsen "ett sammanhang av attityder" fyller sålunda en funktion i ett större sammanhang av föreställningar och livshållningar. Ett sammanhang "förskjuts" *till* eller "sugs upp" *i* ett annat. Exempelvis tycks den allmänna benägenheten att bejaka framtiden komma till uttryck i en allmän livstillfredsställelse. Starka statistiska samband har visat sig mellan hur man upplever livskvalitet och hur optimistiskt man ser på framtiden (se Ungdomsstyrelsen, 1998, s. 48).

Den allmänna framtidsattitydens funktion

Ungefär en fjärdedel (24 procent) av ungdomarna, i åldern 16–19 år, hävdar att de är "mindre nöjda" med livet i dess helhet just nu; övriga (76 procent) anger att de är "nöjda" med livet i dess helhet just nu³. Den allmänna tillfredsställelsen med livet kan vi samtidigt förmoda avspeglar sig i den allmänna inställningen till framtiden.

Tabell 7 Allmän framtidsinställning och livstillfredsställelse⁴, 16–19 år, 2002 (1997), procent

	Livstillfredsställelse		
	Nöjda	Mindre nöjda	Totalt
Allmän framtidsinställning			
Optimistisk	86 (65)	60 (14)	78 (79)
Pessimistisk	14 (11)	40 (10)	22 (21)
Totalt	100 (76)	100 (24)	(100)

Kommentar: Värde 1–4=Mindre nöjd och 5–7=Nöjd på en 7-gradig skala där 1=Helt missnöjd till 7=Helt nöjd. Jämförelsetal (samtliga 16–29 år) från 1997 inom parentes. Allmän framtidsinställning: 7-gradig skala: 5–7=optimistisk, 1–4 pessimistisk.

Sålunda tycks den allmänna livstillfredsställelsen samvariera med graden av framtids-optimism. Här kan då tilläggas att av de nöjda är 30 procent mycket optimistiska i synen på den egna framtiden; av de mindre nöjda är endast 6 procent mycket optimistiska.

Grundmönstret i tabell 7 kvarstår om vi som allmän framtidsattityd betraktar i vilken utsträckning man bejakar specifika framtidsalternativ, som de i tabell 6⁵.

I gruppen nöjda finner vi en större andel ungdomar med en bejakande framtidsattityd, skillnaden mellan de nöjda och de mindre nöjda motsvarar 10 procentenheter. Av de mindre nöjda utgör "skeptikerna" närmare en tredjedel, medan endast ungefär var sjätte nöjd ungdom är mer allmänt skeptisk till framtida arbetsalternativ. Inte helt oväntat förefaller sålunda den allmänna benägenheten att svara positivt på framtidsfrågor vara relaterad till en allmän upplevelse av tillfredsställelse/otillfredsställelse. Samtidigt kan vi konstatera hur vi med ovanstående konstruktion får sex typgrupper:

1. Nöjda optimister som alltså är bejakande och nöjda (19 procent)
2. Missnöjda optimister som är bejakande men mindre nöjda (4 procent)
3. Tvehågsna nöjda (46 procent)
4. Tvehågsna missnöjda (14 procent)
5. Nöjda pessimister som alltså är skeptiska men nöjda (11 procent)
6. Missnöjda pessimister (6 procent).

Tabell 8 Allmän attityd till framtidsalternativ och livstillfredsställelse, 16–19 år, 2002 (1997), procent

Allmän framtidsinställning	Livstillfredsställelse		
	Nöjda	Mindre nöjda	Totalt
Bejakande ⁶	25 (19)	15 (4)	(23)
Ambivalent ⁷	60 (46)	58 (14)	(60)
Skeptisk ⁸	15 (11)	27 (6)	(17)
Totalt	100 (76)	100 (24)	(100)

Kommentar: (N=735) Kommentar: Värde 1–4=Mindre nöjd och 5–7=Nöjd på en 7-gradig skala där 1=Helt missnöjd till 7=Helt nöjd. Jämförelsetal (samtliga 16–29 år) från 1997 inom parentes.

I den första och sjätte gruppen är attitydkomplexen identiska. I funktionstermer kan vi uttrycka det som att livstillfredsställelsen tenderar att legitimeras av framtidsattityden. Det omvända kan också gälla. En positiv inställning ges existensberättigande av en endera underförstådd eller överordnad allmän nöjdhet.

Den andra respektive den femte gruppen, nöjda pessimister och missnöjda optimister, kan framstå som självmotsägelser. Den logiska självmotsägelsen upplöses emellertid om vi väljer att se de kontradiktoriska attitydsammanhangen ("framtiden" och "livet i sin helhet just nu") som ömsesidigt funktionella "system". Även i motsägelsen (inkongruensen) mellan attitydsammanhang kan vi tänka oss en legitimeringsfunktion. Tillfredsställelse eller optimism efter en dimension kan "bära upp" en skepsis eller pessimism efter en annan dimension. Inkongruenser kan också fungera kompenserande i det att "negativt"/"positivt", "högt"/"lågt", "bra"/"dåligt" osv. genom att

komma till uttryck på ett område inte "behöver" komma till uttryck på ett annat. "Kompenserande funktion" betyder då att det i undersökningsgruppen finns en *maskerad förskjutningstendens*. Svar på en typ av frågor är samtidigt, men på "ett annat sätt", svar på andra frågor. Själva förskjutningstendensen, slutligen, kan i sig bidra till *överskridandet* i praktisk handling. Missnöjda optimister kan handla *som om* de vore tillfreds. Nöjda pessimister kan mycket väl bete sig *som om* framtiden hade allt att erbjuda. På motsvarande vis kan vi tänka oss hur ambivalens exempelvis å ena sidan tenderar att maskera nöjdhet och hur missnöje å andra sidan kan maskera ambivalens. Sorger är inte sällan förtäckta välsignelser. En dyster eller ambivalent framtidssyn kan bidra till en välsignelse *sedan*.

Som antydde inledningsvis, det sociala livets olika tempus betingar (är förutsättningen för) varandra ömsesidigt på ett motsägelsefullt sätt.

Noter

¹ För livscykel förklaringar, se Ny tid. Nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro. Ungdomsstyrelsens utredningar 10, 1998, s. 40. För klassförklaringar, se a: 52.

² Tankegången illustreras i viss mån även av resultat från 1998. (Se Ungdomsstyrelsen, 1998, s. 108f.)

³ Fråga 27: N=180 (24,5 procent), Ntot=735 (100 procent); 7-gradig skala: 1=helt missnöjd, 7=helt nöjd, 1-4=mindre nöjd, 5-7=nöjd. Resultaten överensstämmer med motsvarande undersökning år 1997 (Ungdomsstyrelsen, 1998, s. 49).

⁴ Livstillfredsställelse, fråga 27: N (mindre nöjda)=180 (24,5 procent), N (nöjda)=555; 7-gradig skala: 1=helt missnöjd, 7=helt nöjd, 1-4=mindre nöjd, 5-7=nöjd. Allmän framtidsinställning, fråga 52; 7-gradig skala: 5-7=optimistisk, 1-4=pessimistisk. Procenttalen i parentesen är från undersökningen 1997 (Ungdomsstyrelsen, 1998, s. 49).

⁵ Se tabell 6. I denna redovisas 5 av totalt 13 arbetsområden.

⁶ Bejakande="ja" (=6-7 på 7-gradig skala) till minst 6 av 13 framtidsalternativ, se tabell 6.

⁷ Ambivalent=varken "ja" eller "nej" till minst 6 av 13 framtidsalternativ ("ja"=6-7/"nej"=1-2 på 7-gradig skala, se tabell 6).

⁸ Skeptisk="nej" till minst 6 av 13 framtidsalternativ, se not 7 och 8 samt tabell 6.

Referenser

- Andersson, Å. E., Fürth, T., & Holmberg, I. (1997). *70-talister: Om värderingar förr, nu och i framtiden*. Stockholm: Natur och kultur.
- Asplund, J. (1979). *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber.
- Asplund, J. (1992). *Storstäderna och det forteanska livet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
Dagens Nyheter 2002-08-24
- Eriksson, B. (1998). *Arbetet i människors liv*. Göteborg: Göteborgs universitet (diss.).
- Heidegger, M. (1934). *Sein und Zeit*. Frankfurt a.M.: Verlag G. Schulte Bulmke.
- Jakobsen, L., & Karlsson, J. Ch. (1993). *Arbete och kärlek. En utveckling av livsformsanalys*. Lund: Arkiv.
- Jakobsen, L. (1999). *Livsform, kön och risk. En utveckling och tillämpning av realistisk livsformsanalys*. Lund: Arkiv.
- Jerkeby, S. (1998). *Slutna cirklar. Om civila motståndsrörelser i Norge och Danmark 1940-1945*. Stockholm: Försvarshögskolan (diss.)
- Jerkeby, S. (2001). *Det motsägelsefulla tillits-sammanhanget*. I G. Aronsson & J. Ch. Karlsson, (Red.), *Tillits ansikten*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, J. Ch. (1992). *Arbete, immateriell produktion och sociala relationer, I Sociologisk forskning, 1, 47-57*.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
Svenska Dagbladet 2002-08-24
- Ungdomsstyrelsen (1998). *Ny tid - Nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro*. Ungdomsstyrelsens utredningar 10. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Thörn, H. (1997). *Modernitet, sociologi och sociala rörelser*. Göteborg: Göteborgs universitet (diss.).
- Ziehe, T. (1986). *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts.
- Ziehe, T. (1993). *Självrefererandet kan inte undvikas. Några effekter av undervisningens rationaliseringar*, I J. Fornäs m.fl. (Red.), *Ungdomar i skilda sfärer*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Ziehe, T. (1994). *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Regeringsuppdraget

Kapitel 15

Bakgrund

Redan i den attityd- och värderingsstudie som genomfördes 1993 och rapporterades i *Ungdomars välfärd och värderingar* SOU 1994:73 nämns några viktiga förklaringar till varför det är viktigt med en återkommande värderingsundersökning för att få kunskap om ungdomars levnadssituation och värderingar. De senaste årens snabba samhällsutveckling innebär att livsvillkoren för ungdomsgenerationerna förändrats på ett genomgripande sätt. Den generation som idag står i porten till vuxenlivet har i viktiga avseenden helt andra erfarenheter än deras föräldrar. Samhällets förändringar innebär nya möjligheter men också nya problem. Förutsättningarna för att etablera sig i vuxenlivet har förändrats, både när det gäller utbildning, bostad, familjebildning och arbete.

Vi behöver bättre kunskap om ungdomsgenerationens livsvillkor, om olika generationers livsvillkor och om de värderingsförskjutningar som sker mellan generationerna.

Grunden för en sådan kunskapsinhämtning lades 1992–1994 i *Ungdomars välfärd och värderingar* och var en viktig investering för framtiden. Att kartlägga samhällsförändringar eller att spåra eventuella värderingsförskjutningar låter sig inte göras genom enstaka studier utan det måste finnas möjlighet till jämförelser över tid.

År 1993 tillkallade regeringen en särskild utredare om ungdomars levnadsvillkor och framtidsutsikter (Generationsutredningen dir. 1992:107) i syfte att belysa ungdomars levnadsvillkor och lägga förslag till åtgärder som kan underlätta ungdomars etablering i samhället. Samtidigt fick Barn- och ungdomsdelegationen

som var rådgivande organ till regeringen i frågor som rörde unga människors uppväxtvillkor (dir. 1992:15) regeringens uppdrag att ta initiativ till en studie om attityd- och värderingsförändringar i ungdomsgenerationen. Detta resulterade i ovan nämnda Statliga offentliga utredning, SOU 1994:73.

År 1997 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag att i samarbete med ovan nämnda Barn- och Ungdomsdelegation göra en andra attityd- och värderingsstudie som resulterade i rapporten *Ny tid – nya tankar, Ungdomars värderingar och framtidstro* (Ungdomsstyrelsens utredningsserie nr. 10, 1998).

År 2001 uppdrogs så Ungdomsstyrelsen att göra en tredje undersökning, *De kallar oss unga, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsundersökning 2003*, att återrapportera till regeringen den sista april 2003. Huvudfokus ligger på jämförelser mellan generationer, olika ungdomsgrupper och med de tidigare undersökningarna. En tredjedel av frågorna är desamma som i tidigare studier.

Arbetsmodell

Ungdomsstyrelsen har genom hela arbetet strävat efter att undersökningen skall hålla en hög kvalitet. Myndigheten har därför använt referensgrupper för behovsanalys och kunskapsinhämtning.

Ungdomsstyrelsen har vid ett flertal tillfällen tillkallat en referensgrupp av myndigheter, dels som intressenter för undersökningen men också för att hjälpa till med att upptäcka eventuella brister i undersökningens upplägg. Ungdomsstyrelsen ville att undersökningen

skulle kunna ge ett så brett underlag som möjligt för analys av specifika områden. Många myndigheter gör egna undersökningar om sina specialområden och det framkom att vad som saknas är just en heltäckande, riksomfattande återkommande undersökning som ger möjlighet att analysera olika grupper i samhället, unga, äldre, storstad, glesbygd etcetera. Ungdomsstyrelsen har lagt stor vikt vid att materialet skall vara representativt för hela Sverige, och att många olika undergrupper förutom kön och ålder skall kunna analyseras.

För att säkra kvaliteten i undersökningen har Ungdomsstyrelsen också knutit till sig en forskargrupp. Forskargruppen har varit delaktig genom hela arbetet med undersökningens upplägg, enkätens innehåll och slutligen även i rapporten. Forskarna har deltagit efter intresse, men tillfrågats efter kompetens inom olika för unga högst väsentliga områden; fritid, familj, arbete, politik, hälsa och framtid.

Ungdomsstyrelsen har också i sin undersökning lagt stor vikt vid undersökningens genomförande, och har strävat efter största möjliga kvalitet. Statistiska centralbyrån, SCB, har genomfört undersökningen på vårt uppdrag.

Klargöranden och gränsdragningar

Vissa gränsdragningar har fått göras under arbetets gång. Tack vare Valfärdsbokslutet och framförallt delrapporten Barn och ungdomars välfärd har Ungdomsstyrelsen haft ett gott underlag för de samhällsförändringar som skett under nittioalet och den effekt detta fått på ungas levnadsvillkor.

För att behålla jämförbarheten med tidigare undersökningar har vi valt att förändra undersökningens urval så litet som möjligt. Vi valde dock att öka andelen äldre något för att under-

lätta analys. Det glapp som finns i urvalet 16–29 år och 35–74 år har även funnits i tidigare urval. Motivet till detta har varit att tydligt särskilja en ungdoms- och en vuxengrupp.

Referenslista till

De kallar oss unga

- Andersson Berglund, T. (2001). *Attityder till arbete i Väst-europa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder*. Göteborg: Department of Sociology, Göteborg University.
- Andersson, Å.E., Fürth, T., & Holmberg, I. (1994/97). *70-talister. Om värderingar förr, nu och i framtiden*. Natur och Kultur.
- Andersson, B.E. (1982). *Generation efter generation*, Stockholm: Liber.
- Arbetskraftsundersökningen, AKU SCB (2000).
- Barnafödandet i fokus - från befolkningspolitik till ett barnvänligt samhälle. (2001). Socialdepartementet, Ds 2001:57 Fritzes
- Bjurström, E. (1997). *Högt & lågt, smak och stil i ungdomskulturen*, Boréa.
- Bourdieu, P. (1993). *Kultursociologiska texter*, Salamanders förlag.
- Bunar, N., & Trondman, M. (2001). *Varken ung eller vuxen*. Atlas förlag.
- Carle, J. (2000). *Opinion och aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö*. Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet.
- Eiser, J.R. (1994). *Social Psychology. Attitudes, Cognition and Social Behaviour*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksson, E.H. (1968/1971). *Ungdomens identitetskriser*, Natur och Kultur.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behaviour*. Reading, Massachusetts, Addison-Wesley.
- Giddens, A. (1994). *Sociologi 1*, Studentlitteratur.
- Hagström, T., & Sconfienza, C. (1996). *Ingenjörers värderingar och förhållningssätt till arbete och yrke*, Arbetslivsinstitutet: Stockholm.
- Hogg, M.A., & Vaughan G. M. *Social Psychology* (1998) Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall.
- Högskoleverket, HSV, Årlig statistik, www.hsv.se (2001).
- Högskoleverket. (2001). *Studenterna i Sverige – om livet och tillvaron som student vid sekelskiftet 2000*. Högskoleverkets rapportserie 2001:26R.
- Inglehart R. (1977). *The Silent Revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton University Press: Princeton.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton & New Jersey: Princeton University Press
- Inglehart, R. (1997). *Modernisation and Post-modernisation: Cultural, Economic, and Political Change in 43 societies*, Princeton & New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (2000). "Globalization and post-modern values". In *Washington Quarterly* 2000-01-23, s. 215-228, Washington
- Jegers, I., & Lindgren, M. (1992). *Morgondagens värderingar. För dig som tänker vara med bortom sekelskiftet*. Konsultförlaget.
- Knocke, W., & Hertzberg, F. (2000) *Mångfaldens barn söker sin plats. En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund*. Svartvitts förlag.
- Land du välsignade?* (2001). SOM nr 26, Göteborgs Universitet.
- Layder, D. (1994). *Understanding social theory*. London: SAGE publications.
- Lipset, S.M. (1966) *Den politiska människan*, Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Lundberg, S. (1993). *68:or. En politisk generation*, Symposium.
- Lyons, W. (1995) *Approaches to intentionality*, Oxford: Clarendon Press.
- Mannheim, K. (1952). "The Problem of Generation." In *Essays on the Sociology of Knowledge*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Mead, G.H. (1969). *Mind, Self and Society*, Chicago.
- Ny tid – Nya tankar. Ungdomars värderingar och framtids-tro*. (1998). Ungdomsstyrelsens utredningar 10.

- Öckert, B. (2003). *Do university enrollment constraints affect education and earnings?* HSV.
- Oscarsson, H. (Red.), (2002). *Spår i framtiden*, SOM nr 28, Göteborgs Universitet.
- På tal om flickor.* (2002). Interaktionsverkets rapportserie 2000:6.
- Rekordsiffra: Nära hälften börjar på högskolan – Kalmar, Uppsala och Kronoberg i topp.* Pressmeddelande 2003-01-22, HSV.
- Riley, M., Foner, A., & Waring, J. (1988). "Sociology of Age", In N. Smelser (Ed), *Handbook of Sociology*, Newbury Park, Beverly Hills, London & New Delhi: Sage publications.
- SCB (2001). www.scb.se.
- Sernhede, O. (1995). *Modernitet, adolescens & kulturella uttryck*, Göteborg. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs Universitet.
- Socialstyrelsen (2001). *Social rapport 2001*.
- Socialstyrelsen (2001). *Folkhälsorapport 2001*.
- SOU 1994:73. *Ungdomars välfärd och värderingar* (1994). Rapport till Barn- och Ungdomsdelegationen och Generationsutredningen, Stockholm: Fritzes.
- SOU 1999:132. *Valdeltagande i förändring* (1999). Demokratiutredningen Forskarvolym XII, Stockholm: Elanders.
- Statsliggaren (2002).
- Stahlberg, D., & Frey, D. (1996). "Attitudes: Structure, Measurement and Functions". In M. Hewstone, W. Stroebe & G. Stephenson (Eds.), *Introduction to Social Psychology*, London: Blackwell Publishing.
- Svallfors, S. (1996). *Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige*, Boréa.
- Ungdomsstyrelsen (1998). *Ny tid – Nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro*, Ungdomsstyrelsen.
- Välfärdsbulletinen (2002), 2002:1, SCB.
- Weber, M. (1978). *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Argos.
- Zetterberg, H. (1984). *Det osynliga kontraktet. En studie i åttioalets arbetsliv*. SIFO.
- Åberg, R. (Red.), (1990) *Industrisamhälle i omvandling. Människor, arbete och socialt liv i en svensk industristad från femtiotal till åttiotal*. Carlssons förlag.

Enkät

Hjälp oss att underlätta bearbetningen av Dina svar

Markeringarna kommer att läsas optiskt i en s.k. Skanner. Det är därför viktigt att tänka på följande när Du besvarar frågorna!

Bästa sätt att markera

- Använd kulspetspenna, svart eller blå.
- Markera om möjligt *innanför* rutorna

Så här

Inte så här

- Om Du *ångrar* Dig och behöver *ta bort* Ditt kryss, täck hela rutan

Så här

Egen text

Om Du vill skriva mer text än vad som får plats på de anvisade raderna eller om Du vill förklara/förtydliga något:

- Skriv inte mellan eller i närheten av svarsrutorna
- Skriv i stället på eventuell kommentarsida

Först...

1. Är du man eller kvinna?

☐ Man ☐ Kvinna

2. Hur gammal är du?

år

Boende

3. Var är du och dina föräldrar födda?

När vi ställer frågor om dina föräldrar vill vi att du ska tänka på dina biologiska föräldrar, eller om du är adopterad, på dina adoptivföräldrar.

Jag

☐ Sverige
☐ Norden
☐ Övriga Europa
☐ Utanför Europa

Mamma

☐ Sverige
☐ Norden
☐ Övriga Europa
☐ Utanför Europa

Pappa

☐ Sverige
☐ Norden
☐ Övriga Europa
☐ Utanför Europa

4. Fram tills du blev 16 år – bodde du tillsammans med båda dina föräldrar hela tiden?

- ☐ Ja, jag bodde med båda föräldrarna hela tiden / lika mycket hos båda föräldrarna
☐ Nej, jag bodde mest hela tiden hos mamma
☐ Nej, jag bodde mest hela tiden hos pappa
☐ Nej, bodde mest hela tiden hos andra

5. Hur gammal var du när du första gången flyttade från ditt föräldrahem och bodde borta minst 6 månader?

- ☐ Jag flyttade hemifrån första gången när jag var år
☐ Jag bor kvar i föräldrahemmet
☐ Inte aktuellt

6. Har du någon gång flyttat tillbaka till ditt föräldrahem för en period av minst 6 månader?

- ☐ Ja
☐ Nej
☐ Har aldrig flyttat hemifrån

7. Hur bor du nu?

- ☐ Småhus (villa, kedjehus eller radhus som du/ni äger eller har som bostadsrätt)
☐ Bostadsrättslägenhet i flerfamiljshus
☐ Hyreslägenhet i flerfamiljshus
☐ Studentlägenhet
☐ Andrahands boende
☐ Inneboende
☐ Annat boende

8. Tror du att du kommer att flytta från orten under de närmaste åren?

- ☐ Ja
☐ Nej
☐ Vet inte

Om Ja. Varför skulle du i så fall göra det?

Flera svarsalternativ är möjliga!

- ☐ Nej, kommer inte att flytta
☐ Ja, ont om arbetstillfällen
☐ Ja, för att byta arbetsplats
☐ Ja, inga möjligheter att studera vidare
☐ Ja, vill flytta till partner som bor på annan ort
☐ Ja, vill byta miljö
☐ Ja, ont om bostäder
☐ Ja, vill flytta av andra skäl

9. Var känner du att du mest av allt hör hemma? Ange bara ett svar!

- ☐ I den stad eller kommun där du bor
☐ I den stad eller kommun där du är född
☐ I den landsdel där du bor
☐ I Sverige
☐ I det land där du är född om det är ett annat land än Sverige
☐ I Norden
☐ I Europa
☐ I annan världsdel
☐ I hela världen

10. Skulle du vilja flytta från Sverige och bo i ett annat land under minst 6 månader?

- ☐ Ja, absolut
☐ Ja, kanske
☐ Nej
☐ Vet inte

Om Ja. Varför skulle du göra det?

Flera svarsalternativ är möjliga!

- ☐ Arbeta
☐ Studera
☐ Semestra, "luffa runt"
☐ Arbeta med biståndsarbete/volontärarbete
☐ Annat
☐ Vet inte

11. Har du planer på att flytta från Sverige och bosätta dig mera permanent utomlands?

- ☐ Ja
☐ Nej

Om Ja. Vart skulle du då vilja flytta?

Flera svarsalternativ är möjliga!

- ☐ Norden
☐ Europa
☐ Nordamerika
☐ Övriga världen

12. Hur stor samhörighet känner du med följande grupper av människor?

	0. Mycket liten samsörighet					10. Mycket stor samsörighet					11. Inte aktuellt	
Markera ett svar per rad.	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Alla som är födda i samma land som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som bor i samma bostadsområde som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som bor i samma kommun som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som bor i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som bor i Norden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som bor i Europa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som bor utanför Europa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som har samma tro som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som har samma politiska värderingar som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som har samma yrke som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som har samma intressen som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som har samma ålder som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla som har samma kön som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Utbildning

13. Vad har du själv och dina föräldrar för högsta avslutad utbildning?

Jag

- ☐ Folkskola, real, grund
- ☐ Tvåårigt gymnasium
- ☐ Treårigt gymnasium
- ☐ Högskola/ universitet, mindre än tre år
- ☐ Högskola/ universitet, mer än tre år
- ☐ Annan utbildning
- ☐ Vet inte, inte aktuellt

Mamma

- ☐ Folkskola, real, grund
- ☐ Tvåårigt gymnasium
- ☐ Treårigt gymnasium
- ☐ Högskola/ universitet, mindre än tre år
- ☐ Högskola/ universitet, mer än tre år
- ☐ Annan utbildning
- ☐ Vet inte, inte aktuellt

Pappa

- ☐ Folkskola, real, grund
- ☐ Tvåårigt gymnasium
- ☐ Treårigt gymnasium
- ☐ Högskola/ universitet, mindre än tre år
- ☐ Högskola/ universitet, mer än tre år
- ☐ Annan utbildning
- ☐ Vet inte, inte aktuellt

Arbete

14. Till vilken kategori hör det yrke som dina föräldrar har/hade?

Mamma

- ☐ Arbetare
- ☐ Lägre tjänsteman
- ☐ Högre tjänsteman
- ☐ Företagare, jordbrukare, frilans
- ☐ Hemarbetande
- ☐ Vet inte

Pappa

- ☐ Arbetare
- ☐ Lägre tjänsteman
- ☐ Högre tjänsteman
- ☐ Företagare, jordbrukare, frilans
- ☐ Hemarbetande
- ☐ Vet inte

15. Vilken är din nuvarande sysselsättning?

Du kan ge flera svar. Om du studerar vill vi att du markerar om du studerar på t.ex. gymnasiet eller högskolan.

Hel-/Deltid

☐	☐	Fast anställning
☐	☐	Tillfällig anställning
☐	☐	Egen företagare
☐	☐	Föräldraledig
☐	☐	Pensionerad
☐	☐	Sjukskriven/långtidssjukskriven
☐	☐	Arbetsmarknadsprogram
☐	☐	Arbetslös
☐	☐	Militär- eller civiltjänstgöring
☐	☐	Arbetar i eget hushåll
☐	☐	Annat
☐	☐	Studerande

Jag studerar på...

☐	grundskola
☐	gymnasium
☐	högskola/universitet
☐	annat

16. Vad kallas det yrke/den befattning du har på arbetsplatsen?

Beskriv kortfattat arbetsuppgifterna.

Om du inte arbetar just nu, ange vad som gällde för ditt senaste jobb.

Om du arbetar, är pensionär, föräldraledig, eller sjukskriven vill vi gärna att du berättar vilket yrke du har/hade.

☐ ☐ Ifylls av SCB

Yrke/befattning:.....

.....

Arbetsuppgifter:.....

.....

Skriv t.ex. "högstadielärare" istället för bara "lärare" eller "datakonsult" istället för "konsult".

☐ Har ännu inte haft något jobb.

17. Ungefär hur stor var din årsinkomst 2001 innan skatten var betald?

Med årsinkomst menar vi summan av lön, studiemedel, bostadsbidrag, arbetslöshetssättning, socialbidrag, pension etc.

☐	0 – 100 000 kr
☐	100 001 – 200 000 kr
☐	200 001 – 300 000 kr
☐	300 001 – 400 000 kr
☐	Mer än 400 000 kr

18. Hur viktiga är följande egenskaper i ett arbete för att du ska vara intresserad av det?

	Inte alls viktigt					Mycket viktigt	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Alla som bor i samma bostadsområde som du	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anställningen är fast (tillsvidare anställning)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbetet är på hemorten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det finns goda möjligheter att kombinera arbete med hem, barn och fritid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att arbetet sker i team	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är trevliga arbetskamrater	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är en bra chef/ledning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbetet stämmer överens med din utbildning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att det finns bra möjligheter att knyta internationella kontakter och resa utomlands	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är intressanta arbetsuppgifter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är ansvarsfulla arbetsuppgifter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är omväxlande arbetsuppgifter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det finns goda möjligheter till utbildning och utveckling i yrket	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det finns goda möjligheter till personlig utveckling	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det finns goda möjligheter att göra karriär, bli chef	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är en bra lön och löneutveckling	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
God arbetsmiljö	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är en jämn könsfördelning på arbetsplatsen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att du bidrar med något som är viktigt för andra	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Om du inte har barn:

19.a Tror du att dina möjligheter till karriär och löneutveckling kan komma att påverkas, positivt eller negativt, om du får barn?

- ☐ Påverkas positivt
- ☐ Förändras inte
- ☐ Påverkas negativt
- ☐ Vet inte / inte aktuellt

Om du har barn:

19.b Tror du att din karriär och din löneutveckling har påverkats eller kommer att påverkas, positivt eller negativt, av att du fått barn?

- ☐ Påverkas positivt
- ☐ Förändras inte
- ☐ Påverkas negativt
- ☐ Vet inte / inte aktuellt

20. Har du varit ofrivilligt arbetslös någon gång?

- ☐ Nej, aldrig
- ☐ Ja, under en kort period
- ☐ Ja, under flera korta perioder
- ☐ Ja, jag har varit långtidsarbetslös (mer än 6 månader)

Familj

21. Bor du idag ensam eller tillsammans med någon/några?

Flera svarsalternativ är möjliga!

- ☐ Ensam
- ☐ Tillsammans med partner/maka/make/sambo
- ☐ Tillsammans med föräldrar
- ☐ Tillsammans med egna barn
Antal: st
- ☐ Tillsammans med partners barn
Antal: st
- ☐ Tillsammans med syskon
- ☐ Tillsammans med andra

22. Har du några barn som du inte bor tillsammans med?

Räkna även med vuxna barn som inte längre bor hemma.

- ☐ Nej
- ☐ Ja, ett
- ☐ Ja, två
- ☐ Ja, tre eller fler

23. Vad tycker du om följande påståenden?

	Instämmer inte alls					Instämmer helt	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Att skaffa barn är en av meningarna med livet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Äktenskapet är en omodern institution	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alla småbarnspappor bör ta föräldraledigt under minst två månader	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barn behöver ett hem med både pappa och mamma för att växa upp lyckliga	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att vara hemarbetande är lika tillfredsställande för en kvinna som att yrkesarbeta	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ett barn i förskoleåldern mår bäst av att pappa är hemma hela dagarna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ett barn i förskoleåldern mår bäst av att mamma är hemma hela dagarna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Båda föräldrarna bör bidra till familjens försörjning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Livskvalité

24. Motsvarar ditt liv idag dina förväntningar?

Svara med hjälp av nedanstående skala!

Motsvarar
inte alls

Motsvarar
helt

1	2	3	4	5	6	7
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. Vad ger ditt liv mest mening?

Välj ett alternativ!

- ☐ Arbete
- ☐ Studier
- ☐ Fritid
- ☐ Familj
- ☐ Vänner

26. Hur viktigt anser du att följande saker är för dig just nu?

	allra viktigaste	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte viktigt	Inte aktuellt
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5
Bilda hem, skaffa barn	☐	☐	☐	☐	☐
Skaffa sig ekonomisk trygghet, fast arbete	☐	☐	☐	☐	☐
Nå god ställning i yrket (bra inkomst, chefspost, egen företagare eller dyl.)	☐	☐	☐	☐	☐
Ha en god ställning i samhället (bli berömd och omtalad i tidningarna, tillhöra samhällets högre skikt, få förtroendeposter)	☐	☐	☐	☐	☐
Skapa en god framtid för barnen	☐	☐	☐	☐	☐
Ha fritid och utnyttja den	☐	☐	☐	☐	☐

27. Är du nöjd eller missnöjd med...?

	1. Helt missnöjd					7. Helt nöjd	8. Inte aktuellt	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7	8
Ditt nuvarande arbete	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Relationen till dina föräldrar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Relationen till din partner/maka/make/sambo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Relationen till dina barn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dina vänner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Din hälsa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Din ekonomi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Din bostad	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Din utbildning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Din fritid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Den plats/ort du bor på	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Livet i sin helhet just nu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det svenska samhället idag	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

28. Vilka av följande saker har du tillgång till privat?

- ☐ Bil
- ☐ Fritidshus
- ☐ Segel- eller motorbåt
- ☐ Motorcykel/snöskoter
- ☐ Dator med Internetuppkoppling
- ☐ Morgontidning

29. Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?

Svara med hjälp av nedanstående skala!

Det går inte att
lita på människor

Det går att lita
på människor

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

30. När tycker du man är vuxen?

Instämmer
inte alls

Instämmer
helt

Markera ett svar per rad.

	1	2	3	4	5	6	7
När man blir myndig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man flyttar hemifrån	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man blir sambo (gifter sig)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man får barn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man vet vad man vill med sitt liv	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man försörjer sig själv	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man är klar med sin utbildning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man hittat sin identitet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
När man tar ansvar för sina egna beslut	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

31. Nu kommer påståenden om hur du upplever din egen livssituation.

Svara genom att kryssa för den siffra på skalan som tycker mest liknar din åsikt.

Instämmer
inte alls

Instämmer
helt

Markera ett svar per rad.

	1	2	3	4	5	6	7
Jag upplever att jag har goda möjligheter att påverka min egen livssituation	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag känner mig delaktig i det svenska samhället	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Samhället tar tillvara min kunskap och förmåga på ett bra sätt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Politik

32. Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast idag?

Ange högst tre frågor/samhällsproblem!

1.
.....
2.
.....
3.
.....

33. Hur pass intresserad är du i allmänhet av...

...politik?

- ☐ Mycket intresserad
☐ Ganska intresserad
☐ Inte särskilt intresserad
☐ Inte alls intresserad

...politiska förhållanden ute i världen?

- ☐ Mycket intresserad
☐ Ganska intresserad
☐ Inte särskilt intresserad
☐ Inte alls intresserad

34. Hur ofta brukar du diskutera politik med andra?

	Ofta	Ibland	Sällan	Aldrig	Vet ej	Inte aktuellt
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6
Din partner/maka/make/sambo	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dina vänner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dina föräldrar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dina arbets- eller studiekamrater	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Medlemmar i den eller de föreningar du tillhör	☐	☐	☐	☐	☐	☐

35. Är/var någon av dina föräldrar under din uppväxttid...

...aktiv i svenska kyrkan eller annat religiöst samfund?

- ☐ Ja
☐ Nej
☐ Vet inte

...aktiv i något politiskt parti eller annan politisk förening?

- ☐ Ja
☐ Nej
☐ Vet inte

36. Instämmer du eller inte i följande påstående?

	Instämmer inte alls					Instämmer helt	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Varje medborgare ska försöka sätta sig in i hur man styr och bestämmer i landet.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De flesta politiska beslut är så komplicerade att det är bäst att bara experter bestämmer.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Man bör blanda sig i politiken stödja det rätta och protestera mot det som är fel.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Politikerna har förlorat kontakten med dem de regerar och styr över.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Klyftan mellan etablerade politiker och vanliga medborgare har blivit större.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

37. Det talas en del om de mål Sverige kommer att ha de följande tio åren. Nedan har vi 12 av de mål som människor värderar olika högt.

Markera de 6 målsättningar du anser vara viktigast!

- ☐ Upprätthålla en hög ekonomisk tillväxt
- ☐ Upprätthålla ordningen i samhället
- ☐ Ge folket mer att säga till om i viktiga samhällsbeslut
- ☐ Bekämpa prisökningar¹ Skydda yttrandefriheten
- ☐ Värna om ett starkt militärt försvar
- ☐ Ge folk mer att säga till om i jobbet och lokala frågor
- ☐ Försöka göra stad och land vackrare
- ☐ Stabil ekonomi
- ☐ Kampen mot kriminalitet
- ☐ Utveckling mot ett vänligare och mindre opersonligt samhälle
- ☐ Utveckling mot ett samhälle där idéer är viktigare än pengar

38. Nu kommer flera frågor om vad du anser som rätt eller fel. I vilken utsträckning kan följande handlingar rättfärdigas?

	Är aldrig rätt						Kan vara rätt
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Att göra anspråk på sociala förmåner som man inte har rätt till	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att skattefuska om man har möjlighet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att undvika betala biljetten på buss eller tåg	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att köpa något man vet är stulet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att använda knark	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att köra rattfull (under påverkan av alkohol)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att köpa ut sprit till ungdomar under 20 år	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att anställa någon svart	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att köpa sexuella tjänster	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att kasta skräp på offentlig plats	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att bruka våld i politiskt syfte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

39. Vad är du personligen mest tilltalad av?

- ☐ Ett samhälle där alla har det ungefär lika bra ekonomiskt
- ☐ Ett samhälle där flitiga och dugliga får det betydligt bättre
- ☐ Vet inte, ingen uppfattning

40. Skatterna går ju till olika ändamål. Tycker du att den mängd skattepengar som går till följande områden bör minskas, hållas oförändrade eller ökas?

	Minskas	Oförändrad	Ökas	Vet ej
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4
Sjuk- och hälsovård samt omsorg	☐	☐	☐	☐
U-landshjälp	☐	☐	☐	☐
Försvar	☐	☐	☐	☐
Miljö- och naturvårdsinsatser	☐	☐	☐	☐
Utbildning och skola	☐	☐	☐	☐
Polis- och rättsväsende	☐	☐	☐	☐
Kultur och fritid	☐	☐	☐	☐

41. Hur är du själv som medborgare?

Det finns olika uppfattningar om vad en god medborgare är och vad han eller hon gör. Det finns inga rätta eller felaktiga svar. Hur är du själv som medborgare?

	Inte alls viktigt						Mycket viktigt				
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Jag följer lagar	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag röstar när det är val	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag är medlem i ett politiskt parti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag deltar i fredliga protester mot en lag jag tycker är orättvis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag följer med i den politiska debatten i tidningar, radio eller TV	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag ser i första hand om "mitt eget hus"	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag går till domstol för att kräva mina rättigheter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag respekterar förtroendevalda	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag drar mig undan om de politiska ledarna inte lyssnar på mig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag deltar i aktiviteter som hjälper människor i samhället	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag stödjer aktivt rörelser som jag sympatiserar med	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag är passiv i samhällsfrågor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag försvarar mänskliga rättigheter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tar ställning för alla människors lika värde	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag deltar i politiska diskussioner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag deltar i aktiviteter som skyddar miljön	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag är beredd att strunta i en lag som bryter mot mitt samvete	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jag bildar sig en egen uppfattning oberoende av andra	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

42. Hur stor möjlighet tror du att människor i allmänhet har att föra fram sina åsikter till dem som bestämmer i samhället?

Svara med hjälp av nedanstående skala!.

Inga möjligheter

Mycket stora möjligheter

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

43. Hur stor möjlighet tycker du att du själv har att föra fram dina åsikter till dem som bestämmer i samhället?

Svara med hjälp av nedanstående skala!.

Inga möjligheter

Mycket stora möjligheter

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

44. Skulle du själv kunna skriftligt överklaga ett beslut av en myndighet?

☐ Ja

☐ Nej

☐ Vet inte

45. Känner du någon som du vet du skulle kunna få hjälp av om du vill överklaga ett beslut?

☐ Ja

☐ Nej

☐ Vet inte

46. Har du någon gång deltagit i någon av följande politiska handlingar eller skulle du kunna tänka dig att göra det?

	Har jag gjort	Kan jag tänka mig göra	Skulle jag aldrig göra
Markera ett svar per rad.	1	2	3
Skriva på en namninsamling	☐	☐	☐
Ta kontakt med någon politiker	☐	☐	☐
Skriva insändare	☐	☐	☐
Bära märken/symboler som uttrycker en åsikt	☐	☐	☐
Delta i bojkotter, köpstrejker	☐	☐	☐
Rösta i allmänt val	☐	☐	☐
Delta i lagliga demonstrationer	☐	☐	☐
Arbeta ideellt t ex samla in pengar	☐	☐	☐
Vara medlem i ett politiskt parti	☐	☐	☐
Chatta/debattera politik på Internet	☐	☐	☐
Delta i olagliga demonstrationer/aktioner	☐	☐	☐
Måla politiska slagord på allmän plats	☐	☐	☐
Ockupera byggnader	☐	☐	☐
Skada andras/allmän egendom i protest	☐	☐	☐

47. Tycker du att Sverige bör fortsätta att ta emot invandrare och flyktingar i samma utsträckning som nu?

	I större utsträckning	I samma utsträckning	I mindre utsträckning	Vet inte tveksam
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4
Invandrare	☐	☐	☐	☐
Flyktingar	☐	☐	☐	☐

48. Här är en lista över några grupper i samhället.

Är det någon av dessa grupper du tycker inte borde tillåtas hålla offentliga möten?

Är det någon av dessa grupper som du inte skulle vilja ha som grannar?

	Inte hålla offentliga möten	Inte vilja ha som grannar	Vet inte
Markera ett svar per rad.	1	2	3
Muslimska fundamentalister	☐	☐	☐
Vänsterextremister	☐	☐	☐
Invandrare	☐	☐	☐
Homosexuella	☐	☐	☐
Kriminellt belastade	☐	☐	☐
Rasister	☐	☐	☐
Psykiskt sjuka	☐	☐	☐
Högerextremister	☐	☐	☐
Människor som har AIDS	☐	☐	☐
Drogmissbrukare	☐	☐	☐

☐ Nej, ingen av dessa grupper bör förhindras att hålla offentliga möten

☐ Nej, ingen av dessa grupper skulle jag ogilla att ha som grannar

49. Nu kommer påståenden som man antingen kan instämma i eller inte

Svara genom att kryssa för den siffra på skalan som du tycker mest liknar din åsikt.

	Instämmer inte alls				Instämmer helt		
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Homosexuella ska ha rätt att adoptera på samma villkor som heterosexuella	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Homosexualitet är inte naturligt och bör aktivt motarbetas av samhället	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Psykiskt sjuka är en del av samhället och skall inte gömmas undan på sjukhus eller institutioner utan ges plats och hjälp att leva tillsammans med oss andra	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Psykiskt sjuka är ofta farliga för sig själva och andra och bör därför vårdas på sjukhus eller institution	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

50. I vilken utsträckning anser du att nyanlända invandrare bör anpassa sig till svenska förhållanden när det gäller...?

	Inga möjligheter						Mycket stora möjligheter				
Markera ett svar per rad.	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Barnuppfostran	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jämställdhet mellan könen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kulturella traditioner, till exempel musik, dans, mat och kläder	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Demokratins ställning i samhällslivet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Religionens ställning i samhällslivet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att tala svenska	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Framtiden

51. Vissa förhållanden eller situationer kan ju ibland upplevas som oroande eller skrämmande. Har du själv under den senaste tiden känt dig orolig för något av följande?

	Ja ofta	Ja då och då	Nej aldrig	Inte aktuellt
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4
Din egen hälsa	☐	☐	☐	
För att du ska bli arbetslös	☐	☐	☐	☐
För inbrott eller skadegörelse i bostaden	☐	☐	☐	
Orolig för den internationella situationen, t ex krig	☐	☐	☐	
Orolig för miljöförstöringen kring orten där du bor	☐	☐	☐	
Orolig för din eller familjens ekonomi	☐	☐	☐	
Orolig för skilsmässa, egen eller föräldrars	☐	☐	☐	☐
För att bli smittad av hiv/aids	☐	☐	☐	
För att inte kunna betala kostnaden för din bostad	☐	☐	☐	☐

52. Hur ser du på framtiden för din egen del?

Svara med hjälp av nedanstående skala!.

Är mycket pessimistisk					Är mycket optimistisk	
1	2	3	4	5	6	7
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Fritid

53. Vad sysslar du med på din fritid?

Här räknas olika aktiviteter upp som man kan göra.

	Varje dag	Varje vecka	Varje månad	Varje år	Aldrig
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5
Individuell idrott/träning	☐	☐	☐	☐	☐
Går på sportevenemang, utan att delta själv	☐	☐	☐	☐	☐
Går på teater, utställningar	☐	☐	☐	☐	☐
Går på konserter	☐	☐	☐	☐	☐
Går på bio	☐	☐	☐	☐	☐
Strövar i naturen, fiskar, jagar, gör båtturer etc.	☐	☐	☐	☐	☐
Sjunger, spelar, målar, syr eller annan skapande verksamhet	☐	☐	☐	☐	☐
Sysslar med dataprogrammering/spelar dataspel	☐	☐	☐	☐	☐
Surfar på Internet	☐	☐	☐	☐	☐
Läser tidningar/böcker	☐	☐	☐	☐	☐

54. Hur mycket fritid har du?

Svara med hjälp av nedanstående skala!

Jag känner ofta att
jag har så litet fritid
att jag inte vet hur
jag ska hinna med

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
0	1	2	3	4	5	6

Jag känner ofta att
jag har så mycket fritid
att inte vet vad
jag ska göra med min tid

☐	☐	☐
7	8	9

55. Deltar du i möten eller aktiviteter med någon av föreningarna/organisationerna nedan?

Med aktiviteter menar vi att delta i föreningens verksamhet på olika sätt, även via Internet genom t.ex. informationsspridning, debatter eller chatt.

	Nej deltar inte och har inte gjort förut heller	Nej men har varit med förut	Varje dag eller nästan varje dag	Varje vecka eller någon gång i veckan	Varje månad eller några gångar i månaden	Varje år eller några gångar per år
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6
Facklig organisation	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Politiskt parti, även kvinno- eller ungdomsförbund	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elevråd, elev- eller studentförening.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Invandrarförening	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Idrottsförening för lagidrott	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Förening för annan idrott	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Scouter eller annan friluftsförening	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Miljögrupp/organisation	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Roll- och konfliktspelsförening	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kultur-, musik-, dans- eller teaterförening	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annan hobbyförening	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Förening för djurens rättigheter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kvinnogrupp/förening	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Grupp/förening inom kyrkan eller annat religiöst samfund	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Humanitära hjälporganisationer eller förening/grupp för frivilligt socialt arbete	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Intresse- och aktionsgrupp för lokala frågor, bygderörelsen, byalag	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annan förening	☐	☐	☐	☐	☐	☐

56. Hur viktiga är följande egenskaper för det du gör på din fritid?

	Inte alls viktigt					Mycket viktigt	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Att det ger status och prestige	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att du har nytta av det i framtiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att du får umgås med andra med samma intresse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att du får uttrycka dig och din personlighet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att du lär dig nya saker om något som intresserar dig	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att du bidrar till att förbättra villkoren för andra	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att det är roligt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Hälsa

57. Här kommer olika påståenden som handlar om hur man kan vara som person eller hur man mår och känner sig.

	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4
Jag är nästan alltid på gott humör	☐	☐	☐	☐
Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig	☐	☐	☐	☐
Jag är ofta spänd och nervös	☐	☐	☐	☐
Jag orkar göra mycket	☐	☐	☐	☐
Jag känner mig ofta ledsen eller nere	☐	☐	☐	☐
Jag blir väldigt lätt arg	☐	☐	☐	☐
För det mesta är jag nöjd med mig själv	☐	☐	☐	☐
Jag är ofta sur och irriterad	☐	☐	☐	☐
Jag är nöjd med mitt utseende	☐	☐	☐	☐
Jag tror jag kommer få det bra i framtiden	☐	☐	☐	☐

58. Nu kommer några besvär man kan ha. Svara hur ofta du haft sådana besvär under det senaste halvåret.

	Varje dag	Flera ggr/vecka	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5
Huvudvärk	☐	☐	☐	☐	☐
Ont i magen	☐	☐	☐	☐	☐
Svårt att somna	☐	☐	☐	☐	☐
Känt dig stressad	☐	☐	☐	☐	☐
Trött under dagarna	☐	☐	☐	☐	☐
Sovit dåligt på natten	☐	☐	☐	☐	☐

Till arbetande

Om du inte arbetar® Gå till fråga 62

59. Vem är din arbetsgivare?

- ☐ Kommunen
- ☐ Landstinget
- ☐ Staten
- ☐ Privat företag
- ☐ Eget företag
- ☐ Intresse- /idéburen organisation
- ☐ Annan

60. Tycker du att ditt nuvarande arbete motsvarar din utbildning och dina kvalifikationer?

- ☐ Ja
- ☐ Nej, arbetet är mer kvalificerat
- ☐ Nej, arbetet är mindre kvalificerat
- ☐ Nej, jag har egentligen en annan yrkesutbildning

61. Vilken av de här meningarna stämmer bäst med vad du tycker om det arbete du har nu?

☐ Det här arbetet är som alla andra jobb, man gör sitt, men det enda som betyder något är för- tjänsten

☐ Det här arbetet är det något särskilt med. Förutom lönen ger det mig en känsla av per- sonlig tillfredsställelse

Frågor till yngre

16 – 29 år, om du är äldre ® Gå till fråga 69

62. Har du varit utanför Sverige utan sällskap av dina föräldrar?

- ☐ Nej aldrig
- ☐ Ja, 1–2 gånger
- ☐ Ja, 3–4 gånger
- ☐ Ja, 5–6 gånger
- ☐ Ja mer än 6 gånger

Om Ja.

Har du gjort något av följande ?

Flera svarsalternativ är möjliga!

- ☐ Arbetat
- ☐ Studerat
- ☐ Semestrat
- ☐ Varit biståndsarbetare/volontär
- ☐ Varit på ungdomsutbyte
- ☐ Nej

63. Hur viktigt är det att du när du är 35 år...?

	Inte alls viktigt					Mycket viktigt	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Har skaffat eget boende	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har bildat familj och skaffat barn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har en fast anställning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbetar i eget företag	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har en god ställning i samhället	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har hunnit resa och se dig om i världen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har hunnit förverkliga dig själv	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har mycket fritid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Har en hög levnadsstandard	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lever ett lugnt och stabilt familjeliv	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Engagerar dig i samhället	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

64. Kan du tänka dig att i framtiden arbeta för någon av följande arbetsgivare?

	Nej absolut inte					Ja absolut	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Kommunen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Landstinget	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Statlig verksamhet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Privat företag	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Organisation/förening	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

65. Kan du tänka dig att i framtiden arbeta inom någon av följande områden?

	Nej absolut inte					Ja absolut	
Markera ett svar per rad.	1	2	3	4	5	6	7
Vård och omsorg	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Undervisning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Industri/tillverkning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Byggverksamhet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Handel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Transport	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Service	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Offentlig förvaltning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

66. Vilken är den högsta utbildning du planerar att ha genomgått när du är 35 år?

- ☐ Tänker inte studera vidare, det räcker med den utbildning jag har idag
- ☐ Högskola /universitet med examen
- ☐ Annan eftergymnasial specialutbildning
- ☐ Gymnasieutbildning eller motsvarande
- ☐ Annan, vilken
-

67. Får du ekonomisk hjälp från dina föräldrar eller närstående?

- ☐ Ja, lite grann (eller ibland)
- ☐ Ja, ganska mycket (eller regelbundet)
- ☐ Nej

68. Hur ofta träffar du dina vänner utanför ditt hem på kvällen (utan att ni deltar i någon föreningsaktivitet)?

- ☐ Aldrig eller nästan aldrig
- ☐ Några dagar varje månad
- ☐ 1–3 dagar i veckan
- ☐ 4 eller flera dagar i veckan

Till gymnasiestuderande

Om du inte går på gymnasiet ® Gå till fråga 70

69. Vad tror du att du huvudsakligen kommer att göra de närmaste tre åren efter gymnasiet?

Du får välja högst tre alternativ.

- ☐ Söka ett arbete att satsa på för framtiden
- ☐ Pröva på olika tillfälliga arbeten under några år, oavsett yrke
- ☐ Söka arbete som kan ge praktik och underlätta vidare studier
- ☐ Studera vidare minst tre år på universitet eller högskola
- ☐ Studera vidare på enstaka högskolekurs eller annan utbildning
- ☐ Åka utomlands ett eller några år
- ☐ Skaffa familj och barn
- ☐ Vet inte

Till samtliga

70. Hur tycker du att det var att svara på dessa frågor?

Ange bara ett svar!

- ☐ Tråkigt
- ☐ Intressant
- ☐ Roligt
- ☐ Jobbigt
- ☐ Svårt
- ☐ Varken eller
- ☐ Vet inte

71. Hur lång tid tog det att svara på dessa frågor?

- ☐ Ca 0–15 min
- ☐ Ca 16–30 min
- ☐ Ca 31–45 min
- ☐ Mer än 45 min

72. Många gånger är det svårt att svara på färdiga frågor. Om du med egna ord vill beskriva eller kommentera något så gör det på raderna nedan.

Tack för att du svarade på enkäten!

